

Türkiye Yazarlar Birliği

İLMÎ HEYETİN İSTANBUL ve ÇANAKKALE'YE SEYAHATİ

(Gezi- Hatıra)

Muhammed el-Bâkir
(El-Belâğ Gazetesi Sahibi)

Muhammed Kürd Ali
(El-Muktebes Gazetesi Sahibi)

Hüseyin el-Habbâl
(Ebâbîl Gazetesi Sahibi)

Abdulbâsit el-Unsî
(El-İkbâl Gazetesi Sahibi)

Tercüme
Halil İbrahim ŞANVERDİ
Gürkan DAĞBAŞI

Notlarla Yayına Hazırlayanlar
Ömer ÇAKIR
Lokman ERDEMİR

Beyrut'ta Yusuf Sâdır'ın İlmi Matbaasında basılmıştır. M.: 1916; H.: 1334

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları:59

Sümer 1 Sokak 11/5 Kızılay-Ankara
Tel: 0.312 232 05 71-72
www. tyb.org.tr - tyb@tyb.org.tr
Yayınevi Sertifika No: 14467

Ankara, Ekim 2015

ISBN: 978-975-7382-84-3

100 Yıl Sonra İlim Heyeti Çanakkale'de

Tertip Heyeti
D. Mehmet Doğan
Hicabi Kırlangıç, Prof. Dr.
İbrahim Ulvi Yavuz
Ferhat Koç
Fatih Gökdağ
Mehmet Sılay, Dr.
Memiş Okuyucu
Mustafa Güvenç
İrfan Çalışan

İlim Heyeti
Ömer Çakır, Prof. Dr.
Salih Yılmaz, Prof. Dr.
Kâzım Ürün, Prof. Dr.
Rıdvan Canım, Doç.Dr.
Nazif Öztürk, Dr.

Hazırlayan: Yusuf Sağır, Dr.

Tercüme: Halil İbrahim ŞANVERDİ - Gürkan DAĞBAŞI

Notlarla Yayına Hazırlayanlar: Ömer ÇAKIR - Lokman ERDEMİR

Tasarım: mtrmedya
Baskı: Özel Ofset
Matbaa Sertifika No: 29514

[Giriş]

BismillahirRahmanirRahim

Allah'ım mülkü dilediğine verir, dilediğinden alırsın; Dilediğini yüceltir dilediğini de alçaltırsın; Hayrın her türlüsü sendedir ve Sen her şeye kâdirsin. Rabbim! Bizi nefsimize bırakma, cennetine yönlendir, verdiğin nimetlere şükretmeyi nasip et! Yerde ve gökte âyetlerinden ders almayı ihsan eyle! Sen'den başkasına boyun eğdirme Allah'ım! İşlerimizde bizler için çıkış yolları göster. Bizi samimi kulların arasına yaz! Yeryüzü Allah'ındır, kullarından dilediğini ona mirasçı kılar.

Bizi rehberliğiyle karanlıklardan aydınlığa ulaştıran, bizi vasat ümmet, hayırlı ümmet orta halli bir millet eyleyen ve siyah, beyaz, kızıl, sarışın, tüm insanlara gönderilen Peygamberimize salat-u selâm olsun. Milletleri sıkıntılardan sonra ferahlığa, karanlıklardan sonra aydınlığa kavuşturdu, adaletin ve iyiliğin kurallarını ortaya koydu.

Allah (CC), Peygamberimiz Hz. Muhammed'in (s.a.v) ailesinden, ashabından, tâbiinden, her yerde ve her zaman hak sözü yüceltmek için çaba sarf edenlerden razı olsun! Allah, onlara içinde ebedî kalacakları cenneti vaad etmiştir.

Sömürge devletleri İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya h. 1332, m. 1914 yılında Osmanlı Devleti'ne saldırdılar. Devletin başına kötü şeyler getireceklerdi. Birliğini bozmak, farklı bölgelere ve topraklara el koymak, oraları istedikleri gibi davranan sömürge bölgeler haline getirmek için, ateşe vermek üzere kuvvet gönderdiler. Doğu ve batıda üç yüz milyon Müslümana muhatap bağımsız son İslâm Devleti'ne darbe vuracaklardı. Altı yüz yıldır Batı Frenk ülkeleri önünde bu yüce devleti Müslümanların tek koruyucusu yapan Allah, bu devleti yüceltmiş ve devlete zafer ihsan etmiştir. Bunun karşısında Almanya, Avusturya ve Macaristan sömürgeci saldırgan akımına karşı güçlü durabilmek için ittifak yaptılar. Miladi 16 Ekim 1914, hicri 9 Zilhicce 1332 günü

Rusya, Karadeniz kıyılarında atış talimi yapan Osmanlı donanmasına saldırdı, donanmalarımız da aynı şekilde karşılık verdi. Osmanlı çok geçmeden diğer müttefiklerle kendisini savaşın içinde buldu. Bunun ardından İngiltere ve Fransa Çanakkale Boğazı'na (Dardanel) büyük bir ordu, onlarca kruvazör, devasa savaş gemileri, çok sayıda torpido gönderdi.[1]

Düşman orduları Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar gibi Gelibolu yarımadasındaki bazı yerleri işgal etti. Düşman Hilafetin merkezi İstanbul'a ulaşmak için karadan ve denizden ilerlemeye çaba gösteriyordu. Baş eğildiği zaman tüm organlar teslim olur. Osmanlı ordusu vatanın anlamını ve onu savunmanın şeref olduğunu bildiğinden tavrını aldı. Düşmanlar dört bir yandan saldırıya geçti ancak ordumuz sevabını ahirette alacağını umuyor ve Allah'ın yardımına, zaferine güveniyordu. Savaş düşmanla aramızda gitgide şiddetlenmişti. Düşman kuvvetleri ne kadar çabalasa da donanmaların güvenliğinde olan sahilden bu üç mevki boyunca 25 km'den fazla ilerleyemediler. Bir karış bile ilerlemek istediklerinde kayıplar verdiler. Müslüman ordusu onlara çeşitli sıkıntılar tattırdı ve kendilerini küçümseyenleri hezimete uğrattı. Düşmanlar, ordularının ve donanmalarının kendilerini yanılttığını, çokluklarıyla övündüklerini, kibirlerinin ve kurnazlıklarının onları sarhoş ettiğini anladılar. "Onlar tuzak kurdular, Allah onların tuzaklarını bozdu. Allah tuzak kuranla-

---

1 Heyetin verdiği bu bilgi esasında kendilerinin o zaman duydukları hususlardır. Bundan dolayı verilen bilgiler, birkaç aylık süreci birkaç cümle ile anlatım gayretidir. Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş süreci ise çok daha farklı hadiselerin neticesinde olmuştur.(YHN).

rın en hayırlısıdır."[23]

Dokuz ay bu şekilde geçti. Düşmanın arkasından donanmaların ihtiyaç duyduğu erzak, silah, top, bomba, uçak ve mermiler destek için geliyordu. Ordumuz da orada düşmanın kalbinde ümitsizlik yerleşene kadar sabrediyor, çabalıyor ve savaşıyordu. Sanki soğuk bir demiri dövüyorlar veya engin denizleri süslüyorlar. Bu işlerin her biri muzaffer ordumuzun başardığı mühim işlerdir.

Bazıları Osmanlı topraklarında yaşamalarına rağmen resmi yollarla duydukları olaylardan ve haberlerden şüpheleniyorlardı. Zira karada ve denizde düşman kuvvetlerinin güçlü olduğu zihinlerde yer edinmişti. 'Rabbin elbette gözetlemektedir.'[4] Bu durumu saygıdeğer Bahriye Nazırı ve Suriye bölgesindeki 4.ordu kumandanı Ahmet Cemal Paşa fark etti. Bu bölgedeki güvenilir bir grup insanı canlı gözlerle oradaki zaferi, olayların ulaştığı merhaleyi birebir görmeleri ve Çanakkale Savaş alanını ziyaret etmeleri için temsilci olarak gönderdi. Bu insanların da kendi bölgelerine döndüklerinde görgü şahidi olamayanlara gördüklerini anlatmalarını istiyordu. Bu heyet başkent İstanbul'da kaldığı süreçte halka karışacak ve bu sayede başkentin durumları ve kurumları hakkında bilgi sahibi olacaktı. Bu heyet Türklere Arapların duygularını anlatacak ve her iki milletin Abbasilerin

2 Osmanlı Devleti'nin Sarıkamış harekâtından dolayı Kafkaslar'da zor durumda kalan Rus Çarı'nın 2 Ocak'ta İngiltere'nin Saint Petersburg Büyükelçisi Sir George Buchanan'dan "Lord Kichner'in Osmanlılara karşı karada veya denizde bir gösteride bulunup bulunamayacağını, yayılacak bir söylentinin Türklerin Kafkas Cephesi'nden asker çekmelerini sağlayıp, Rusya üzerindeki büyük baskıyı azaltıp azaltamayacağını" sorması İngiltere için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Bunun üzerine toplanan İngilz Savaş Konseyi'nin 13 Ocak 1915'teki toplantısı Amirallik Dairesi'ne, "Hedefi İstanbul olmak üzere, Gelibolu Yarımadası'nı topa tutmak ve almak için, Şubatta bir sefer için hazırlıklara başlaması" emrinin verilmesi kararıyla son bulacaktır., C. F. Aspinall Oglander, Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı: Seferin Başlangıcından 1915 Mayısı'na Kadar, haz. Metin Martı, c. I, İstanbul 2005; Lokman Erdemir, Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri, (Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2009, s. 48-49).(YHN).

3 . Ali İmran 3/54.

4 Fecr 89/14.

ilk zamanlarından itibaren hilafetin topraklarını savunan tek bir vücut gibi olduğundan bahsedecekti. Bu iki milletin ordusu ne birbiriyle savaştı ne de biri diğerine sırtını döndü.

İşte bu amaçlarla Suriye-Filistin heyeti kara yoluyla Osmanlı'nın başkenti İstanbul'a, oradan da Gelibolu Yarımadasına gitmek üzere yola çıktı. Milletlerin var oluşunda Allah'ın azametine kendi gözüyle şahit oldu. Heyet, Frenklerin bayraklarının alçaldığını ve Osmanlı bayrağının dalgalanıp yükseldiğini gördü. Heyettekilerin iki ay sonra seyahatlerinden döndüklerinde, gözlerinin şahit olduğu benzersiz şeylerden dolayı heyecan doluydular ve zihinleri sürekli gördükleri ile meşguldü.

Bir ay sonra düşmanın Osmanlı kahramanlarının ele geçirdiği askerleri ve donanmaları terk ederek, Gelibolu'da boğazın ağzından işgal ettiği yerlerden gecenin karanlığında kaçtığı müjdesi geldi.[5] Bu kutlu seyahatin gelecek nesillere doğru ve gerçek tarihin aktarılmasına hizmet edeceği düşünüldüğünden kaydedilmesi ve kitap olarak basılması uygun görüldü. Allah'tan bunu kendisi için yapılan samimi bir gayret olarak kabul etmesini istiyoruz. Temiz bir kalpten başka ne malın ne de çocuğun fayda vermediği o günde bu çalışmanın bizlere hayırlar getirmesini diliyoruz.

Heyet Üyeleri ve Başkan

Başkumandan, Suriye ve Filistin'de vilayetlere, sancaklara İstanbul ve Çanakkale seyahatinde kendi milletlerini temsil etmeleri için ilim sahibi, seçkin ve kültürlü insanlardan oluşan bir grubu seçme görevi verdi. Seçilen kişiler şunlardır:

Şam, müftüsü es-Seyyid Ebâ'l-Hayr 'Abidîn'i, Abdulmuhsin el-Ustuvani'yi ve 'Atâ el-'Aclâni'yi;

Hamâ, es-Seyyid Ahmed el-Keylanî'yi;

Humus, Tevfik el-Atâsi'yi;

5 İngiltere ve müttefiki Fransa Gelibolu Yarımadası'nı ilk olarak Arıburnu ve Suvla bölgesinden 20 Aralık 1915'te Seddülbahir'i ise 9 Ocak 1916'da tahliye etmiştir. Yapılan bu tahliye başarılı bir şekilde gerçekleşmiş, Müttefiklerin kayıpları yok denecek kadar az olmuştur.(YHN).

Havran, Muhammed ez-Ze'l ve Muhammed el-Halebi'yi;

Beyrut, müftüsü Mustafa Necâ'yı;

Trablusşam Şeyh Abdulkerim 'Uveyda'yı;

Lazkiye, Mehâsin el-Ezheri'yi;

Akkâ, Şeyh İbrahim ve Şeyh Abdurrahman 'Aziz'i;

Hayfa, müftüsü Muhammed Murad'ı;

Nablus, Muhammed Rıfat Tuffahâ ve Hacı Abdurrahman İbrahim'i;

Halep, müftüsü Muhammed Salih el-'Ubeysi, Şeyh Muhammed Bedreddin en-Na'sânî ve Abdullatif Haznedar'ı;

Antep, müftüsü 'Arif Efendi'yi;

Kudüs, müftüsü Tâhir ebu's-Suûd'u ve Şeyh Ali er-Rimâvî'yi;

Yafa, Şeyh Selim el-Ya'kûbî'yi;

Cebel-i Lübnan, Şeyh Abdulgaffar Takiyyuddin'i bu heyet için görevlendirdiler.

4. ordu da Şeyh Es'ad eş-Şukayri'yi, es-Seyyid Habib el-'Ubeydi'yi[6] ,Şeyh Taceddin Bedreddin'i ve Şeyh Abdulkadir el-Hatîb'i seçti.

Gazetecilerden de; 'el-İkbâl' gazetesinin sahibi Abdulbasit el-Unsi, 'Ebâbîl' gazetesinin sahibi Hüseyin el-Habbâl, 'el-Belâğ' gazetesi sahibi Muhammed el-Bâkir ve 'el-Muktebes' gazetesinin sahibi Muhammed Kürd Ali[7] heyete katıldı.

19 Zilkade 1333 (28 Eylül 1915) günü heyetin çoğunluğu Şam'dan Halep'e trenle geldi. Beyrut heyetiyle Riyak'ta buluştu, eş-Şehbâ'ya (Halep) ulaştıklarında, Suriye'nin diğer bölgelerinden temsilcilerin de gelmesiyle heyet tamamlandı. Halep valisi

6 Seyyid Habib el-'Ubeydi gezi sırasında özellikle İstanbul'da yaptığı hitabeleri Payitah'tan Nutuklar başlığı ile 1334'te Beyrut'ta bastırmıştır. es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi, Payitah'tan Nutuklar, İlmiyye Matbaası, Beyrut 1334. (YHN).

7 Bu gazetecinin hatıraları çevrilmiştir. Hatıralarında bu geziye kısa da olsa değinmektedir. Muhammed Kürd Ali, Bir Osmanlı - Arap Gazetecinin Anıları; çev. İbrahim Tüfekçi, yay. haz. Mustafa Demiray, Klasik Yayınları , İstanbul, 2006. (YHN).

Bekir Sâmi Bey'in huzurunda valilikte toplandılar. Bazı hususlarda karar aldılar. Heyetin çoğunluğu heyet başkanlığı seçimini düşündü. Ardından Tetlikat-ı Şer'iye Heyeti başkanı ve aynı zamanda 4.ordu müftüsü olan Es'ad eş-Şukayri'nin başkanlıkla görevlendirilmesi hususunda görüşler birleşti. Eş-Şukayri ilmî genişliği, yüce belagati, Arapça ve Türkçeye hâkim olması, siyasete vakıf ve zamanı hakkında bilgi sahibi olması sebebiyle bu göreve lâyık görüldü.

Heyet üyelerinin her biri kendi memleketini temsil ediyordu. İçlerinde bilim adamı, âlim, aydın, siyasetçi, yazar, şair, edebiyatçı, hatip ve halkın ileri gelenlerinden kişiler vardı. Heyet üyelerinden ikisi geri gitmişti. Biri Cebel-i Âmil temsilcisi diğeri de el-Karak'ın temsilcisi. Temsilciler 31 kişiydi. Bu 31 kişi 4 milyon nüfusa sahip Suriye-Filistin halkından, 3 vilayetten, bağımsız sancaklardan, Şam'dan, Beyrut'tan, Halep'ten, Kudüs'ten ve Cebel-i Lübnan'dan seçildi.

HEYET İSTANBUL YOLUNDA

Heyet, 20 Zilkade 1333'de [29 Eylül 1915] Halep'ten özel bir trenle yola çıktı. İstasyonda valinin başkanlığında kalabalık bir topluluk heyeti Rajo'ya doğru yolcu etti. Heyet, geceyi trende geçirdi ve ertesi gün İslahiye'ye giden başka bir trene bindi. Burası Bağdat hattına aitti ve henüz resmî olarak açılmamıştı. Heyet motorun sıcaklığına ve güneşin yakıcılığına maruz kalarak üzeri açık vagonlara bindi.

Yolla ilgili söyleyecek herhangi bir şey yok çünkü gece zifiri karanlıktı. Tren de düz bir yerde gitti. Buraların toprağı kızıllığıyla ve verimliliğiyle Havran'ın toprağına benziyor. Özellikle de zeytin ağaçları çok. Yol üzerinde çok dere vardı, onlardan biri de bugün Karasu olarak bilinen Afrin Nehridir. Aynı zamanda bu bölgede dağlar da fazla ama trenin geçtiği yerlerden uzakta. Özellikle Suriye'de Rajo'dan sonra dağlar ağaçlı ve ormanlıktır.

İslahiye'ye gelecek olursak burası Adana vilayetinin ilk bölgesidir. Ovaya yerleşmiş, dağlardan uzak merkezi bir kazadır. Fakat medeniyet namına fazla bir şey yok gibi. Ne temiz bir

otel, ne de lokanta var. 2 bin kişi diye tahminde bulunduğumuz nüfusunun zengini de fakiri de aynı şartlara sahip. Bu kasaba Anadolu'nun ilk topraklarından sayılır. Bunu söyleyen kişinin ispatı ise Anadolu vilayetlerinin Şam vilayetlerinden geri kalmış olmasıdır. Çünkü Halep'in arazisi ile Adana'nın arazisi arasında ciddi fark var.

İslahiye'den Hareket[8]

Heyet, 19 Eylül gecesi saat 10 civarı 15 arabayla İslahiye'den yola çıktı. Arabalar ilk başta çok iyi ilerlemeye başladı. Ancak İslahiye ve Ma'murâ arasındaki Gavurdağı (Bereket Dağı)[9] ya da diğer ismiyle İntilli dağı diye bilinen devasa Saat Dağı'na gelince sanki zaman durdu. Dağın yüksekliği sebebiyle arabalar dağı çıkmakta zorlanıyordu. Bu arabaların yüksek dağları çıkma özelliği yoktu. Bunun da sebebi Halep belediyesinin arabaları seçerken dağa çıkma konusuna önem vermemesiydi. Belediye, arabaları dağlarda ve kırlarda göre değil şehirde kullanılacak şekilde seçmişti.

Heyetin bazı ileri gelenlerinin bu yüksek dağları tarif etmede adeta yarıştıkları söyleyebiliriz. Şair olan Şeyh Abdulkerim 'Uveyda bu dağa çıkmadan önce acı ile şunları söyledi:

Ey Gâvurdağı! Keşke olmasaydın,
Ölümümden önce ölümü sende tattım.
İnlemelerimden nefesim kesilinceye kadar
Kavrulmuş topraklarında yürüdüm, durdum.
Sen de kıyamet gününün korkusunu aldım
Vaktim gelmişti, kurtulacağıma inanamadım.
Fakat ben kutsal bir gaye için
Hayatımı feda etmeyi seçtim.
Keşke ölüm olmasaydı da
Vatanıma hizmet edip, düşmanlarımın kahrıyla beslenseydim.

8 El-Belâğ Gazetesi sahibinin yazılarından.

9 Bugünkü ismi Nur Dağı'dır.(YHN).

Dağı tarif eden diğer bir kişi de Şeyh Ali er-Rimâvî'ydi:

Vay Gâvurdağı!
Nice yordukların sıkıntılarından şikayet etmiştir.
Yüksekliklerine çıkarken
Saatlerce korkunla yaşadık.
Bu böyle devam ederse
Kıyamet gününe ulaşacağız.

Ebû İkbâl Şeyh Selim Yakubî de şöyle dedi:

Gâvur Dağı olmasın, bitkisi de olmasın!
Aydınlar yok oldu gitti, araçlar parçalandı
Bize dağın sıcaklığı azap gibi düştü,
Bu engeller de bize yetti.

Rıfat Tuffahâ da şu mısraları söyledi:

Zorluklar karşısında ordunun kalplerinin attığı gibi,
Gavurdağını geçmek zordur.
Karşı karşıya geldiklerinde düşmanlarını yere serip
Allah onlara apaçık mucizeler gösterir.

Yol arkadaşımız Ali er-Rimâvi kendisinin ve şairlerin bu yüksek dağa yapmış olduğu hicivlere kızmış olmalı ki heyetin karşılaştığı zorlukları güzel bir şekilde yorumlama yoluna gitti:

Bu dağ yolunda şairlerin söyledikleri içerisinde övgüye lâyık söz yoktur.

Biz savaş için çıktık yola, savaş ise sebat ister.

Arabalar, dağı boş bile çıkamayacak hale geldi. Heyet yüksek tepelerde ve virajlı yollarda yavaş yavaş ilerlemek zorunda kalmıştı. Cuma günü öğleden önce saat 11 civarı yüksek zirveye ulaşana kadar rüzgâr esiyordu ve hava serindi. Bazı arabaları değiştirme konusunda anlaştık.

Arabalar dağın zirvesinden düz bir yüzeye gelene kadar indi. Yolcular, askeri bir merkez olan Hasanbeyli diye adlandırılan küçük bir ilçeye geldiklerinde heyecanlandılar. Burada etrafından suların aktığı, ağaçlarla çevrili, askerlerin bulunduğu bir alan, bizlere Lübnan'ın güzel köylerini hatırlattı. Yemek yiyip biraz dinlendikten sonra heyet araçlarına bindi ve Bismillah diyerek yola çıktı. Arabalar yol boyunca çorak yerlerden geçmeye başladı. Sonra da öğleden sonra saat 3 gibi Kanlıgeçit denen mevkie gelene kadar ağaçların, bahçelerin ve dağların ve derin arazilerin olduğu yerlerden geçti. Burada uzun yolcuğun sıkıntısını biraz attıktan sonra yolculuğumuza kaldığımız yerden devam ettik ve akşam saat 5 gibi Mamurâ istasyonuna geldik. Burası Toros dağlarının başlangıcı olan Tarsus şehrinde biten demiryolu hattının başlangıcıydı.

Mamûra'dan Hareket

Cumartesi sabahı saat 8'de trene bindik ve tren tarlaları, ovaları geçmeye başladı. Osmaniye istasyonuna gelene kadar tren tepelerin ve ağaçların arasından ilerledi. Osmaniye suyu ve ağaçları bol olan bir şehirdir.

Bu şehre ulaşmadan önce bizden biri, trenin sahalıklarından birinde Şeyh Abdulkerim 'Uveyda ile birlikte güzel manzaraları izlerken heyecanlandığını ve dilinden şu şiirin döküldüğünü anlattı:

Bir trenin bizi alıp

Osmanlı topraklarına götürdüğünü hayal ettim

Her tarafta ağaçlar vardı

Allah'a dua edip duruyordu.

Müminlerin emiri, sevgili padişah

Mehmet Reşat'a zafer ihsan etmesini diledi.

Cömert Mevla'm dileklerini gerçekleştirdi.

O, İslâm için düşmanlara karşı bir kılıç olsun

Düşman da onun tadına bakıp ölüm şerbetini içsin!

Tren Osmaniye'de yarım saat durduktan sonra yoluna devam etti. Tren, köyler, bucaklar ve insanlarla dolu yerleşim yerlerinden geçti. Bunlardan biri içerisinden demiryolu geçtikten sonra yeni kurulan nâhiye 'Toprakkale', diğeri eski bir yerleşim 'Veysiye' nâhiyesi ile içerisinden Ceyhan nehrinin geçtiği Ceyhan kazası. Bu istasyondan geçerken Abdülkerim Bey aşağıdaki şu iki beyti okudu:

Kalbim sevinçten uçuyor gibi

Artan bir istekle İstanbul'a doğru.

Sanki bir zeplinle Süha yıldızının peşine düşmüştü.

Trenle oradan oraya dolaştı, durdu.

Tren saat 11 civarı 'Gürcüler' nahiyesinden geçtikten sonra saat 11.20 gibi de İbrahim Paşa kalesinin yakınında yer alan İncirlik beldesinden geçti. Buradaki kale yıkılmış ama hâlâ ayakta.

Tren saat 12 gibi Adana'ya ulaştı. Burası bahçeleri ve nehirleri olan güzel bir şehirdi. Burada 1,5 saat durduktan sonra tren Tarsus'a doğru yola çıktı. Yol üzerinde birkaç köy ve beldeden geçti. Onlardan biri 'Zeytinlik' diğeri 'Yenice'ydi. Öğleden sonra saat 2.30'da da Tarsus'a ulaştı. Şehrin kaymakamı istasyonda bizi bekliyordu. Arabalar bizi otellere götürmek için hazırlanmıştı. Herkes kendi kalacağı yere gitmek üzere ayrıldı. Şehrin tarihi eserlerini gezmeye başladılar bazıları da burada medfun bulunan Abbasi Halifesi Me'mun'un mezarını ziyaret etti.

Tarsus'ta

Pazar gecesi sohbet ve muhabbetten sonra Tarsus'ta uyuduk. Sabah olduğunda heyetimizle ilgilenen rehber, Pozantı istasyonuna gidecek olan heyete gerekli arabaları ayarlamak için gitti. Pozantı'da başlayan demiryolu İstanbul'da bitiyordu. Tarsus belediyesi heyete çok misafirperver davrandı, heyeti öğle yemeğine davet etti ve onları her şekilde memnun etmeye çalıştı. Pazar günü öğleden sonra saat 1'de heyet onlara tahsis edilmiş 16 arabayla yola çıktı.

Arabalar ağaçlar ve bahçelerin arasından geçerek ilerliyordu. Gülek köyüne, oradan da Kurtmusa köyüne ulaştık. Bu köy tatlı sularının çokluğuyla, verimli arazileriyle ve yüksekliğiyle meşhur olan Toros dağlarının başlangıcındadır. Arkadaşımız er-Rimâvî göklere ulaşan yüksekliğiyle övünen bu dağları tasvir etmek için şu mısraları söyledi:

Ey Toros dağları! Senden daha yüksekte

Ne bir zirve ne de konaklayacak bir yer var.

Uzaklardaki Kudüs dağları senin devamındır

Kim bu dağları aşıp sevgiliye selâmımı ulaştıracak?

Arabalar, Gülek ismiyle de bilinen Çamalan nahiyesine gelene kadar tepelerden, obruklardan geçti. Nihayet Nahiye müdürünün makamına geldik.

Pazartesi Günü [4 Ekim 1915]

Pazartesi sabahı saat 6.15'te uyandık. Müdür, askerî bölge müfettişi ve biz orada kaldığımız sürece bize hizmet eden asker kardeşlerimizle vedalaştıktan sonra bu yüksek ve engebeli dağlarda yolumuza devam ettik.

Bu yörenin havasının çok güzel, sularının tatlı ve manzaralarının harikulade olduğunu gördük. Ayrıca idarecilerin de hizmeti seven kişiler olduğu kanısına vardık.

Arabalar 'Kayırhan' denilen yere ulaştı. Burası şu an askeri bir bölge. Ayrıca burada yolların bakımlarıyla ilgilenen bir tabur da var. Bu dağları Gülek Boğazı denilen uzunca bir geçitle geçtik.

Pozantı istasyonuna ulaşana kadar bu şekilde devam ettik ve ulaştığımızda saat yaklaşık 12'ydi.

Pozantı

Bu küçük şehir hakkında daha önce pek bir şey söylenmemiş görünüyor. Ancak tren hattının içinden geçmesiyle birlikte yavaş yavaş gelişmeye başlamış. Burası iki dağ arasında, birkaç evin ve yeni bir caminin bulunduğu, büyük bir askeri bölgenin yer

aldığı bir yerdir. Buradaki yeni camiyi dini esaslara dikkat eden hükümetimiz inşa ettirmiştir. Bu nahiyede bizim kalabileceğimiz uygun bir yer olmadığını özür dileyerek belirttiler. Subayların bazıları bizleri karargâhtaki özel yerlerine davet ettiler ve üç tane büyük çadır kurulmasını emrettiler. Genel bir memnuniyet hâkimdi. Çünkü heyet burada hem dinlenme imkânı buldu hem de artık bundan sonra İstanbul'a kadar inmeden trenle gidecekti.

Heyet Başkanının Konuşması

Saygıdeğer heyet başkanı camide toplanmamızı fırsat bilip ahlâkî, siyasî ve toplumsal mesajlar içeren çok etkileyici güzel bir konuşma yaptı.

Bir süre sonra konuşmasında heyetin İstanbul'a gidişinin asıl amacını ve onların orada nelerle karşılaşabileceklerini anlattı. Heyet, kendisine saygı duyuyordu. Heyet üyelerinin de çok değerli, faydalı şeylerin yanı sıra olgunluk ve ağırbaşlılık özellikleriyle donanmaları gerektiğini hatırlattı.

Heyetin Düzenlenmesi

Bu konuşmadan sonra heyetin yönetim kurulu toplanarak heyetin düzenlenmesine karar verdi. Vilayetlere göre heyeti gruplandırmayı kararlaştırdılar ve heyet aşağıdaki gruplara ayrıldı:

1. Şam Heyeti
2. Beyrut Heyeti
3. Halep Heyeti
4. Kudüs ve Lübnan Yöneticileri heyeti.

Bu gruplandırmaya karşı çıkanlar oldu. Her heyetin önünde vilayetlerin, sancakların ve kazaların müftüleri, öğretmenler, âlimler, ileri gelenler ve ayanların olması gerektiği söylendi. Heyet başkanı da gazete sahiplerine heyetin sonunda olmalarını önerdi.

Pozantı'dan Hareket

Salı günü saat 11 gibi demiryoluyla Pozantı'dan ayrıldık. Ovaları, vadileri geçmeye başladık. Çiftehan istasyonuna varıncaya dek dağların eteklerinden ve tarlalardan geçtik. Çiftehan'dan sonra da Ulukışla ve Çayhan'a ulaştık. Ardından Bulgurlu sonra da Ereğli. Ereğli, güzel bahçeleri ve ağaçları bulunan ayrıca lezzetli karpuz ve kavunu bol olan bir şehirdir. Sonra tren Alaca, Ayrancıderbent, Sıdırva, Karaman, Mandason, Arıkören, Çumra, Kayışhan'ı geçerek ve en sonunda da Osmanlı'nın meşhur eski başkenti Konya'ya ulaştı.

Konya

Gece yarısı saat 2'de Konya'ya ulaştık. Konya valisi Cemal Bey, özel kalemi, belediye başkanı, jandarma komutanı, askeriyeden ve mülki idareden ileri gelenler ve halktan bir grup bizi istasyonda karşıladı. Bu kalabalık grupla istasyonun karşısında ki otellerin birine yürüdük. Otelde heyete çok güzel bir çay sofrası hazırlanmıştı.

Çayı içtikten sonra heyet başkanı kısa bir konuşma yaptı. Gecenin bu vaktinde bu sıcak karşılama dolayısıyla kendisinin ve heyet üyelerinin övgülerini, duygularını ve şükranlarını dile getirdi.

Heyet başkanı, konuşmasında İslâm birliğinin oluşmasında bu değerli heyetin etkisini anlattı ve bunu takip edecek olan muazzam faydalara değindi. Başkanın konuşması Türkçe, duygu yüklü ve akıcıydı.

Ardından Vali Bey söz alarak heyete bu değerli ziyaretlerinden dolayı teşekkür etti. O da heyetin, iki büyük millet olan Arap-Türk halklarının birleşmesindeki etkisinden ve öneminden bahsetti. Eski Türk başkenti olan Konya halkının Suriye ve Filistin'deki kıymetli Arap kardeşlerini bu değerli heyet nezdinde selâmladıklarını söyledi. Onların tokalaşması kardeşin kardeşle tokalaşmasıdır. Sonra Habîb el-'Ubeydi, Muhammed Rıfat Tuffahâ, Ali er-Rimâvî ve Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Efendi kendilerine uygun bir üslupla konuşma yaptılar. Bazısı şiir okudu, bazısı övgü ve teşekkürlerin yer aldığı konuşma yaptı.

Konya'dan Hareket

Gecenin bir yarısında saat 3'te Konya'dan ayrıldık. Hepimiz kardeşlerimiz olan Konya halkına ve idarecilere memnuniyetimizi ve şükranlarımızı sunduk.

Tren Konya'dan ayrıldıktan sonra köylerden ve şehirlerden geçerek devam etti. Çarşamba sabahı hava çok soğuktu. Meşhur bir şehir olan Eskişehir'e giderken geçtiğimiz yerlerin isimleri şöyleydi:

Pınarbaşı, Meydan, Sarayönü, Kadınhanı, Ilgın (Burası sıcak su kaynağı bulunan orta büyüklükte bir kaza),

Çavuşçu, Azârköy, Akşehir (Burası Cuhâ olarak bilinen Nasreddin Hoca'nın medfun olduğu meşhur kazadır), Yasıyan, İshaklı, Çay (Burası içerisinde tatlı suyun olduğu bir merkezdir), Çoban, Afyonkarahisar (Osmanlı hanedanlığının elinde bulunan meşhur tatlı suyun bulunduğu önemli bir sancaktır), Gazlıköy Hamamı, İstasyon Merkezi, Hamam (burada sıcak su kaynağı var), İhsaniye, Döğer, Çukurlar, Âlabent, Kütahya (önemli bir şehir), Sabuncupınarı, Gökçekısık ve Eskişehir.

Akşam yemeğini Afyonkarahisar'da yemiştik. Tren, burada yaklaşık olarak bir saat durdu. Sonra devam etti ve Perşembe gecesi saat 1.30'da Eskişehir'e ulaştık.

Eskişehir'de

Eskişehir'e ulaştığımızda Sayın Mutasarrıf Rafet Bey, belediye başkanı Halit Ziya Bey, idareciler, askeri yöneticiler, polisler ve jandarmalar heyeti karşılamak için istasyonda bekliyordu. Heyete çok güzel bir tören hazırlanmış. Çay ve süt ikramı verilen uygun bir yer tahsis edilmişti. Mutasarrıf Bey burada konuşmasını yaptı. Ardından Antep müftüsü Arif Efendi, Havrân'ın temsilcisi Muhammed Efendi ile Selim Ya'kûbî ve Halep müftüsü Muhammed el-'Ubeysi konuştu. Her biri makamlarına uygun olarak etkili ve çok sevinçli bir şekilde konuşmalarını yaptılar. Ardından heyet gece yaklaşık saat 3'te Eskişehir'den ayrıldı.

Eskişehir – İstanbul Arasında

Tren, Eskişehir'den ayrıldıktan sonra çok güzel köyler ve şehirlerden geçerek devam etti. Geçtiğimiz yerlerin isimleri;

Eskişehir, Çukurhisar, İnönü, Bozöyük, Karaköy, Bilecik, Vezirhan, Lefke, Mekece, Akhisar, Geyve, Hamidiye, Sapanca, Büyükderbent, İzmit, Derince, Tütünçiftlik, Yarımca, Hereke, Tavşancıl, Dil iskelesi, Gebze, Tuzla, Pendik, Kartal, Maltepe, Bostancı, Erenköy, Göztepe, Feneryolu, Kızıltoprak ve Haydarpaşa.

Geçilen yerlerin çoğunda heyete törenler düzenlendi. Özellikle Akhisar ve Sapanca'da halk, idareciler ve öğrencilerin katıldığı görkemli törenler düzenlendi. Burada heyet üyelerine bu güzel yerlerde yetişen meyvelerden ikram ettiler. Trenin geçtiği yerlerin güzelliğine gelince ise gerçekten buraları anlatmakta kelimeler yetersiz kalır. Dağlar güzel çiçeklerle giyinmiş gibi muhteşemdi.

Yeşillik, tepelere ve bahçelere yayılmış. Ağaçlar birbirlerine aşık gibi yapışık ve gövdeleri birbirlerini tutmakta. Bahçelerde ve çiçekler arasında dolaşan serçe ve bülbüllerin cıvıltısı duyulmakta, rengârenk güzel sık çalılıklar küçük nehirlerde ve ırmaklar arasında kendilerini göstermekte ve kurbağaların sesleri havada yankılanmakta.

Özetlemek gerekirse geçtiğimiz o kadar manzaraların ve gördüklerimizin eşi benzeri yok gibiydi. Manzaraları cennet bahçelerine benziyordu.

Heyetteki şairler bu mükemmel olağanüstü manzarayı tarif etmek için gönüllerinden geçenleri dile döktüler. Selim el-Ya'kûbî Sapanca'yı tarif etmek için şöyle dedi:

Sapanca öyle güzel bir yersin ki,

Güzelliklerin Mısır'ı andırır

Etrafını meyvelerle dolu bahçeler sarar

Her tarafından nehirler akar.

Şeyh Abdulkerim 'Uveyda da şöyle dedi:

Sapanca Allah'ın bahşettiği bir cennet gibisin
Bolluk dolu topraklarında nehirler çağlar.
Cennet gerçek olmasaydı,
Kevser nehri orada akmazdı.

Sonra Ebâbîl gazetesinin sahibi Hüseyin el-Habbâl şiir okudu:

Sapanca'nın topraklarının her bir yeri cennettir
Bahçeleri zümrüt gibi ışıldar
Her yerini ağaçlar sarar
Ve ortasından kevser pınarları akar.

Batı tarafındaki gölü insana mutluluk verir
Onu tarif ederken insan şaşkına döner.
Doğu tarafındaki dağlar da
Yakutla süslü elbiseler giyinmiştir.
Okulları bilginin zirvesinde,
Çocukları yıldızlara ulaşan güzelliktedir.

İzmit'te

İzmit'teki heyeti karşılamak için hazırlanan tören çok coşkuluydu. Törene sancağın Mutasarrıfı Mazhar Bey, sancağın kadısı, memurlar, askeri komutanlar, Harbiye Nazırı yardımcısı Mümtaz Bey, İzmit Mebusu Ziya Bey, halktan bir grup, ilkokul, lise, rüştiye ve öğretmen okulu öğrencileri katıldı. Kız okulu öğrencileri de bizlere çiçek demetleri sundular.

Heyet, trenden indi ve karşılama için hazırlanan yere oturdu. Burada heyet üyelerine çay, kahve, süt ve tatlı ikramı yapıldı. Mutasarrıf, Heyet başkanı, Şeyh Abdulkadir el-Hatîb, Şeyh Muhammed Rıfat Tuffahâ, Muhammed el-Halebî ve Selim el-Ya'kubî konuşmalarını yaptılar. Ardından Mutasarrıf ikinci kez

söz aldı. Konuşmacılara duyguları ve hislerinden dolayı teşekkür etti. Onlardan savaş alanındaki mücahitlere İzmit halkının en kalbi selâmlarını iletmelerini istedi. Sonra Maarif müdürü konuştu ve bu sırada kız rüştiye okulundan bir kısım öğrenci geldi.

Müftülere eşlik ettiler. Heyet, istasyonun karşısında duran öğrencileri selâmladı. Mutasarrıf, özellikle yazı işleri heyetinden, kendisine refakat etmesini istedi. Kız ve erkek öğrencilerin durumlarına dikkatleri çekti. Her bir okulu bize tanıtmaya başladı. Hangi seviyede eğitim verildiği, okulların isimleri, bölümleri hakkında bilgi verdi. Özetle söylemek gerekirse; tören göz kamaştırıcıydı, kalabalık muhteşemdi ve manzara çok güzeldi. İki büyük halk olan Türk – Arap milletleri arasındaki İslâmî kardeşliğin azameti etrafı sardı.

Perşembe günü öğleden sonra saat 1'de heyet, büyük bir sevinçle İstanbul'a doğru yola çıkmak üzere İzmit'ten ayrıldı ve akşam saat 6'da İstanbul'a ulaştı

İstanbul'da (Âsitâne'de)

Heyet, 24 Eylül 1333 yılında perşembe gecesi İstanbul'a ulaştı.[10] Haydarpaşa İstasyonu'nda nazırlık temsilcileri, İstanbul'da bulunan özel askerî birlikten askerler, polis, jandarma, belediye yetkilileri ve askerî bando bekliyordu. Bir tarafta da sonu görünmeyen halktan çok kalabalık bir grup vardı. Gecenin bir vaktiydi ve heyet trenden iner inmez tören marşı çalmaya başlayınca askerler selâm durdu. Temsilcilerle, yetkililerle ve rehberlerle tanıştıktan sonra özel bir yat onları İstanbul köprüsüne götürdü. Arabalar orada onları bekliyordu. Arabalara binip kalmaları için hazırlanan Sirkeci'de bulunan Şahinpaşa Konağı'na gittiler.

10 Heyetin gelişi dönemin Tanin Gazetesi'nde "Çanakkale Dâru'l-harbi'ni ziyâret etmek ve oradaki kahramanların menâkîb, şecaat ve besâletini bizzat görmek için Suriye'den geleceğini dünkü nüshamızda mufassalan yazdığımız heyet-i mahsusa, dün saat 6:30'da trenle Haydarpaşa'ya muvâsalât etmiş, çeşitli bakanlıklardan temsilî gelen memurlar tarafından karşılanmış, bir bölük itfaiye ile bir bando-yu musikiye istasyonda heyet-imahsûsanın vürûdunu intizar eylemekte idi." Şeklinde haber olarak da verilmiştir. Suriye Heyet-i Edebiyesi, Tanin, 25 Eylül 1331 [8 Ekim 1915]. (YHN).

Askerî hükümetin bizim için tahsis ettiği konağa ulaştık. Burası 5 katlı ve çok lüks bir yerdi. Yolculuğun yorgunluğunu biraz attıktan sonra akşam yemeği için kalktık. Heyet, yiyip içtikten sonra heyet üyelerine Çanakkale'ye gitmeden önce İstanbul'da kaldıkları süre zarfında uyacakları programın yer aldığı 4 küçük sayfadan oluşan altın suyuna bastırılmış bir kitapçık verildi.

Heyetle İlgilenenler

Heyetin İstanbul'da kaldığı süre zarfında onlarla ilgilenecek olan rehberlerin isimleri aşağıda verilmiştir:

Başkan: İstanbul merkez kaymakamı Cevat Bey,

Yardımcı: Yüzbaşı Tevfik Bey (Harbiye Nazırı Yaveri), Teğmen Ahmet Muhtar Bey (Merkez Komutanlığından),

Şeyhülislâmlıktan: Genel işlerden sorumlu Vahid Bey,[11]

İç işlerinden: Dr. Fuat Bey,

İttihat-Terakki Cemiyeti merkezinden: Nesîmî Sârım Bey,[12]

Başkent sekreterliğinden: Beyazıt Dairesi Müdürü Râuf Bey,

Emniyet müdürlüğünden: Siyasi Şube Müdürü Cemal Bey.

Bu değerli rehberlere heyet üyelerinin emniyetini ve rahatını sağlamak için asker, polis ve belediyeden oluşan bir grup eşlik ediyordu.

11 Uryânîzâde Ali Vahid (Ali Vahid Uryânî) 1879'da İstanbul'da doğdu. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde çeşitli görevlerde bulundu. Heyetin İstanbul'u ziyareti ve özellikle Çanakkale Cephesi ziyareti sırasında rehberliğini yapmıştır. Çanakkale ziyareti sırasında gördüklerini ve yaşadıklarını Çanakkale Cephesinde Duyup Düşündüklerim ismi ile yayınlamıştır. Kitabın künyesi ve basım yeri: Kassam Umumi Müşaviri Uryanizade Ali Vahid, Çanakkal'a Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, Darü'l-Hilafeti'l-İlmiyye-Necm-i İstikbal Matbaası 1332-1334. Eserin neşirleri ve tahkikleri için bkz. M. Naci Onur, "Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid'in eseri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı: 123, Aralık 1999, s. 149-164'de çevirisi yapılmıştır. İkinci olarak Yusuf Sağır, "Üryânîzâde Ali Vahid'in "Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" adlı eserin Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl: 11, Bahar 2013, Sayı: 14, ss. 159-178.(YHN).

12 1910-1912 yıllarında Selanik'te yayınlanan Genç Kalemler dergisinin imtiyaz sahibi (YHN).

Cuma Günü

Heyet, Cuma günü (ikinci gün) burada rahat bir şekilde dinlendi. Çok neşeli ve mutluydular. Heyetin rahatını ve güvenliğini sağlamak üzeri askeriyeden ve mülkiyeden görevliler etrafını sarıyordu. Hükümetin onlara tahsis ettiği konakta kahvaltılarını yaptılar. Ardından heyet üyeleri aralarından nazırlıkların temsilcilerini karşılama gibi şeyler için özel bir komisyon seçti. Bu komisyondakiler;

1. Heyet başkanı Es'ad eş-Şukayrî
2. Şam müftüsü Ebu'l –Hayr 'Âbîdîn
3. Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Efendi,
4. Halep müftüsü Muhammed el-'Ubeysî
5. Kudüs müftüsü Tâhir Ebu's-Su'ûd
6. Antep müftüsü Ârif Bey
7. Hayfa müftüsü Muhammed Murad
8. El-Belâğ gazetesi sahibi Muhammed el-Bâkır.

Askeriyeden ve mülkiyeden oluşan rehberler, heyet üyelerini temsilcilere tanıtmak için onlara eşlik ediyorlardı.

Aşağıda ismi verilen kişiler heyeti ziyarete geldiler:

Şeyhülislâm adına denetim başkanı; Hüseyin Kamil Efendi,

Adalet Nezareti adına Temyiz Mahkemesi üyelerinden; Ali Rüştü Bey,

İç işleri adına özel kalem müdürü; Hasan Fehmi Efendi,

Meclisi Mebûsân adına Bağdat meb'usu; Hikmet Baban Bey,[13]

Padişah adına yaveri; Miralay İbrahim Bey,

İttihat-Terakki adına; Mithat Şükrü [Bleda] Bey,[14]

Meclis-i 'Ayân başkanı adına; İsmail Müştâk Bey,

---

13 Hikmet Baban Süleymaniye meb'usudur. (YHN)

14 Uzun süre İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kâtibi umûmîliğini yapmıştır. Meclis-i Mebusan'da Serez, Drama ve Burdur, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ise Sivas milletvekilliği yapmıştır. 19 Şubat 1956'da İstanbul'da vefat etmiştir. (YHN).

Harbiye Nâzırı adına; İstanbul merkez komutanı Kaymakam Cevat Bey,

Sadrazam adına yaveri; Binbaşı Nâil Bey.

Bundan sonra da Fatih ve Beyazıt medreselerinin hocaları, İstanbul'un ileri gelenleri ve yetkililer heyetin gelmesi münasebetiyle kardeşlik ve muhabbet duygularıyla heyetin ziyaretine geldiler.

Ziyaretçileri kabul için ayrılan zaman saat 10 gibi bitmişti. Heyet Cuma namazına gitmeden önce öğle yemeğini yiyecekti. Saat 11'de arabalar hazırdı. Heyet Cuma'yı Hamidiye Camiinde kılmak için arabalara binip Yıldız'a gitti. Allah gücünü daim etsin, Halife Hazretleri de oraya geldi.

Heyet Hamidiye camisine ulaştığında güzel bir tören yapıldı. Camiye çok düzenli bir şekilde girildi. Halife de Hamidiye camisinde, eskiden gelen bir âdet olan Osmanlı halifelerine namaz için ayrılan, kendisine özel yerindeydi.

Heyet başkanı Cuma hutbesini heyetten birisinin îrâd etmesi için yardımcılarından biri vasıtasıyla Halife'den izin istemişti. Bu değerli görev için Şam'da Emeviiye Cami'sinin hatiplerinden eş-Şeyh Abdulkadir el-Hatîb görevlendirildi.

Cuma namazı bitti ve heyet camiden çıkıp Padişah için ayrılan yerin karşısında durdu.

Heyet, halifeyi selâmlamak için çıkışını bekliyordu. Halife âlimlere ve din adamlarına karşı ikramda bulunmaya çok istekli biriydi. Zaten bu insanlara hürmet Osmanlı halifelerinin tümünün özelliği olmuştur. Halife heyetin bekleyip de sıkıntı çekmemesini emretti. Heyeti Yıldız saraylarından olan Çit Köşk'üne davet etti. Bu da Halife tarafından heyet üyelerine büyük bir lütuftu.

Bunun üzerine heyet Çit Köşk'üne gitti. Görevliler, heyete ikramda bulunarak saray böreklerinden ve içeceklerinden ikram ettiler. Gözler, bu muhteşem köşkün binalarını ve duvarlarının büyüleyici işlemelerini izlemeye başladı. O kadar güzeldi ki köşkün döşenmesini, düzenini ve avizelerini anlatmaktan kalem bile âciz kalır.

Bir süre sonra Halife'nin heyet üyelerini kabul emri geldi. Heyet üyeleri Halife ile görüşecekleri özel köşke girdiler ve düzenli bir şekilde durdular. Sultan özel odasından yanlarına çıktı, heyet üyeleri saygılı bir şekilde O'nu selâmladılar. Halife de selâmlarına güzel bir şekilde karşılık verdi.

Burada heyet başkanı Es'ad eş-Şukayrî bu yüce makama uygun bir konuşma yaptı. Halife'nin huzurunda heyetin geliş amacını şöyle açıkladı: "Arap ilmî heyeti, yüce Hilafetin Başkent'ine ve Sizin huzurunuza Suriye, Beyrut, Filistin, Halep, Lübnan ve buralara bağlı bölgelerin halkının, ileri gelenlerinin ve âlimlerin bağlılığını arz etmek için geldi.

Ayrıca Çanakkale'de savaş alanındaki mücahitlerin, kahramanların, Osmanlı'nın aslanlarının ortaya koyduğu cesareti, yiğitliği bu heyet kendi gözüyle görmek istedi. Heyet üyeleri bu bölgelerde yaşayan Osmanlı halkının selâmını mücahitlere ulaştırmak istiyor. İslâm ümmetinin gönlündeki şükran ve minnet duygusunu buradaki kahramanlara aktaracaktır. Bu kahramanlar İslâm âleminin merkezi olan Hilafet'i akılları durduracak şekilde savunarak olağanüstü olaylar ve hayret edilecek derecede cesaret örneği gösterdiler. Daha sonra eş-Şukayrî 4.ordu kumandanı Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye ve Filistin'de yaptığı İslâm tarihini süsleyecek olan ıslahatlardan bahsetti.

Halife Hazretleri teşekkür etti ve şu sözlerle cevap verdi:

"Öncelikle siz din adamlarını burada görmekten çok mutlu oldum. Özellikle bu gelişinizin Peygamberimiz'in miraslarının bulunduğu kutsal emanetler odasında bir grup âlimle cihadın başladığı günden bugüne kadar okuduğumuz Buhar-i Şerif'in okumalarına denk gelmesi beni sevindirdi. En güzel salat ve selâm Peygamberimize olsun. Peygamber miraslarının bulunduğu odada Buhâr-i Şerif'i okumak sanki cennet bahçelerinden birinde okuyormuş gibi insanı mest ediyor. Buna binaen sizlerin de oraya gelmenizi ve Buhar-i Şerif'i bitirme sırasında yapılacak olan dualara katılmanızı istiyorum. Çünkü Buhâri'nin bitmesi ile gelmeniz arasında bir bağ kurdum."

Halife Efendimiz, Arap beldelerinden gelen telgraflardan çok

memnun kaldığını ve güzel mizaca sahip olduğunu ifade eden telgrafların kendisini sevindirdiğini belirtti. Ayrıca Halife Hazretleri, Buhâri'nin okunmasının bitirilmesinde çok büyük tecelliler gördüğünü ifade etti.

Sonra yüce Halife, heyet üyelerine Çanakkale'deki siperleri, sığınakları, savaş alanlarını, askerlerin durumlarını, cesaretlerini ve intizamlarını dikkatlice gözlemlemelerini tavsiye etti . Bunların hepsinin Müslümanlara özellikle de Suriyeli ve Filistinlilere anlatılması için kayda alınmasını istedi. Halife, ayrıca Çanakkale'de muzaffer askerlere Allah'ın vadettiği sevap ve ecri onlara anlatmalarını tavsiye etti. 'Onlara mücahidin komutana üstünlüğünü ve hem dünya hem de ahirette mutluluğa ulaşacaklarını anlatın. Döndüğünüzde de Suriyeli halkıma selâmımı ve hoşnutluğumu iletmenizi istiyorum' dedi.[15]

Bunun ardından Şam müftüsü devletin bekası için dua etti. Sonra Halife Hazretleri lütfederek her biriyle selâmlaşmaya ve bu arada Cuma hutbesinin Suriye ve Filistin camilerindeki okunarak gibi içini rahatlattığını ifade etti. Ardından özel odasına yöneldi, yürürken azamet onunla yürüyordu. Allah tarafından O'na bir güç verilmiş gibiydi.

Bu görüşmeden sonra heyet, Çit Köşk'üne döndü ve burada da ikramları yedi. Ardından arabalara binip Şişli caddesinin sonunda yer alan Hürriyet-i Ebediye Tepesi'ne gitti. Anayasa (Kanun-ı Esasî) destekçilerinin inşa ettirdi-

15 Bu görüşmenin ayrıntıları devrin basınında da yer almıştır. "Huzûr-ı şâhânede Sultan Reşat ile heyet arasında geçen şu konuşma ziyarete ne kadar önem verildiğini göstermesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Padişah heyete hitaben;

- "Çanakkale'ye gitmek istiyor musunuz? Suâlini îrad buyurdular. Bütün heyet:

- "Evet gideceğiz!" cevabını verdi. Bunun üzerine zât-ı şâhâne :

" O halde gidiniz, sizin oraya muvasalatınızda ahvâlin daha ziyâde kesb-i sükûn edeceği me'mûldür." buyurdular". Geniş bilgi için bkz. Ömer Çakır, "Türk Edebiyatında Mustafa Kemal(ATATÜRK) İsminin Yer Aldığı İlk Manzum ve Mensur Esere Dâir", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-49/turk-edebiyatinda-mustafa-kemal-ataturk-isminin-yer-aldigi-ilk-manzum-ve-mensur-esere-dair.(YHN).

ği bu tepe, eski Mısırlıların dikilitaşlarına benziyordu.[16] Tepenin altında da hürriyet şehitleri defnedilmiştir ve milli bayramlarda ordu burada tören yapmaktadır.

Heyet yürüyerek tepenin zirvesine çıktı. Orada bulunan tarihi ve yazılı eserler hakkında heyete bilgi verildi. Orada yatan kahramanların kabirlerine geldiklerinde Kur'an okundu ve heyet başkanı çok güzel dua ettikten sonra bu duayı mücahitlerin ve hürriyet şehitlerinin ruhuna hediye etti. Şehitlerin arasında Mahmut Şevket Paşa'nın kabri de vardı.

Veliaht Köşkü'nde

Heyet, Hürriyet Tepesi'nden ayrılarak Veliaht Köşkü'ne gitti. Zincirlikuyu semtinde bulunan Veliaht Hazretleri Yusuf İzzeddin Efendi [17]iyaret edecekti. Oraya ulaştıklarında heyeti karşılamalardan sorumlu olan Müfit Bey karşıladı. Heyet üyelerine Veliahtın ilerde saltanatın sahibi olacak kişi olduğunu bildirdi. Huzura ulaştıklarında Veliaht onları çok güzel bir şekilde selâmladı ve şu konuşmayı yaptı.

Veliaht'ın Konuşması

"İslâm ümmetinin yükselmesi yolunda çalışması için Arap-Türk birliğinin olması kaçınılmaz bir durumdur. Bunun da güçlerin birleşmesiyle olacağını düşünüyorum. Çanakkale Zaferinde de aslında bunu gördük. Bunlar birlik ve beraberliğin semeresidir. Biz bu işe İslâmiyet'in yücelmesi için karar verdik. Dünyada böyle bir azameti sarsacak bir güç yoktur. Ben de yakın zamanda inşallah Suriye'ye geleceğim. Sizi orada ziyaret etme bahtiyarlığına nail olacağım."

---

16 Âbide-i Hürriyet, 31 Mart Hadisesi sırasında ölenlerin anısına 23 Temmuz 1909'da Hürriyet Tepesi'ne Meşturiyet'in ilanın birinci sene-i devriyesinde inşasına başlanmış iki yıl sonra 1911'de bitirilmiştir. Genelde İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinin medfun olduğu bir yerdir.(YHN).

17 Sultan Abdülaziz'in oğludur. I. Dünya Harbi sırasında Osmanlı hanedanının en büyük erkek çocuğu olduğundan veliahttır. 1 Şubat 1916'da, savaşın devam ettiği günlerde, Zincirlikuyu'daki köşkünde vefat etmiştir.(YHN).

İstinye Limanı'nda

Heyet, Veliaht'ın huzurundan çıktıktan sonra saray börek çörekleri ve içecekler ikram edildi. Ardından özel araçlarla Beşiktaş'a gitmek üzere heyet saraydan ayrıldı. Heyete iki özel tekne hazırlanmıştı. Heyet, en büyük savaş gemilerinden olan Yavuz ve Midilli'yi [18]ziyaret etmek için İstinye'ye gitti. İstinye, İstanbul'a yaklaşık 13,5 km uzaklıkta çok güzel evleri ve yüksek sarayları bulunan boğazın sahillerinden biridir. Burası çok derin bir limana sahip hatta boğazın limanlarından en derini olduğu söyleniyor. Ayrıca kuzeyden gelip boğazda kıyısına dökülen bir nehirle bitiyor.

Bu güzel kıyıda savaş gemilerimizin bulunduğu bir yer vardı. Burada deniz subayları heyet üyelerini büyük bir saygıyla karşıladılar. Gemilerin güvertelerinde yavaş yavaş ilerlemeye başladık. Son teknoloji ile üretilen savaş âletlerini şaşkınlıkla izliyorduk. İnsanların bize olan ilgisi çok iyiydi. Subaylardan biri savaş gemilerinde bulunan bilmediğimiz şeyleri bizlere açıklıyordu. Heyet üyeleri gördükleri karşısında sevindiler, tatmin oldular ve rahatladılar. Heyet bu kıyıdan ayrıldığında neredeyse akşam olmuştu. Yeni köprü istasyonlarından birine gidip arabalara bindik ve akşam yemeği için konağa gittik.

Cumartesi Günü

Heyet 26 Eylül Cumartesi günü uyandı ve kahvaltı yaptıktan sonra İstanbullular için çiçeklerle dolu çok güzel bir gezi yeri olan Gülhane Bahçesine gitmek üzere konaktan ayrıldı. Burası çok güzel, bol çiçekli ve düzenli bir parktı. Son zamanlarda büyük önem verilmesiyle bazı Avrupa parklarına benzemişti.

Heyet bu güzel parka girip yeşillikler içerisinde çok yüksek

18 Osmanlı Devleti'ne 10 Ağustos 1914'te İngiliz donanmasından kaçarak sığınan Goben ile Breslau adlı gemilerdir. Çanakkale Boğazı'ndan içeri girmeleri ile birlikte Henüz I. Dünya Savaşı'na girmeyen Osmanlı Devleti açısından bir siyasi sorun oluşturunca gemilerin satın alınarak mürettebatı Osmanlı denizcisi sayılarak gemilere de Yavuz Sultan Selim ve Midilli isimleri verilmesi kararlaştırılmıştır. 29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti'ni resmen savaşa dâhil edecek Karadeniz baskınından başka faal bir görevi olmayacaktır. (YHN).

ağaçların arasında yavaş yavaş yürümeye başladı. Parkın ortasına geldiklerinde heyet üyeleri belirli bir düzen aldı. Bazısı banklara oturdu bazısı da oturanların arkasında durdu ve bu şekilde fotoğraf çekildiler. Ardından askeriye ve mülkiyeden oluşan rehberlerle bir arada başka bir düzene girerek ikinci kez fotoğraf çekildiler.

Bu güzel parkta biraz daha yürüdükten sonra heyet ve onlara refakat edenler Müze-i Hümayun'da[19] bulunan tarihi eserleri görmek üzere buradan ayrıldı.

Müze-i Hümâyun[20]

Bu müze Topkapı Sarayı'ndadır ve iki kısma ayrılır. Birinci kısım "Çinili Köşk" diye adlandırılan İslâmî eserlerin bulunduğu bölüm, diğeri de İslâmî eserler dışında kalan tarihi eserlerin bulunduğu ikinci kısımdır. Bu da Hümayun Müzesi'nin asıl kısmıdır.

Çinili Köşk ya da diğer bir ifadeyle İslâmî Eserler Müzesi'nde halı, seramik, eski ahşap kapılar, kılıç, süngü, ok gibi silahlar ve buna benzer İslâm ülkelerinde yapılan eski eserler bulunmaktadır.

Osmanlı ya da Hümayun müzesi diye bilinen bu müze gördüğümüz gibi alt ve üst kat olarak ikiye ayrılmış. Alt katta Yunan ve Roma eserlerinden olan mumya sandukaları vardır. Ayrıca eski Atina şehrinin mühendislik eserleri, Roma ve Yunan zamanından kalma kabartma ve oyma eserler yer almaktadır. Bunun yanı sıra burada Asurlulardan kalma eserler de vardır ve bunlar da birkaç odada sergilenmektedir:

Bu odalardan birincisi ve ikincisi mumyalara ayrılmış, üçüncüsü kabartma eserlere, dördüncüsü yapı eserlerine, beşincisi de mumyalara, altı ve yedincisi yapı eserlerine, sekizincisi de toprak eşyalara tahsis edilmiştir.

---

19 Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi'dir. 1869 yılında kurulmuştur. (YHN).

20 Arkeoloji ve Eski Şark Eserleri Müzeleri

Üst katta ise Asurlular, Keldaniler ve Mısırlılara ait eserler yer almaktadır. Burada bakır parçaları, mücevherler, sikkeler ve eski kitaplar sergilenmektedir. Bu katta da birkaç oda vardır. Asurlular ve Keldanilere ait eserler odası, Mısır eserleri odası, kabartma eserler odası, Asurlulara ait başka bir oda, Yunanlılara ait oyma eserler odası ve Romalılara ait eserler odası.

Askerî Müze

Kiliseden dönüşmüş olan bu müze "Saint İrene" (Aya İrini) diye adlandırılmıştır. Burası da Topkapı Sarayı'nda yer alır ve tarihi eserler müzesinin yakınındadır. Bu kilise 4.yy başlarında büyük Konstantin zamanında yapılmıştır. İmparator Jüstinianos zamanında yanmış ve tekrar inşa edilmiştir. 8.yy'da deprem sebebiyle yıkılmıştır sonra İmparator Lyon zamanında yenilenmiştir. Burası eski ve yeni silahlar deposu olarak kullanılmıştır. Meşrutiyet Anayasanın ilânından sonra da silahlar, askerî kıyafetler ve çeşitli silahların sergilendiği bir müze halini almıştır. Sonra hükümet, Yeniçeri Müzesi'nin Sultanahmet'teki yerinden taşınmasına karar vermiş.

Sonra bu müzeyi askerî müzenin içerisine alma kararı verdi. Bu müzede II. Mahmut zamanına dayanan devlet adamlarının, vezirlerin, âlimlerin ve askerlerin temsili heykelleri bulunmaktadır.

Heyet bu tarihî eserlerin bulunduğu müzeleri gezdi ve incelemelerde bulundu. Aynı zamanda Devlet-i Aliyye'nin eski eserleriyle birlikte şu anki eserlerine de şahit oldu. Bu mükemmel eserleri görenlerin onları gerçek anlamda tasvir etmeleri imkânsızdır. Diller görülenleri ve işitilenleri anlatmaktan yorulur.

Heyet yaklaşık 2 saat gezdi. Gezinin bitiminde öğleden önce müzelerden ayrılıp ziyaretlerini şereflendirmek için Hz. Peygamber'in Hırka-i Şerif'ini görmeye gitti. Ayrıca burada Padişah hazretlerinin isteği üzerine Buhari'nin hatmini dinleyecekti.

Hırka-i Şerif

Hırka-i Şerif salonu Topkapı Sarayı'na yer almaktadır. Bu salonda Hz. Peygamber'e ait eşyalar vardır. Sultan burayı Ramazan ayının 15'i ve arzu ettiği diğer zamanlarda ziyaret ederek bu güzel yerin hayrını umar. Hırka-i Şerif rivayete göre Peygamberimizin omuzlarına attığı deve yününden ve siyah renkte olan bir aba. Ayrıca burada bulunan kılların bazıları mübarek sakalındandır ve her yıl bunların ziyaretinde muhteşem bir tören yapılır.

Bunun yanı sıra burada O'nun mübarek dişi de vardır. Burada bulunan eski Kur'an-ı Kerimlerin bazıları sahabenin yazısıyla yazılmıştır. Sancak-ı Nebi'yi de I. Selim 922 yılında Mısır'ı fethettiğinde almıştır ve ilk olarak Şam'a getirmiştir, ardından da Sultan Murat Gelibolu'ya getirtmiştir. Padişahlar bu sancağı savaş meydanlarına giderken yanlarında götürürlerdi. Ayrıca bu salonda Hz. Ali'nin de sancağı şerifi bulunmaktadır.

Heyet üyeleri bu salona boynu bükük olarak ve huşu içerisinde girdi. Burada heyeti Buharî'nin hatmi için toplanan âlimler karşıladı. İstiğfar ve yüce Peygamber'e salat-u selâmdan sonra âlimlerden biri çok güzel bir adet haline getirdikleri Buharî okumalarının son Hadis-i Şerifini okudu. Ardından da 70 kez tesbih çekildi. Hırka-i Şerif Salonu çok muhteşem güzel bir salon; perdelerinin işlemeleri altından ve duvarları Kur'an âyetleriyle süslenmiş. O an maneviyat dolu bir andı ve kalpler Yüce Yaratıcıya, Allah'a yöneldi. Son olarak başkan Şeyh Es'ad eş-Şukayrî kalktı ve gür sesiyle etkileyici bir dua etti. Kalpler titredi ve gözlerden yaşlar aktı. İslâmiyet'in ve Müslümanların koruyucusu ve Haremeyn-i Şerifeyn'in hizmetkârı Hilafeti koruması için, Yüce Allah'tan yardım istendi.

Heyet, program bitiminde Buharî'nin hatminde bulunan âlimlerle tokalaştıktan sonra çıktı. İki taraf gözyaşlarıyla kucaklaştılar. Çok müsterih ve mutluydular. Bu güzel nimetleri lütfeden Allah'a şükrettiler. Başkan kendileriyle ilgilenen Padişah'ın Kethüdası Refik Bey'e Halife'nin mukaddes Hırka-i Şerif salonunda Buharî'nin okunmasına gelmelerine izin vermesinden dolayı heyetin şükran ve minnetlerini sunmasını istedi.

Padişah'ın Ziyafeti

Heyet Hırka-i Şerif'ten ayrıldıktan hemen sonra Mecidiye Köşkü'ne[21] gitti. Yüce Halife her şeyin en güzelinin bulunduğu sultanlara layık bir sofra hazırlatmıştı.

Her bir üye, masada kendisine ayrılan yere oturdu ve isminin bulunduğu kartı aldı. Önlerinde padişah tuğrasının yer aldığı içerisinde yemek çeşitlerinin yazılı olduğu altın suyuna batırılmış bir liste vardı.

Sofranın düzenine gelecek olursak sofrada altın ve gümüş kaplar vardı.

Yemekleri, tatlıları ve meyveleri anlatmak mümkün değil. Şairlerimiz yeteneklerini gösterdiler ve şiirlerle, övgü dolu sözlerini irad etmek için söz aldılar. Davetin sahibini vasfetmek için; Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Şeyh Selim el-Ya'kûbi, Hüseyin el-Habbâl Efendi ve Tevfik el-Atâsî söz aldılar. Bu güzel yemeği dua ile Şam müftüsü Ebu'l-Hayr Efendi sonlandırdı.

Saray'ın Tarifi

Yemekten sonra heyetimiz Topkapı Sarayı'nın etrafında geziniyordu. İçerisinde bulunan köşkleri ve odaları dolaşıyordu. Burası en eski saraydı çünkü İstanbul'un fethiyle inşa edilmişti. Saray Marmara Denizi'ne, Boğaz'a ve Haliç'e açılan muhteşem bir konuma sahipti. Kara ve deniz yönünde surlara benzeyen yüksek duvarlarla çevriliydi. Geniş bahçeleri olan bu sarayda birbirinden ayrı köşkler vardı. Bahçenin üst tarafındaki Bağdat Köşkü ve aşağı taraftaki Gülhane Köşkü bunlardandır. Bu köşk, Sultan Abdülmecid zamanında Gülhane Hattı[22] diye bilinen devletin reform yapması konusunu içeren Padişah fermanının okunduğu köşktür. Sahilde de şimdi askeri depo

21 Bu köşk Topkapı Sarayı'ndadır. Mimarı Dolmabahçe Sarayı'nın da mimarı olan Serkis Balyan Kalfa'dır. Köşk Sultan Abdülmecih tarafından 1859'da yaptırılmıştır.(YHN).

22 Tanzimat Fermanı. 3 Kasım 1839 yılında Gülhane Parkı'nda okunmuştur. Gülhane Hatt-ı Hümâyunu da bu ferman, hukuk ve içtimai alanda bir dizi reformları ihtiva etmektedir.(YHN).

olarak kullanılan bir köşk vardır. Bunun yanında da söylenilene göre tarihi bir yeri olan balığa benzeyen iki taş bulunmaktadır.

Ayrıca Topkapı'da bahçenin üst tarafında Yeniçeri Divanı bulunmaktadır. Buranın girişi bâb-ı Hümayun[23] kapısındandır ve bu kapı siyah mermerdendir. Kapının yeşil mermerden de iki direği vardır. İçeri girdiğinde sağda Gülhane Hastanesi'ne giden bir yol, solda da divana giden bir yol vardır. Bu yolda giderken eski Aya İrini Kilisesi görünür ancak girişine izin verilmez. Onun ilerisinde de dervişlerin kabirleri altında da darphane bulunmaktadır. Yeniçeri divanından sonra Sultan Abdülmecid'in köşkü vardır. Aynı zamanda Sultan tahtı dairesi, Hazine dairesi ve birkaç salon vardır. Kütüphanede de yaklaşık 3 bin Arapça ve başka dillerden eserler bulunmaktadır.

Heyet Şeyhülislâm'ın Huzurunda

Heyet, önemli bir konuma sahip Saray-ı Hümayun'ndaki gezintisini bitirdikten sonra Şeyhülislâmlığa gitmek üzere arabalara bindi. Meşihat'in dış kapısına gelindiğinde burada heyeti fetva ehli, daire başkanları, büyük âlimler karşıladı. Şeyhülislâm'ın yardımcılarıyla heyet üyeleri yürümeye başladılar. Şeyhülislâm Efendi[24] büyük odasında heyeti bekliyordu. Heyeti kabul etti, her biriyle tek tek samimice selâmlaştı ve Suriye'nin, Filistin'in büyük âlimlerini sordu.

Düzenli bir şekilde konuşmaya başladılar. Bazı şairler Şeyhülislâm'ı öven şiirler okudular. Ardından heyet başkanı kalktı ve heyet üyelerinin her birinin hayatını kısaca anlatmaya başladı, onları Şeyhülislâm'a tanıttı. Sonra Şeyhülislâm söz aldı. Kendisini İslâmiyet'e ve bu millete hizmete adadığı belirtti ve âlimlerin kendi ülkelerinde bu yüce amaca hizmet etmeleri gerektiğini söyledi. Şeyhülislâm'ın alimlerle fasih Arapça ile konuşması oradakileri memnun etmişti.

Heyetin Şeyhülislâm'ı ziyareti esnasında Kethüda Refik Bey geldi. Padişah'ın heyetin Topkapı Sarayı'nı ziyaretinden duydu-

23 Bâb-ı Hümayun: Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı. Saltanat kapısı da denir.

24 O sırada Şeyhülislâm Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi'dir.

ğu memnuniyeti ve şükranını iletti. Padişah bu ziyaretten çok memnun kalmıştı. Bu mutluluğunun Suriye heyetimizin her bir ferdine iletilmesi emrini verdi. Bu övgülere mazhar olan heyet üyeleri çok sevindi.

Heyet, İçişleri Nezareti'ne gitmek üzere Şeyhülislâm makamındaki görevlilere saygı ve hürmetle selâmlaşarak buradan ayrıldı.

İçişleri Nezareti'nde

Heyetimiz, Bab-ı Âli'de bulunan İçişleri Nezareti'ne ulaştı. Burada heyeti İçişleri Nâzırı Talat Bey[25] karşıladı. Her bir heyet üyesiyle güler yüzlü, samimi bir şekilde tokalaştı.

Burada Muhammed Kürd Ali, Hüseyin el-Habbâl Efendi ve Abdulbasit el-Ûnsi Bey konuşma yaptılar.

El-Muktebes Gazetesi Sahibi Muhammed Kürd Ali'nin Konuşması

Saygıdeğer Nâzır!

Osmanlı kardeşlerinizin İnkılâpları Kanun-i Esasi'yi ilan etmesi insanlara ve yöneticilere birçok şeyi öğretti. Algıları değiştirdi ve imajlarını güzelleştirdi. Aslında Balkan ve Trablusgarp savaşlarındaki dağınıklığımızı ortadan kaldırmayı, içerde ve dışarda nasıl bir yol izlememiz gerektiğini öğrenmiştik. Bu genel savaş çıktığında da farklı milletlerden ve halklardan olsa da ümmetin hâlâ birlik olma ruhunu taşıdığını ispat ettik. Önceki felaketler nefisleri temizledi ve zihinleri parlattı.

Genel seferberlik ilan edildiğinde Şam diyarında insanlardan bir grup kendi aralarında gizlice konuşuyorlardı.

"Savaştan bize ne, tarafsız kalalım ve varlığımızı koruyalım" şeklinde söyleniyorlardı. Çok zaman geçmeden savaşın içyüzü ortaya çıktı ve bu savaşın sömürge devletlere karşı yapıldığı anlaşıldı. Bu savaş siyasî ve millî varlığımıza karşı planlanmıştı. Bu

25 Talat Bey, 1917'de Said Halim Paşa'nın istifasından sonra vezir rütbesiyle sadrazam yapıldı. Dolayısı ile "Paşa" oldu.

konuda karar verenler doğru yoldaydılar. Burada bulunan bulunmayanın gördüğünü görür, delillere sahip olur.

Özellikle Suriye şu anki savaş dolayısıyla maddi-manevi kazançlar elde etti. Kardeşiniz Bahriye Nâzırı, 4. ordu kumandanı Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye'ye gelişi çok güzel olmuştu. Hükümetin ileri gelenlerinden Suriye ve Suriyelileri ilk tanıyan kişinin O olduğunu söylesem aşırı gitmemiş olurum diye düşünüyorum. Sizlerin ve kabinedeki arkadaşlarının yardımıyla Suriye'de reformlar yaptı. Ülkemize geldikten itibaren tüm görüşlerini basiretli bir şekilde açıkladı ve başarıya ulaştı. Meşrutiyet ilan edildikten sonra idari ve askeri işleri üstlenenler onun gibi olsaydı, olayları çarpıtanlar tek bir vatanın evlatları arasında ayrılık oluşturacak şeyler yaparak bulanık suda balık avlar gibi insanların aklını karıştıramayacaklardı. Toplum da bununla hürriyetin tadını daha fazla tatmış olacaktı.

Suriye, Beyrut, Halep vilayetleriyle Kudüs ve Lübnan sancakları bu sene imar konusunda 50 yılda ulaşamadıkları işler yaptılar. Bunların en önemlisi de şehirlerini birbirine bağlayan uzun ve kullanışlı yolların yapımıdır.

İnsanların görmeyi hayal edemedikleri buharlı trenler için şehirlerarasında demir yolları döşendi. Yüksek ve orta dereceli okullar, enstitüler inşa edildi ve insanların omzundaki para cezaları kaldırıldı.

Derler ki; savaş ülkelerin yok oluşudur oysa şu anki savaşımız Allah'a hamdolsun şehirlerimizi ihya etti, insanların gerçek yüzlerini ortaya çıkardı. Haini samimi insandan, tembeli çalışkandan, cahili de âlimden ayırt etti. Hükümet bu kriz sırasında Cemal Paşa ve arkadaşlarını idareci olarak Suriye'ye atamasaydı, bu buhran acı bir şekilde sonuçlanacaktı. Ancak siz değerli Nâzır hükümette bulunduğunuz günden itibaren tüm işlerinizde bu işte olduğu gibi başarılı oldunuz. Bu olanlar size ve inkılâbı yapan kardeşlerinize içişleri idare etme görevini veren elin büyük bir eseridir. Sahtekârlık eskiden kendisine yer buluyordu ancak bugün doğruluğun zamanıdır. 'Köpük yok olup gider, insanlara fayda veren şey ise yeryüzünde kalır.'[26]

26 Ra'd Suresi, 13/17.

Ebâbîl Gazetesi Sahibi Hüseyin el-Habbâl'in Konuşması

Saygıdeğer Nazır!

Başımıza gelen olaylar ve belalar bize tam manasıyla adam olmamız gerektiğini öğretti.

Sevinçte ve sıkıntıda yekvücut olmamızı, kalbî ve bedenî olarak bir olmamızı, ayrılıktan sonra birleşmemizi, savaştan sonra birbirimize yardım etmemizi, kin duygusundan sonra sevgi göstermeyi bizlere öğretti. Bu felaketlerden sonra da birbirine kenetlenmiş binaların taşları gibi olduk.

Bizler daha dün dağılmış, saçılmış, parçalanmış, birbiriyle çekişen ve birbirini çekemeyen kişilerdik. Sürekli birbirimizle çekişiyorduk. İzzet ve şereften derin bir zillete düştük. Ancak şu anki birlik ve beraberlik siz yüce devlet adamlarımızın kararı sayesinde olmuştur.

Bu yüce birlik ruhu Osmanlı Devleti'ni en yüce mertebeye çıkardı ve bundan sonra da çıkaracaktır. Bu birlik ruhuyla mutluluk ve başarı merdivenlerinden daha da yükseğe çıkacaktır.

Saygıdeğer Nâzır!

Suriye ve Filistin'den değerli din adamlarından seçilmiş bu ilmî heyetin İstanbul'a gelişi, Hilafet makamına bağlılık ve samimiyetini göstermek içindir. Aynı zamanda da bu heyet Suriye halkının selâmını, Çanakkale'de savaş meydanlarında çarpışan mücahitlere iletmek için gelmiştir. Halk, hilafet makamını ve yüce İslâm dinini korumak için savaşan bu kahramanlara sonsuz teşekkürlerini iletmek istedi. Bu kahramanlar gösterdikleri olağanüstü çabalardan dolayı tarihe altın harflerle yazılarak ölümsüzleşecekler.

Bunlar, yüce amacın ve İslâm birliği ile Muhammedi bir bağın oluşumunun arkasındaki çaba ile tanınacaklardır. Osmanlı desteğinin güçlenmesi ve sizin takdir edilen çabalarınızla inşallah yakın zamanda zaferlerle dolu bu Hilâl Kafkasya'da ve Nil vadisinin üzerinde dalgalanacaktır.

El-İkbâl Gazetesi Sahibi Abdulbasit el-Unsî Bey'in Konuşması

Ümmetin seçkini değerli içişleri Nâzırı!

Tarih, Suriye'den ve Osmanlı topraklarının diğer yerlerinden Hilafet makamını yüceltmek için bugün Suriye ve Filistin adına gönderilen bu heyet gibi bir heyetten bahsetmemiştir. Bu heyet tebaanın samimiyeti ve bağlılığını yüce Halife'ye iletmek için gönderildi. Heyet Çanakkale'ye savaş meydanına bizzat giderek bu aziz vatanın selâmeti, devletin bekası ve dini mübini yüceltme yolunda cihad edenlere kardeşlerinin, oğullarının ve babalarının selâmını iletecek.

Tarih, her bir ferdiyle ümmetin tümünü temsil eden bu önemli heyetin benzerini görmüş değildir. Evet, bu heyet kısaca söylemek gerekirse Suriye'den, Filistin'in içinden bu kutsal vatanda sözü geçen seçkin kişilerdendir.

Bu heyet üyelerinin tümünün sözü dinlenir ve sözlerinin mutlak tesiri vardır. Onlardan biri konuştuğunda temsil ettiği yerin halkının tümü konuşuyor demektir.

Saygıdeğer Nâzır!

Kendimi ve değerli meslektaşlarımı kastederek şunu söyleyebilirim. Bizim bu seyahatteki amacımız, İslâm Hilafeti makamına bağlılığımızı sunmak, mücahitlere selâm iletmek ve seçkin hükümetimize geldiğimiz yerlerin ruhî durumlarını haber vermektir.

Yüce Hilafet makamına bağlılığımızı sunmaya gelecek olursak, bu kutlu görevi dün gerçekleştirdik. İnşallah yakın zamanda da mücahitlere selâmları ileteceğiz. Geldiğimiz yerlerin psikolojisini sizlere özetle bu saygın heyet aktaracak.

Efendim! Bildiğiniz üzere Suriye konumu itibariyle Osmanlı'nın güzel yerlerindendir. Oranın halkının kendilerine iyilikte bulunanlara muhabbet göstermeleri tabiatlarında var olan bir şeydir. Şu anki hükümetimiz de – Allah onu muvaffak kılsın- oranın halkının istekleriyle ilgilenmiştir. Bu yüzden onların yaptıkları işleri kutsal saydıklarını ve yöneticilere tüm işle-

rinde yardım ettiklerine şahit olursunuz. Samimiyetlerini açığa vurmuşlardır. Yüce devlete olan muhabbetleri artmıştır. Büyük kumandan Ahmet Cemal Paşa oraya gönderildiğinde güzel işlerin yapıldığını açıkladılar. Bu büyük insan vaktini hiç boşa harcamadı.

Gücünü ve idaresini devlet ve millet işlerine yoğunlaştırdı. Gazeteler O'na ve devlet adamlarımıza övgüler yağdırıyordu.

Doğu ve batı dünyasının hayret ettiği büyük işler yapan seçkin hükümetimizi de burada unutmuyoruz. Hükümetimiz milletlerin ancak bu şekilde var olacağını gösterdi. Özellikle de Almanya ve Avusturya ile anlaşması diğer dünya devletleri içerisinde hükümetimize yüksek ve itibarlı bir mertebe kazandıracaktır. Tarih, bu hükümeti yakuttan sayfalara altın harflerle yazacak. Allah'tan samimi insanların yaptıkları işleri başarıya ulaştırmasını ve dünyanın her yerinde dalgalanan Osmanlı sancağını zafere kavuşturmasını diliyoruz.

Ardından Talat Bey Hazretleri söz alarak savaşı ve Devlet-i Aliyye'nin savaşa girme sebebini ve girmesinin yararlarını anlattı. Sonra heyet, karşılandığı gibi bin bir hürmetle kaldığı yere gitmek üzere ayrıldı. Bazıları dinlendi bazıları da Şehzade'deki gece sinemasına gitti.

Tophane'de

Heyet, Pazar (27 Eylül) sabahı uyandı. Bugün resmi ziyaretlerin 3.günüydü. Heyet kahvaltısını yaptı. Rehberler arabalarla gelmişlerdi. Heyet bu yüce devletin bugünlerde yaptıkları harikulade savaş işlerini kendi gözleriyle görmek için mühimmat fabrikası olan Tophane'ye gitmek üzere arabalara bindi. Tophane, Galata'ya yakın bir yerdedir.

Burada şahit olduklarımız Müslümanların içini rahatlatacak en güzel manzaralardı. Devletin gücünü kendi gözlerimizle gördük. Sevindik, içimiz rahatladı ve bu yüce devletin geleceğinin güzel olacağını hayal ederek kalplerimiz ferahladı. Çanakkale'deki büyük ordumuzun muhteşem savunmasının sırrına bu şekilde vakıf olduk.

Bugün Müslümanların gelecekleri konusunda rahat olmaları gerektiğini idrak ettik. Bu savaşta ve artık gireceğimiz her savaşta kesin bir zaferle çıkacağımızdan emindik. Burada şu âyeti kerimenin tecelli ettiğini görüyoruz. "Onlara karşı gücünüz yettiğince hazırlık yapın."[27] Bu yapılan hazırlıklara ellerimizle dokunabiliyor ve gözlerimizle şahit oluyorduk.

Eğer desek ki yüce devletimiz savaş için gerekli tüm ihtiyaçlar için çalışıyor top, tüfek, kurşun ve bombaların çeşitlerini yapıyor, buluşlarını çeşitlendiriyor vs. bunları okuyan kişi yadırgayabilir. Ancak ne zaman bunları okuyan kişi bizim gözlerimizle gördüğümüz gibi devleti ve bağımsızlığını koruyan mühimmatı görünce işte o zaman buradan mutlu, gururlu, içi rahat bir şekilde döner.

Büyük toplar ile bunların bombaları Alman, Fransız, İngiliz tarzında dağ topları, seri olan ve olmayan şekilde üretiliyordu. Ayrıca burada sahra topun büyük ve küçük olmak üzere seri ya da yavaş ve sahra topu çeşidinin en büyüğü olan obüs de üretiliyordu. Bunların hepsini de bizim adamlarımız Tophane'de çok titiz bir şekilde imal ediyordu. Gece gündüz sıkılmadan, usanmadan çalıştıklarına şahit olduk. Bizimkiler şu anki savaşta büyük bir etkisi olan bombayı fırlatmak için yeni bir top çeşidi icat etmişlerdi.

Tüfeklere gelince farklı şekillerde ve türlerde en iyi şekilde imal ediliyor. Düşmanlardan alınan ganimetlerin tamir edilmesi de en iyi ve en hızlı şekilde yapılmış.

Fabrikanın müdürü bize topların birçok çeşidini göstererek anlattı. İngiliz ve Fransız mitralyözlerini ordumuz son olaylarda ele geçirmiş ve bu ele geçirilenleri Osmanlı kurşunlarında kullanılmak üzere dönüştürmeye çalışıyorlar. Bu dönüşümde de başarılı olunmuş ve bir kısmı bugün İngilizlere karşı kullanılmak üzere ordumuza gönderildi. Allah'ın yardımıyla bir yıldan daha az bir sürede bu milleti tembellikten ve zayıflıktan güce ve çalışkanlığa çıkaran bu adamlar ne kadar da yüce bir görevi yerine

27 Enfâl Süresi 8/60

getirdiler. O kadar ilerlediler ki düşmanların silahını onları öldürmek için kullanılacak hale getirdiler.

Top imalathanelerinde yapılan müthiş şeylerden gördüklerimizi anlatmak istesek bunları da bölümlere ayırsak gazetelere hatta büyük ciltlere ihtiyacımız olurdu. Biz millete şunu söylemekle yetiniyoruz. "İçiniz rahat olsun, devlet ayakta. Güçlü büyük ülkelerin bağımsızlığını ve geleceğini korumak için nelere ihtiyaç duyduklarının farkında! Devlet çok kısa sürede asli ve tali konuların farkına vardı. Savaş malzemeleri yapımında gördüklerimizin hepsi büyük devlet olmanın bir göstergesidir. İslâm ümmetinin çabaladığı şey İslâm birliğini kurmaktır. En yakın zamanda buna da ulaşılacak.

Biri çıkıp da 'bu fabrikalarda durum anlatıldığı gibiyse devlet neden müttefik ülkelerden savaş aletleri ve malzemeleri istiyor?' diyebilir. Bunu soran kişi her gün kullanılan mermilerin ve top güllelerinin miktarını bilse, Osmanlı Devleti'nin çok kısa sürede kurduğu imalathanelerin bu kullanılanı tam olarak karşılayamayacağını anlardı. Ayrıca müttefikler gerektiğinde en hızlı bir şekilde birbirlerinden gerekli ihtiyaçları tedarik ederler. Bir devletin de ancak böyle şiddetli bir savaşta diğer devletlere kesinlikle ihtiyacı olur.

Heyet imalathanede olup biteni gördükten sonra Tophane alanından çıktı. Heyettekiler gördükleri karşısında çok mutlu olmuşlardı. Hepsi tek tek kahraman devlet adamlarına vatana ve devlete karşı muhabbet, çalışkanlık ve mertliklerinden ötürü teşekkür etti.

Savaş imalathanelerinden çıkarken o anda Rıfat Tuffâhâ Bey gördüklerinden etkilenmiş olmalı ki kısa bir konuşma yaptı. Kahraman askerlerin gayretini övdü. Onlara devletin çıkarları uğruna gösterdikleri gayret ve samimiyet için millet adına şükranlarını iletti. Ardından Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Efendi söz aldı ve başarı için dua etti. Orada bulunanlar da duasına âmin dediler. Heyet Tophane'de çalışanlara veda etti. Oradakiler de heyet üyelerini saygı ve hürmetle uğurladılar, arabalara kadar onlara eşlik ettiler. Heyet, sokaklardan ve caddelerden ge-

çerek yeni köprüye kadar geldi. Zeynep ve Rehber adında iki özel tekneyle Bahriye Nezareti'ne gitmek üzere yola çıktılar ve resmi ziyaret için belirlenen saatte oraya ulaştılar.

Bahriye Nezareti'nde

Heyetimizi karşılamak için bir grup asker bizi bekliyordu. Karaya ayağımızı bastığımız anda askerler selâm durdu ve bando selâm marşını çaldı. Bahriye Nezareti Müsteşarı ve Nezaret personeli bize hoş geldiniz diyerek çok güzel bir şekilde karşıladı.

Heyetle birlikte yürüdüler. Heyet dinlenmeden önce değerli Bahriye Nâzırı büyük kumandanımız Ahmet Cemal Paşa için hazırlanan odayı ziyaret etmeye karar verdi. Ardından heyetimiz Bahriye Nezaretince hazırlanan çay ikramını salonda kabul etti. Bu arada başkanımız söz alarak Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriye Nezaretinde ve Suriye'de yaptıklarından kısaca bahsetti. Onun büyük işleri hakkında uzun uzun konuşmayı Bahriye Nezaretinin heyete ayırdığı tam güne, salı gününe bıraktı.

Bunun ardından heyetimiz yatlarla Yeni köprüye döndü. Burada arabalara binip milli savunma birliklerini, Osmanlı donanmasını ve Kızılay'ı ziyaret etti. Burada bulunanların hepsinden saygı ve hürmet gördü. Heyet de yaptıkları değerli hizmetler için onlara övgüler yağdırdı. Heyet bu görüşmelerden çok mutlu ayrıldı. Sonra İstanbul Belediyesini ziyaret etti. Başkan, heyeti saygı ve hürmetle karşıladı. Heyet oradan ayrılarak İslâm'ın ve devletin kahramanı Başkumandan vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'yı ziyaret etmek için Harbiye Nezareti'ne gitti.

Harbiye Nezareti'nde

Heyetimiz Pazar günü öğleden önce Harbiye Nezareti'ne ulaştı. Girişten kabul odasına kadar yürüdü. Heyet üyelerini selâmlamak için askerler ve subaylar hazır bulundu. Ardından devletin kahramanı Enver Paşa heyeti mütebessim bir çehre ile kabul etti.

Başkan, heyet üyelerini tek tek Nâzır'a tanıttı. O da mutlu bir şekilde onlarla tokalaştı.

Tanışmanın sonunda heyet başkanı söz aldı ve Bakan Hazretlerinde tesir bırakan hoş bir konuşma yaptı. Konuşmasında Enver Paşa'nın bir nebze hayat hikayesine değindikten sonra son zamanlarda meydana gelen siyasi inkılâplardaki etkisine değindi. O'nun orduya alınması üstün bir gelişime sahip olması ve sistemli olmasıyla yakından ilgilidir. Bunun da semeresini şu anki savaşımızda kazandığımız zaferle alıyoruz. Enver Paşa Osmanlı Devleti'nde sevilen biridir. Neredeyse 20 bin aile çocuklarına bu güzel ismi vermiştir. Ardından Enver Paşa'nın Trablusgarp'taki hizmetlerini anlattı. Orada Arap kabileleri arasında birliği sağladığından bahsetti. Sonra büyük kumandan Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye'de yaptıklarının birkaçını anlattı. Bu ordunun milletin arzuladığı gibi tekrar zafere ulaşacağını ve inşallah Mısır'a da muzaffer olarak gireceğini söyledi. Konuşmasını değerli Nâzır'a övgüyle ve sonsuz bir başarı için dua ederek tamamladı.

Başkanın ardından heyetin diğer üyeleri söz alarak gördüklerinden bahsettiler. Habib el-'Ubeydî konuşmasını Türkçe[28] yaptı. Konuşmasında siyasî, toplumsal ve savaş ile ilgili konulara değindi. Son olarak da Ebu'l-Hayr Abidin Efendi yüce devletin başarısı ve ordunun zaferi için dua etti.

Harbiye Nâzırı'nın Konuşması

Bu konuşmalardan sonra Enver Paşa kalktı ve güzel bir konuşma yaptı. Gece-gündüz demeden birlik için çabaladıklarını, işlerinde Allah'a güvendiklerini ve bugüne kadar başarılı olduklarını belirtti. İslâm salih insanların dualarının bereketiyle inşallah zafere ulaşacak diye ekledi. Sonra da şöyle dedi:

"Allah (cc) bugüne kadar bizi mahcup etmedi ve inşallah bundan sonra da bizi mahcup etmez".

28 Bu konuşma metni "Sema-yı devletin bir zühre-i ra'nasıdır Asker" dizesi ile başlatan bir şiirden sonra uzun bir konuşma yapar. es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi', Payitah'tan Nutuklar, s. 3-8.(YHN).

Değerli Nâzır konuşmasını tamamladıktan sonra heyet başkanı izin istedi ve Paşa her bir heyet üyesiyle tokalaşarak onları uğurladı.

İttihat Cemiyetinde

Heyet, Harbiye Nâzırı'nın huzurundan ayrılarak İttihat ve Terakki cemiyetinin merkezine gitti. Cemiyet üyeleri heyeti çok hoş karşıladılar. Biraz oturduktan sonra da yiyecek, içecek ve kahve ikramı yapıldı.

Bu süre içerisinde Şeyh Abdullatif Haznedar, Abdurrahman Aziz Efendi ve Muhammed el-Halebî her biri İttihat-Terakkiyi, yaptığı hizmetleri ve bugün İslâm âlemi için gösterdiği çabayı anlattı.

Ardından Mithat Şükrü Bey[29] söz aldı ve heyet üyelerinin yaptıkları konuşmaları överek cevap verdi. İslâm birliğinden ve bu cemiyetin çalışmalarının da Müslümanların yararına olduğunun altını çizdi. Sonra başkan kalktı ve bir su gibi fışkırdı. Siyasi bir konuşma yaparak tehlikeli durumları edebi bir cesaretle sadeleştirerek anlattı. Yönetim ve siyasi görüşünü açıkladı. O sırada orada devletin üst kademesinde çalışan cemiyetin üyelerinden biri de bulunuyordu. O kişi başkanı konuşmasının ardından epey alkışladı.

Bâb-ı Âli'de

Heyet öğle yemeği için arabalarla konağa gitti ve yemekten sonra biraz dinlendi. Ardından Sadrazam'ı ziyaret etmek için Bâb-ı Ali'ye gitmek üzere arabalara bindi. Sadrazamlığın personeli ve görevlileri heyeti kapıda karşıladı.

Başkan, heyet üyelerini Sadrazam hazretlerine sundu. Abdulmuhsin el-Ustûvânî ve 'Atâ el-'Aclânî makama uygun bir şekilde konuşmalarını yaptılar. Sadrazam[30] da bu konuşmalara

29 Midhat Şükrü Bleda (1872-1956) İttihat ve Teraki Fırkası Kâtib-i Umumisi (Genel Sekreteri)

30 Sadrazam Said Halim Paşa

aynı şekilde cevap verdi. Sonra Beyrut müftüsü devletin ve devlet adamlarının bekası, askerlerin muzafferiyeti için dua etti.

Heyet Sadrazamla vedalaştıktan sonra diğer tüm resmî ziyaretlerde uğurlandığı gibi uğurlandı.

Medresetu'l-Kuzzât ve Bazı Eserler

Heyet buradan ayrıldıktan sonra Medresetu'l-Kuzzat'ı (Hukuk Okulu) ziyaret etti ve binalarında dolaştı. Oranın öğrencileriyle karşılaştı ve bazıları onlara hal hatır sordu. Sonra heyet Evkaf Müze'sine gitmek üzere buradan ayrıldı ve bu müzedeki tarihi eserleri inceledi. Heyet oradan da Sultan Süleyman Camisi de denilen Süleymaniye Camisi'ne geçti. Bu cami görkemli, güzel ve büyük bir camidir. Eski köprü ve Yeni köprü civarında Haliç'e yakın 3. tepede yer alır. Bu cami meşhur Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Caminin 4 minaresi ve bahçede 24 direk üzerine inşa edilmiş revakları vardır. Bu direklerin iki tanesi somaki mermerinden, on tanesi beyaz mermerden ve 12 tanesi de pembe granittendir. Her iki direk arasında küçük bir kubbe mevcuttur.

Caminin doğu tarafında I. Süleyman'ın türbesi yer alır. Bu türbede 4 yeşil direk üzerine inşa edilmiş kubbe ve onun da üzerinde 8 direk üzerinde oturtulmuş başka bir kubbe vardır. Bu direklerin 4 tanesi beyaz mermerden diğerleri de somaki mermerindendir. Bu direkler kristal taşlarla süslenmiş ve kubbede de kristal bir avize yer almaktadır. Türbenin duvarları eşsiz bir çiniyle örülmüş. Sultan Süleyman'ın türbesinin yanında II. Süleyman ve II. Ahmet'in de mezarları bulunmaktadır. Bu cami 1000 kadem uzunluğunda duvarla çevrilidir ve 10 tane kapısı vardır. Ortasında da medrese ve içerisinde birçok nadir eseri barındıran kütüphanesi vardır. Caminin kuzeybatısında da Şeyhülislâm'lık binası yer alır.

Veliaht'ın Yemeği

Heyet saltanat sofrasında akşam yemeği yemek için Veliaht Köşkü'ne gitmek üzere hazırlanmaya başladı. Bu önemli ziya-

fet, heyet için tertip edildi ve Veliaht'ın isteği üzerine programa dâhil edildi. Yüce Veliaht Suriye'nin âlimlerini ve ileri gelenlerini sofrasında ağırlamak istiyordu.

Pazar günü öğleden sonra saat 4.30'da heyet arabalara binip Zincirlikuyu'daki Veliaht Köşkü'ne gitmek üzere yola çıktı. Zincirlikuyu arabalarla yaklaşık 1,5 saat sürüyordu.

Heyet, Veliaht Köşkü'ne Yusuf İzzettin Efendi'nin huzuruna geldi. Veliaht adına köşk görevlisi Müfit Bey heyeti çok güzel karşıladı. Biraz yürüyüp ilerledikten ve dinlendikten sonra özel yemek salonuna geçtik. Sofra çok güzel düzenlenmişti. Sofranın başında Veliaht Hazretleri ve yanında da değerli heyet üyeleri vardı

Yemek sırasında konuşma yapan ve şiirler okuyan kişiler bu ziyafetin sahibini övüyorlardı. Osmanlı halkının Osmanlı hanedanlığına karşı samimi ve hoş duygularını ortaya koyuyorlardı. Konuşmaya Muhammed Kürd Ali başladı sonra da sırasıyla konuşmacılar ve şairler O'nu takip etti. Hüseyin el-Habbâl, Şeyh Ali er-Rimâvi, Tevfik el-Atâsi, Taceddin Bedreddin Efendi, Abdulkadir el-Hatîb, Rıfat Tuffâhâ, Şeyh Abdurrahman Aziz, Muhammed el-Halebi ve Antep müftüsü Ârif Efendi.

Başkan'ın Konuşması ve Veliahd'ın Cevabı

Yemeğin sonunda Şeyh Es'ad eş-Şukayrî kalktı ve çok etkileyici bir konuşma yaptı. Konuşmasından Veliahd da etkilenmişti. Genelde Osmanlı Saltanatından özelde de Suriye'deki durumlardan bahsetmişti. Sözlerine şunu da ekledi: "Arapların Osmanlı'ya olan bağlılığı asla sarsılmaz ve bu iki halk arasındaki İslâm kardeşliği bağı çok sağlamdır. Veliahd Hazretlerinin o kutlu beldeleri şereflendirdikleri mutlu gün halk arasında yeni bir ruh yayacaktır.

Bu sözler üzerine Veliahd Hazretleri mutlu oldu ve aşağıdaki güzel konuşmayla karşılık verdi:

"Ben de Suriye, Filistin, Beyrut ve Halep'ten gelen âlimlerin, ileri gelenlerin ve gazetecilerin burada toplanmasından dolayı çok mutluyum. Ayrıca milletin bu kutsal mücadelede gösterdiği

sebat ve gayretten ötürü de memnunum. Devletimizin bu savaşta her yönüyle muzaffer olacağına güvenim sonsuzdur.

Arap toplumunun tarihini dikkatli bir şekilde incelemiştim. Her insan bu seçkin millete bahşedilmiş çok güzel bir ahlâkla ve meziyetlerle sınanır.

Avrupa'daki farklı milletler cehaletin ve akılsızlığın son haddinde karanlık uçurumlarda gidiyordu. Ancak Avrupa Endülüs'te Araplarla tanıştı ve faydalı gördükleri birçok şeyi onlardan aldı. Bunun sonucunda da Batılılar bugünkü medeniyete ulaştılar."

"Ben burada Suriye'den gelen seçkin insanlar ve âlimlerle bu sofranın etrafında bulunmaktan son derece mutluyum. Bugünü en mutlu günlerimden sayıyorum."

"İnşallah en yakın zamanda Resulullah'ı ve o mübarek beldeleri ziyaret edeceğim. Orada da kardeşlerimi görmekten mutluluk duyacağım."

Veliahd'ın Huzurundaki Yemeğin Ardından

Veliaht bu anlamlı konuşmasını tamamladıktan sonra Muhammed el-'Ubeysî saltanat, Veliaht hazretleri ve ordunun zafere kavuşması için çok güzel bir dua etti. Bu şekilde yemek tamamlandı.

Heyet sofradan kalktı ve bir salona geçti. Burada da kahve ikramı oldu. Biraz sonra da heyet sırayla Veliaht'ın huzuruna girmeye başladı. Veliahd Hazretleri çok samimi konuşuyor ve altın değerinde öğütler veriyordu.

Es'ad eş-Şukayrî (Heyet Başkanı)

Gazeteci grup huzuruna geldiğinde karşısına oturmalarını istedi. Her birine gazetesi hakkında sorular yöneltti ve gazetesinin nerede çıkarıldığını sordu. Sonra bize şöyle dedi: "Gazetelerin hizmeti çok yücedir ve ülkelerde büyük etkisi vardır".

Ardından " İnşallah aynı şekilde Suriye'de sizinle bir araya gelmeyi arzuluyorum" diye ekledi.

Heyet üyeleri bu duygular ve övgüler için çok teşekkür ettiler. Sonra heyet gördükleri karşısında Veliaht'ın huzurundan mütebessim ve mutlu bir şekilde ayrıldı.

El-Muktebes Gazetesi Sahibinin Veliaht'ın Huzurunda Konuşması

Osmanlı Saltanatının göz bebeği çok değerli Veliaht Hazretleri;

Her yerde ve her zaman Osmanlı efradına ve diğer kişilere gösterdiğiniz şefkat, güzel ahlâk sizin gerçekten bu devletin kurucusu Osman'ın torunu olduğunuzu ispat etmiştir. Bu güzel özellikler size dedenizden miras kalmıştır ve bu sayede eşsiz övgüler alıyorsunuz. Geçmiş ve gelecek veliahtların çoğu sizi kıskanmaktadır.

Biz sizin çocukluğunuzdan itibaren saltanatta etkin olduğunuzu biliyoruz. Böylece Osmanlı devleti de sizi çocukken, gençken ve yaşlı iken yakından tanımıştır.

Her çağınızda bu milletin geleceğini düşünüyordunuz. Bu devlet dedenizin kılıcı, Fatih Sultan Mehmet'in de dehası olmasaydı şu an bu durumda olamazdı ve genişleyip yayılmazdı.

Kendimizi bildik bileli çocukluğumuzdan itibaren sizin etkinliğinizi konuşurduk ve güzel yüzünüzü gördüğümüzde gözlerimiz dolardı. Sizin ledün bilginizi duyduk. Sizin hakkınızdaki bilgileri güvenilir bir tarihçiden duyduk; kötü niyetli, yalan yanlış konuşan birinden değil.

Osmanlı şehirlerinden olan özellikle Suriye'nin sizin yüce şahsınızla eskiden gelen derin bir bağı vardır. Çünkü her zaman Suriye halkı yaptığınız iyilikleri ve onların saadetini düşündüğünüzü duymuştu. Suriye halkı da sizin orayı ziyaret etmenizi istiyor. Geldiğinizde de kendi gözlerinizle size ve ailenize karşı insanların kalplerindeki saygıyı, sevgiyi ve muhabbeti göreceksiniz.

Osmanlı hanedanlığı bu millete hükmetmiştir. Siz yüzyıllardır hilal sancağının altında Müslümanları bir araya getirdiniz ve bu ebediyen de böyle olacaktır. Bu kadar şeye rağmen nasıl olur da her doğan çocuğun kalbine sizin sevginiz yerleşmez ve anneler çocuklarına sizin ümmeti Muhammed'e ve diğer milletlere yaptığınız iyilikleri, hayırları anlatmaz.

İslâm, Türkler ve Araplar arasında ilk asırdan itibaren sıkı bir bağ kurmuştur. Abbasiler ve Selçuklular zamanında bu bağ daha da kuvvetlenmiştir.

Türk olan Nureddin ve Kürt olan Selahaddin devirlerinde bu bağ daha da sıkılaşmıştır. Kutsal topraklarda haçlılara karşı omuz omuza verdiler. Dedeniz Osman bu iki milleti bir araya getirdiğinde batılı devletlere karşı yekvücut olduk ve bu kardeşliğin bereketiyle her savaştığımızda muzaffer olarak döndük. Bugün de şu an cereyan eden savaşta aynı şekildeyiz. Yarın ve sonraki günlerde de başarılı olacağız. Osmanlı hanedanlığının bizi de içine alan birliğin din ve iman savunması olduğunu bir

kez daha idrak ettik. Allah şanınızı her zaman yaşatacak ve sizinle hak ve adaleti yüceltecek. Çünkü siz asaletin varisisiniz. İslâm diyarlarında söylenen tüm övgüler sizin için söylenir.

Şeyh Ali er-Rimâvî'nin Veliaht Huzurundaki Şiiri

Ey Abdulaziz'in oğlu İzzettin Hazretleri
Yüceliğinizle dünyayı ve dini süslemektesiniz.
İslâm topluluklarında sofralarınız serili
İlminizle taltif ediliyorsunuz.
Ey Veliaht hazretleri!
Cömertlikleriniz her yerde görülmüştür
Onları anlatmaya ihtiyaç yoktur.

Ben ve heyetimiz sarayınızda bulunmaktan şeref duyduk
Aramızdaki dostluğu güvenilir ve sağlam kıldık
Ey Osmanoğulları, nimetler içinde ebediyen
Allah'ın halifeleri olarak kalın!

Hüseyin el-Habbâl'in Veliaht Huzurundaki Şiiri

Ey Çanakkale önlerinde savaş meydanına giden heyet!
Haydi, karşı tarafı bitkin düşüren tacın sahibine selâmımızı ilet.
Haydi, Kâbe'yi tüm düşmanlardan koruyan Osmanoğulları'na bakalım
Onlar ki yedi asırdır hükümdarlıklarını korudular,
Yüce Kur'an'a ve dine hizmetkâr oldular.
Allah halifelerini muhlis kıldı
Çok büyük sevaplara nail eyledi.
Selâm olsun! Osmanlı Devletine,
Kâinat onun güzelliğiyle aydınlanmıştır.

O öyle bir devlet ki tüm dünya devletleri tarihinde

Ne doğuda ne batıda eşi benzeri yoktur.

Bıraktığı eserler bizler için apaçık delillerdir.

Ey devlet adamları!

Biz öyle bir milletiz ki Osmanoğulları'nın dengini göremedik.

Ey heyet! Parlak kılıcıyla düşmanı kahreden askerleri selâmlayın.

İslâm'ın zaferi en yüce makamındandır

Ve İslâm her zaman onun gölgesindedir.

Ey heyet, mücahitlere, Allah'a ve kılıçlarına güvenin!

Onlar ki Allah yolunda mücadele ettiler,

Onlar ki savaşın kahramanları dinin koruyucularıdır.

Haydi Allah'ın askerleri şanınızı yüceltin,

Haydi Allah'ın taraftarları zaferi ve apaçık bir fethi her yere yayın.

Haydi düşmanın birliğini parçalayın,

Onları esir alın, yaralayın ve öldürün.

Haydi sebatla, azimle ve güzel bir sabırla herkesi şaşırtın

Denizdeki donanmaları mahvedip alçak bir şekilde geri döndürün

Dalgalarda helak olup dönerken feryat figan etsinler.

İhanet ordularıyla yan yana gelince komutanları geri çekilin diye bağırdı

Ey şanlı askerler vatanınızı koruyorsunuz

Tarih sizi nesilden nesile anlatacaktır

Çanakkale'den Mısır'a doğunun tüm insanları bu büyük zaferi haykıracaktır.

Cemaleddin Paşa da bu zafere kefildir.

Pazartesi Günü

28 Eylül Pazartesi günü heyetimiz kahvaltıdan sonra arabalara binip Sirkeci İskelesi'ne gitti. Burada Makriköy'de[31] bulunan Zeytinburnu fabrikasına gitmek için iki özel tekneye bindi.

Burası, İstanbul'a deniz yoluyla yaklaşık olarak 40 dakika uzaklıktadır. Heyet buraya sağ-salim ulaştığında fabrikanın görevlileri heyeti saygı ve hürmetle karşıladı.

Zeytinburnu Fabrikası

Zeytinburnu fabrikası İstanbul'daki çok büyük fabrikalardan birisidir. Çok eskiden inşa edilmiş daha sonraları belirli bir süre boş kalmıştı. Şu anki savaşla birlikte yenilendi. Yeniliklerden sonra Avrupa'daki bazı fabrikalara benzemeye başladı. Fabrikanın düzeni, işini çok iyi yapması ve işlerdeki hızı Avrupa'daki fabrikalar gibiydi.

Bu büyük fabrikada top, bomba, tüfek ve kurşun gibi modern savaş âletleri imal ediliyordu. Demir çeşitli şekillerde dökülüyor ve çelik eritilip gerekli savaş gereçleri için kullanılıyor.

Bu büyük fabrika çeşitli bölümlere ayrılmıştır. Bu fabrikada subaylar ve bu işlerin uzmanları yapılan işleri takip ediyordu. Fabrikada şu bölümler vardı;

-En son teknolojiye sahip büyük toplar üreten bölüm,

-Orta büyüklükte toplar üreten bölüm,

-Küçük boyutta toplar üreten bölüm,

-Kurşun çeşitleri imal eden bölüm,

-Büyük, orta ve küçük boyutlarda farklı çeşitlerde bomba üreten bölüm,

-Fişek üreten bölüm,

-Şarapnel bombası üreten bölüm,

-Demir ve çeliğin eritildiği bölüm,

-Kurşun ve barut üreten bölüm,

31 Mariköy: Bakırköy

-Kapsül üreten bölüm.

Bu bölümlerin dışında fabrikada ayrıca savaş âletlerinin diğer parçalarını üreten bölümler de bulunmaktadır.

Bu bölümlerin içine herhangi bir kişi girdiğinde düzen, hız ve çalışan işçinin çokluğunu gördüğünde şaşkına dönüyor. Gördükleri karşısında devletin büyüklüğünü düşünerek içi sevinçle doluyor. Bağımsızlık mücadelesini güçlendirmek için yapılanlar ve bunlara verilen önem görüldüğünde halkın sevinci kat kat artıyor. Devlet yaptıklarıyla yerini sağlamlaştırıyor, siyasi varlığını güçlendiriyor ve ülkenin devamını sağlıyordu.

Heyetimiz bu bölümlerde gezerken yapılanları dikkatlice inceledi ve gözleri sevinçten doldu. Geçen sene ve bu sene devletin ulaştığı büyük uyanış kendilerini çok mesut etti.

Evet, bu büyük fabrikaları, modern makinaları ve aletleri, iş verimliliğini, yapılanların çokluğunu, işin iyi ve düzenli olarak yapıldığını gören kişi bu yüce devletin büyük medeniyetlerin yolundan gittiğine kanaat getirir. Bunları gören kişi bugün devleti yönetenlerin aynı zamanda hilafetin geleceği için de çabaladığının farkına varır. Bu kişilerin ülkeyi düşmandan koruyacak olan fabrikalarda düzen, hız, aktif çalışma, samimiyet ve buna benzer birçok şeyin oluşması için çabaladığını anlar.

Heyetimiz tüm bölümleri gezdikten sonra fabrikadan mutlu ve hayret içinde ayrıldı. Yatlara binip Yeni köprüye geçti oradan da arabalara binerek Sultan Selim Camisini ve kabrini ziyaret edip dua etmek için yola çıktı.

Bazı Devlet Fabrikalarının Ayrıntıları [32]

Heyetimiz Tophane'de topların üretildiği bölümde dağ toplarının modern Alman tarzında seri 72 çapında üretildiğini gördü. Bu top çeşidi Fransız modelinden daha güçlüdür. Bunun yanında sahra toplarının üretildiğine de şahit oldu. Bu da 72 çapında ancak dağ topundan daha güçlü ve seri. 8000 metre uzaklığa dakikada 30 bomba atıyor.

32 Beyrut'ta 'Zehrat-u Suriye' Tiyatrosunda el-ikbâl gazetesi sahibinin verdiği konferanstan.

Heyet obüs topunun yapımını da gördü. Bu top 12 çapında ve dağ toplarından da çöl toplarından da daha ağır. Bu top modern icatlardandır. Çok etkili, her yöne dağılır ve yıkım içindir. Bomba topunu da gördük. Bu bizimkilerin patlayıcı bombaları ateşlemek için icat ettiği bir çeşittir. Bu top uzak mesafelere fırlatıyor ve bombasını patlatıyor. Güzergâhındakileri de yıkıyor. Bu şu anki savaşta büyük bir etkiye sahip şaşırtıcı icatlardan birisidir. Heyet bizimkilerin icat ettiği tabancayı da gördü. Bu tabanca kalın kurşun fırlatıyor ve uzaktaki düşmanı görmek için de ışığa sahip. Bu icadın da şu anki savaşta büyük bir etkisi var ve şaşırtıcı icatlardan biri. Heyet bomba imalathanelerini gördü. Bombalar çeşitli çaplarda dökülmüştü. Hatta 35 çapında ve 712 okka ağırlığında bomba vardı. Heyet, atış menzili Alman mavzerine eşit olan 56 çapında üretilen Martin tüfek imalathanesini de gördü.

Heyet, devletimizin İngiliz ve Fransızlardan aldıkları ganimetleri gördü. Onlardan biri de mitralyözdür. Bu silah Osmanlı kurşununa uygun hale dönüştürülmüş. Tüfekler de Lion ve Field bunlar İngiliz ganimetlerinden,

Lebel tüfekleri de Fransız ganimeti. Bu ganimetler birer Osmanlı silahına dönüştürüldü ve ordumuzun düşmanlarına karşı kendi silahlarıyla savaşması için Harp dairesine teslim edildi. Burada özel ahşap üretimi yapan bölümleri de gördük. Ahşap silahlar üretiliyor ve bu imalathanelerin tümü elektrikle çalışıyor.

Zeytinburnu'ndaki fabrika mermi ve bomba imalathanelerinin yanı sıra birçok tesisi de içine alıyor. Heyetimiz bu fabrikaya gitti ve akıllara zarar hareketliliği gördü. İlk girdikleri kısımda Martin tüfeğine özel kurşun yapılıyordu. Buralarda bakırın işlenmesini, kurşun dökümünü, cilalanmasını ve barutun dolduruluşunu izledi. Ardından demir bölümlere konduğunu ve ölçüm bölümlerine gönderildiğini gördü. Kurşun ölçüsü eksik ya da tam ise ona göre ayrılmış bölümlere düşüyordu. Bu şekilde doğru ölçülü olanlar özel paket yapılıyor ve düzenlenerek savaş bölgesine gönderiliyordu.

Bu büyük fabrika sadece gündüz çalışırsa yarım milyon kur-

şun üretiyordu ama hem gece hem de gündüz çalıştığında bu üretim iki katına çıkıyordu. Heyet burada şarapnel top mermisinin üretimini de gördü. Bu top mermisi en modern, en yıkıcı ve savaşta en etkili silahlardan biridir.

Heyet burada çeliğin eritilip çeşitli çaplarda bomba dökümüne de şahit oldu. Önümüzde 15, 21 ve 24 çaplarında farklı kalıplara döktüler. Kalıplardan çıktıktan sonra cilalayacak olan birime gönderildi. Cilalama yapılan bölümü de görmüştük. Bombaların doldurulmasını ve harika bir şekilde muhafaza edildiğini de gördük. Heyet barut ve kapsül yapımını da izledi. Bu yıkıcı şeylerin imalatı için fabrikada yaklaşık 5000 kişi çalışıyordu. Bu çalışanların 500'ü hanımdı. İşçilere paraları günlük veriliyordu bu da 1.500 liraya yakın bir meblağdı. Bunun yanında Tophane'de de yaklaşık olarak aynı sayıda kişi çalışıyor ve aldıkları maaş da aynı.

Cennetmekân Sultan Abdülaziz zamanında tersanede havuzlar yaptırılmış. Tersanenin düzeni gitgide değişmiş ve büyük vapur ve savaş gemilerinin yapımı ve tamirinde kullanılır hale gelmiş. Heyetin bu manzaralar karşısında gözleri dolmuştu. Buradaki bazı havuzlar boş bazıları da doluydu. Bu havuzlara elektrik sistemiyle 60 ton su bir dakika gibi kısa sürede doldurulup boşaltılabiliyordu. Heyet demirin ne kadar kalın olursa olsun düzeltildiğini ve kesilip delindiğini elektrikli aletlerle çok kısa sürede bunların yapıldığına şahit oldu. Bunların hepsi gerçekten harikulade manzaralardı.

Heyet burada deniz subaylarının icat ettiği bir aleti de gördü. Bu alet en modern ve acayip aletlerden biriydi.

Bu alet dinamitleri düşman tarafına atmak için yapılmıştı. Heyet demir ve çeliğin eritilmesi için yapılmış özel toprak kalıplar yapıldığını gördü. Ayrıca mermi yapımına da şahit oldu. En modern şekilde yapılan elektrik üretimi için kurulan sistemi de inceledi. Heyet torpido tesisine gitti. Torpido, uzunluğu 2m, bakırdan yapılan kalınlığı da 50cm yıkıcı bombalarla dolu olan bir silahtır. Elektrik sistemiyle su altından gönderilir. Bu bomba savaş gemisine ulaştığında savaş gemisi ne kadar büyük olursa

olsun gemiyi patlatır ve suyun derinliklerine batırır. Bu harika icadı tersanedeki imalathanede gördük. Ayrıca ayrı bir binada bir imalathane daha vardı. Burada da modern ahşap işleri ve askerlere deniz bilimlerini öğretmek için kullanılan ahşap kalıpların bulunduğu bir bölüm vardı. Başka bir bölümde de çeşitli el kalıpları ve zarar verici özelliği olmayan dinamitler vardı. Bu kalıplar askerlerin deniz savaş stratejisi için alıştırma yapmaları üzerine yapılmıştır.

Elbise dikimevi de savaş zamanında modern tarzda inşa edilmiş. Burası 2 katlı dikdörtgen şeklinde birkaç odası olan ve özellikle askeri üniforma dikme işiyle ilgilenen bir yer. Heyet burada elektrikle çalışan modern âletleri gördü. Burada 12-50 yaşları arasında yaklaşık olarak 1200 hanım işçi çalışmaktadır ve günde 3000 askerî kıyafet dikmektedir.

Heyet, eski fes fabrikası Feshane'yi de ziyaret etti. Burayı cennetmekân Sultan Abdülmecid Ebu Eyyub el-Ensari mahallesinde kurdurmuş. Burası çok büyük binaları ve ordu için gerekli dokuma ürünlerini üreten imalathaneleri içinde barındırmaktadır. Burada yün makinalarda yıkanıp temizleniyor sonra özel aletlerle kurulanıyor. Ardından yün dövülüyor ve yumuşuyor. Her makine günlük 200 okka iş yapıyor ve bunlar fitil makinalarına gönderiliyor burada fitilleniyor ve ince kaliteli bir kumaş olarak dokunuyor.

Bu makinalar yünün türüne ve yumuşaklığına göre günlük 2500 ile 3000 metre arası dokuyor. Heyet orada güzel kumaşların birçok çeşidini gördü ve öyle kaliteli ince bir kumaş vardı ki yumuşaklığı ve dokumasıyla ipekten farkı yoktu.

Askeri kıyafetlerinin yapılışının ayrıntısını izledik. Mesela makinaya 10 kat ince kumaş konuyor ve elektrikli makas ile kesiliyor 10 tanesi biçilmiş olarak çıkıyor. Bu makası izlerken Avrupa'da fabrikalardaki hıza bağlı olarak ortaya çıkan ucuzluğun sırrı açığa çıkmış oldu. Buradaki örtü ve battaniyelerin yapımını izledik. Günlük olarak askerler için 500 örtü ve hastane için de 70 battaniye üretiliyordu.

Heyet, burada ayrıca günlük olarak askerler için 2000 çift ço-

rabın üretimini, yün ve kumaşların boyandığı bölümü de gördü. Tüm bu makinalar çok hızlı buhar ya da elektrikle çalışıyordu.

Ayakkabı ve deri fabrikası da cennetmekân Sultan Mahmut zamanında kuruldu. Bu fabrika yandıktan sonra Sultan Abdülaziz zamanında tekrar yenilendi. Sultan Gazi Mehmet Reşat zamanında da fabrikanın bölümleri genişletildi ve modern makinalar getirildi.

Heyet burada manda, inek ve koyun derilerinin girişini ve sıyrılacak bölüme gönderildiğini izledi. Burada deriden yün sıyrılır, deri yıkanır, temizlenir ve tabaklama bölümüne gönderilir. Tabaklama için gerekli tabaklama malzemeleri konduktan sonra birkaç saat beklenir. Ardından kurutma makinalarına gönderilir ve hemen kurur. Buradan da deri inceltme bölümüne, oradan parlatma âletlerine ve yağlama-boyama odalarına gönderilir ve deriler farklı renklerde boyanır. Bu makinalar her gün 500 tane inek ve manda derisi ve 500 tane de koyun derisi boyar. Burada boyanan deriler kesim bölümüne ve ayakkabı yapımına gönderilir. Deriler elektrikli âletlerle kesilmektedir.

Bu fabrikada ayakkabı imalathaneleri bulunmaktadır. Derilerin toplanıldığı bölüm, deri ve taban bölümü ve çivilerin çakıldığı bölüm. Bu işlemlerin her biri elektrikli makinalarla dikkatli, ayarlı ve en hızlı zaman aralığında olur.

Buradaki bir başka bölüm de ahşap tabanlı ayakkabıların yapıldığı özel bölümdür. Bu ayakkabılar savaş zamanında ve soğuklarda sağlığı korumak için askerlere özel yapılmaktadır. Bu imalathanede askerlerden oluşan yaklaşık 1800 işçi çalışmaktadır ve günlük 1000 parça bot ve ayakkabı üretilmektedir.

İstanbul Ahırkapı'da Sultan Mahmut zamanında askeri malzemeler için bir yer inşa edildi. Burası önceleri askeri kışlaydı ancak inkılaptan sonra dikiş için büyük bir fabrikaya dönüştü. Burada elektrik santrali, buhar ve su ile ilgili bir tesis vardı. Ayrıca bazı askerlere dikiş öğretmek için okul gibi olan özel bir bölüm vardı.

Bu imalathanede ayrıntılı bölümler vardır. Elbise ve gömlek bölümü, parke, palto ve pantolon bölümleri yer almaktadır.

Günlük 5000 ile 6000 arası parça yapılıyordu. Burada çeşitli çadırların dikildiği odalar mevcuttu. Bu çadırların kumaşı İzmit ve Tarsus fabrikalarında yapılan dokumadandır. Burada arabaların tamiri için de özel bölümler vardır ve tamir için her türlü modern makinalar bulunmaktadır. Ayrıca bu imalathanede demirden ve çelikten parçalar dökülmektedir. Araba parçaları da aynı yerde yapılmaktadır.

Bu imalathanede 560 adet makine elektrikle çalışıyor. Askerlerden oluşan 1200 işçi ve 600 de hanım işçi vardır. Bunun yanında yüzlerce fakir insanı da kendi evlerinde istihdam ediyor.

İzmit'teki yün fabrikası Sultan Abdülmecid zamanında inşa dilen bir kuruluştur. Uzun zaman ihmal edildikten sonra Sultan Mehmet Reşat zamanında tekrar açılmıştır. Sultan burayı en büyük kuruluşlardan biri haline getirmiş. Burada yün yıkama için demirden 5 tane koca havuz, kurutma makinaları ve kirden, topraktan temizleme makinaları vardı. Bu işlemlerden geçtikten sonra yün didilir ve ip halini alır. Bu iplerden çok güzel kumaşlar çıkar ve sonra fazlalıklardan arındırılması için makinalara gönderilir. Bunlar yıkamaya, yağlardan temizlenmesi gibi işlemler için makinaya verilir sonra da kurutulur ve toplanır. Dokumadan kalan artıkları temizlemesi için özel makinasına gönderilir. Ardından preslenir ve çok güzel yumuşak bir kumaş olarak çıkar.

Ayrıca burada her renkte boyayabilme özelliğine sahip makinalar vardı. Beyaz ve siyah yük tek bir yün olsun diye karıştırması için özel bir alet vardı. Ayrıca demir ve tahta aletlerin tamiri için de modern makinalar mevcuttu. İmalathanenin bu bölümünde 500 asker çalışıyordu.

Hereke fabrikası da Sultan Abdülmecid zamanında kurulan kuruluşlardan biridir. Bu fabrika büyük fabrikalara benzeyene dek günden güne genişledi ve günün şartlarına göre değişti. Bu meşhur fabrika farklı çeşitlerde lüks halılar üreten bir fabrikaydı. Mevcut halı odalarında 120 tane yün ve ipek halı dokuma tezgâhlarını ve buralarda çok sıkı bir şekilde çalışan hanımları gördük. Orada Devleti Aliye'ye yakışan çeşitli armalara özel ipek şerit yapması için ahşap makinalar vardı. Ayrıca her türlü lüks

ipek kumaşlarını dokuması için makinalar da vardı. Bu kumaşlar çok zarif Avrupa kumaşlarına benziyor hatta kalite ve parlaklık açısından onları da geride bırakıyordu. Burada gömlek, fanila, çorap, kemer yapan imalathaneler de var. Bunun yanında her türlü yün ve ipek kumaş boyaması için bir bölüm ve her çeşit fes imal eden imalathane de vardı. Bu fabrika Avrupa'daki birçok fuarda 9 madalya almıştı. Çünkü işin hakkını vermede, işini çok iyi yapmada diğerlerini geride bırakmıştı.

Darphane, Sultan 3.Ahmet zamanında kurulmuştur. Abdülmecid zamanında da buraya farklı bölümler eklenmiştir. O zamandan itibaren orası düzenlenmeye başlamış ve şu anki düzen ve hızına erişmiş. Heyetin burada ilk şahit olduğu şey tahlil ve montaj bölümleridir.

Burada istenilen şekilde altın ve gümüşün ayarları yapılır. Sonra çok dikkatli bir şekilde altınların fırınlarda özel kalıplarında eritilme işlemine geçilir. Eritildikten sonra demir kalıplara dökülür ve yarım arşın uzunluğunda, 5 cm eninde külçe çıkar. Sonra külçeyi 3 metreye kadar uzatan makinaya gönderilir oradan da parlatmaya gider. Orada yaklaşık 5 metre olur ve lira kalınlığına gelir. Bu külçelere işleme yapılmadan önce külçeler lira olarak kesilen makinaya konur ve her külçe 500 liraya denk gelecek şekilde kesilir. Sonra bu liralar özel bir banda konur ve para bantta ilerlerken ölçüsü tam olan bir yere, eksik olan başka bir yere ve fazla olan da başka bir bölmeye düşer. Tam ölçülü olanlar yazı işlenecek makineye gider ve Osmanlı lirası şeklinde yazı yazılmasının ardından özel bir bölmeye düşer. Bu şekilde her makina 15 dakikada 500 Osmanlı lirası yazar. Bu durum çeyrek, yarım liralar için de böyledir. Aynı zamanda diğer geri kalan riyal, yarım, çeyrek, nikel, kuruş gibi gümüş paralar için de durum böyledir. Her bir çeşit para için ona has bir makina vardır. Bu makinaların geneli de elektrikli ve çok hızlı bir şekilde çalışmaktadır.

Darphane her gün 600 okka altın eritmektedir. Darphane bu yıl 3 milyon lira basmış. Burada 2 müdür, 2 müdür yardımcısı, birim başkanları ve 120 işçi vardır.

Burada yer alan bazı istatistikler heyetin ziyareti sırasında

anlatılanlardandı. Bu bilgiler içerisinde insanı rahatlatan bilgiler vardır ve bu bilgilerin tarihi kayıtlarda yer alması arzulanmaktadır. Çünkü bunlar çocukların ve torunların, baba ve dedelerinin ülkenin ve halkın refahı için yaptıklarını görmelerine kanıttır. Burada bir kitaba sığmayacak açıklanmaya hazır savaş sırları gibi birçok durum vardır. Ama biz bu kadar bilgiyle yetindik çünkü öz olan aslında geneli açıklar.

En Güzel Manzaralar[33]

İstanbul'da görülen en güzel şeyler, silah ve cephane fabrikaları ile donanma tesisleridir. Tophane'yi, Zeytinburnu'nu ve deniz tesislerini gezdik. Buralar bizim gerçekten büyük bir devlet olduğumuzu bizlere göstererek devletin geleceğine dair içimizin ferahlamasını sağladı. Gördüklerimiz karşısında öyle çok sevindik ki bu sevincimizi kâğıda dökmek imkânsız. Çünkü gördüklerimiz umduğumuzun çok üzerindeydi. Devletimizin silah, top, barut, bomba, gülle ve gemi fabrikalarını çok yüksek seviyelere çıkardığını gördük. Devletin savaş ve deniz bilgisi konusunda ulaştığı nokta bölgedeki en gelişmiş devletlerinki gibiydi.

Binlerce işçi gece gündüz demeden çalışıyor, topraklarımızı korumamız için gerekli olan en modern araç-gereçleri üretiyorlar. Bunlar gizlilik içerisinde yapılıyordu. Bu yüzden düşmanlar Çanakkale'yi vurmaya geldi. Düşman cephanemizin, silahımızın çok kısa sürede tükeneceğini sandı. Ancak sandıkları gibi olmadı ve gerçek gücümüzü gördüler. Gücümüz aylar geçmesine rağmen tükenmedi ve bu savaş yıllarca da sürseydi gücümüz bitmeyecekti.

Tophane, Baruthane, Zeytinburnu, Karamürsel, Çubuklu, Beykoz'daki fabrikalar ve deniz tesisleri, tamirat birimleri, doğrama, demircilik, elektrik santrali, mermi dökümü, savaş gemisi yapımı ve daha başka mühimmatın yapımına binlerce işçi her gün geliyor. Daha önce birçok işini başkasına dayanarak yapan Osmanlı'nın böyle bir şey yapabileceğini hayal bile edemezdik. Bu şekilde 30 yıldır etrafındaki imkânları seferber edip aynı şe-

33 el-Muktebes sahibinin yazısından.

kilde bunlardan yararlansaydı bugün müttefikimiz Almanlarla denk olurduk. Yine de buna rağmen başkalarının onlarca yıl içerisinde yapabileceği işleri biz bu kadar kısa sürede gerçekleştirdik. Bundan büyük başarı olur mu?

Bu defa İstanbul'a gelişimizde çok farklı manzaralara şahit olduk.

İstanbul bize kapılarını açtı ve burada bizleri büyüleyen şaheserler gördük. Ama gördüğümüz tüm şeylerin özü kesinlikle kara ve deniz savunmasını tamamlamamızdı.

Hükümet savaştan sonra silah ve cephane fabrikası kurmaya karar verdi. Bu fabrika Zeytinburnu fabrikasından 3 kat daha büyük olacaktı. İlk olarak Adapazarı ve Suriye'de sonra da Irak'ta yapılacaktı. Bunlar tamamlandığında Avrupa fabrikalarına ihtiyaç duymayacak kendi ihtiyaçlarımızı karşılayabilecektik.

Aslında tedavi edilmesi gereken kusurumuz şu: Zihinlerimizden 'biz yapamayız, imkânsız' gibi sözleri silmeliyiz. Bu kusur hatta hastalık diyebiliriz bizi çok geri bıraktı. Daha dün mitralyöz yapamayız diyorduk ama şimdi batı fabrikalarının yaptığı gibi yapmaya başladık. Madenimiz yetersiz, az diyorlardı fakat araştırmalar Marmara sahilinde demir, bakır, kurşun, antimon ve krom madeninin var olduğunu gösterdi. Bunlar tesislerimiz ve fabrikalarımız için asıl gerekli olan maddelerdir. Geri kalan küçük şeyler diğer bölgelerden tedarik edilebilir.

İstanbul'da en muhteşem mobilya ve mefruşatı olan sarayları gördük. Müzelerde ve diğer yerlerde gördüğümüz değerli eşyaların çoğu ecnebi işiydi. Çoğu batı fabrikalarında üretilip buraya yüksek fiyatlarla getirilmişti.

Ancak bizim ürettiğimiz çivi, kaynağı ve değeri ne olursa olsun batıda üretilenden daha güzel gelir. Bizler hükümetimiz ve vatan evladımız çalışıp çabaladığı sürece ferahlıyoruz. Hiç kimsenin bizim için üretmesini beklemiyoruz. Bizlere bunu nasip eden Allah'a sonsuz hamd olsun.

Uzman Okulu'nda

Bu bina kadı ve şeriat ilmî öğrencileri için yapılmış yeni bir okul. Heyet öğleden önce oraya gitti ve saygıyla karşılandı. Okulun görevlileri heyetle birlikte okulun koridorlarında ilerliyorlardı. Heyet okulun dersliklerini ve diğer yerleri öğlene kadar gezdi. Ardından Şeyhülislâm'ın bu okulda hazırlatmış olduğu sofraya öğle yemeği için davet edildi. Yemeklerini afiyetle yedikten sonra heyet ve okuldaki görevliler arasında konuşmalar yapıldı ve şiirler okundu. Biri Arapça diğeri de Türkçe olarak iki öğrenci konuşma yaptı. Ayrıca başkan, Tâhir Ebu's-Su'ûd Efendi, Şeyh Selim el-Yakubi, Rıfat Tuffâhâ, Şeyh Ali er-Rimâvî, Muhammed el-Halebi ve Arif Efendi de konuşmalarını yaptılar. Bu anlar çok mutlu ve coşkulu zamanlardı. Burada İslâmî birlik temsil edilmekteydi. Bu değerli buluşmaya Şeyhülislâm adına müsteşar Hacı Evliya Efendi, fetva biriminden Haydar Efendi, Evkaf müsteşarı Münir Bey ve Evkaf'tan ve Şeyhülislâm'dan daha birçok görevli katıldı.

Millet Meclisi'nde [Meclis-i Mebusan]

Yemeğin ardından Şeyhülislâm ve Evkaf görevlileri ile okulun öğrencileri heyeti uğurladı. Heyet arabalara binerek Millet Meclisi'nde vekillerin müzakerelerine şahit olmak amacıyla oraya gitti. Bu tamamlandıktan sonra heyet meclis başkanlığını ziyaret etti. O sırada başkan vekili Cezayirli Ali Paşa oradaydı ve heyete ikramda bulundu.

Ardından heyet Meclis-i Ayân'a gitti orada da başkan vekili Abdurrahman Şeref Bey[34] ve bazı üyeler heyeti karşıladı.

Dâr'ul-Eytâm [Yetimhanede]

Meclis-i Ayan'dan ayrıldık ve yetimhaneyi ziyaret etmek için Kadıköy'e gitmek üzere yatlara bindik. Oraya ulaştığımızda öğretmenler ve öğrenciler bizleri sevinçle karşıladı.

---

34 Osmanlı vakanüvisti olup Tarih-i Osmânî Encümeni'nin başkanlığını yapmıştır. (YHN).

Orada kalan öğrencileri ziyaret ettik. Her şey özenli, düzenli idi ve oradaki eğitim güzeldi. Öğrenciler anne-babaları olmamasına rağmen çok mutlu ve rahattılar. Hükümeti baba ve anne yerine koymuşlardı.

Çünkü hükümet onların eğitimiyle anne-babalarından daha fazla ilgilendi. Allah bu hükümeti ve bu güzel, faydalı okullarda görev yapanları daim eylesin.

Buradaki öğrenciler heyetin önünde gösteriler icra ettiler bu da gönülleri hoş etti. Heyet, okulun ve orada kalanların ihtiyaçlarına harcanması için 30 Osmanlı lirası bağışladı. Antep müftüsü çok etkileyici konuştu. Konuşmasını da Türkçe yaptı. Heyet vedalaşarak kaldığı konağa gitmek üzere yatlara bindi.

Bahriye Nezareti'nde

Bahriye Nezareti, tesisleri ve eserleri ziyaret için heyetten tam olarak bir gününü ayırmasını istedi. Bunu özellikle Bahriye Nâzırı 4.ordu komutanı Ahmet Cemal Paşa istemişti. O bu heyetin bir araya gelmesindeki fikir babasıdır. Bugünün sabahında heyet Bahriye Nezareti'ne gitti. Heyeti görevliler sevinçle mütebessim bir şekilde karşıladı ve heyet üyelerine o günün planının yer aldığı bir kağıt verdiler. Bu plan titiz bir şekilde harfi harfine uygulandı. Heyet nezaretin tüm bölümlerini, tesislerini, depolarını, bahriye okullarını ve hastanelerini ziyaret etti. Deniz kuvvetlerini dikkatlice inceledi.

Heyet üyeleri her bir bölümde en mükemmel ve üst düzey düzen ve intizama şahit oldu. Bundan daha iyisini göreceklerine ihtimal vermiyorlardı. Özellikle de Osmanlı'nın deniz gücü yakın zamanda kelimelerle ifade edilemeyecek bir hal almıştı.

Öğle vakti heyet, Hasbahçe Köşkü'nde Saşon Paşa'nın, bahriye erkânının ve basın-yayın temsilcilerinin katılımıyla öğle yemeği yedi. Burada şu kişiler söz aldı:

Ebu'l-Hayr 'Abîdîn, 'Atâ el-'İclâni, Abdulmuhsin el-Ustüvâni, Muhammed Murad Efendi, Abdurrahman Aziz Efendi, Tâhir

Ebu-s-Su-'ûd Efendi, Muhammed el-Halebi, Hüseyin el-Habbâl, Şeyh Selim el-Yakubi, Tevfik el-Atâsi, Habib el-'Abîdî, Şeyh Abdulkadir el-Hatîb, Taceddin Bedrettin Efendi, Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Şeyh Bedrettin en-Na'sânî ve Muhammed Kürd Ali. Bazıları konuşma yaptı bazıları da şiir okudu. Konuşmacılardan bazıları Türkçe konuştu. Hatta çoğu irticalî konuşmak istedi ama bu kolay olmadı. Konuşmalar Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye ve Filistin'de yaptığı önemli işlerin etrafında dolaşıyordu.

Paşa'nın yaptıkları ve hakkında konuşulanları 4 başlıkta özetleyebiliriz:[35]

1. Kalpleri Kazanma,
2. İmar İşleri,
3. Askerî İdare,
4. İlim Kuruluşlarının İnşası.

1. Kalpleri Kazanma

Kalpleri kazanmak için muamelede iyi olmak ve yönetimde de adaletli olmak gerekmektedir. Ayrıca yönetimde siyaset, siyasette de güzel söz ve güler yüz hâkim olmalıdır. Bu özellikler insanda ne kadar fazla olursa o kadar iyi olur. Zaten bir insan başkanlığa, liderliğe ehil biri ise bu özellikleri kendisinde bulundurur.

Bu değerli özelliklerin Ahmet Cemal Paşa'da bulunduğuna dair gerçeğe karşı duracak birinin çıkacağına ihtimal vermiyoruz. Çünkü O, Suriye bölgesinde yetkiyi ve kontrolü eline aldığı anda tecrübe, ilim, kararlılık ve azim gibi özellikler O'nun yaptığı her işte kendisini gösterdi.

Ahmet Cemal Paşa Suriye bölgesinde zeka, ilim ve siyasetle yapmak istediklerini ortaya koydu. Bozulan işleri düzeltti ve ayrılanları bir araya getirdi. Kalpler O'nun yanında olmaya, insanlar O'nu izlemeye başladı ve gözler O'na yöneldi. Suriye bölgesini sefalet çukurundan refah seviyesinin zirvesine çıkarması için ümitler O'na bağlandı.

Ahmet Cemal Paşa zeki bir liderdi. Suriye bölgesindekilerin

35 el-Belâğ sahibinin kaleminden.

isteklerini araştırdı ve bunları gerçekleştirmek için çok çabaladı. Tecrübesi ve dehasıyla başarının yollarını çizmeye başladı. Kalpleri tek bir noktada birleştirmeye çalıştı. Bu nokta da devlet ve vatan sevgisidir. Bundan sonraki adımı da ayrılmış halkları bir araya getirmek oldu. Paşa'nın bu ektikleri yeşermeye ve çok geçmeden semeresini vermeye başladı.

Ahmet Cemal Paşa idaresinde olan yerlerde bu planı uygulanmaya başladı. İşin başında birkaç tören düzenledi. Bu törenlerin her birinde belirli bir zümre ile bir arada oldu ve onlarla tanıştı. Bunlarla bir araya gelerek bu vatan için yapılmasını istedikleri işleri müzakere ettiler. Her törende kararlığının, çabasının, tebessümünün ve samimiyetinin O'nu daha da kapladığı görüldü. Davetliler O'nun yanından ayrıldıklarında içleri ümit ve hizmet etme aşkıyla, kalpleri de sevinçle dolardı. Herhangi bir şehre gittiğinde haftanın bir gününü iş sahipleriyle aracısız olarak görüşmeye ayırıyordu. O'nun bu yaptıklarını memleketi adalet ve insaf ile yöneten; sadakat, samimiyet, hoşgörü ve tevazu ile liderlik dizginini elinde tutan geçmiş büyük devlet adamlarına benzetebilirsiniz.

2. İmar İşleri

Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye'de yaptığı imar işlerini anlatmaktan kalem aciz kalır. Ahmet Cemal Paşa Suriye'de yol olmadığını, ulaşım araçlarının az olduğunu kendi gözleriyle gördü. Bunun ardından kalkınma ve imar için olması gereken işlerin yapılması emrini verdi. Çok geçmeden Suriye'de şunları gördük:

1- Köyler ve şehirler arasında demiryolu hatları döşendi. Uzaktaki yakın oldu ve halkın birbiriyle iletişimi arttı. Ticaret yayıldı ve bunun üzerine refah seviyesi yükseldi.

2- Yapılan yollar gidip gelenlere kolaylık sağladı. Gidiş-gelişler rahat ve güvenli oldu. İnsanların sadece yürüyerek gidebildikleri yollar arabaların da gidebileceği yollar haline geldi. Hatta tüm ulaşım araçları o yollarda gidebiliyordu.

3- Birbirine yakın şehirler arasında yeni yollar yapıldı.

4- Şehirlerin dört bir yanında güven ve emniyet yerleşti. Tartışma, gürültü, yoldakilere eziyet, yol kesme, soygun ve yağmalama artık yok. Bunların aksine insan sanki şehirlerin caddelerinde gidiyormuşçasına en zorlu, tümsekli ve ıssız yerlerde gidiyor oldu.

Ahmet Cemal Paşa tüm vaktini buradaki şehirler için yapılacak güzel işleri düşünerek geçiriyordu. Bir dakika bile düşünmeden edemiyordu. O'nun sürekli valilere ve yöneticilere emirler gönderdiğini görürsünüz. Onlardan şehirlerin yeniden yapılanmasında bu işin arkasında olmalarını isterdi. Ayrıca maddi-manevi gelişmenin olmasını arzulardı ve gelişmiş ülkelerin yaptığı gibi iyileştirme, temizlik ve imar konusunda çaba göstermeleri gerektiğini vurgulardı.

3. Askerî İdare

Ahmet Cemal Paşa'nın tüm bu siyaset ve imar işlerinde olduğu gibi askerî idareyi düzenleme konusunda da gayet yoğun çaba sarf ettiğini görülür. Kendisinin komuta ettiği 4.ordu kıyafet ve düzen konusunda örnek olmuştur. Tüm çabasını Osmanlı ordusunun 'İslâmî Osmanlı ordusu' şerefine ulaşması için harcadı. Ordunun yekvücut olmasını çok istiyordu.

Ahmet Cemal Paşa'nın en çok istediği şey Osmanlı askerinin içinde din bilincini yaymaktı. Yani askerin memleketi hakkında bilgi sahibi olmasının yanında dinine de saygı duyması gerektiğini düşünüyordu. Bu yüksek amaca ulaşmak için ordunun eğitiminde şu 3 plana göre hareket ediyordu: serbest bırakma, yönetim eğitimi, taraftarlığı güçlendirme.

O, subayın askerin eğitiminde bu şekilde yapmasını istiyor. O'nun yanında günün yarısını geçirmekte, ona yerine getirilmesi zor görevler vermekte ve bu şekilde askeri de sanki kızgın ateşli fırına yaklaşmış gibi titreme tutuyor.

4. İlmi Kuruluşların İnşası

Paşa'nın yaptığı yüce ve değerli işleri yapmaktan birçok kişi ve kuruluş aciz kalır. Bu yaptığı işler şehirlerin ilim alanıyla ilgilen-

mesine engel olmadı. Allah O'nu muvaffak etsin. Paşa Suriye'nin ilim ve bilim yuvalarına ihtiyacı olduğunu gördü. Bunun ardından da ilkokul ve diğer okulların çoğaltılması emrini verdi. Toplumda önemli bir yeri olan "Selahaddin Medresesi" adıyla çok büyük bir okul kurdurdu. Bu okulun Suriye'nin kalkınmasında önemli bir yeri vardı. Suriyeliler Ahmet Cemal Paşa'yı bu güzel nimet dolayısıyla hiçbir zaman dillerinden düşürmemişlerdir.

Ardından Es'ad eş-Şukayri Türkçe bir konuşma yaptı. Cemal Paşa'nın yaptıklarını anlattı. Âdeti üzerine farklı bir konuşma yaparak dikkatleri çekti ve gönüllerde yer edindi. Sonra Deniz Harp Erkânı müdürü Vâsıf Bey konuşmalara güzel bir şekilde cevap olacak hoş bir konuşma yaptı.

Heyet Başkanı Şeyh Es'ad eş-Şukayri'nin Konuşması

Heyet üyelerinin kişiliğini ve ahlâkını bilmeyen bazı kişiler onların yöneticileri övmek için konuşan yalakalar olduklarını sanabilirler. Belki de yöneticilere yaklaşma ve bir makam isteme talebiyle yöneticileri överek konuşuyorlardır diye akıllarına gelebilir. Bunun da sebebi büyük komutan Ahmet Cemal Paşa'yı öven konuşmaların çokluğudur. Gerçek şu ki önünüzde oturan heyet üyeleri, yöneticilerle içli dışlı olmaktan en uzak duran insanlardır. Bu kişiler insanların ılımlı, güvenilir, samimi ve zihin olarak en saflarındandır.

Evet, Mithat Paşa ve diğerleri de valilik yapmışlardır ki onlar iktidar, siyaset, deha ve tecrübe konusunda Ahmet Cemal Paşa'dan geri değillerdir. Onlardan herhangi birine Ahmet Cemal Paşa'ya yapılan övgünün onda biri Suriyeli birinden duyulmamıştır. İşte sır da bu. Bu gerçek, Suriyelilerin davranışlarını araştıran, onları içinde bulundukları durumlara veya resmî kurumlarla münasebetlerine dair yazı yazanların gözünden kaçmaktadır.

Valiler söz sahibi, geniş yetkili ve otorite gücü olan kişilerdir. Valiler Suriye vilayetlerine geldiklerinde hizmetlileri, yandaşları, taraftarları, kâtipleri ve yardımcıları ile gelirlerdi. Valiyle görüşmek için akla bile gelmeyecek bin bir minnetle belirli

merhalelerden geçmek gerekirdi. Belki de vali kendisine verilen bu görevde yıllarını geçirir ve sonra da çıkar giderdi. Ancak yönetimden olanlar dışında halktan hiç kimseyi tanımazdı. Halkı ne görmüştür ne de onlarla konuşmuştur. Ayrıca vali yıllarını geçirdiği bu yerde sadece evine giden yolu bilirdi.

Halk, çoğunlukla valilerden dinî okulların ve fakültelerin açılmasını ve olanların yenilenmesini istiyordu. Suriye vilayetlerinde yaşayan halk ilim öğrenmeye Mısır'a gitme zorunluluğunun olmasını istemiyordu. Ayrıca kalplerinden iman samimiyetinin ortadan kalkmaması ve dünya hayatlarının güzelleşmesinde gerekli olan dinî konuları öğrenmede ve tahsilinde gurbet sıkıntısını da çekmek istemiyordu. Kalplerden iman nurunun silinmemesini, İslâm bağının kaybolmamasını, Müslümanların birliğinin bölünmemesini, ittifakın ayrılığa dönüşmemesini istiyorlardı.

Onların en iyisi halkı dinler, kalbin yapılacağına inanmadığı şeyleri vadeder. Orada yaşayan halk valilerden vilayetler arası ve her bir vilayetin de merkezle arasında yolların yapılmasını istediğinde - bu yollar ulaşımı kolaylaştırır ve ticari hareketliliği sağlar, bir yerde yetişen ürünlerin sadece o bölgede kalmayarak halkın ürünlerin gelirlerinden yararlanmasına yol açar -işte bu valiler halkın bu isteğini Nâfia Nezaretine aktarırdı ve belki de bunun üzerinden yıllar geçerdi. Nezaret bu sorun üzerine araştırma yapar tetkiklerde bulunurdu ama maalesef kağıtlara çizilen şeylerden başka proje ile ilgili hiçbir şey olmazdı. Sadece beyaz sayfalara bir şeyler çizilirdi. Nâfia Nezaretinin kuruluşunun üzerinden yıllar geçmesine rağmen Suriye vilayetlerinin bugünkü durumu canlı bir şahittir. Geçitler ve yol yapımında kullanılmak üzere fakir halktan toplananların hepsi bu tarz valilerin ihmalinden dolayı bazı memurların cebine kaydı. Bunun sonucunda da ne ticaret ne de ziraat kazandı. Velhasıl o zamanın bu valileri emirler yağdırıyor, kararlara sarılıyor, talimatlara yaslanıyor ve rahat bir şekilde uyuyorlardı. Uykularında kendilerini sıkacak ve endişelendirecek bir rüya dahi görmüyorlardı. Kendilerini sıkacak bir durum olduğunda da hemen evrakların içine düşüyorlardı. Ne yazık ki ne yapacaklarını ve nasıl davranacaklarını

bilmiyorlardı. Halk ile aralarındaki tüm bağ kesilmişti. Ahmet Cemal Paşa Suriye'ye ordu komutanı ve yönetici olarak geldiğinde birçok şey değişti.

Başkalarının çok uzun zamanda yapamayacağı şekilde, çok kısa sürede yollar açtı. Vilayetler arası yollar yolcular için çok güzel oldu ve ulaşım kolaylaştı. Tüm bölgelerde ticari faaliyetler gelişmeye başladı. Hayatındaki büyük işlerde ne Nâfia Nezareti kararlarına ne de mühendislerin görüşüne güvendi. Sadece Allah'a dayandı. Yaptıkları işleri genç subayların aktifliği ve işlerindeki samimiyetleriyle yaptı. İşlerinde tembellikten ve gevşeklikten uzak durmalarını sağladı. Yüksek dağların zirvelerine ve alçak vadilere yüzlerce kilometre demiryolu döşendi. Bunların tümü çalışanların çabasıyla yapıldı.

Bu işlerin tümünde merkezi hükümetin görüşleri, yanında çalışan askerî ve idarî yöneticilerin yazdıklarının okunması, uygun olan emirlerin uygulanması, askerî komutanlar ve yönetimdeki idarecilerle görüşmeleri, devletlerin konsolosları, yakınlardaki vilayetlerin heyetleri ile görüşmeler ve bunların iyi ya da kötü tüm görüşleri ele alındı hiç biri unutulmadı. Hatta çiftçilerin ve ilmî ve dinî durumlarda zayıf olanların şikayetleri ele alındı. Suriye'yi helak eden neydi? Yeniden canlandırmak ve kaybettiği şanı tekrar kazanması için fikir alış verişi yapılması gerekiyordu.

Fırsat ele geçmişti. İslâmî ilimlerin yayılmasında yardımı olacak dini bir projeyi yapacak bir güç bekleniyordu. Aynı zamanda İslâm dinine inanan ya da inanmayan herkesin arasında İslâm'ın güzelliklerinin yayılması ümit ediliyordu. Ahmet Cemal Paşa Kudüs'e gittiğinde "Selahaddin Medresesi'ni gördü. Burası Mescid-i Aksa'nın yanında İslâmî ilimlerin öğretilmesi için adaletli Sultan Selahaddin Yusuf b. Eyyubi tarafından kurulmuştur. Zamanın zayıf hükümeti burayı Fransızlara verdi. Onlar da burayı kiliseye dönüştürdü ve burası Hristiyanlığın öğretildiği, Müslümanların yerleştirdiği öğretilerin yok olması için çalışan bir okul oldu. Paşa, burayı tekrar eski haline getirmek için eline fırsat geçtiğini düşündü ve burayı Fransızlardan söküp aldı. Kurulduğu zamanki durumundan daha iyi hale getirdi. Açılışında

da bir tören düzenledi. Bu törende Suriyeli âlimler, yazarlar ve Suriye'nin ileri gelenleri yer aldı. Bugün hatırlanmaya değer bir gündü. İşte bugün de öyle bir gün, açılışının ikinci yılında din adamlarının giydiği özel elbiselerden giyinmiş dini ilimleri öğrenen 300 öğrenci toplanmıştı. İnsanlar onları İslâm'ın şanını yüceltenler diye anıyor, yok olmuş ümitlerini onlarla yeşertiyorlar. Allah O'nu korusun, Ahmet Cemal Paşa âlimlere yakınlaşmanın ve onların meclislerine katılmanın genel anlamda insanların nazarında dinin izzetini artıracağını ve İslâmiyet'in kalplerindeki yerinin yükseleceğini düşündü. O'nun makamı çoğu zaman bu insanlarla doluydu. İnsanlar kendilerini O'na bıraktılar ve samimiyetle O'na güvendiler. Bu şekilde Osmanlı yeniden hayat buldu.

Suriye'deki insanlar O'nun çabalarıyla kendilerini yeni bir çağın eşiğinde buldular. Bundan da hem dünya hem de ahiret saadetini umuyorlardı.

Suriyeli heyet üyelerinin Ahmet Cemal Paşa'yı, ahlâkını, yaptıklarını övdüklerini duyarsanız bunun sebebi O'nun üyeler üzerindeki baskısından, tek otorite olmasından ya da onların grubunda olmasından dolayı değildir. Çünkü onlar dalkavukluk yapmaktan çok uzak kişilerdir. Ayrıca siyasetten ve siyasetin çekişmesinden en uzak duranlardır. Bu övgülerin sebebi uzun zamandır bekledikleri insanın O olmasından kaynaklanmaktadır. Onlar O'nu kalpten yüceltiyorlar ve O'nun gibi çalışan başka kişileri de övüyorlar. Başkan bu konuşmanın ardından sözlerini dua ile tamamladı.

El-Muktebes Gazetesi Sahibinin Bahriye Nezareti'ndeki Konuşması

Saygıdeğer Nâzır Vekili ve değerli bahriye subayları,

Ben Suriye basını adına Nezareti'nizde Suriye-Filistin heyetimize göstermiş olduğunuz saygı, hürmet ve ikramlardan dolayı sizlere şükranlarımı sunuyorum. Keşke Ahmet Cemal Paşa burada olsaydı da yüce Nezareti'nizin her bir bölümünde şahit olduğumuz düzen dolayısıyla duyduğumuz sevinci O'na anlat-

saydık. Tersane, okullar, hastaneler, müzeler ve diğer yapılanlar hepsi birbirinden güzeldi. Osmanlı Bahriyesi düzeni sağlayarak denizlerimizi ve sahillerimizi düşman kuvvetlerinden korumada başarılı olmuştur.

Şu an bizlerle değerli Nâzır arasında yaklaşık 2 bin km var. Ancak Şam diyarına hükmeden O'nun ruhu burada bizimle. Bugün geçmişten farklı olarak nezaretindeki mükemmel eseri gördük. Eğer Nezaret çalışmalarında bu muhteşem sistemi gözlerimizle görmeseydik, bahriyemizin çok kısa süre içerisinde bu kadar geliştiğine inanmazdık. Yapılanları duyardık ama eserleri göremezdik.

Şu an nezarette gördüklerimizden dolayı gözlerimiz yaşardı. Bunlar bize sistem, temizlik ve yapılan çalışmaların kalitesiyle Avrupa'daki en gelişmiş nezaretleri hatırlattı. Bunlar bizi hayli mutlu etti. Bunların hepsinin Nâzır'ın etkisi ve çabasıyla gerçekleştiğini dile getirdik. Bizler her işimizde samimi ve vatansever duygularla hareket etmeliyiz. Bu büyük kişi ve siyasi idare bu devletin iyiliği için böyle yaptı ve böyle yapacak.

Heyetimizin bu ziyaretinde içlerini ferahlatan en muazzam şey Cemal Paşa'nın yaptıkları ve Enver Paşa'nın ilgisiyle bahriyemizin ulaştığı mükemmel seviyedir. Bir milletin içerisinden Enver, Cemal ve onların arkadaşları gibi insanlar çıkarsa, devlet işlerinin yürütülmesinde ve iç ve dış siyasette alınan tedbirlerle devletin şanını kat kat geri kazandırırlar. Bunu yaparken de tüm zorlukların üstesinden gelirler.

Ben ve dostlarım Selahaddin Eyyûbi'nin özelliklerine ve Barbaros Hayrettin'in gayretine varis olan devlet dâhisinin şahit olduğumuz çabasını beğeniyoruz. Burada Nezaretteki en yüksek mertebeye sahip görevli ile en aşağıdaki görevlinin çabasının, aktifliğinin onunkine benzediğini gördüğümüzde hayranlığımız daha da arttı. Aslında bunda şaşırılacak bir şey yok çünkü Paşa, toplum, siyaset ve yönetimde yenilikçilerden biriydi. Şüphesiz Allah çalışanın çabasını boşa çıkarmaz. Yaşasın Cemal Paşa! Yaşasın Enver Paşa! Yaşasın Yüce Halife! Yaşasın tüm samimi insanlar!

Hüseyin el-Habbâl'in Bahriye Nezareti'ndeki Şiiri

Cemalettin Paşa'nın hem dinde hem dünyada
Düşmanlarına boyun eğdiren, sarsılmaz bir azmi vardır.
Nuru güneş ışınlarına benzer,
Bin yıldız parıltısındadır.
Yaptıkları âdeta dile gelir, yüceliğini anlatır
Tarih buna şahitlik eder, ebedi mutluluk ve izzet saçılır.
Şevketli Padişahımız Gazi Mehmet'in himayesinde
Kesin bir fetih ve zafer için savaşır.

Habib el-'Ubeydî'nin Bahriye Nezareti'nin Yemeğindeki Konuşması

Değerli Misafirler,

İşlerin içerisinde ayrılık olduğu takdirde yapılmasına karar verilen işler yapılamaz. Bu gerçeği açıklamak basittir. Kur'an'da bu konuya şöyle işaret edilmiştir:

"İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır."[36]
İnsana yaraşır bir hayat için şu 3 şartın olması gerekir. İlim, amel ve ihlas yani iyi niyet.

İnsan ilim ile diğer canlılardan ayrılır, çalışmakla rakiplerine karşı gururlanır. 3.önemli nokta olan ihlas da başarının sermayesidir.

İnsan-ı Kâmil ise hayatında bu üç yıldızla süslenen kişidir. Bahriye Nâzırı ve 4.ordu komutanı iken yaptıklarıyla kahramanlığından bahsettiren Ahmet Cemal Paşa'nın Suriye'de övgü ve takdire şayan yaptığı güzel işlerden örnek sunmak istiyorum. O, bu bahsettiğimiz yıldızlarla süslenmiş insanlardandır.

İlim, Amel, İhlas (Bilgi, Çalışma, Samimiyet)

Amel kanatları ilim ve ihlas olan bir kuştur. Kuş bildiğiniz gibi kanatları olmadan uçamaz. Bundan dolayı ilim ve ihlas olmadan yapılan işin ardından başarı gelmez.

36 Necm Süresi 53/39.

Ahmet Cemal Paşa'nın yaptıkları işlerin başarıya ulaşması bu işlerde o iki özelliğin işlerinde olduğunun göstergesidir. İlim ve ihlas.

Yaşasın! Büyük komutanımız Ahmet Cemal Paşa. Kâmil bir insan olduğu ileri sürülmektedir. Bu yüzden tüm İslâm ümmetinin övgüsünü almaktadır.

Suriye bu büyük kahramanla şereflendi. Suriye denizcisiyle zafere ulaşan bir gemi misali; halkı da sevinçten havalara uçan bir topluluk gibiydi. Ayrıca sahilde barışın lezzetini tattıklarında yeni hayata başlamış gibiydiler.

O'nun Suriye-Filistin bölgesine gelmesiyle birlikte semalarında bir ışık yandı ve orada farklı bir ruh ortaya çıktı.

O'nun sayesinde askerî birliklere çalışma ruhu yayıldı. Eski ile yeni arasındaki fark ortaya çıktı. Bu fark bugünkü büyük savaş gemisi 'Yavuz' ile geçmişte rüzgar gücüyle ilerleyen yelkenli gemi arasındaki fark gibidir.

Subaylarda çalışkanlık ve azamet hâkimdi. İnsanlarda aktiflik ve sevinç vardı. Askeri birliklerde ise farklı bir hava vardı. Kanları kaynayan gençlere benziyorlardı.

Bu coşku ve belirtiler devam ediyordu. Yavaş yavaş etrafa yayılmıştı. Bunlar ordu ve halk arasında farklı etkilere sebep olup yeni bir ruh yaydı: Bu ruh orduda savaşa gitme şevki olarak halkta da orduya katılma isteği olarak kendisini gösterdi. Bunun bu dereceye gelmesine Ahmet Cemal Paşa'nın bölge insanına cihadı ve bu büyük orduya katılmayı sevdirmesi sebep oldu.

Buna en büyük örnek Suriye ve Filistin'de oluşan gönüllü birliklerdir. Bunlar devrik rejimde zorunlu askerliğe katılmaktan kaçma ve askerlikten nefret etme gibi kötü adetleri olmasına rağmen gerçekleşmişti.

Halep'in içlerinden kıyı kenarlarına kadar sürekli ulaşım araçlarının olması Halep, Beyrut, Suriye gibi 3 vilayeti Lübnan ve Kudüs sancaklarıyla birlikte büyük bir devlete benzemesine sebep oldu. Bugün bu yerlerde Halep'ten kıyı kenarlarına kadar yürüyerek giden biri bir rehbere ve zorunlu bir şeye ihtiyaç duy-

madan güvenli bir şekilde ilerler. Bu araçlar yolların kölesidir ve raylarda uzanıp gider. Bir ya da iki hafta sonra da 'Ra'sulayn'dan 'Bi'r es-seb'a' ya yolculuk buharlı trenle başlayarak kolaylaşacak.

Belediye eskiden kötü işliyordu. Ama bugün yeni bir havaya büründü, çalışmalarında azimli ve titiz davranıyordu. Şimdi şehirleri ve başkentleri yeni bir hayata girmeye hazır, sistemle donanmış olarak görürsün.

Önceleri aşiretler ve kabileler sıkıntıların kaynağı ve tozu toprağı birbirine katan kişilerdi. Bugün ise aşırı itaat eden ve hükümetin emirlerine boyun eğen kişiler oldular.

Ahmet Cemal Paşa gerçekleri ortaya çıkarmak ve üzerindeki örtüyü kaldırmak için saklı işlerin üzerine giderdi. Bu yaptığında da başarılı olurdu. Yukarıda anlattıklarımızın tümü O'nu gerçekleştirdiği övülesi büyük işleriydi.

İçeride ve dışarıda bazı hainler ve alçaklar kurnazca tuzaklar ve komplolar kurdular. Bir anda hiç alışık olunmayan Türk-Arap söylemi yayılmaya başladı. Tabi ki bunun Suriye ve Filistin'de yansımaları oldu. Bu doğru da olsa yalan da olsa nasıl söylenebilirdi?

Şüphe kabul etmeyen bazı gerçekler bazen yanlış anlaşılmanın kurbanı olur. Bu söylenti bazı küçük kafalarda kendisine yer bulacaktı. Buradan yola çıkarak tehlike önemli bir şeklide gerçeğe nüfuz eder ve gerçekler ayaklar altında ezilir. Mesele Türk-Arap meselesi değil, asıl mesele İslâm düşmanlarının güvenliğini sağlamaktı. Bunu hayal ettiler tuzak olarak bunu kullandılar.

Ahmet Cemal paşa bu gizli oyunu fark etti ve üzerindeki örtüyü yırttı. Gerçek artık gün yüzü gibi ortadaydı.

Sûbhânallah! Bu iki millet aynı ilahî kitaba inanan kardeşler değiller mi? Birinin hayatının ötekine bağlı olduğu ve biri olmadan diğerinin yalnız yaşayamayacağını gösteren tarihî ve coğrafî deliller yeterli değil mi? Bunu çıkaran kişi hangi mantığa binaen kendisini tehlikeye atar? Bu iki milletin arasının açılmasını isteyen kişi kendi elleriyle mezarını kazmaktadır.

Kıymetli Misafirler,

Her yerde zekasıyla meşhur olan asil Arap milleti bazı şeyleri idrak edememesinden dolayı aşağıların aşağısına çöktü.

Osmanlı devlet erkânı ve ileri gelenleri siyasetlerine 'İslâm Birliği' düsturuyla başladılar ve bu şiarı dünyaya duyurdular. Gecikilmeden toplanıldı. Sonra siyasi savaşı İslâm Hilafeti sancağının altında kutsal bir cihada dönüştürdüler. Bu durum İslâm toplumu içerisinde bir çatlak oluşturdu. Bu durum Allah'ın (cc) âyetinde de vurgulanıyor: "Kim kendisine doğru yol gösterildikten sonra, müminlerin yolundan başka bir yol seçerse onu o yol üzere bırakırız ve cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir…"[37]

Değerli Misafirler,

Soylu Arap milleti bu dinin nurunu başlangıcında en doğru ve en temiz şekilde yaydı.

Bu iki millet Türk-Arap milleti, Kur'an-ı Kerim'deki –Şüphesiz müminler kardeştir -[38] âyetinden anlaşılacağı üzere kardeştirler ve tüm fitnelere, hainliklere, şeytanlıklara rağmen kardeş olarak yaşayacaklardır. Bu kardeşliği Allah (cc) sağlamıştır, bu yüzden canı gönüldendir. Bunun saflığını hiçbir şey bozamayacaktır. Bu gerçeği ortaya çıkaran Ahmet Cemal Paşa'dır. Bu duruma en önemli delilllerinden biri de heyetimizin samimiyet dolu kalplerle İstanbul'u ziyaret ederek Çanakkale Boğazı'nda savaşan mücahit kahramanlara şükranlarımızı ve minnettarlığımızı iletmek istememizdir.

Her müfsid ahlâksızdır ve her hain alçaktır. Yaşasın, gerçekleri gün yüzüne çıkaran Ahmet Cemal Paşa! Yaşasın, Türk-Arap kardeşliğini yaşatanlar!

Kıymetli Hâzirûn,

Ahmet Cemal Paşa'nın yaptığı önemli işlerden biri de ekonomik krizin sıkıntılarının azalması için gerekli tedbirleri almaktı.

37 Nisa Süresi 4/115.

38 Hucurat Süresi 49/10.

Zira savaşın başlamasıyla ekonomik krizin şiddeti arttı ve çember daraldı. Ekonomi her yönüyle özgürlükle ilgilidir. Çünkü ülkelerin ekonomisi ülkelerin canı mahiyetindedir.

Bu tecrübeli devlet adamı yaptığı reformlarla, askeri, siyasi ve ekonomik hizmetlerle yetinmedi bunun yanında ilmî yönden de çok güzel şeyler yaptı. Kılıcı ve kalemi bir araya getirdi. Bu ikisi arasındaki bir araya gelme de hayatın güzelliklerinde övülecek bir birliktelik oldu.

Kudüs sanki can sıkıntısının, üzüntünün bir arada bulunduğu bir yer gibidir. Ne kadar önem verilmesi gerekse de ihmal edilmişti. Oradaki Selahaddin Eyyubi'nin okulunun tarihi bir önemi vardı. Ancak o okul için kalpler parçalanıyor gözler kan ağlıyordu. Fakat Ahmet Cemal Paşa bu ihmal edilen okulu canlandırmakla gözyaşlarını dindirdi, kalpleri ferahlattı. Bu kutlu işle utanç tablosu İslâm tarihinden silindi. Kalpler onun yüzünden kor bir ateşe dönüşüyordu. Suriye ve Filistin halkının çoğunun temenni ettiği şey, Ahmet Cemal Paşa'nın ihya ettiği okula benzer bir ilmî fakülte kurulmasıydı.

Çabaları ve güvenleri boşa çıktı. İçlerinde ümitsizlikle beraber acı bir boşluk oluşmuştu. Fakat Ahmet Cemal Paşa'nın bu okulu kurmasıyla, bu boşluk ümit ve neşeyle doldu.

Bir araştırmacı bunların hepsini derinlemesine incelese, sonra da fakültenin kuruluşunda Paşa'nın dirilttiği duyguların barınağını araştırsa, bu güzel işi Ahmet Cemal Paşa'nın takdir ettiğini ve bu kutsal işi O'nun yaptığını anlar. Bu okul geleceğin beşiğidir ve tarih bu beşiğin büyüklüğüyle keşfedilecek.

Saygıdeğer Beyefendiler,

İlmiyle, işiyle ve samimiyetiyle kâmil insan diye nitelendirdiğimiz Ahmet Cemal Paşa'nın 4.ordu bölgesinde yaptığı reformlardan ve mükemmel işlerden bazısını anlattık. Konuşmamda verilen sürede bu büyük insanın yaptıklarını anlatmak çok zor bir şeydir. Anlatacaklarımı uzatmamak için kısaltmaya çalıştım. Verdiğim örneklerin ayrıntısına girmekten kaçındım.

Bunlar Ahmet Cemal Paşa'nın yaptığı işlerin özetidir. O'nun

ahlâkına gelecek olursak, ahlâkı da cesaretinin kılıcına benziyor. Her ikisi de fethetmek ve istila etmek için. Biri, yani kılıç ülkeleri fethetmek için, diğeri de yani ahlâk insanların kalbini kazanmak içindir.

O güzel ahlâkıyla Suriye ve Filistin halkının kalplerini kazandı. Kılıcıyla da Mısır'a ve Nil'e sahip olacak. Gerçek şu ki: Kalpleri kazanmak için tek anahtar güzel ahlâktır. Gururlu ve sevinçli bir şekilde şahit olduklarımız bu nezaretin yüce makamında lütfun ve inayetin çok aşırı olmasıdır. Bu temiz, saf özellikler de yüce ahlâkın belirtilerindendir.

Değerli Başkan Vasıf Bey, harbiye erkânı, müdürler ve değerli bahriye memurları bunların hepsi güzel mizaçlarıyla ve ahlâklarıyla Ahmet Cemal Paşa'nın küçültülmüş resmi gibidir. Bunu da ilmî heyetimiz karşısında da uygulayarak gösterdiler. Heyetimize ikramda ve ilgide çok özenli davrandılar. Heyet adına Ahmet Cemal Paşa'ya ve siz değerli misafirlere şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim." Bu şekilde konuşmasını tamamladı.

Donanmada

Heyet, öğleden sonra Nezaret'teki ziyaretlerini tamamladıktan ve savaş gemilerinden birinde deniz savaşını temsil edecek şekilde tatbikatı izledikten sonra 'Hasbahçe Köşkü'nün dışında bir fotoğraf çekildi ve heyet başkanı dualarla birlikte etkileyici bir konuşma yaptı.

İlmî Heyet Bahriye Nezareti'nde

Konuşmasında subaylara, savaş gemisinde bulunanlara dinî ve millî cesaretin yapılan işlerden dolayı tükenmeyeceğinden bahsetti. Cesaretten geri durmuyorlar ileri atılıyorlardı. Çünkü onların isteklerinin vatanı korumak ve şehitliğe ulaşmak olduğunu söyledi. Sonra oradakilere Müslümanların orduya verdikleri önemi açıkladı. Âlimlerin onları ziyarete geldiklerini, onlarla tokalaşmak istediklerini, selâm iletmek, saygı göstermek ve başarı dilemek istediklerini belirtti. Büyük bir coşku yaşandı. Sevinçten ağlıyorlardı. Askerler vatan uğruna ölmeye hazır olduklarını bağırarak söylediler. Ardından Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Bey çok güzel bir dua etti. Sonra heyet çay içmek için bahriye dairesine döndü. Burada Bahriye Nezareti heyete içinde Mushaf-ı Şerif ve bahriye ile ilgili fotoğrafların bulunduğu hoş bir bağ ile bağlı büyük kılıflı bir paket sundu. Resimlerin içinde Halife Mehmet Reşat'ın da resmi vardı. Heyet üyelerinden bazıları burada şiir okudu bazıları da konuşma yaptı. Herkes istediği şeyleri söyledi. Heyetin Bahriye Nezareti'ndeki günü burada geçirdikleri en güzel günlerden biriydi. Bu güzel günde samimiyet ve duygusallık, her şeyde de düzen ve intizam vardı. Askeri bando marşlar çalı-

yor ve askerler de heyete saygıyla selâm duruyordu. Hayatlarını İstanbul'da geçirenler bile böyle bir şeyle karşılaşmamışlardı. Bu manzara karşısında heyettekilerin gözleri doluyordu.

Cuma Hutbesi

2 Ekim Cuma günü heyet başkanı eş-Şukayrî, kendi memleketlerinde hutbe irad eden bazı heyet üyelerini İstanbul'un meşhur camilerine dağıtma kararı aldı. Fatih Camisi'nde eş-Şeyh Abdulkadir el-Hatîb, Eyyub Camisi'nde Abdullatif el-Haznedar, Sultan Selim Camii'nde Muhammed el-'Ubeysî, Beyazıt Camisi'nde eş-Şeyh Taceddin Bedrettin, Ayasofya'da Şeyh Selim el-Yakubî, Yeni Cami'de Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Süleymaniye'de Tevfik el-Atâsî, Yeraltı Camii'nde Tahir Ebus-Suûd efendi ve Sinanpaşa Camii'nde de Muhammed Murad Efendi hutbelerini irad ettiler.[39]

Heyet üyeleri bu şekilde İstanbul'daki camilere dağıldı. Hatiplerimiz ünlü camilerde vaaz ve hutbelerini veriyorlardı. Halk, Arapça olarak duydukları ve duyduklarının da aşina oldukları Suriye lehçesiyle olmasından ötürü mutlu oldu. Hayret edilecek olan şey İstanbul halkının hutbeyi tam olarak anlamasıydı. Hatta namazdan sonra hatiplerle selâmlaşıp cübbelerine dokunarak tebrik edip dua istediler. Bu manzara karşısında çoğu ağladı. Aslında bu durum İstanbul halkının inancına ve İslâm şiarına sıkı sıkıya bağlı olduğunun ispatıdır. Ayrıca Arapları, hatiplerini ve âlimlerini de sevdiklerinin kanıtıdır.

Eğer Arapça fasih (dilbilgisi kurallarına dikkat edilerek) olarak konuşulursa Türkü de Arabı da anlatılanları eşit olarak anlıyor. Buna rağmen Türkler alışkın olmadıkları ve alıştırma yapmadıkları için Arapça olarak cevap vermede cesaretli değillerdir. Ancak halkın çoğu İstanbul'un büyük camilerinde İslâm'ın do-

39 Devrin bazı gazetelerinde heyetten 15 Ekim 1915 günü Cuma Namazında hutbe okuyacakların isimleri verildikten sonra haber, "Bâlâdaki cavami-i şerifte Derasaadet'de bulunan Suriye Heyet-i ilmiyesi erkânından muherrerül esâmi, zevât-ı kirâmın Cuma hutbelerini kıraat edecekleri müstehbârat-ı hususiyelerimizdendir." şeklinde bitirilir. Sabah, 2 Teşrinievvel 1331 [15 Ekim 1915], s. 4.(YHN).

ğuşundaki ahalinin usulüne yakın olduğu için bu tarzda hutbelerin olmasını arzu ediyordu.

Savaş Alanını Ziyaret

Heyet üyeleri 6-7 Zilhicce 1333 Cuma ve Cumartesi günü belirli bir plan dâhilinde İstanbul'da tarihi yapıları ziyaret etmek için burada kalmışlardı. Onlar için bu seyahatin asıl amacı olan Çanakkale ziyaretinden başka bir eksik kalmamıştı. Harbiye Nezareti heyetin Çanakkale'ye gidişini kara yolu ile yapması gerektiğini bildirmişti. Onları muhtemel bir denizaltından korumak için mesafe 5 gün uzuyordu. Ancak heyet bu duruma itiraz etti ve deniz yoluyla gitmek için ısrar etti. Korku ve ürkeklik, inanan insanların mücahitlerle görüşmesine engel olamazdı.

Yolculuk Günü

8 Zilhicce Pazar günü heyet sabah saat 5 civarı Sirkeci İskelesi'nden bir vapura bindi. Vapur Bismillah diyerek denize açıldı, dalgaları yararak ilerliyordu ve akşam Tekfurdağı iline ulaştı. Geceyi bu limanda geçirdi. Pazartesi sabahı Tekfurdağı'ndan ayrıldı ve saat 2 gibi Akbaş Limanı'na[40] ulaştı.[41]

---

40 Akbaş Limanı Çanakkale Muharebeleri sırasında cephenin askeri ve iaşe açısından ikmali ve cephede yaralıların harp ve menzil hastanelerine nakli için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Limanı ardında da Nakliyat Hastanesi faal olmuştur. Bugün bu limanın hem gerisinde bu hastanede tedavi edilirken şehit olanların medfun olduğu bir şehitlik vardır. (YHN).

41 Heyetin Akbaş İskelesi'ne ulaşmasını ve Akbaş'taki şehitliği ziyaretini cepheyi ziyareti sırasında mihmandarlığını yapan Uryanizade Ali Vahit Efendi "Düşünmemek, müte'esir olmamak kâbil mi? Dünyanın bugünkü velvelesine karşı sâkin ve sâkit yatan şu mübarek vücudları düşünerek uzaklara baktım. Onların köylerini, kasabalarını; evlerini, mahallelerini, analarını, babalarını, çocuklarını hep görür gibi oldum. Gittikçe te'essürüm arttı. Yavaş yavaş hissiyâta kapılmaya başladım. Lakin o esnada üst üste gelip yerleri titreten top gürültüleri muhafaza-yı vatan uğrunda acı-tatlı herhalde büyük fedâkârlıklar icab ettiğini ihtar edince kendime gelerek önüme baktım, gördüm ki ikindi güneşi kabirlerin üstünü altınsuyu ile yaldızlamış... Biz hâlâ okuyor idik. Rüzgâr da coşkun coşkun oracıkta dönüp dolaşarak mezarların tozunu alıyor; o da haline göre şehitlerin üstüne titriyordu. Oradan mahzun mahzun ayrıldık." şeklinde anlatır. Uryanizade Ali Vahid, Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, s. 3-4. (YHN).

Burada heyeti subaylar karşıladı ve heyet için arabalar hazırlanmıştı. Akbaş Limanı Gelibolu Yarımadası'ndaki limanlardan biridir ancak meşhur ve yapılı değildir. Heyet bir saat sonra 5.ordunun karargâhına ulaştı. Büyük bir çadırın önünde hoş geldiniz sözleriyle karşılandı. Subaylar ve ordunun diğer personeli heyeti çok güzel karşıladılar. Subaylar sürekli neşelilerdi ve savaştan güzel bir sonuç çıkacağından emindiler. Ordunun ortaya koyduğu fedakârlık neticesinde harbin lehimize sonuçlanması kaçınılmazdı. Saat 5.30'da bu ordunun kumandanı Liman Paşa geldi ve heyeti neşeli ve samimi bir şekilde selâmladı. Heyet için dinlenme yerlerinin hazırlanmasını emretti. Başkan, Liman Paşa'nın önünde konuşma yaptı ve konuşmasında da şöyle dedi: "Her bir heyet üyesi kendisini bu ordunun bir neferi olarak görmektedir. Çünkü her biri kendisini mücahit sayıyor. Her mücahide düşen de tam bir rahatlığı istememektir.

Salı Günü

Bugün mübarek Kurban Bayramı'nın ilk gününe denk geldi. Müslümanlar için önemli olan bugünün hürmetine top atışları yapıldı. Gerçi, düşmana atılan toplarımız Gelibolu'da gece gündüz durmadan her yönden devam ediyordu. Seslerini duyup seviniyorduk içimizi ferahlık kaplıyordu. Bayram sabahı karargâhın yanı başında geniş bir düzlükte namaz için hazırlık yapılmıştı. Namazdan sonra hutbeyi Şeyh Abdülkerim 'Uveydâ irad etti. Ardından Abdurrahman Aziz ve Muhammed el-Halebi Efendi de konuşma yaptı. Sonra başkan söz aldı ve konuşmasını Türkçe yaptı. Konuşması kalpleri titretti ve gözyaşları seller gibi aktı. Bu konuşmanın ardından subaylar, heyet üyeleri ve orada bulunan herkes arasında sevinçli bir şekilde bayramlaşma oldu. Namazın kılındığı yerde subaylar ve insanlardan bir grup toplanmıştı. Âlimler ve askerler tekbirler, selâmlar eşliğinde buluştular. Burayı gören sanki İslâm'ın doğuşundan bugüne kadar insanların kabirlerinden kalktığını ve birbirleriyle selâmlaştığını sanırdı. Gözyaşları akıyordu, manzara muhteşemdi. Allah'ın izniyle zafer kesindi.[42]

42 Ali Vahid Efendi'nin ifadesi ile bu hitabe "Zemin ve zaman itibariyle Alem-i

Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ'nın Karargâhtaki Hutbesi

Allah-u Ekber, Allah-u Ekber (9 kez). Hacılar Arafat'ın özlemiyle Kâbe'ye gittiler.

Bu yüce dağda Allah'a yalvararak günahlarından ve hatalarından sıyrıldılar. Allah-u Ekber! Hacılar müzdelifede toplanıp oradan indikten sonra Kâbe'de dua ettiler. Mertebeleri yükseldi. Mina'da seller gibi aktılar. Sonra da hepsi tıraş oldu. Allah-u Ekber mücahitler savaş meydanlarında bombaların altında dimdik durdular, vatanlarını, ailelerini, mallarını kahramanca savundular. Zafere sabırla ve üstün gayretlerle ulaştılar. Allah yolunda Allah'ın kelamını yüceltmek için kılıçlarını kınlarından çektiler.

Güçlülerin en güçlüsü Allah tüm noksanlıklardan münezzehtir. Fransız, Rus, İtalyan ve İngiliz düşmanlarımızı yenmeyi nasip eden Allah ne yücedir. Müminleri kendi kalelerinde koruyan ve onları yücelten Allah'a sonsuz hamd olsun. Âlimlerin mücahit kardeşlerini ziyaretlerini kolaylaştıran Rabbim çok yücedir. Allah zalimlerin boynundan izzetini almıştır. Boyunlarını kılıçların karşısında eğdirmiştir. Sabırlı, azimli 100 kişiyi 200 kişiye galip kılan Allah ne yücedir. Allah müminlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında almıştır, onlara da zaferi vadetmiştir. Allah-u Ekber (3 defa).

Yüce kudretli Allah'a hamdolsun. Melekûtun sahibine hamdolsun. Tüm işlerin yönetimi Allah'ın elindedir. Allah isyan edene ve zalim olana Kâhir'dir. Allah-u Ekber (3 defa).

Allah'a sonsuz hamd ediyorum. O'na tövbe edip O'ndan af diliyorum. Allah'tan başka ilah yoktur. Sözünde hiçbir şüphe yoktur, kuluna zafer ihsan etti ve askerini yüceltti. Tüm güçleri mağlup etti. Allah'tan önce ve sonra hiçbir şey yoktur. Yolunda ilerleyen mücahitlere büyük ecirler verecek ve büyük bir zafer ihsan edecektir.

Efendimiz Hz. Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederim. O, Allah'ın dostu en hayırlı nebidir. Allah

---

İslam'da irâd olunan büyük ve mühim bir hutbe..." olarak tasvir edilecektir. Uryanizade Ali Vahid, Çanakkal'a Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, s. 9. (YHN).

O'na bazı ülkeleri ve bölgeleri fethettirdi. O'nunla yeryüzünü kötülüklerden ve fesattan temizledi. Allah'ım O'na, ailesine, ashabına salat-u selâm olsun. O'nun yolunda gidenlere ve cihad edenlere selâm olsun. Allah-u Ekber.

Ey Allah yolunda Din-i Mübin-i korumak için savaşan mücahitler! Unutmayın ki bugün sizin için mutlu bir gündür. İslâm ümmetinin en güzel bayramıdır. Allah, müminlerin ordusunu muzaffer kıldı ve düşman ordularını perişan etti. Sizleri memleketlerini ve ailelerini bırakıp buraya gelen âlimlerle burada bir araya getirdi. Bu insanlar sizleri ziyaret etmek, muhabbet etmek ve üstün başarınızı tebrik etmek için geldiler. Siz değerli mücahitlere selâm olsun. Sabrettiniz, sebat ettiniz ve Allah (cc) sizden razı oldu. Allah, sizlere müjdeler verdi. Allah Resulü de sizlerle gurur duyacak. Havuzdan içesiniz ve nimetlere mazhar olasınız. Allah (cc) şöyle buyurdu: 'Bir grupla karşılaştığınızda yerinizden sapmayın! Sizler galip geleceksiniz. Allah'ı çokça anın ki kurtuluşa eresiniz.'[43]

Peygamberimiz (sav) şöyle buyurdu. "Şehit olan kişi sizden birinin hissettiği sinek ısırığı kadar ölüm acısı hisseder". Başka bir hadiste de: "Her kim Allah yolunda ilerlerse Allah o kişiye cehennemi haram eder". Diğer bir hadiste: " Allah katında en faziletli işlerin ne olduğu sorulduğunda; "Allah'a iman ve Allah yolunda cihattır" dedi.

Şeyh 'Uveyda orduya şu şiirle seslendi:

Ey muzaffer ordu düşmanlarını öldür

En büyük bayram günü, bugündür

Düşmanları def ederken Allah-u Ekber diye haykır

Apaçık bir fetih yakındır ve kesin bir zafer senindir.

Adlarınız güzel anılacak

Size minnet duyulacak.

Muzaffer Padişah Sultan Reşat'ın hükümdarlığı daim olsun,

Bu sabırlı ve şanlı ordusu zaferlerle yaşasın.

---

43 Enfal Süresi 8/45-47.

Arıburnu'nda

Heyet, ilk gün karargâhta öğle yemeğini yedikten sonra Arıburnu'na gitmek üzere arabalara bindi. Arıburnu buradan 1,5 saatlik mesafededir. Oraya ulaştıklarında heyet üyeleri siperlerde ilerlemeye başladı. Topçu birlikleri komutanı Hasan Bey ve kuzey birlikleri komutanı Kemal Bey'le görüştüler. Kendi gözleriyle muzaffer askerlerin siperlerdeki duruşlarını gördüler.

Düşman bu uzun ve geniş sahilde yüzlerce metre uzaklıkta donanmalarının koruması altında bekliyordu. Kalplerinde inanç kalmamıştı. İslâm askerlerinin metanetini, düşmanlarına karşı güçlerini gördüler. Tarihte eşi benzeri yoktu. Heyet üyelerinden Hüseyin el-Habbâl Osmanlı siperlerini ziyaret etti. Savaş hattına yakın yerlere kadar gitti ve orada düşmana bomba ve kurşun yağdıran mücahitlere kısa süreliğine katıldı.

Arıburnu'nda Şeyh Selim el-Yakubî konuşma yaptı. Bazı müftüler de özellikle her yemeğin, her toplantının ve ziyaretin ardından dualar ettiler. Burada ağaçların arasında sapa bir yerde heyetin fotoğrafı çekildi. Heyet buradan Yalova'daki genel karargâha döndü. Gözlerini dinlendirecek kadar uyudu. Gündüz gördüklerinden dolayı gözleri yaşardı. Heyetin savaş bölgesindeki ilk günü böyle geçmişti. Bugünün sabahında Padişahlık makamına, İçişleri ve Harbiye Nezaretlerine, Şeyhülislâm'a ve Suriye'deki başkumandan Ahmet Cemal Paşa'ya telgraf gönderildi. Telgrafa heyet başkanının adıyla bayram tebriki, Çanakkale'de gördükleri ilgi ve askerlerin sağlığıyla ilgili bilgiler de yazıldı. Ertesi gün hükümetin heyet üyelerine ilgisini gösteren ve tebriklerin olduğu güzel cevaplar geldi.

Gelen Telgraflar

5.Ordu karargâhının misafiri Suriye-Filistin ilmî heyetine,

5.ordu karargâhına ulaştığınız haberinin ve Padişahlığın mübarek Kurban Bayramı'nı tebrik mesajının olduğu telgrafınızın sevinçle karşılandığını, çok mutlu olunduğu müjdesini veriyorum. Sizlere Yüce Hilafet'in selâmının iletilmesi emredildi.

Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi
Ali Fuad

5.Ordu karargâhının misafiri Suriye-Filistin ilmî heyetinin başkanı Es'ad eş-Şukayrî Efendi'ye

Değerli heyetinizin sağ salim ulaştığı haberinin ve Kurban Bayramı tebriğinizin yer aldığı telgrafınızı büyük bir sevinçle aldım. Ben de aynı güzel duygularla sizlere şükranlarımı selâmlarımı sunuyorum.

Başkomutan Vekili
Harbiye Nâzırı Enver

5.ordu Karargâhında Bulunan Suriye-Filistin
İlmî Heyeti'ne

Değerli heyetin arzuları, benim de kalbî arzumdur. Bu topluluk ilim ve fazilet sahibi seçkin bir topluluktur. Şu an değerli ordumuzla samimiyet ve kardeşlik örneğini sergiliyorlar bu da bize kesin bir zaferin yaklaştığı haberini veriyor. Göklerin ve yerin sahibine en yakın zamanda Müslümanların kalbine ferahlık vermesi için dua ediyorum. Sizlere de iltifatınızdan dolayı teşekkür ediyorum.

Şeyhülislâm
Hayri

5.ordu Karargâhında bulunan Suriye-Filistin İlmi Heyeti
Başkanı Es'ad eş-Şukayrî'ye

Kurban Bayramı Namazını 5.ordu karargâhında kıldığınızdan dolayı çok hoşnut oldum. Kurban Bayramı tebriğimi de tüm heyet üyelerine iletmenizi sizden rica ediyorum. Ayrıca ordu komutanı Paşa'nın vasıtasıyla da 5.ordunun komutanlarına, subaylarına ve askerlerine selâmımı ulaştırmanızı istiyorum.

4.ordu Komutanı
Bahriye Nâzırı Ahmet Cemal

Ebâbîl Gazetesi Sahibinin Yalova- Kızılay Cemiyeti'nde Okuduğu Şiir

Bu Hilâl'den başkasına yapılan övgü yok olmaya mahkûm bir gölge gibidir.

Allah bu hilâli Sultan Reşat'ın himayesine korusun

O hilâlde Osmanlı'nın nuru parıldar,

Gecenin karanlığı dağılır.
Hilâl indirildiğinde Osmanlı'nın kılıcı düşmanı yere serer,
Delalet ordularını karanlıklar içinde yok eder
Sancaklar dalgalanır, korkular uçar gider.
Çarpışmanın şiddetiyle savaşın alevi yükselir.
Nice yaralıyı iyileştirdi, nice hastalara şifa oldu!
İyi işler yapanlara selâm olsun.
O Hilâl ki savaş günü ordunun ruhuna can katar
Bilenmiş kılıçlarla yaralanmışlara hayat verir
Büyük korkular içindeki yaralıları teselli eder
O yaralılar ki uykuyu terk edip, soğuk tatlı içeceklerden yüz çevirdiler.
Kaburgaları okçuların yayları gibi eğilmişti
Bazıları canıyla bazıları malıyla savaştı
Yüce değerler için canlarını feda ettiler
Hayatlarını hiçe sayıp kazanılanları heba etmediler
Vatanı için değerli canlarıyla ve mallarıyla savaşanlara selâm olsun!

8 Teşrin-i Evvel Çarşamba[44]

Bugün heyet hastanelerde yatan ağır yaralıları ziyaret etti.[45]

---

44 Kitabın bu başlığında bir tarihleme yanlışı vardır. 8 Teşrin-i Evvel 21 Ekim 1915 Perşembeye tekabül etmektedir. Bir sonraki başlığın Perşembe günü olması, Çanakkale Cephesi'ne intikalin de Kurban Bayramı'ndan sonraki günde yani 20 Ekim 1915'te olması nedeni ile bu günün Rumi 8 değil 7 Teşrinievvel olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu hata muhtemelen mürettip tarafından yapılmıştır. (YHN).

45 Ağaderesi mevkiinde olan Ağır Mecruhin Hastanesi'ni ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretteki duygularını anlatan Ali Vahid Efendi, yaralıların fedakarlıklarını ve yaralıların ağırlığını anlattıktan sonra "Vallahi onlardan utanıyor, sıkılıyordum. Öyle onların büyüklüklerine karşı ben ne yüzle, hangi bir fedakârlığımla vatana istihkak iddiasında bulunabilecektim." İfadelerini ile bu ziyaretin heyetteki tesirlerini belirtir. Uryanizade Ali Vahid, Çanakkal'a Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, s. 9. (YHN).

Hastanelerin düzen, temizlik ve tedavi konusunda çok kaliteli olduğunu gördü. Hastanelerin yerleri güzel, havası hoş ve manzaraları doğaldı. Gelişmiş modern hastaneler dışında buranın örneği yoktu. Müslümanlar siperlerin ve mevzilerin arasında ağaçların ortasında yer alan hastaneleri garipsemesin. Çünkü ordumuz ve neferleri yeni bir çağdalar ve demirden daha güçlüler. Ardından heyet ganimetlerin sergilendiği yeri gördü. Bunlar Gelibolu'da muzaffer ordumuzun düşman saflarından ganimet olarak aldığı mitralyözlerdi. Sonra buraya 5.ordu komutanı Liman Paşa kurmayıyla geldi. Kurmayı O'nun söylediklerini Almancadan Türkçeye tercüme ediyordu:

"Osmanlı Devleti'nin en büyük övünç kaynaklarından biri savaşta düşmanlarından aldıkları ganimet silahlarını Osmanlı silahına dönüştürmekti. Burada düşmana karşı savaşan ve Suriye'den âlimlerin, aydınların gelmesiyle tatbikat yapan özel bir birlik mevcuttur. Din adamlarının önünde kendilerine saygı göstermeleri sebebiyle bu ordu zafere ulaşacaktır." Bu konuşmaya başkan Es'ad eş-Şukayrî cevap verdi: "Osmanlı ordusunun her bir neferi düşmanın zırhlı savaş gemilerinden biri gibidir. Sizin kurmaylarınızla birlikte komutanızdaki Çanakkale'yi savunan ordu da İslâm ümmetine tarihin unutamayacağı bir hayat bahşetti. Bununla birlikte de yeryüzünü saran ve aslı olmayan muharip ülkelerin gücü diye kuruntular da insanların içinden silinip gitti."

Bu töreni Abdullatif el-Haznedar Efendi Kur'an'dan aşır okuyarak bitirdi. Aşır okunurken insanlar saygıyla dinliyordu. Liman Paşa da o esnada hürmetle asker selâmında duruyordu. Kur'an-ı Kerim okunmasını Liman Paşa teklif etmişti. Bu hatırada Müslümanların dikkatini çeken nokta şu oldu. Osmanlı Devleti'nin Alman kuvvetleriyle ittifak yapmasıyla birlikte bu kuvvetler İslâm'ın şiarlarına hürmet etmeye başladı. Ardından gönüllere ihtişamıyla tesir eden bu topluluk dağıldı.

Perşembe Günü

Heyet öğle yemeğini karargâhta yedikten sonra akşam saat 7'de

Suriye ve Filistin halkının selâmını bu bölgede savaşan Osmanlı askerlerine iletmek için Anafarta'daki savaş meydanına gitti. Ordu karargâhına yakın bir yer olan Kumköy'e ulaştığında unutulmayacak olayların sahibi ve Anafarta'nın kahramanı[46]Mustafa Kemal Bey kurmaylarıyla ve birbirinden yiğit subaylarla heyeti karşıladı. Burada Halep tümeni öne çıkarak hep bir ağızdan heyeti selâmladı. [47] Sonra Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Efendi cihadın dinî ve dünyevî açıdan önemini anlatan bir konuşma yaptı. Konuşması herkesi duygulandırmıştı (Konuşma verilecek). Bu töreni Halep müftüsü Muhammed Salih el-'Ubeysî uygun bir duayla bitirdi. Tören sırasında düşman uçağı üzerlerinden geçiyordu ancak sıkıntı oluşturacak bir durum olmadı. Karargâha ulaştıklarında bu ordunun kumandanı Mustafa Kemal Bey misafirlere hoş bir karşılama hazırlatmıştı. Bando ekibi heyeti marşlarla karşıladı. Bu arada bir grup asker kılıç-kalkan oynuyor, başka bir grup asker de kahramanlık oyunları sergiliyordu. Heyet için hazırlanan yere oturup çay kahve içtiler ve bu sırada şiirler okundu konuşmalar yapıldı.[48]
Heyet, Mustafa Kemal Bey'in eşliğinde Anafarta'nın en yüksek zirvesine yürüdü.

Heyet üyeleri önlerindeki açık denize baktılar artık düşman-

---

46 Albay Mustafa Kemal Bey'e dair bu ifade dönemin gazetelerinde de geçer. Heyetin de bu ifadeyi kullanmayı tercih etmesi Mustafa Kemal Bey'in Anafartalar ve Conkbayırı taarruzlarında elde ettiği başarıların Osmanlı coğrafyasında yayıldığını da göstermektedir. (YHN).

47 Bu ziyaretin en önemli günü ise hem Anafartalar kahramanı Albay Mustafa Kemal Bey'i ve heyetin geldiği Suriye'nin Halep şehri'nden gelen 6. Kolordu'ya bağlı 26. Tümen'i ziyaretidir. Bu ziyaret AnafartaIar Grubu Erkân-ı Harb Reisi Binbaşı İzzeddin Bey'in de günlüğünde anlatılır. İzzeddin Bey heyetin gelişinden bir gün önce hazırlıklar yapıldığını belirtir. İzzettin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Günlüğü: Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, haz. İsmet Görgülü, İzzeddin Çalışlar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997, s.122. (YHN).

48 Heyetin karşılanışı ve yapılanlar Ali Vahid Efendi'nin anlatımında teferruatını görmekteyiz: "O grupta bu heyet bir gün yaşadı ki, dünyada tarif kabul etmez. İstikbâl, hüsn-ü kabul, mihmannevazlık olsa da Allah için bu kadar olur. Geniş bir sahada Halep Fırkası'na mülaki olduk." Uryanizade Ali Vahid, Çanakkal'a Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim, s. 19. (YHN).

la aralarında bir engel yoktu. Denizde 20'ye yakın kruvazör ve savaş gemisi vardı. Ayrıca buradan düşmana ait yaralı çadırlarını da gördüler. Bu sırada kumandan Mustafa Kemal geçen sene düşmanın buraya nasıl geldiğini, askerlerin sahile nasıl çıktığını, düşmanla aramızda şiddetlenen savaşın nasıl cereyan ettiğini, ordumuzun onların geçişini nasıl durdurup da yerlerinden hareket ettirmediği hakkında malumat veriyordu. Düşman bir karış dahi ilerleyememişti. Düşman uçağı yine üzerlerinden geçiyordu ancak topluluğu göremedi ve onlara herhangi bir zarar vermedi. Ardından heyet karargâha dönüp Mustafa Kemal Bey'in sofrasında öğle yemeğini yedi. Şairler ve hatipler adeta yarışa girmişlerdi. Hem şiirler okundu hem de konuşmalar yapıldı. Şeyh Ali er-Rimâvî, Muhammed el-Halebî, Hüseyin el-Habbâl, Antep müftüsü Ârif Efendi, Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Şeyh Selim el-Yakubi, Tevfik el-Atâsî, Muhammed Rıfat Tuffahâ, ve Abdurrahman Aziz Efendi sırayla söz aldılar. Şeyh Muhammed Bedreddin en-Na'sânî de Mustafa Kemal'in yaptıklarını anlatan güzel bir şiir okudu. Şiirin tümünde duygu hâkimdi ve tekrarlaması istendi. Başkan da şiiri, övülen kişinin mutlu olması için tercüme etti. Ardından heyet başkanı Es'ad eş-Şukayrî de yaklaşık 1 saat süren konuşmasını Türkçe yaptı (Bu konuşma daha sonra verilecek). Konuşması çok etkileyiciydi, millet ve devlet için söyledikleri kalpleri titretiyordu.

Mustafa Kemal Bey herkesin çokça alkışladığı bir konuşma ile bu konuşmalara cevap verdi. Ayrıca karargâhta bulunan başçavuş rütbesindeki ismi Ârif olan Halepli bir asker de ahenkli bir şekilde şöyle dedi: *"Suriye halkına bu düşman burada olduğu sürece dönmeyeceğimizi söyleyin. Düşmanı denize dökmeden dönmeyeceğiz, onlardan birini bile burada bırakmayacağız."* Tüm dinleyenler ve başkan O'nun sözleri karşısında ağladı. O'nu kardeşleri gibi kucakladılar. Askerler heyetin rahat etmesi için aşırı ilgi gösteriyor ve heyete gelmesinin sevinciyle sürekli çiçekler sunuyorlardı.

Heyet öğle yemeğini yedikten sonra 6 gruba ayrıldı ve her bir grup savaş hatlarından birine gitti. Bugün heyetin Gelibolu'da geçirdiği en tehlikeli günlerden biriydi. Çünkü bombalar üzerle-

rinden geçiyor, düşman diğer günlere nazaran daha fazla mermi ve bomba yağdırıyordu. Heyet orduya ve halka faydalı olmak üzere geldiğini hissetti. Allah onları korudu ve hiçbirine zarar gelmedi. Bazı üyeler biraz rahatsızdı onların da Çanakkale'de sıhhatleri düzeldi. Heyet veya altı grup, büyük ve küçük Anafarta'daki mevkileri dolaştı ve ordumuzun şanını en güzel örneklerle gördü. Gecenin ilerleyen saatlerinde gördükleri güzel manzaralar dolayısıyla hepsi çok sevinçli ve heyecanlı olarak karargâhtaki yerlerine döndüler.

Askerler âlimlerimizin sağanak yağmur gibi artan kurşun ve bombalar karşısındaki duruşlarını hayretle karşıladılar. Âlimler de askerlerimizin düşmanlara karşı bu denli karşılık vermesine çok şaşırdılar. Askerler mütebessim bir şekilde ya şehit olmayı ya da muzaffer olmayı bekliyorlardı. Askerlerin cepleri kuru üzüm, ceviz ve bademle doluydu, yemekleri de özel bakır kaplarda geliyordu.

Başkan Es'ad eş-Şukayrî'nin Anafarta Kumandanı Mustafa Kemal Bey'in Verdiği Yemekteki Konuşması

"Burada Osmanlı Hükümeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçirdiği 3 dönemi anlatmak istemiyorum. Çünkü tarihçiler bu konu hakkında genişçe konuşmuş bunun üzerine epey tartışmalar olmuş ve söyleyecek söz kalmamış gibi. Hatta çoğu insanın nezdinde Osmanlı Devleti'nin varlığı sorunu basit sorunlardan biri olmuş. Ben burada günümüzdeki durumla hâlâ büyük bir bağı olan bir sorunu konuşmak istiyorum. Bu sorunun Osmanlı saltanatına doğrudan bağlı olan ya da Osmanlı'ya hilafet bağı ile bağlı olan İslâm diyarlarında hâlâ büyük bir yeri vardır. Bu sorun toplumsal hayat ve bağımsızlık itibariyle İslâm âleminin sorunlarından olan en genel konudur.

Herhangi biri çıkıp da İslâm âleminin varlığını tehlikeye sokacak, bağımsızlığını uçurumun eşiğine getirecek ve İslâm toplumlarının yok edilmekle tehdit edilip edilmediği gibi genel bir tehditle karşı karşıya kalındı mı diye sorsa? Ya da bazı İslâmî grupların veya bazı İslâm ülkelerinin yaşadığı sorunların başka

yerlere, diğer İslâm ülkelerine etkisi olup olmadığını sorsa, ben korkmadan ve çekinmeden şöyle cevap verebilirim: "İslâm dünyası iki şiddetli fırtınaya maruz kaldı. Bu fırtınalar da İslâm'ın temellerini zayıflatmış ve yapısını sarsmış. Neredeyse bu iki kez de İslâm'ın varlığı silinecekti. Bu ikisi dışında olanlar bazı bölgeleri ve doğu ile batıda yer alan bazı İslâm ülkelerini etkilemişti. Birinci fırtına Abbasi Devleti'nin zayıflaması sırasında toplumsal fitnenin ortaya çıkması; ikincisi fırtına ise Hilafetin sahibi ve İslâm'ın koruyucusu Osmanlı Devleti'nin ayrı cumhuriyetlerle dolu Trablus'u Hristiyan yönetiminden alıp İtalyanlara bırakarak buradaki Müslümanları koruyamayacağını açıklamasıydı. Ardından da Osmanlı orduları Rumeli vilayetlerinden çekildi. Trablus'tan çekilmesinin peşi sıra hezimetlerin arasında başarısız oluyordu.

Abbasi Devleti malum sebeplerden dolayı yıkıldı. Ancak doğudaki İslâm'ın konumunu korumak için güç ve izzet sahibi başka ülkeler onu yıkılmaktan kurtaramadı. Bunun sonrasında da bu büyük ülkenin yıkılmasıyla küçük devletçikler kuruldu. Bu devletler çoktu ama İslâm'a kalkan olması gerekirken tehlike arz ettiler. Tarih bu devletleri 'Mülûku't-Tavaif'(Beylikler, Emirlikler) diye adlandırır ve bunları kuranlar da toplulukların önde gelenleridir. İslâm şehirleri kadar İslâm ülkeleri oldu. Tek bir bölgede birkaç beylik toplandı. Müslümanlar birbirlerine zıt gittiler ardından fetihler mağlubiyete, cihad da saldırıya maruz kalmaya dönüştü. Neredeyse Müslümanlar birbirlerini yok edeceklerdi. İslâm düşmanları bunu fırsat bilip Müslümanlara kendi yurtlarında saldırıyor, etraflarını sarıp erkekleri ve çocukları öldürüp kadınlarını zorla alıyorlardı. Müslümanları kılıç zoruyla ve işkenceyle dinlerinden döndürüyorlardı. Neredeyse İslâm güneşi batacak devletleri yok olacaktı. Tam bu sırada Osmanlı Devleti kuruldu. Müslümanlar tek bir sancağın altında toplandı. Osmanlı, beyliklerin kökünü kazıdı, İslâmî grupları bir araya getirdi. Bu şekilde İslâm ilk konumuna geri döndü. Ondan sonra gelen Osmanlı çocukları ve torunları fetihler yapıp krallıkları istila ettiler. Hatta Hristiyan devletlerinden bazıları saltanatlarına boyun eğdi.

Konstantin şehrini fethedip Bizansı yok ettiler. Onlar halkın mesuliyetini üzerlerine almışlar, kendilerini bu işe adamışlardı. Daha önce hiç hayal etmedikleri yerleri Müslüman toprağına kattılar. Onlar fetihlerle beraber İslâm şiarını yaşatmak için çabaladılar ve silinmeye yüz tutan İslâm ilimleri üzerine çalışıp onları yaydılar. Onların zamanında medreseler çoğaldı, çarşılar canlandı, âlimler arttı. Âlimlerin değeri Padişah'ın nezdinde eskisi gibi oldu, meclisler onlarsız kalmadı, onlardan hiçbir şey gizlenmedi ve onlarsız hüküm verilmedi. Dine saygıları, hükümlerine boyun eğmeleri ve ona göre yönetmeleri, ahlâkını benimsemeleri sebebiyle bu dereceye ulaştılar ve bu yüce krallık barış içinde genişledi. Bu konuda örnek olarak Yavuz Sultan Selim kâfidir. Sahabe zamanından sonra hiç kimseye nasip olmayan fetihlerin sahibi bu büyük Padişah Mısır'ın camilerinden birinde Cuma namazı kılmış. Orayı fethettiklerinde hatibin minberde Padişah'ı 'Haremeyn-i Şerifeyn-in Mâliki (Sahibi)' unvanıyla anması Padişah'ı sinirlendirmiş. Estağfirullah diyerek gür bir sesle bağırmış. "Biz 'Haremeyn-i Şerifeyn-in Hâdimiyiz (Hizmetkârı)" diyerek secdeye kapanmıştır. Osmanlı kurulduktan itibaren İslâm izzetini ve şanını devam ettirmiştir. Bunu inkâr eden hakka karşı mücadele eden, doğru olandan yüz çeviren kibirli biridir. Onlar olmasaydı Müslümanlar din düşmanlarına karşı savaşmayıp birbirlerini yok ederdi.

İşte bu, İslâm'ın temellerini sarsan ve varlığını zayıflatan iki fırtınadan biridir. Trablus'tan geri çekilme sorunu ve Rumeli'deki başarısızlığı Müslümanların birbirinden ayrışması takip etti. Birlikleri dağıldı ve içlerindeki inanç bozuldu. İtalyan hükümeti önceden beri içinde var olan ümitlerini gerçekleştirmek için saldırdı. Osmanlı hükümetinin Trablus'a deniz yoluyla asker ve mühimmat yollayamayacağını anlamışlardı. Buna rağmen zayıf kuvvetleriyle orayı muazzam şekilde savundular. Bu savunma bir yıldan daha fazla bir süre İtalyanların ilerlemesini engelledi. İtalya bu az olan askeri güce karşı bile galip olamayacağını anlayınca Balkan devletlerini Osmanlı'ya karşı kışkırttı. Bunun sonucunda da Osmanlı'ya Trablus'ta oluşan sıkıntının Rumeli'de de yaşanacağı korkusunu düşündürerek Trablus'u

terk etmeye mecbur bıraktı. Bu gerileme ilahi bir durumdu ama Müslümanlarda kötü bir etki bıraktı. Bu durum Müslümanların Osmanlı hükümetine karşı görüşlerini olumsuz etkiledi ve Osmanlı'nın egemen gücü hakkındaki iyi niyetlere şüphe karıştı. Çünkü terk ettiği birçok ülke barıştan savaşa gitti. Müslümanların olduğu bölgeleri Hristiyan devlete geçti. Yönetici konumundakilerin düşüşünün ve bunun yerine başkalarının makamları almasının sebebi buydu. Bundan sonra da bu üzücü hikâyenin ikinci bölümü başladı. Şeyhler diye nitelendirilip yönetimi teslim alanlar Balkan devletlerinin birliğinin bozulması konusunda ve daha savaşın başında zafere inanmayarak savaş yönetimi konusunda da başarısız oldular.

Çok geçmeden bazı devletlerin kapısına gidip barış istediler. Düşmanlar da kendilerine düşen devletlerle yetindiler. Bunun sonucunda gözler yıldı ve umutlar yarıda kaldı. Müslümanların çoğu kendilerini yönetecek kişileri seçmeye yöneldi. Devletlerinin durumundan dolayı yaşadıkları ümitsizlikten sonra hayatlarının sonuna kadar söz verdikleri günlere, millî emellerine veda etmeye başladılar. Osmanlı hükümeti kendisini bir anda bu savaşların içerisinde buldu. Sonra da Müslümanların emellerini zedeleyen bu olaylardan kendisini kurtaramadı. Balkan devletlerine karşı koymaktan aciz kaldıktan sonra sahip oldukları savaş teçhizatından ötürü İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı muzaffer olacaklarına akılları yetmiyordu. İnsanlar arasında kaybolan emellerin yeşermesine sebep olan güvenilir olmayan haberler yayılıyordu. Bunun yanında İngiltere ve Fransa güçlü olmalarına rağmen Çanakkale'ye girememişlerdi. Bu ülkeler Gelibolu'da ilerleyemedi ve asık olan yüzlerde gülücükler açtı, hüzünlü kalpler sevindi. Müslümanlar, insan var olmayı istediği sürece yaşar şeklinde inanır oldular. Osmanlıların başarısı, düşmanın Gelibolu'daki ilerleyişini durdurmakla kalmadı aynı zamanda düşmanların birçok olayda ihtimal vermedikleri şekilde zarara uğramalarına sebep oldu.

Onlardan sayılamayacak kadar asker öldürdüler. Bunların bu şekilde olmasında büyük komutan Anafarta kahramanı Mustafa Kemal Bey'in katkısı vardı. Bu ikinci fırtınadan Müslü-

manlar Osmanlı hükümeti sayesinde kurtulabildiler. Bu yüzden şunu söyleyebiliriz. Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra İslâm ümmetine hiçbir devlet Osmanlı Devleti kadar hizmet etmemiştir. Sonra da konuşmasını duayla tamamladı.

Beyrut Müftüsü Mustafa Necâ Efendinin Gelibolu-Anafarta'daki Konuşması

Değerli komutanlar ve Allah yolunda cihad eden mücahitler! 'esselâmu Aleykum'. Emir'ul Müminin – Allah O'nu melekleriyle korusun- cihad ilan etti. Dini korumak ve vatanı müdafaa etmek için seferberlik ilan etti. Zaten bu, bir düşman topluluğu herhangi bir İslâm ülkesine saldırırsa gerekli bir çağrıdır. Hele bir de bu saldırı yüce Hilafetin başkentine yapıldığında ne yapılır! O an İslâm ülkeleri tüm Müslümanlara farz-ı 'ayn olan cihada katılmaya başladı çünkü bu, genel bir savaş çağrısıydı.

Bu savaş ilanını yapan kişi de, Allah O'na desteğini versin ve zaferini ihsan etsin, Yüce Halife Sultan Gazi Mehmet Reşat'tır. O'nun bu emrine itaat gerekliydi. Çünkü Allah (cc) Kur'an'da şöyle buyuruyor:

"Ey iman edenler Allah'a, Resul'üne ve içinizdeki Ulu'l-emr'e (söz sahibi olan kişilere) itaat edin."[49] Bu yüzden Sultan'ın emrine muhalif hareket etmek olmaz aksine canıyla, malıyla âyette geçtiği üzere Allah yolunda cihat etmek gerekir: "Zor da olsa kolay da olsa seferber olun ve canlarınızla, mallarınızla Allah yolunda cihad edin, eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir." Ayrıca bu konuda Peygamber'imiz de şöyle buyurmuştur. " Savaşa çağrılırsanız acele edin." Bunun da anlamı şu olsa gerek: "Emiriniz size cihadı emrederse cihada çıkın."

Siz ey mücahitler bu kutlu emre uyan, İslâm'ın şanını yücelten Padişah'a destek olan ve zaferi için çabalayan kahramanların öncüsüsünüz. Bu günler gösterilen azim ve çabayla tarih sayfalarındaki yerini alacak. Allah'ın (cc) bildirdiği -Onlara karşı gücünüz yettiğince hazırlanın!- âyeti üzere çok güçlü bir hazırlık yapıldı. Bu yüzden Suriye-Filistin ilmî heyeti, Büyük Sultan'a,

49 Nisa Süresi 4/59.

O'nun yardımcılarına şükranlarını ve övgülerini sunmak ve bu korkusuz muzaffer ordusuna en güzel selâmlarını iletmek için geldi. Biz kendimiz başta olmak üzere ülke halkı adına sizleri selâmlıyoruz. Ey yüce devletin destekçileri ve vatanın müdafileri sizler hilafet makamını, Osmanlı halkının şerefini ve askerî vasfını korumada mükemmel bir cesaret örneği gösterdiniz. Sizler bize ve dünyaya kahramanlığın, dürüstlüğün nasıl olması gerektiğini ve devlet-millet sevgisinin samimiyetini gösterdiniz.

Allah sizleri mübarek kılsın, Allah sizlere her daim sağlık ve afiyet versin. Sizlere bu dünyada güzelce anılmayı ahirette de karşılığını mislince almayı nasip etsin.

Cennet kılıçların gölgesi altında ve izzet de cihat bayrağının altındadır. Sabırla birlikte muhakkak zafer vardır. Sizlerin başlangıçta ele geçirdiklerinizle Allah'a hamdolsun ki muhteşem bir zafere ve başarıya ulaşıldı. Bunlar da bize ve ümmete Allah'ın izni ve yardımıyla bu işin sonunda kesin bir zaferi müjdeliyor. İşte o gün müminler zaferle sevinecek ve sizler de inşallah vatanlarınıza hem dünya hem de ahiret mutluluğuyla sağ salim döneceksiniz.

Cihad aynı namaz ve oruç gibi farzdır. Bu farzı eda etmek ümmeti yaşatır, dini ve devleti muhafaza eder. İslâm Allah'ın lütfuyla bâki olacaktır. Allah'ın kudreti çok yücedir. Ey mücahitler! Allah'ın kelamını yüceltmek için cihada ve gösterdiğiniz çabaya devam edin. Allah'ın dinine destek olun ki sizler yaratılmadan önce Allah size ikramda bulunsun. Hepiniz Allah'ın ipine sarılın, ayrılığa düşmeyin, sabredin! Allah sabredenlerledir. Şunu unutmayın! Allah (cc) yüce kitabında mücahitleri övmüştür: "Allah kendi yolunda birbirlerine kenetlenmiş binaların duvarları gibi savaşanları sever."[50] Bunun yanında Allah şehitlerin kendi katında diri olduklarını bildirmiştir: "Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın, onlar diridirler ve Allah (cc) tarafından onlara ikramlar ihsan edilmektedir."[51] Peygamberimiz (sav) de Hadis-i Şerif'in de şöyle buyurmuştur: "Allah yolunda cihad ediniz. Çün-

50 Saff Süresi 61/4.

51 Bakara Süresi 2/154.

kü cihad cennet kapılarından bir kapıdır. Allah onunla kederi ve üzüntüyü alır." Başka bir hadiste "Kimin ayakları Allah yolunda tozlanırsa, Allah onları cehenneme haram kılar." Diğer bir hadiste de "Allah yolundaki toz ve cehennem bir araya gelemez."

Ey mücahitler! Allah'ın ve Resul'ünün söyledikleri karşısında sizlere müjdeler olsun. Bir grupla karşılaştığınızda sarsılmayın. Allah'ın Resulü ve O'nun ashabının yaptığı gibi şöyle deyin: "Allah bizim için ne güzel yardımcıdır." Bir gün insanlar onlara şöyle demişti: İnsanlar size karşı bir araya geldi, onlardan korkun! Ancak Ashab-ı Kiram'ın imanı arttı ve "Hasbunallah ve ni'me-l vekîl" (Allah bizim için ne güzel yardımcıdır) dediler. Bunun üzerine nimete gark oldular ve onlara herhangi bir zarar gelmedi. Ey mücahitler Allah'ın rızasını kazanmak için çalışın, Allah çok merhamet sahibidir. O'na sonsuz hamd-u senalar olsun.[52]

Hüseyin el-Habbâl'ın Anafarta Kahramanı Mustafa Kemal Bey Hakkındaki Şiiri

Ey Mustafa adıyla müsemma olan, azizliğin bir örneği olarak bu isim sana yeter

Sen Allah yolunda düşmanlara karşı hakkıyla savaştın

Onları dağlar ve tepeler arasında yeryüzünün güzelliğinden mahrum ettin

Onlara yokluğu tattırdın, hezimet şarabını içirdin

Onların zulüm bayrağını indirdin, hilâlleri yükselttin

Karanlıkta ve aydınlıkta Muhammed'in dinine yardım ettin

Şüphesiz sen Mustafa'sın, seçilmişsin,

Mükemmelliğin zirvesisin.

Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ'nın Anafarta Kahramanını Övdüğü Şiiri

Yüceliğin Kemali, kişi yaptığıyla hatırlanır

52 Bu hitabın Türkçesi daha sonra Sebilürreşad Dergisi'nde neşredilmiştir. Sebilürreşad, 29 Teşrin-i Evvel 1331 [11 Kasım 1915], c. 14, s. 102-103. (YHN).

Sonsuza dek senin adın anılacak ve sana şükran duyulacak
Sen vatana eski şanını iade ettin
Bize ise senin gibi biriyle övünmek düştü.
Kelime-i tevhitlerle düşman ordularını kırıp geçirdin
Allah Allah diyerek düşmanların başını uçurdun.
Düşmanın kibrini, yiğitliğinle yerle bir ettin
Antera'nın söylediği söz hatırlanmaya değer,
"Zamana sorun kaç saldırı oldu diye
Ölüm oralarda kol gezerken sen bertaraf ettin saldırıları
Zifiri karanlığı sarsılmaz bir azimle parçalasaydım
O kayan bir yıldız olarak giderdi"
Eğer Hindenburg başkumandansa
Ey Kemal! Sen ondan geri değilsin
Ey kumandanların seçkini! Zaferin daim olsun
Kılıcın da düşmanların başında dolaşsın.
Tarih seni ebedî olarak anacak
Yaptıkların övgü dolu sözlerle altın harflerle yazılacak.
Sen hilâlin gölgesinde hep muvaffak kalacaksın
Ve yüzün de zaferlerle daima parlayacak.

9 Teşrin-i Evvel [22 Ekim1915] Cuma

Heyet bugünü Çanakkale şehrini ziyarete ayırdı. Asya kıyısında limana ulaştı ve arabalara binerek Hacıpaşa'daki karargâha gitti.[53] Yolda giderken düşman gülleleriyle yarılmış sanki dizilmiş gibi derin çukurlara şahit oldu. Öğle yemeğini Miralay Nihat Bey'in sofrasında yedi. Ardından şehirden bir saat uzaklıkta bulunan siperlere gitti. Burada 352 mm çapında devasa toplar gördü. Topların boğazın ağzına nasıl konuşlandırıldığını, bırak zırhlı,

53 Müttefik Donanması'nın Müstahkem Mevkii Komutanlığı olan Çimenlik Kalesi'ni ağır bir şekilde bombardımanı üzerine komuta karargâhı Boğaz'ın girişini de rahatlıkla görebilme imkânı olan Çanakkale'nin dışında Hacıpaşa Çiftliği'ne nakledilmiştir. (YHN).

savaş gemisi ve diğerlerini bir uçak bile korumasız gelemiyordu. İstihkâm birlikleri komutanı Miralay İzzet Bey'in huzurunda ve heyetin önünde top atışları talimi yapıldı.

Heyet, düşman kruvazörlerinin saldırdığı sağlam tabyaları gördükten sonra gece 11 civarı Yalova'daki asıl kalacağı yere döndü. Bu kruvazörlerden bazısı orada batmıştı bazıları da mağlup olup geri kaçmıştı. Heyet, onların batmasıyla kurtardığımız sahillerimizde İngiliz ve Fransız kruvazör ve denizaltıların kalıntılarını kendi gözüyle gördü. Heyet bugün hem kara hem de deniz yolculuğu yaptı. Bununla beraber gözleri dolduran, kalbi ferahlatan ve göğsü genişleten olaylara şahit oldu. Bu boğazın geçilmesinin imkânsız olduğunu anladı. İslâm'ın ve Doğu'nun başkentinin aşılmaz olduğunun farkına vardı. Gördükleri hayal değil gerçekti. Bunların tümü için Allah'a hamdolsun.

[10 Teşrin-i Evvel, 22 Ekim 1915] Cumartesi Günü

Bugün heyet üyeleri için rahat bir gündü, serbesttiler. İkindi vakti 5.ordu kumandanı Liman Paşa heyet üyelerine savaş madalyası takdim etti.[54] Heyet, Onunla selâmlaştı, komutan da onlarla vedalaştı ve ilgilerinden dolayı teşekkür etti. Kısa konuşmasında savaş alanındaki Osmanlıların yiğitliğinden ve iyiliklerinden bahsederek Osmanlı ve Almanya arasındaki eski samimi ilişkilere işaret etti. Başkan da bu konuşmayı makama uygun bir şekilde cevapladı.

Başkanın konuşması oradakileri etkilemişti. Sonra Halife'ye, Almanya, Avusturya-Macaristan imparatorlarına kesin bir za-

54 Halbu ki heyetin madalya iradelerinin sonra çıktığına dair belge vardır. Bu belgede heyet mensuplarından Ebâbil Gazetesi müdürü Hüseyin Habbal Efendi'nin madalya verilen listede isminin olmadığı anlaşıldığından daha sonra kendisi içinde madalya iradesi çıkmıştır: "Taraf-ı samii-i hazreti sadaret-penahi, 19 Zilhicce 1333 tarihli ve otuzbir adedli tezkere-i aciziyye zeyildir. Suriye Filistin Hey'et-i İlmiyesi a'zasından olup taltif-i ali-i tacdâr a'zamı ile kamyâb buyurulmaları zımnında mukaddema esâmisi i'şar olunan zevatın meyanına sehven idhal edilmemiş olduğu anlaşılan Ebâbil Gazetesi müdürü Hüseyin Habbal Efendi'nin dahi gümüş liyakat madalyasıyla taltifi hakkında tanzim olunan irade-i seniyye…" 24 Teşrin-i Evvel 1331, BOA, İTA, İrade no.53, 29 Z 1333. (YHN).

fer, sağlık ve afiyet için dua etti.

Akşam heyet arabalara bindi, karargâhtaki subaylar heyeti çok samimi bir şekilde Akbaş Limanı'na[55] uğurladı. Heyet İstanbul'a gitmek üzere vapura bindi. İkinci günün sabahında oraya ulaştı. Vapur Ayastefanos Limanı'na demir attı. Burada heyeti şehrin ileri gelenleri ve ayanlar ziyaret etti. Heyete vatanseverliklerinin göstergesi olarak teşekkür etmek maksadıyla çeşitli hediyeler takdim ettiler ve ikramda bulundular.

Gelibolu Yarımadası'nda el-Muktebes Gazetesi Sahibinin Yazısından

Manzarası, ormanları, ovaları ve dağlarıyla bu güzel yer bugün bitiyor. Burası her bir Osmanlı ferdinin kalbinde yer almayı hak ediyor. Her bir fert bu güzel vatanı sever, toprağına kendisini feda eder, düşmanların kötülüklerinin ülkeye gelmesinden endişe duyar ve batılı sömürgecilerin gölgesinde yaşamaktan nefret eder.

Hatırladığım kadarıyla bu dikdörtgen adanın genişliği 6 km'den 30 km'ye kadar ulaşmaktaydı, uzunluğu da 85 km idi. Buraya bombalar, toplar, patlayıcılar yağmış. Yaklaşık 7 aydır da uçaklar ve denizaltıları burada çarpışıyor. Burası ise hâlâ bu kadar eziyete rağmen mütebessim bir çehreyle sabırla duruyor.

Osmanlı aklı, bu yarımadada ortaya çıkmıştır. Bu vatanın insanı, savunma stratejilerini burada idrak etmiştir. Saldırıp geri çekilme yöntemleri, seferberlik vb. durumlar için burası daha şanslı konumdadır. Bu yarımadayı savunmaya bu kadar önem verilmeseydi savaşın boyutu değişirdi. Hayal bile edemeyeceğimiz bir baskı ile üzerimize gelirlerdi.

Denizlerle çevrili bu yer dörtlü itilaf devletleri ile tanıştı. Özellikle İngiltere ve Fransa en güçlü ülkelerdendi. Ancak bu güçten daha güçlü olan bir güç vardı. O da Osmanlıların her şeyden önce dayandığı ilahi güçtür. Bunun yanında donanmaya, denizaltına, uçak gücüne ve mermilere, patlayıcılara sahip olma-

55 Yeşilköy [YHN]

ları zaferin içlerine yerleşmesine sebep oldu. Aynı zamanda bu güç yabancıların boyunduruğunda yaşamaktan nefret ettirdi ve vatan-millet anlamında doygunluğa sebep oldu.

Arıburnu, Anafarta ve Çanakkale'deki savaş cephelerinde bulundum ve Seddülbahir'in çevresini gözlemledim. Buralar savaşın cereyan ettiği, saldırıların ve mücadelelerin şiddetlendiği dört bölgedir.

Gözlerimde ordumuzun şanı yüceldi ve gücümüzle, subaylarımızla, askerlerimizle gurur duydum. Her durum ve felakette güçlerimizi birleştirirsek, tüm insanların konuştuğu sebepler üzerine tartışırsak o zaman en güçlü devletlerle güçlü ve kesin bir şekilde yarışabileceğimize kanaat getirdim. İşte Allah'ın ipine sarılmakla kara ve deniz gücü yönüyle kuvvetli olan İngiliz ve Fransız açgözlülerinin ümitlerini tükettik.

Çanakkale savunmasının üzerinden 7 ay geçti. Düşman, gemileriyle, denizaltılarıyla, kruvazörleriyle dalgaları yararak ilerliyor. Askerler birbiri ardınca karaya çıkıyor, silahlar getiriliyor. Saldırılarda insan gücü son haddine kadar kullanılıyordu. Ancak düşman ilk gün indiği yerden bir karış bile ilerleyemedi. Askerleri h^lâ donanmaların koruması altında ne siper var ne de kaçacak yer. Ordumuz da her gün farklı şekillerde yenilgilerinin acısını tatsınlar diye düşmanın enkazını gözetliyor ve düşman askerlerini öldürmeyi arzuluyor. Düşman güçleri, yaklaşık olarak 100 bin kişi kaybetti bunun yanında donanmalarından da oldular. Milyonlarca lira harcadı. Ancak yerinde saydı ve Allah'ın yardımıyla da düşman içinden geçene ulaşamayacak.

Bu boğaz aslında Hilafet'in anahtarıdır. Müttefikler işlerinin kolay olacağını birkaç haftada istedikleri sonucu alacaklarını düşünmüşlerdi. Fakat öyle olmadı, Allah onların hayallerini yıktı. Güçleriyle birlikte saygınlıklarını da yitirdiler. Allah onları kötü akıbetin sonucunda karanlığı kazananlara ibret olarak gösterdi.

Hayvanlara yakışır bir şekilde, insanların vardığı yargıların saçmalığı ortaya çıktı. Bunların ardından Allah başka milletlere verilmeyen bir gün verdi. Şüphesiz Allah çalışanın karşılığını verir.

Çanakkale'yi kanımızın son damlasına kadar savunmamız müttefiklerimizin ümitlerini, hayallerini Allah'ın izniyle ömür boyu yok etmiştir. Burada savaş meydanlarında bizim gördüklerimizi gören, siperlerimizdeki, yollarımızdaki hazırlığımıza şahit olan, silahlarımızı, savunmamızı, ordu sistemimizi de görür. Kumanya, mühimmat ve sıhhiyenin durumunu da gördükten sonra yüksek sesle şöyle der: "Bu iş ancak yaşamayı isteyen bir milletle olur ve ancak kendisine mutluluk yazılan bir milletle kolaylaşır."

Ey Gelibolu'nun ormanları, yaylaları, sahilleri, ovaları senin bölgelerin Osmanlıların kanıyla sulanmıştır. Ancak bu olay bir övgü olarak misk kokusu gibi tarihin sayfalarında yer alacaktır. Vatan demenin ve vatanseverliğin ne demek olduğunu anlayıp şehit olanların kanı senin toprağına aktı ve burayı cennet kokusundan bir kokuyla kapladı. Haçlılara karşı kendisini feda eden Müslüman kahramanların güzel bir hatırası olacak: Bu insanların ümmeti yaşatmak için savaştıkları bir işti. İnsanlar kendilerini Allah yolunda Yüce Hilafet'in değerlerini korumak için feda ettiler, bu vatana zarar vermek isteyenlerden vatan topraklarını korudular. İnsanlar Müslümanları bir araya getiren, Haremeyn-i Şerifeyn-i koruyan son bağımsız İslâm devletini canlarıyla savundular.

Kuzey ve Sabâ rüzgârı Gelibolu'ya her estiğinde, güneş doğup battığında, ay semaya çıktığında, yağmur ve kar yağdığında, gök gürlediğinde ve şimşek çaktığında tek bir ailenin fertleri gibi aralarında lisanı hâl ile dayanışma örneği belirir. Orada Arap, Türk, Kürt, Laz ve daha başka milletler Hakkı'n sözünü yüceltmek ve yabancı güçlerden korunmak için bir aradalar. Osmanlılar, Fatih, Selim ve Süleyman'dan sonra gelen en gelişmiş orduyu kurmuşlar. Oranın halkı vatanseverlikle beslenmiş ve ölüsüyle, dirisiyle hem dünya hem de ahiret saadetine nail olmuşlardır.

Gelibolu! Sen özellikle her Osmanlının, genelde de tüm Müslümanların nazarında kutsal bir yer olarak kalacaksın. Bu savaş nasıl güç ve garip bir şekilde anılırsa nesiller ve asırlar da seni azametle ve saygıyla anacak. Sen, insanların 'Her kuşatılan alınmıştır' sözünü yalancı çıkardın ve 'Her kuşatılan korunmuştur' şeklinde bunun aksini onlara ispatladın. Savaşta da barışta da

sana selâm olsun! Binlerce kez rahmet olsun. Senin şehitlerin kemiklerini içinde barındıran güzel toprağın, atlas çayırların ve zümrüt tepelerin hoşnut oldu.

ÇANAKKALE'DEN DÖNÜŞ

12 Teşrin-i Evvel [25 Ekim 1915] Pazartesi

Heyet sabah saat 8 gibi Haydarpaşa İskelesi'ne ulaştı. Orada köprüye giden vapura bindi ve ardından rehberlerle ve diğer görevlilerle Şahinpaşa Konağı'na gitti. Heyetin gelişiyle onları ziyaret etmek isteyenler gelmeye başladı. Bazı heyet üyeleri Çanakkale'de şahit oldukları ilahi başarının izlenimlerini anlatmak için ülkelerine telgraf göndermeye başladı. Başkan da 5.ordu kumandanına askeri karargâhta kaldıkları süre zarfında gördükleri saygı ve hürmet dolayısıyla şükranlarını sunmak üzere telgraf yolladı ve aşağıdaki cevap kendisine geldi:

İstanbul'da Bulunan Değerli Suriye-Filistin
İlmî Heyeti Başkanlığı'na

13 Teşrin-i Evvel [26 Ekim 1915] tarihli telgrafınıza cevaptır. Osmanlı'yı ve İstanbul'u kahramanca savunan askerimizle bir araya geldiğiniz için mutlu oldum ve size gösterilen saygı dolayısıyla şeref duydum. Ayrıca tüm muharebe alanını ve müstahkem mevzileri ziyaret ettiğiniz, Suriye ve Filistin halkının selâmını Osmanlı ordusuna bizzat ilettiğiniz için çok sevinçliyim. Bu durum askerlerimizi de sevindirdi. Ordu sizi daima minnetle anacak.

5.ordu Komutanı
Liman Von Sanders

13 Teşrin-i Evvel [26 Ekim 1915] Salı

Bugün heyet üyeleri için sakin bir gündü. Bazıları Suriye'deki kardeşlerine ve ailelerine hediye almak için alıverişe gittiler.

Ayrıca bugün Şam'da fıkıh hocalarından biri olan Abdulmuhsin el-Ustuvânî Fatih Camisi'nde ders yaptı. Buhari'de "Ameller niyetlere göredir" Hadis-i Şerif-i'ni okudu. Okuduğunu açıkladı. Bu Hadis dersine Fatih medresesinin hocaları ve öğrencileriyle birlikte İstanbul'daki hocalardan çok büyük bir kalabalık katılmıştı.

14 Teşrin-i Evvel [27 Ekim 1915] Çarşamba

Heyet bugün Ebu Eyyûb el-Ensari'nin türbesini ziyaret etti. Burada çok güzel dualar edildi ve Abdullatif el-Haznedar ile İstanbul'un bazı hafızları Kur'an okudu. Bu ziyaret güzel bir huşû uyandırdı. Ardından heyet daha dün fes üreten bir yer olan ama bugün askeri dikiş imalathanelerinin olduğu Feshane'yi ziyaret etti. Burası şimdi muhteşem bir düzen, iş hızı ve modern araçlara sahipti. Fabrikanın personeli heyeti güzelce karşıladı ve işçilerden iki kız heyete hoş geldin konuşmasını yapmak üzere söz aldı.

Kızlardan biri şöyle dedi: "Müslüman kadınlar dini ilim tahsil etmekten ve sanayi kuruluşlarında çalışmaktan belli bir süre mahrum edildiler. Allah'ın yardımıyla bu zamanları atlattılar. Ey âlimler ve ileri gelenler, işte şimdi Müslüman kadınlar sizlerin önünde iğnelerle ve dikiş makineleriyle mücadele ediyorlar. Onlar da İslâm ordusunun üniformalarını dikerek savaşıyorlar. Orduyu yabancıların fabrikalarına muhtaç olmaktan kurtardık. Bu da Allah'ın bizlere bahşettiği nimetlerden biridir. Allah mücahitlere yardımımız dolayısıyla işlerimizi kolaylaştırdı. Değerli âlimler şehrimiz sizleri ağırlamaktan büyük kıvanç duydu. Bizler de sizlerin yüzlerine sevinç ve gururla bakıyoruz. Gelişinizi en güzel şekilde selâmlıyoruz ve gayretinizi takdir ediyoruz. Memleketlerinize döndüğünüzde Suriye ve Filistinli hanımefendi kardeşlerimizi 4.ordu için gerekli olan kışlık ve yazlık üniformaları dikmeleri için dikiş işletmeleri açmakla görevlendirin. Bu gördüğünüz işletme çok yakın zamanda vatan millet ve İslâmiyet adamı Enver Paşa'nın çabalarıyla açılmıştır." Bu konuşmaya başkan, bayan işçilerin gayret ve çabasını anlatan bir konuşmayla cevap verdi. Onların yaptıkları işin cihadın bir çeşi-

di olduğundan bahsetti. Sonra da onlara Müslüman kadınların dini ilimleri bilmekle yükümlü olduğunu ve İslâm akidesini bilmeleri gerektiğini hatırlattı. İslâm'ın doğuşunda da kadınların mücahitlerle hizmet etmek için gayret gösterdiğini ve yararlıları tedavi ettiklerini anlattı.

İslâm kaynakları kadınların verdikleri bilgilerle, hadis rivayetleriyle, şiirlerle ve önemli eserlerle doludur. Âlimler, Allah'ın bayanlara yüklediklerini yerine getirmelerinde, onlara engel olmadı ve olmayacaklardır. Zaman ve mekâna göre Suriyeli kadınlar her zaman her savaşta asker için gerekli olan kıyafetleri elleriyle dahi dikerler, hastalara yardımcı olurlar ve şimdi de vilayetlerimizde bayanlardan oluşan böyle kuruluşlar kurduk. Sonra konuşmacı kıza, Suriyeli ve Filistinli kadınlara selâmlarını ileteceğine dair söz verdi. Bu konuşma gönüllerde güzel bir etki bıraktı. Bu fabrikada 1200 bayan işçi çalışıyordu. Aldıkları ücret 10 ile 20 kuruş arası değişiyordu ve bu fabrika her gün tam 3 bin takım çıkartıyordu.

15 Teşrin-i Evvel [28 Ekim 1915] Perşembe

Heyet bugün dokuma fabrikasını ziyaret etti. Elbise dikişine ve çadır yapımına şahit oldu. Şu anki hükümetin işlerinden her birini ziyaret ettiklerinde artık yeni bir hayatın tecelli ettiğini anladılar. Buradan sonra heyet tabakhane birimini ve Beykoz'daki ayakkabı fabrikasını ziyaret etti. Buralarda da diğer yerlerde gördüğü düzeni, sistemi ve ciddi bir çalışmayı gördü.

Başkan, bugün Fatih Camii'nde Türkçe olarak ders verdi. Dersinde Kuran'ın hükümlerinden, öğütlerinden, dini ve dünyayı güzelleştirmek için o yüce kitapta yer alan faydalı bilgilerden bahsetti.

Müslümanların bu yüce kitabı incelemesi ve anlaması gerektiğini söyledi. Camide bulunanlar dersten etkilenmişti. Oradakiler yaklaşık 5 bin kişiydi ve caminin genişliğine rağmen bir kişi için bile yer yoktu. Herkes bu büyük âlimin söylediklerine hayran kalmıştı.

İleri gelen âlimlerin ve medrese öğrencilerinin ellerinde ders

esnasında kâğıt ve kalem vardı. Hocanın söylediklerinden not alabildiklerini alıyorlardı. Dersin içeriğine gelecek olursak aşağıda verilen konular etrafındaydı:

İlk olarak: Allah'ın yarattıklarına yüklediği birçok göreve rağmen en önemlisi ve ilk olması gereken O'nun yüceliğini ve şanını bilmektir. Bu da inancın özüdür. Bunu şu âyetten anlıyoruz: "İnsan neden yaratıldığına bir baksın."[56] Sonra insan, yaşamının devamı için beslenmeye ihtiyaç duyduğunun farkına vardı ve Allah insana âyetle yol gösterdi: "İnsan yiyeceklerine bir baksın…"[57] diye başlayan âyetin sonuna kadar okudu. İkinci olarak: Kuran'ın iç ve dış siyaset ilmini de kapsadığını belirtti. Buna örnek olarak da Hz. Süleyman'ın Sebâ kavmini bulmasının ardından yaşananlar ve saltanatı altında hizmet edenleri nasıl kontrol ettiği örneğini verdi. Hz. Süleyman ve Belkıs arasındaki haberleşme, elçi gönderme vs. Belkıs'ın da danışma kurulundakilerle görüşmesinin ardından karar vermesi örnek teşkil edecek durumlardır. Bu kıssa Allah'ın kitabında teselli olsun diye ve sohbet sırasında anlatılması için inmedi. Aksine Müslümanlara örnek teşkil etmesi için indirildi. Üçüncü olarak: Kuran'ı Kerim'de de 'Şüphesiz Müminler kardeştir'[58] âyetiyle yer alan din kardeşliği. Dördüncü olarak: Konuşmasını gruplar üzerine yaptı. Kuran'ı Kerim'de Ahzâb Süresinde geçtiği üzere Allah'ın taraftarlarını ve şeytanın taraftarlarını ele aldı.

Bu âyetler üzerine konuştu, âyetlerin esrarını açıkladı. Öyle güzel açıkladı ki halktan biri de âlim biri de aynı şekilde anladı. Ardından başkan İstanbul âlimlerinden bir araya gelmelerini ve yazılan tefsirleri de toplayarak Türkçe sade bir tefsir yazmalarını istedi. Ayrıca Müslüman Türk gençlerinin Kuran'ı Kerim'in delillerini ve sırlarını dikkatlice öğrenmelerini istedi. Dersi dua edip Peygamberimize salât selâm getirerek tamamladı. Oradakiler Kuran'ı Kerim'in dini akidelerin yanı sıra iç ve dış siyaseti de içinde barındırdığını ilk defa duymuş gibiydiler.

---

56 Târık Süresi 86/5.

57 Abese Süresi 80/24.

58 Hucurât Süresi 49/10.

16 Teşrin-i Evvel [29 Ekim 1915] Cuma

Başkan bugün hatipleri aşağıdaki şekilde camilere ayırdı: Aksaray Camisi'ne Muhammed Salih el-'Ubeysî; Şehzade Camisi'ne Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ; Nur-u Osmaniye Camisi'ne Şeyh Selim el-Yakubi; Üsküdar Camisi'ne Şeyh Abdulkadir el-Hatîb ve diğer camiye de Şeyh Taceddin Bedreddin görevlendirildi. Heyet, ikindi vakti cennetmekân Fatih Sultan Mehmet'in kabrini ziyaret etti. Allah O'nun üzerine rahmet bulutlarını yağdırsın. Biri orada Hz. Muhammed'in Hadis'ini söyledi: "İstanbul elbet fethedilecektir, orayı fetheden komutan ne güzel bir komutan ve o ordu ne güzel bir ordudur." Heyet türbenin girişinde toplandı ve İstanbul'un âlimlerinin, ileri gelenlerinin, ayanlarının gelişiyle heyet üyelerinin bazısı konuşma yaptı bazısı da şiir okudu. Başkan bu töreni etkileyici bir konuşmayla tamamladı. Konuşmasından büyük kumandanın yaptığı büyük fetihleri hatırlattı ve O'nun İslâm ümmetinin unutulmayacak liderlerinden biri olduğundan bahsetti.

Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ'nın Cennetmekân Fatih Sultan Mehmet'in Türbesindeki Şiiri

Ey şu fetihlerin Fâtihi,
Çoğaldıkça dinin ayrışmalarını azaltan,
Her asırda insanlar içinde bir müceddid vardır
Fetihlerinle sen İslâm'ın devrini yeniledin.
Sen Şeriatın kurallarına uydun
Şeriat bunun için şükran doludur, riayetini över.
Muhammed Mustafa'nın dinini destekleyip zafere erdirdin.
Öyle bir zafer ki, Nebi Muhammed bununla mutlu oldu.
Senle gurur duydu ve bil ki sen en büyük Fatih'sin.
Her daim hükümran olacaksın
Dünya sana boyun eğdi ve halklar da sana sığındı.

Sen cesaret örneği oldun, hizmet ettin
Senden sonra gelen de samimiyetiyle müjdeleyici oldu.
Düşmanı paramparça ettin ve fethettin
Bu fethin Hadis'ini rivayet etmişlerdi.
Düşmanların bile senin hakkında şahitlik ettiler ki
Sen dünyada teksin ve azimette eşsizsin.
Günler sürekli yenileyerek seni sayfalarına kaydetti
Her zaman yenilenen bir anıyla yad edileceksin.
Her destandan daha yücesin, öyle ki sen;
Karardığında zamanın yüzünü ağartırsın.
Neredeyse kaybolmak üzereyken,
İslâm için sonsuz bir toprak meydana getirdin
Ve sen orada Hz. Muhammed için güzel bir mescit inşa ettirdin.
İşte bu Ebu Eyyub, kabrinin ortasında
Her daim seni övüp durur
Din, dünya ve yeryüzündekiler
Senin emeğine teşekkür ettiler.
Ben zamanın gözü kulağı önünde
Güzel özelliklerin hakkında konuşup şiirler okuyorum.
Senin günün rahmet içinde hâlâ parlıyor
Geçmişin de geleceğin de selâmetle bakidir.
Kabrinde Hz. Peygamber'in selâmı seninledir
Rabbinin salavatları ve rızası sonsuzdur.

17 Teşrin-i Evvel [30 Ekim 1915] Cumartesi

Bugün öğleden önce heyet Ahırkapı'daki askerî malzeme birimini ziyaret etti. Burada askeri elbiselerin ayrıntılarına göre çeşitli bölümlerini ve dikiş birimlerini gördü. Elektrikli makinalarla çadır yapılışına da şahit oldu. Otomobil tamirhanesini ve elekt-

rik santralini de ziyaret etti. Heyet üyeleri gördükleri sistem ve düzen karşısında çok mutlu oldular. Ziyaretin sonunda Beyrut müftüsü devletin ve milletin zaferle şereflenmesi için dua etti.

Heyet İzmit'te

Heyet özel bir trenle İstanbul'dan İzmit'e doğru yola çıktı. Heyetin yanında Harbiye müsteşarı yardımcısı Fahri Bey, merkez kumandanı Cevat Bey, rehberlerden de Cemal, Sârim, Vahîd, Muhtar ve Tanîn Gazetesi yazarlarından Necmeddin Beyler heyete eşlik ediyorlardı.

Ayrıca Avusturyalı biri de heyeti fotoğraflamak için onlara eşlik ediyordu. Heyet İzmit'e ulaştığında arabalara binip yanlarında sancak beyi ile birlikte İzmit'e bir saat uzaklıktaki dokuma fabrikasına gitti. Bu büyük fabrikanın içinde bulunan alet edevat en modern bir şekilde anayasal dönemde yenilenmiş. Bu fabrikada büyük binalar inşa edilmiş ve bunlar da orayı Avrupa'daki gelişmiş fabrikalarla boy ölçüşür hale getirmiştir. Burası ve İstanbul'daki Feshane fabrikası ordunun kumaş ile ilgili ihtiyaçlarını gidermektedir. Heyet burada yünün fabrikaya girdiğine, yıkandığına, didildiğine, dokunduğuna, yumuşatıldığına ve dikildiğine şahit oldu. Sonra da bu fabrikadan farklı çeşitlerde ince kaliteli ya da sağlam kalın kumaşlardan elbiseler çıktığını gördü. Bu fabrikada halk ve asker beraber çalışıyordu. Fabrikadaki makinalar elektrikliydi. Ayrıca orada makinaların tamiri için bir birim ve elektrik santrali de mevcuttu. Fabrikanın yakınında da Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın emriyle inşa ettirilen 100 ev vardı. Bunu da şundan dolayı emretmişti. "Bir gün kendisi ve ailesi fabrikaya geldiğinde uzak köylerden gelen bazı işçilerin ailelerini ve çocuklarını göremediklerini fark etmiş ve o aileler oralarda kalsın diye o evlerin inşa edilmesini emir buyurmuş." Bunun yanı sıra işçilerin ve ailelerinin gezebilmeleri için büyük bir park yapılmasını da emretmiş. Fabrikanın içerisinde cennetmekân Sultan Abdülmecid zamanından kalma bir cami de vardı. Heyet, gördüğü sistem, düzen, iş hızı ve kaliteli iş karşısında mutlu olmuştu.

Heyet, şu anki hükümete, idarecilerine ordunun rahatına se-

bep olduğu için ve milleti yüceltiğinden dolayı övgüler yağdırdı. Özellikle de buranın müdürü Mithat Bey'i çok övdü. Çünkü O, heyetin İstanbul'da ziyaret ettiği fabrikalardaki gibi aktif ve ciddi bir şekilde gece gündüz demeden çalışıyordu. Tabi ki bu fabrikanın kuruluşunda çok emeği olan Harbiye eski Nâzırı merhum Mahmut Şevket Paşa'yı unutmamak gerekir.

20 Teşrin-i Evvel [19 Teşrin-i Evvel 1 Kasım 1914] Pazartesi [59]

Heyet üyeleri bugün sabah İzmit'te fabrikada kendileri için özel hazırlanmış rahat yataklarından neşeli kalktılar. İzmit istasyonuna gitmek üzere arabalara bindiler. İstasyona bazı okullardan gruplar gelmişti. Heyet, hükümet binasını ve belediyeyi ziyaret ettikten sonra Hereke fabrikasına gitmek üzere trene bindi. Hereke Fabrikası halı, ipek kumaş ve fes üretimiyle meşhur bir fabrikadır. Bu fabrikanın ürettiği halılar ve diğer ürünler Avrupa ve Amerika saraylarında bile bulunmaktadır. Bunu uzunca anlatmaya gerek yoktur. Heyet, Alman imparatoru için hazırlanan özel sarayda çay içtikten sonra trene binerek gördükleri düzen ve ilgiden dolayı mutlu bir şekilde İstanbul'a doğru yola çıktı.

Gazetecilerin Yemeği

Gazeteciler heyet için İstanbul'da bir yemek tertip etti. Bu yemek özellikle heyete bu gezide eşlik eden Suriyeli gazeteciler içindi. Bu yemeğe Türkiyeli gazeteciler, basın-yayın Müdürü Hikmet Bey, İstanbul valisi ve Atina ile Belgrad'ın eski elçileri katıldı. Heyete hoş geldin konuşmasını İstanbul'daki gazetecilerin yaşça en büyük olması sebebiyle Servet-i Funûn sahibi İhsan Bey yaptı. Konuşmasında çocukluğunda Şam'da geçirdiği günlerden ve oranın okullarında aldığı eğitimden bahsetti. Ardından Antep müftüsü Ârif Efendi kalktı ve memleketinin Araplara komşu ol-

59 20 Teşrin-i Evvel tarihi Pazartesi gününe değil Salı gününe tesadüf eder. Zaten sonraki tarihte Salı günü olarak 20 Teşrin-i Evvel denilecektir. Bu nedenle bu başlık 19 Teşrin-i Evvel olmalıdır. Tarafımızdan köşeli parantez içinde doğrusu verilmiştir. (YHN).

duğundan bahsetti. Kendisi Türk'tü. Arapların da aynı Türkler gibi devletini sevdiğini ve buna şahit olduğunu söyledi. Bazılarının söylediği gibi Türk-Arap sorunu olduğunu da reddetti. Sonra 'Tasvir-i Efkâr' gazetesinin başyazarı Yunus Nâdi Bey söz aldı. Ardından da 'el-Muktebes' gazetesinin sahibi Muhammed Kürd Ali aşağıda verilecek olan konuşmasını yaptı. Bundan sonra da Atina eski büyükelçimiz Muhtar Bey konuştu. Ebâbîl gazetesinin sahibi Hüseyin el-Habbâl de verilecek olan şiiri okudu. Bunun ardından 'Tercüman-ı Hakikat' gazetesinin başyazarı Ahmet Agayef Bey, 'el-İkbâl' gazetesinin sahibi ve başyazarı Abdulbasit el-Unsî, Muhammed Rıfat Tuffahâ, Şeyh Selim el-Yakubi ve Şeyh Ali er-Rimâvi de konuşmalarını yaptılar.

Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ da gazeteleri beyitlerle övdü. Sonra heyet başkanı Es'ad eş-Şukayri konuştu ve ardından Beyrut müftüsü Mustafa Necâ Efendi de bu toplantıyı dua ile bitirdi.

Tüm konuşmalar iki BÜYÜK millet olan Türk ve Arap uyumu etrafında yapıldı. Başkan konuşanların sözlerinden yanlış anlaşılacak şeylerin arındırılması isteğini anlamadığını söyledi ve Müslümanların Osmanlı'nın hedeflerinden sapmadığını ve asla sapmayacaklarını dile getirdi. Bundan sonra Türk ya da Arap söylemleri söylenmemeli bunu yerine muvahhid, mümin ya da Osmanlı denilmeli. Başkan, gazetecilerden bundan sonra bu ifadeleri sıkça tekrar etmelerini istedi. Bu muhteşem ziyafette nezaketin özü ve akılların kıymeti ortaya çıktı, gazetecilik anlayışı gelişti. Tabiî ki gazeteciler güzel sanatkârlar arasına giriyor. Onların işlerinin çok güzel olması ve mükemmellikten çokça nasiplenmesi tabiidir. Gazeteciler şehrin habercileridir. Birikimlerini sabah akşam millet için harcarlar. Tüm insanlardan önce çalışırlar. Oturup elleriyle yazarlar, parmak uçlarıyla süslerler, kalpleriyle ve zihinleriyle de dikte ederler. Bu yüzden Türk gazetecilerin yemeğinde diğer ziyafettekilerden daha fazla zevk alınmışsa şaşırmamalı.

Abdulbasit el-Unsî (el-İkbâl Gazetesi sahibi ve başyazarı)

El-Muktebes Gazetesi Sahibinin Gazetecilerin Yemeğindeki Konuşması

Değerli Türk Gazetecileri,

Heyetimize karşı göstermiş olduğunuz ilgi ve alaka doğu misafirperverliğinizi ve Osmanlı İslâm kardeşliğinizi ispat etmiştir. Heyetimizin bu seyahat sırasında yaptıklarını övdüğünüz için ben burada Suriye Arap basını adına teşekkür ediyorum.

Gazetelerinizde bizim önemli çalışmalarımızdan birçok kez söz ettiniz. Bu da bizde daha önce hissetmediğimiz bir teşvik oldu. Özellikle bazı gazetelerinizde bazen bizim şehirlerimizi, haberlerini, isteklerini görüyorduk. Bizler de sizin haberlerinizden başka haberlere önem vermezdik sadece sizin söylediklerinize itibar ederiz. Sizin sevincinizi sevincimiz, acınızı acımız sayarız.

Bizler Suriye'de sizlerin gazetelerinizden alıntı yapmakla övünüyoruz. Gazeteleriniz dikkatleri çekiyor. Sizler basın konusunda bizim önderimizsiniz. Bizler Türk basınıyla bir aile gibiyiz. Çünkü bir şey kaynağının şanı ile yücelir.

Başkentin gazeteleri özelde Osmanlıların gönlünde genelde dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların gönlünde diğer yerlerde basılan gazetelerden daha itibarlıdır.

Bizler memleketlerimizi ilgilendiren olaylarda elinize fırsat geçtiğinde daha çok yer vermenizi istiyoruz. İdari ve imar reformlarında ulaştığımız merhaleleri ele almanızı arzuluyoruz. Biz az önce değerli İhsan Bey'in söz verdiği gibi Türkiyeli yetkin gazetecileri Şam bölgesinde daha çok görmeyi diliyoruz. Bizim ruh halimizi, toplumsal ve ekonomik durumumuzu öğrenmek için gelirlerse aramızda daha uzun süre kalmalarını şart koşarız. Böylece oranın diline aşina olurlar ve halkla doğrudan muhatap olurlar. Oranın ilim adamlarıyla, aydınlarıyla, tüccarlarla, çiftçilerle kendileri aracısız görüşürler. Görüşmeleri sadece görevlilerle sınırlandırmazlar. Çünkü bu şekilde yapılan görüşmeler o kişinin gerçekleri öğrenmesinde engellerden arındırılamaz.

Bizim en büyük kusurumuz yabancı ülkeleri kendi ülkelerimizden daha çok tanımamızdır. Allah aşkına bir gazetecinin Avrupa'yı kendi ülkesinden daha çok tanımasının, orayla daha çok ilgilenmesinin yararı ne? Avrupa'yı bilmek, medeniyet olaylarını çevrelediği için, genel sorunlarla ilgilenen her kişinin bilmesi gerekli olan bir durumdur. Buna rağmen bir Osmanlı gazetecisinin öncelikle ülkesiyle ilgilenmesi şehir şehir tek tek sorunları incelemesi gerekmektedir.

Ey Osmanlı'nın fikir önderleri, işte bu, Suriyelilerin sizden görmek istedikleridir. Kalemlerinizin genel olarak siyasi durumu özelde de bazı dikkat çeken olayları ele almak mümkün olduğu sürece yazmasını istiyorlar. Sizler gazetelerinizde bizden bahsetmek isterseniz ve güvendiğiniz kişilerden bir grubu gönderirseniz onlar size ülkemizi ve içinde bulunduğumuz durumu tasvir ederler bundan dolayı da size karşı minnetimiz kat kat artar. Herkes sizlere şükranlarını sunar. Böylece millî dayanışma ve Osmanlı kardeşliğiyle birlikte sizin bize karşı olan dostluğunuz ve misafirperverliğiniz Allah'ın izniyle devam eder.

Abdulbasit el-Unsî'nin Konuşması

Saygıdeğer Gazeteciler,

Suriye-Filistin heyeti hakkında güzel duygularınıza teşekkür ettikten sonra şunları söylemek istiyorum:

Şunu iyi bilmek gerekmektedir ki dinimizden gelen bir zorunluluk vardır. Allah Azze ve Celle yüce Kitabı'nda Müslümanlara tanışmayı, birliği emretmiş ve ayrılıktan kaçınmalarını istemiştir. Bu da iyilikte ve takvada yardımlaşmaları içindir. Yani ümmet için, devlet ve vatan için yapılan iyi işlerde yardımlaşılmalı ve birbirine destek olunmalıdır.

Bu sebeple İslâm dini Müslüman'ı Müslüman'a dayanan binalara benzetmiştir ve Müslüman'ın Müslüman kardeşine malını, canını ve kanını haram kılmıştır.

Bu yüce din nezdinde Müslümanların dili ve yaşadıkları bölgeler farklı olsa da onlar bir vücut gibidirler. Eğer vücudun bir azası acı çekse diğer azalar da acı çeker.

Allah (cc) O'nun tek olduğuna inanan müminler arasında en önemli bağlardan bir bağ kurmuştur. Hayat devam ettikçe bu bağ varlığını sürdürecektir. Çok susamış biri nasıl suya ihtiyaç duyarsa, gelişim ve kalkınma için Müslümanlar işte bu bağa ihtiyaç duyar. Bu bağ Allah'ın 'Şüphesiz Müminler kardeştir' âyetinde belirttiği bağdır. Allah-u Teâlâ Arap, Türk, Çinli, Hintli gibi bir ayrım yapmamıştır. Bunun yanında Allah (cc) hiç kimseyi güzel ahlâk, adap, iyi özellikler ve huylar dışında diğerine üstün kılmamıştır. Bunlara giden yol ise âyette belirtildiği üzeri ancak takva iledir. Âyette de şöyle geçmektedir: "Biz sizleri erkek ve dişiden yarattık. Sizler tanışasınız diye de kabilelere ve kavimlere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en yüceniz en takvalı olanınızdır." [60]

Ben milletler arasında ayrılık sokmak isteyen bir grup olmasına, bu grubun kabileler arasında kin duygusunu aşılamasına ve insanlar arasında fitne tohumu atmasına (Fitne uykudadır onu uyandırana Allah lânet etmiştir), yeryüzünde fesat çıkarma-

60 Hucurât Süresi 49/13.

ya çalışmasına ve bilmedikleri şeyleri Allah'a isnad etmelerine şaşırmıyorum.

Şaşkınlığım, bu saydıklarımızın medeniyete liderlik edenlerde bulunması yeryüzü ile gökyüzü arasındaki uzaklıktan daha uzak olmasıdır. Onlara baksan biz Müslümanız, Yusuf'un kanındaki kurdun masumluğu kadar masumuz derler. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır. Allah, melekleri ve insanların hepsi onlara lânet etsin.

Ancak ufuklarda dahi anlaşmak için çabalayanlar, insanlar arasında birlik olmayı yayanlar, tanışmayı ayrılığa tercih edenler bunlar Allah'ın veli kullarıdır. Onlara korku yoktur üzülmeyecekler de.

Beyefendiler! Allah (cc) birçok âyetinde tanışmayı vurgulamıştır ve Allah Resulü de birçok hadisinde bu konuya işaret etmiştir. Eğer İslâm ümmetinin daha ileriye gitmesine yarayacak içinde bulunduğumuz anlaşma ve birlik duygusunu korumazsak bu tanışmanın esasları ve temelleri güçlenmeyecek ve yeryüzünde bu yayılmayacaktır. Bu ümmet İslâm birliği sayesinde çok güzel bir hayat yaşayacak ve nimetler içinde razı olunan bir hayat sürecektir.

Bu üstünlük ancak çaba göstermekle olur. Her birimiz karışıklık çıkarmak isteyen İslâm düşmanları saldırgan devletlere karşı el ele vermeliyiz. Hain bir millet Müslümanlara acımasız davranır, topluma baskı uygular, medeniyeti yerle bir eder, yollarından saparlar ve saptırırlar ve onlar hiç düşünmezler.

Siz de biliyorsunuz ki Suriye ve Filistin'deki İslâm ümmeti farklı kabile ve halktan oluşmaktadır. Özellikle de bu heyet seçkin müftülerden, hocalardan, şairlerden ve yazarlardan oluşmaktadır. Hilafet makamına saldıranlara ve İslâm'ı yeryüzünden silmek için çabalayanlara karşı tek el ve tek yürek olmak gerekir.

İslâm'ı yeryüzünden silmek isteyenler 'Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler. Allah kâfirlerin hoşuna gitmese de nurunu tamamlayacaktır.'[61]

61 Tevbe Süresi 9/32.

Son olarak bu dürüst, samimi milletin selâmını Çanakkale cephesindeki muzaffer orduya ilettiğim gibi sizlere de iletiyorum. Bu ordunun her bir neferinin çehresinde kalın harflerle "Zafer Allah'tandır ve fetih yakındır" yazılmıştır. Bu kadarla yetiniyorum ve selâmlarımı iletiyorum.

Abdulkerim 'Uveydâ'nın Gazetecilerin Yemeğindeki Şiiri

Bu basın her ağızdan daima
Halkların dillerindeki şükrü okur.
İstanbul ufkunda hidayet çiçeği olarak göründü
Hikmetinin nuruyla zifiri karanlığını parlattı
O Reşat ki, hikmetini ikrar etmiştir, akıl sahipleri
Fazilet hususunda ilim gibi olmuştur
Yaşasın basın, yükselişi kutlu olsun.
Eskiden böyle bir şey yoktu, şaşkınlığa da gerek yok
Çünkü basında bir hikmet vardır.
Bir gün, kalemini oynatırsa
Ondan hikmetler döküldüğünü görürsün.
Hep ince manaya ulaşmaya çalışır
Ayağa değil, başa doğru ilerler,
Yaşasın hikmet ve yaşasın basın
Onun günlerinde kaderin yücelikleri ve kıymetler vardır
Yaşasın her edip ve zeki kâtip
Yaşasın her sadakatle çalışıp gayret eden.

20 Teşrin-i Evvel [2 Kasım 1914] Salı

Bugün öğlen İttihat-Terakki Cemiyeti genel merkezi Şahinpaşa Konağı'nda muhteşem bir yemek hazırlattı. Yemeğe İçişleri Nâzırı Talat Bey, Millet Meclisi başkanı Hacı Âdil Bey, ayanlardan Cafer Paşa, eski Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, İzmir ve-

kili Seyyid Bey, cemiyetin İstanbul yetkilisi Mithat Şükrü Bey ve daha başka vekiller ile İttihat-Terakki merkez üyeleri katıldı.

Masanın etrafındakilerde sevinç hâkimdi. Burada Şam müftüsü Seyyid Ebu'l-Hayr 'Âbidîn Çanakkale'de şahit olduklarını kısaca anlatıp devlete ve cemiyete yaptıklarından dolayı teşekkür etti. Sonra Abdulbasit el-Unsî ve Muhammed Kürd Ali konuştu. Hüseyin el-Habbâl şiir okudu, Şeyh Habib el-'Ubeydi de şiir okudu ve Türkçe konuşma yaptı. Şeyh Selim el-Yakubî de hem konuştu hem şiir okudu. Şeyh Taceddin Bedrettin hazırlıksız şekilde konuşmasını yaptı, Şeyh Abdulkerim 'Uveyda da şiir okudu. Seyyid Bey konuşmasını yaptı. Bunların ardından Şeyh Abdurrahman Aziz dinleyenlerde büyük bir etki bırakan bir konuşma yaptı. Konuşmasında Hacı Âdil Bey'in meclis başkanı seçilmesinden ve önceki başkan Halil Bey'in dışişleri nâzırı olarak tayin edilmesinden bahsetti. "İslâm ümmeti Hacı Âdil Bey'in Meclis-i Mebusan başkanı olmasını sevinçle karşıladı. Çünkü O din konusunda sağlam ve şer-i ilimlerde bilgili biridir. Aynı sevinci Halil Bey'in dışişleri nâzırı olarak tayin edilmesinden dolayı da yaşadı. Çünkü Halil Bey siyasi ilimlerde tecrübeli, devletlerin ve milletlerin tarihleri hakkında çok bilgilidir. O büyük bir siyasî dehadır". Bu konuşma sevinç gösterileriyle, alkışlarla sürekli kesildi.

Ardından Rıfat Tuffahâ Efendi kalktı ve başkandan izin almadan, konuşacakların listesinde ismi olmamasına rağmen konuştu. "Peygamberlerin Efendisi'nin torunu olduğum içim benim ayrıcalığım var!" dedi, sonra da şiir okumaya ve konuşmaya başladı.

El-İkbâl Gazetesi Sahibinin Genel Merkezin Yemeğindeki Konuşması

Büyük devletin saygıdeğer vekilleri ve değerli kardeşlerim,

Birlik, ruhlardan bir araya gelen bir ruh ya da bedenlerden oluşan bir beden demek değildir. Birlik, milletler nezdinde güç ve azamet anlamlarına gelir.

Birlik, İslâm dininin sahibi Peygamberimiz (sav) zamanın-

dan günümüze kadar gelen İslâm ümmetinin fertlerinin içinde yerleşmiş olan dayanışmanın kendisidir.

Birlik kelimesi, maddî-manevî olarak ülkelerin kalkınmasında mihenk taşıdır.

Bu kelimenin gerçek anlamı şu anki savaşta Hilafet makamına İslâm âleminin samimi tavırlarıyla daha açık ve daha yüce bir anlam kazandı.

Heyetimiz Osmanlı Suriye Filistin bölgesinden buraya bu toplumun arasındaki güçlü bağları araştırmak için gelmedi, -Allah gücünü daim eylesin- devletin büyüklüğünü ve askerlerin şanını kendi gözleriyle görmek için geldi. O bölgenin halkı savaş bölgesinde muzaffer orduya, subaylarına ve askerlerine selâmlar gönderdiler. Bu görev layıkıyla yerine getirildi. Heyet, amacına ulaşarak gurur içerisinde ve ordudaki düzen ile manevî ruha hayran olarak başkente geri döndü.

Değerli Beyefendiler, müstahkem bölgeleri, sağlam mevzileri ve siperleri, savaş sahasındaki askerlerin mükemmel düzenini gördük. Çok sayıda muazzam teçhizatlar mevcuttu. Bunları gördüğümüzde mutluluktan uçacak gibiydik. Müminlerin içinde bulunduğu duruma şahit olduk ve bu da yüce devletimizin geleceğinin güzel olacağını düşünerek içimizin ferahlamasına sebep oldu.

Ordudaki askerlerle konuştuk, onlara cihadın ve mücahidin faziletlerinden bahsettik. Doğu ve batının hayran kaldığı Allah'ın nasip ettiği zaferden dolayı orduyu kutladık. Bunun sayesinde dosttan önce düşmanı tanıdık.

Ayrıca yaralıların rahat etmesi için tam donanımlı hastaneleri gördük ve buralardaki müthiş ilgiye şahit olduk. Bunları tam olarak anlatmaktan kalem ve dil aciz kalır. Heyetimizin gazetecilerden oluşan seçkin grubu Suriye'ye sürekli telgraf yolladı. Bunun amacı gönderilenlerin güvenilir gazetelerin sayfalarında yayınlanması ve bununla birlikte milletin ordunun ruh halinden ve manevî durumundan haberdar edilerek savaş alanındaki devletin gücüne tüm kalpleriyle inanmalarını sağlamaktır.

Sonra sanayi fabrikalarını, askerî tesisleri ve diğer iş yerleri-

ni gezdik. Gördüğümüz muhteşem kalkınma ve sistem sebebiyle hayretler içinde kaldık.

Eğer biz bu yüce Hilafet devletinin böyle gelişimine sebep olanları incelersek, tüm işlerde bu değerli cemiyetimizin çabalarını görürüz. İşte bu İttihat-Terakki cemiyeti, devletin gelişmesi, kalkınması ve yüksek dereceye çıkması için kendisini feda etti. Allah bu büyük cemiyeti, cemiyette görev alanları, maddi manevi destek olanları yaşatsın. Cemiyetin üyelerini yüceltsin, temellerini güçlendirsin ve samimi yöneticilerin ayaklarını doğru yoldan ayırmasın.

Ey yüce devlet adamları! Bugün doğu halkının durumu, savunma ya da hücum emrini bekleyen komutanın durumu gibidir. Onlar yüce Halife'nin Mısır'a hücum emrini bekliyorlar. Engelleri aşacaklar, devlet ve din düşmanı İngilizlerin elinden Mısır'ı tekrar alana kadar gerekirse ölülerin cesetlerinden ve kanlarından denizde kanallar yapıp geçecekler. Şunun iyi bilin ki! çok zaman geçmeden o İslâm toprağında muzaffer Osmanlı bayrağının dalgalandığını göreceksiniz. İşte o zaman farklı tabakalardan oluşan kişileri selâm ulaştırmak ve kutlamak için Mısır'a gelmelerini bekliyor olacağız. İnşallah Mısır'a Emiru'l-mü'minin, dini Mübin'in koruyucusu Sultan Mehmet Reşat Han'ın gölgesinde gireceğiz. Allah O'na güç versin, her iki âlemde tahtını yüceltsin. Allah O'nu ve büyük devlet adamlarını muvaffak kılsın. Âmin, Âmin...

Ey azim ve güç sahibi insanlar!

Reşat dönemindeki ilerlemeyi kaydedin.

Sizler doğunun güzellikler gören en yüce milletisiniz

İttihat zamanı her ortaya çıktığında

Allah bu memlekete yardım etmiştir.

Habib el-'Ubeydî'nin Genel Merkezin Yemeğindeki Konuşması[62]

Değerli misafirler,

Genel merkez tarafından Suriye ilmî heyeti için hazırlanan bu ziyafete heyetin teşekkür etmesi ve bundan gurur duyması gerekiyor. Ben bir heyet üyesi olarak heyet adına teşekkür ediyorum ve gurur duyuyorum.

Nasıl olur da siyasi bir partinin genel merkezi aydınlık etrafı sarsın diye, en kutsal ve en yüce amaç için çalışır? En basit anlamda şunu diyebiliriz. Sayısı 350 milyona varan güçlü bir millet yaptıklarını tarihin sayfalarına altın harflerle yazmak istiyor. İslâm dini başlangıcında medeniyet ışıklarının parlaklığıydı. Mutluluk ışınlarının kaynağı bu siyasî partiyi istiyor. Bu siyasî parti İslâm'ın parıldayan yıldızını tekrar getirmek, batışının utancından kurtarmak istiyor. Derinlemesine incelersek ve fikirlerimizi bu alanda toplarsak bu partinin düşmanın türlü gizli planlarından tüm insanları kurtarmak için çabaladığını anlarız.

Bu yüce amaçlar için bu büyük savaşa girdi ve insanlığın karma karışık olduğu bir ortamda en kötü çatışma yerine girdi. Sonra orada da kahramanlık ve cesaret örneği gösterdi.

Bana böyle güzel bir topluluk karşısında, İslâmî değerler ve yaşanan olaylar hakkında konuşma fırsatı verildiği için çok mutlu ve gururluyum. Teşekkür ediyorum.

Beyefendiler!

Hepiniz İslâm tarihini bilirsiniz. Tarihte Müslümanların da başarısız oldukları durumlar olmuştur. İnsanlığın düzelmesi için kurbanlar verdik, mucizeler ve harika işlerle ortaya atıldık. Tarihî olaylarımız oldu. Bunlar da milletler arasında övünç kaynağı ve unutulmaz işler olarak yerini aldı. Ancak hayat zıtlıklarla kâimdir. Bu doğal kanun şairin sözünde şöyle geçiyor:

Yaklaşmanız için uzaklık istiyorum

62 Bu konuşma Habib el-'Ubeydi' Payitah'tan Nutuklar adlı kitapta da bulunmaktadır. es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi', Payitah'tan Nutuklar, s. 15-20. (YHN).

Donsun diye de gözyaşlarımın akmasını.

Belki de tarihimizde kanlara bulanmış sayfalar vardır. Şair şöyle diyor: "İşin sonunda uzun olan yol kısalır".

Bunlar yaratılışın kanunlarıdır. Çok geçmeden işler sekteye uğradı, umutlar yolda kaldı. Karışık bir hayatın içine girdik. Ardından topluluklar bölünene kadar sürekli olaylar arasında kaldık. Gurur kaynağı sistemimiz dağıldı. Bu şekilde talihsizlik kendisini bize gösterdi.

Bu geri çekilme hicri 699 yılında sonlanmıştı. Bugün Osmanlı devleti kuruldu. Bu yüce kelime 'Osmanlı'! hep yaşasın! Allah varlığını daim etsin.

İslâm âlemi yattığı yerden kalktı. Âdeti olduğu üzere tarih tekerrür etti. Daha önce olduğu gibi kurbanlar verdik, mucizeler ve olağanüstü olaylarla geldik. Hatta ben basit bir şekilde ele geçirilen bir devletteki kavimdenim. Aynı şey merhum Namık Kemal için de söylenir.[63]

Bu yüce yıldızın ışığı hâlâ güzellik saçıyordu. Ta ki Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonuna kadar. O zaman kalkınmanın sonu gerilemenin başlangıcıydı. Bundan sonra yükselen sevincimiz alçalmaya başladı. Yıldızımız battı ama 'Hilal'imiz tekrar yükselmek için görünmez oldu. Bunun ardından bölgelerimize karanlık hâkim oldu ve yerli yerimize yattık. Sonra sinirlerimiz uyuştu, damarlardaki uyuşukluk daha da şiddetlendi.

Uykumuz epey uzun sürdü ama biz uykuda ve gaflette iken düşmanımız uykusundan kalkmıştı. Biz uykumuzu artırdığımız sürece tembellik ve uyuşukluk arttı ve düşman hafif uykusundan uyanıp bundan faydalandı. Sabah olduğunda düşman işini

63 es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi' konuşmasını Türkçe neşrinde Namık Kemal Bey'in "Cihanirane bir devlet çıkardık bir aşiretten" sözünü aktardıktan sonra dipnotunda "Bu dâhiye-i edebiyatın fahurane ve hakikate müstenid" dedikten sonra yukarıdaki mısranın evvelini de verirerek sözlerine "beyitlerini ezberlemek her Osmanlı'nın evecâib-i vataniyyesidir." der. es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi', Payitah'tan Nutuklar, s. 16. (YHN).

tamamlamıştı. Düşman birçok şeyi eline geçirmişti. Öyle bir duruma gelmişti ki, işlerimiz düşmanın elinde bir çocuğun elindeki topaç oyuncağına dönüşmüştü. Biz nasıl olur da bu kadar gaflete düşeriz. Bu kadar derin bir uyku ancak uyanmakla ve gözünü dört açmakla biter.

Müslümanların büyük küçük çok devleti vardı. İslâm âlemi gökyüzü gibiydi ve etrafı aydınlatan yıldızları vardı. Düşman, oturduğu yerden İslâm âleminin çatlaklarını ve boşluklarını artmaya başlamasıyla birlikte hiç uyumadan gözetlemeye başladı. Zavallı bunların hepsinden bihaberdi. Düşman işini tamamladı ve muradına erdi. Biz hâlâ derin bir uykudaydık. Bitmeyen derin bir gaflet uykusu.

Yıldızlar saçıldı ve nöbet 'Hilâl'e devredildi. Millet, ebedî bir tutulmaya maruz bırakılmak isteniyordu, hainler ve canavarlar bu güvenliği ele geçireceklerdi. Eğer Allah'ın yardımı olmasaydı karanlık güçler hedefine ulaşacaktı. Ateş insanları saracak ve insanların takati kalmayacaktı. Allah bu millete yardım etti ve şimdi makamında bulunduğumuz İttihat-Terakki partisiyle yenilenmeyi lütfetti. Bu parti işleri rayına oturttu.

Yaşasın İttihat-Terakki partisi ve genel merkezi!

Osmanlı devrimi bize mucizevi bir kapı açtı. Uykumuzdan uyandık ve serbest kaldık. Bir gün tarihin tekerrür edeceğine kendimizi inandırdık. Bu umutlarla kalbimiz sevinçle doldu. Her yer aydınlandı. Ama heyhat! Hain, kalleş düşman bizim mutluluk kuşumuzu gördüğü anda kuşun yuvasına saldırarak kuş için çok önemli olan kanatlarına bastı. Düşman hırsından çatlamıştı ve bir köpek gibi sıçradı. Hainlik için acele etti. Bir avcı gibi gizlice oturdu, kuşa zarar vermek için okunu doğrulttu.

O an bize düşen görev, düşmanı başka bir silahla vurmaktı. Sakinleştik ve üzerimizde tek bir ses olacaktı:

"Ey kuşlar! Sessiz olun!"

Bu şekilde tedbir alarak kendimizi avcıya göstermemeliydik. Ama üzülerek şunu söylüyorum. "Bunun yerine biz birbirimize düştük, birbirimizi rakip gördük ve çıkan gürültü ve hengâme fezayı bile bıktırdı. Bu fırsatı düşmanımız kaçırmadı ve böylece

avcıların tuzaklarına düştük".

Trablus savaşının ve Balkan felaketinin acıları hâlâ dilimizde, bunları hayatımızın sonuna kadar unutmamız imkânsız görünüyor.

Bu ibretlik olayları okuduk ve dikkatlerimizi çekti. Zira vurulmak acı verir, konuşmak ağır gelir. Uçurumun kenarına gelmiştik. Allah (cc) tekrar bize yardım etti ve bu savaş yeryüzünde ilan edilmeden önce semada ilan edilmişti. İttihat-Terakki son Osmanlı devrimini yaptı hatta İslâmî inkılâbı gerçekleştirdi. Bu ilk Osmanlı inkılâbının ikinci safhasıydı.

Bu ikinci safha İslâm âlemine hayatını garanti ediyordu. Bu da geleceğin hazinesi ve kalkanıydı. Yücelmedi, övünmedi de! Bu yapının temellerini öncelikle köşesine ilk taş koyan İttihat-Terakki'den başkası inşa etmedi. Sadece Osmanlı değil tüm İslâm âlemi bu büyük partiye şükranlarını sunuyor.

Günler şunu gösterdi. Bu siyasî parti Firavun ailesinden ilk ve son iman eden kişiye benziyor: Zira o kişi imanını gizliyordu. Hadis-i Şerifte de şöyle geçiyor: "İhtiyaçlarınızı gidermede sır saklayanlardan yardım isteyin".

Bu partinin üyeleri tarih adamlarıdır. İki şey için çabalıyorlar: İstibdad'ın temellerini yıkmak ve İslâm birliğini kurmak.

Ancak Osmanlı topraklarındaki ve Avrupa bölgelerindeki casuslar korkusuyla gizlilikle yürütüyorlardı. O gün geldi ve çabaladıklarını ilk sayfada ilan ettiler. İstibdâd dönemini yıktılar ve anayasayı ilan ettiler. Ama zaman o gün ikinci sayfadakini okumaya izin vermemişti. Onlar İslâm birliği söylemini açıktan söylemek için fırsat kolluyorlardı. Bu yüce konu hakkında daha önce hiç kimse tek kelime etmemişti.

Samimiyet ve sabır bir araya gelirse başarı muhakkak gelir. Bundan sonra ikinci sayfayı da açıklamak için anlaştılar. Yıllarca gizli kalan şeyler şimdi siyaset kitaplarında önsözde ve başlıkta yer alıyordu. Bugün kutsal 'İslâm Birliği' söylemini, uzun süre her Müslümanın kalbinde ve yüreğinin derinliklerinde gizli kalan şeylerin doğuşunu sevinçle görebiliyorsun. Bunun sevinciyle her Müslümanın çehresindeki parıltıya şahit olursun. Yüzlerin-

deki bu parıltı sanki nurun damla damla dökülmesi gibidir. Yaşasın İslâm birliği! Yaşasın bu partiyi kuran ve yenileyenler!

Beyefendiler,

Velhasıl bugüne kadar Müslümanların kederleri tatlıyı, acıyı, değerli ve değersiz her şeyin üzerini kaplamıştı. Ancak bu durum İslâm Birliği ile güzel bir son buldu.

Tüm Müslümanlar bu sonun tarihte kendilerini temsil edeceğine inanıyor. Bu olay gurur ve mutluluk ışığı olarak yayılacak olan altın suyu ile tarihe yazılacak. Bugün, parlak bir gelecek için aynadır. İşte bu da bu muazzam partinin çabalarının semeresidir. Bu yüzden Müslümanlar adına genel merkeze şükranlarımı sunarak konuşmamı tamamlıyorum.

El-Muktebes Gazetesi Sahibinin İttihat-Terakki'nin Yemeğindeki Konuşması

Var olma tartışması ve en uygun var olma şekli âlemlerin hepsinde kendisini göstermektedir. Özellikle de milletlerde, topluluklarda ve cemiyetlerde. Uzman bir eleştirmen ilk bakışta bu büyük saltanatı sadece İttihat-Terakki Cemiyeti'nin düzeltebileceği yorumunu yapıyor. Çünkü maddî ve manevî olarak direndi, karşısına çıkan güçlüklerden yılmadı ve bu engellerin üstesinden geldi. Çeyrek asır öncesinde kurulmasından günümüze kadar olaylar karşısında tek başına çabaladı ve çoğunlukla başarılı oldu.

İttihat-Terakki'nin gerçekleştirdiği bahsedilen o iki güzel iş olmasaydı bile kalpler ona ısınırdı. Bu iki olaydan ilki meşrutiyetin ilanı ve ikincisi de en meşhur olanı çok eski düşmanlarımız olan sömürgeci devletlere karşı yapılan son savaş.

Bu cemiyet iki devlete karşı savaş ilan etti. İstibdat devletine karşı olan savaş yavaş ilerledi ama oranın halkını asil kıldı. Diğeri de sömürge devletlerine karşı açtığı meşhur savaştı. Bununla milletler arasında kendisini gösterdi ve Allah'ın ipine sarılanlar ve her türlü ihtiyacını Allah'tan isteyenler için örnek teşkil etti.

İstibdat ve sömürge uzun yıllar Osmanlı Devleti'nde hüküm

sürdü. Bunları ortadan kaldırmak için Müslümanların eline fırsat geçti ama bu sizin büyük cemiyetinize nasip oldu. Bu cemiyeti destekleyen de cemiyete muhalif olan da onu över. Ancak cemiyette istenilen siyasî terbiyede yetişmemiş bazı insanların bulunmasından dolayı eleştirdiler. Bunlar cemiyetin ismini önemsiz amaçlarına ulaşmak için kullandılar ve aldatıcı görünüşlerinden dolayı cemiyetin kalkanıyla korundular. Şunu unutmamalıyız! Altının başlangıcındaki durumundan temizlenmesi gerekir, elmas siyahtan doğar ve demir de ilk çıktığında pisliğiyle çıkar.

Hürriyet adı altında ilerleyenlerin durumu ortada. Onlardan bazıları özellikle İslâm'ın yıkılmasını isteyen devletlere karşı olmasıyla bu savaştan sonra masum ve samimi İttihatçıları diğerlerinden üstün görüyor. Sonunda çabaları başarıyla taçlandı. Bundan sonra devlete karşı gösteri arttı. Saltanatın ve unsurlarının en iyi olana ulaşması için orta yol bulunması gerekiyordu. Ayrıca biz dini ve dünyevi olarak da orta halli bir milletiz.

İnsanlar iç ve dış karışıklıklardan bıkmıştı. Artık her yeri kapsayan bir barış ve genel bir mutabakat arzuluyordu. Aksi takdirde bunlar olmazsa ne birlik ne de kalkınma olacaktı.

İttihatçılar arasında ortaya çıkan ayrılık ve zıt görüşler geçici hükümetlerde cereyan eden tabiî bir durumdur. Bu durum yeni doğan her milletin siyasî oluşumunda olağandır. Çoğunluğu cahilliğe daha yakın olan toplumun gerçek ilmi alması ve istenilen asra uygun yetiştirmesi gerekmektedir. Etraf duruldu ve sesler kısıldı artık kardeşlerimize düşen, gerekli kanunları çıkarıp uygulamayı düşünmektir. Bu milleti başkentindeki en bilgili âliminden dağdaki en küçük çobanına kadar gerçek bir anayasa yapmak için bir araya getirmeyi düşünmelidir. Böylelikle birlik dimdik ayakta kalır. Osmanlı Hilafetinin gölgesinde kalan gönüller birliğin gerçek anlamlarını idrak eder ve bununla birlikte de istibdat ve kölelik kalkmış olur. İçeride ve dışarıda cereyan eden kargaşa ve sıkıntılar bitti. Bu millet özgürlüğün ebediyen kendisinde kalacağını, zalim sömürgecilerin ellerinden kurtulduğunu anladı.

Kusursuz, mükemmel, kahraman Beyefendiler! Sizler amacınıza ulaşmak için kendinizi feda ettiniz. İstediğinize ulaştınız ve artık dikeni, taşı, kökü olmayan bu toprak ekmeniz için uygun hale geldi. En modern şekilde ekiminizi yapın! Bunun sonucunda da kumandanıyla, öncüsüyle ve tek başına iken de toplu iken de hep kalkınmayı isteyen kişiyle gerçek bir birliği sağlayan herkese semeresi verilir ve onlara selâm durulur.

Şeyh Abdülkerim 'Uveyda'nın Genel Merkezin Yemeğindeki Şiiri

İttihat'ın yolu devletimize kıyamete kadar esenlik verir
Bu yol ülkeyi ve vatandaşları mutluluk ve refahla yaşatır
Kahramanları başları dik şekilde ülkeyi imar eder
Maarif'i geliştirir, sanayinin temelleri yükseltir
Oradaki her insan mutlu olur, herkes amacına ulaşır.
Bütün bunları gerçekleştiren İttihat'ın kahramanlarıdır
Onların vatan toprakları üzerindeki elleri koruyucu olmuştur
Herkesi özgürleştirip, selâmet yolunu göstermişlerdir
Her işi adaletle yapıp, doğru yoldan şaşmadılar
En değerli varlıklarını verdiler, bıkmadan usanmadan azimle çalıştılar
Vatanın her parçasında hakları vardır, bu yüzden
Halk onlara itaat etmelidir.
Takva sahibi ey din kardeşlerim! Size bir nasihatim var
Allah'ın ipine sarılın, Allah'ın ipi ne sağlamdır!
İttihat'ın üzerinde şüphesiz Allah'ın hakim olan eli vardır.
Allah'ın elinde de ceza değil mükafat vardır.
İttihat'a bağlı olan herkes kıyamet gününe kadar izzet içinde yaşasın!

Selim el-Yakubî'nin Şiiri

Şiirim güçlü devlet adamlarını övmek içindir,
Cesaretlerini inkar edemeyeceğim kişiler için söylediğim bu şiir,
'Kalâid'ul-İkyân' kitabındaki dizeleri geride bırakır.
İngiliz ve İtalyan işgaline rağmen birlik ruhu günden güne artıyor,
Doğu-Batı sallanırken Almanya'dan başka kimsenin yüzü gülmüyor
İttihat yıldızı ve iman nuru parladıkça,
Bu böyle devam eder.

Abdurrahman Aziz Bey'in Şiiri

Diyorlar ki; anlat ulu'l-emrin nüfuzunu
Ve dirilt, dinin koruyucularını, evi ve kabri
Dedim ki onlara: Bekleyin, çünkü ben,
Ömür boyunca müminlerin emirini över dururum.
Ey Reşat! Şüphesiz ordun muzafferdir
Düşmanlar asra yemin olsun ki hüsrandadır.
Ey Reşat! Bekle! Çünkü tüm ordu
Karada ve denizde intikam almak istiyor.
Ey Reşat, ağır davran! Çünkü ordu,
Küfür ve dalalet ehlinden sana düşmanlık yapanları paramparça etti.
Ey Reşat, sabırlı ol! Çünkü İngilizler tavşandır
Ama kartallar gibi ordun o tavşanları parçalayacaktır.
Ey Reşat, sakin ol! Şüphesiz ordun düşmanları
Balıklar ve kuşlar için parçalıyor.
Ey Reşat, acele etme! Kuşkusuz ordun tutkundur
Keskin izzet şarabına, fethe ve zafere.

Ey ulu'l-emr! Üzgünüm, çünkü ben
Yıldızı vasfetmekten kaçındım, ay sebebiyle.
Ey Ebu 'Afv, bir anlık şüpheden bile uzak dur
Ordunun vasıflarını hamd ve şükür ile terennüm et.

[21 Teşrin-i Evvel, 3 Kasım 1914] Çarşamba Günü

Bugün heyet darphaneyi ziyaret etti. Altın, gümüş ve madeni paraların nasıl basıldığını gördü. Madenlerin nasıl eritilip kesildiğini, kalıplara döküldüğünü, yuvarlak parçalar yapıldığını ve döküldüğünü izledi. Ardından ellerde dolaşan şekline şahit oldu. Bu işlemlerin tümü elektrikli modern makinalarla kolayca yapılıyor.

[22 Teşrin-i Evvel, 4 Kasım 1914] Perşembe Günü

Bugün öğleden sonra heyet başkanı Fatih Camii'nde genel bir ders yaptı. Cami farklı kesimlerden dinleyicilerle hınca hınç dolmuştu. Cami yaklaşık 5 bin kişi alıyor. Dinleyenlerin yaklaşık 3'te 1'i âlimler ve ilim öğrencileriydi. Ordudan rütbeliler ve askerler de vardı. Dersin konusu Kuran'daki iki dünya saadetini sağlayan şeylerdi: Çünkü bu, Türkiye'de köpüren deniz gibi kabarıyordu. Halk muhabbet ve huşû ile dolmuştu. İnsanlar başkanın söylediklerini idrak etti. Cami dağılmaya başladı ve herkes çok etkileyici bir konuşma yapan bu büyük hoca ile tokalaşmaya başladı. Ders devlete, millete, mücahitlere ve sınırda nöbet tutanlara dua edilerek tamamlandı.

[23 Teşrin-i Evvel, 5 Kasım 1914] Cuma Günü

Heyet bugün öğleden sonra Harbiye Nezareti'nin organize ettiği şehitlerin ruhuna okunacak olan Mevlid-i Şerif için Fatih Camisi'ne geldi. Bu mevlide Sadrazam, Harbiye Nâzırı Enver Paşa, büyük kumandan vekili ile çok sayıda devlet erkânı ve ayanlar ile mebusânlar katılmıştı. Cami tıklım tıklımdı. Mevlid-i Şerif okunduktan sonra müezzinler güzel kıraatleriyle Türkçe

naatlar okudular. Heyet başkanı bu töreni çok etkileyici Arapça duayla tamamladı. Bu mevlid halkın dindarlığına ve dine bağlılığına önemli bir örnekti. Aynı zamanda devlet adamlarını, halkın farklı kesimlerinden insanları da kapsadığı için bu mevlidin önemli bir yeri vardı.

Bugünün akşamında Meclis 2. Başkanı Cezayirli Ali Paşa el-Hasanî heyetimize Şahinpaşa Konağı'nda muhteşem bir yemek tertip etti. Yemeğe devlet erkânından bir grup, ayanlar, vekiller ve gazeteciler de iştirak etmişti.

Burada meclis başkanı Hacı Adil Bey kalpleri büyüleyen bir konuşma yaptı. Ardından davetin sahibi Ali Paşa, Muhammed Murat Efendi, Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Şeyh Selim el-Yakubî, Muhammed Kürd Ali, Şeyh Abdulkadir el-Hatîb, Şeyh Habib el-'Ubeydi ve Abdurrahman Aziz Efendi konuştular. Bu davete Suriyeli vekillerin hepsi gelmişti ama içlerinden sadece Şam vekili Fâris el-Hûrî konuştu. Son olarak da alışıldığı üzere başkan konuştu.

Habib el-'Ubeydi'nin Emir Ali Paşa'nın Yemeğindeki Konuşması[64]

Saygıdeğer Beyefendiler,

Elbette 'insan toplumsal bir varlıktır' sözü üzerine ittifak edilmiştir. Bu derin bir inceleme ve tecrübe ile felsefe vasıtasıyla saptanan bir teoridir. İnsana insan olduğundan dolayı insan demişizdir. İnsan toplumsal bir varlıktır. Bizi bunu söylemeye iten sebep neydi? Çok daha kolay başka faktörler yok muydu?

Söyleyen ne güzel söylemiş:

"Milletim nev-i beşer, vatanım rû-yi zemin."[65]

Bu ve bunun gibileri hulyâ diye adlandırırlar. Bize düşen, varoluş sistemini inkâr ederek, akıl sınırlarına sığmayan, doğal

64 Bu hitabın da Türkçesi es-Seyyid Muhammed Habib el-'Ubeydi', Payitah'tan Nutuklar, s. 20-23. (YHN).

65 Metinde şiirin orijinal hali verilmiştir. Şiir Tevfik Fikret'e aittir. (YHN).

olarak var olduğunu söyleyerek yaşamayı sevenleri çağırmaktır. İnsan, zıtlıkların bir arada bulunduğu bir varlıktır. İnsanlar arasında da sıkı bağlar olmadan birlik olmak mümkün değildir. Bu kardeşlik konusu Kuran'da özel bir konu çerçevesinde, iman temellerine dayalı olarak yer almıştır. "Şüphesiz müminle kardeştir".[66] Peygamberimiz (sav) de Hadis'inde şöyle demiştir: "Allah'ın kulları kardeş olun". Yaratılışın kulu değil, samimiyetin kulu olun. Kuran'da buna şöyle işaret edilmiştir: "Kullarım üzerinde senin bir gücün yoktur". [67]

Hayat bir olgudur. Bunun en doğrusu da âyette belirtildiği gibi insanların kabilelere ve milletlere ayrılmasıdır. "Biz sizitek bir canlıdan yarattık sonra tanışasınız diye sizi kabilelere ve kavimlere ayırdık".[68] İnsanın yaratılışından itibaren milletler ve halklar arasında toplumsal belirtiler vardır.

İnsanlar bazı hayati bağlar karşısında güçlü ve zayıflıklarıyla farklıdırlar. Bu bağlar iki şekilde ortaya çıkar: Biri manevi-ruhani, diğeri ise maddi-fiziksel. İşte bu ikisi; Din ve menfaattir.

Türk ve Arap toplumu bu iki asil millet, bu iki bağ ile birbirine bağlıdır. Bu yüzden Abbasi devrinden yaklaşık 10 asırdan beri omuz omuza yürürler ve hayat savaşında aynı oku atarlar.

Engelli birinin engeliyle yaşaması doğanın kanunudur. Türkler ve Arapları bir araya getiren sıkı bağlar şimdiye kadar ayaktadır ve ayakta kalacaktır. Bu iki topluluk hayatlarının sonuna dek kahramanlar gibi yaşayacaklardır. Din düşmanlarının, fesatçıların ve münafıkların çabalarına rağmen kardeşçe birbirlerine destek olacaklar.

Kalp ve beyin temel organlardır. Hayat bunların varlığıyla vardır. Biri kaybedilirse hayat da biter. İşte Türk ve Arap İslâm âleminde, kalp ve beyin gibidir. Hayat iksiri ve cevheri 'Hilal'dir. Hilal, Büyük İslâm Hilafetini temsil eder.

66 Hucurât Süresi; 49/10.

67 Hicr Süresi; 15/52.

68 Hucurât Süresi; 49/13.

Bu üç olgu, İslâm âleminin birlik olarak kalması için gereklidir. Hayat devam ettiği sürece münafıklara ve arabozanlara rağmen birbirlerinden ayrılmayacaklardır. Nasıl bozulur? Ancak asil Osmanlı Devleti'nde onları birbirinden ayıracak büyük bir cinayet işlenirse, İslâm âlemine karşı toplanılırsa ya da Beytullah'a, Hz. Muhammed'in şeriatına yani dine karşı bir saldırı olursa ancak o zaman olur. Tabi böyle bir suçu mümin olan ya da vicdan sahibi birinin yapması düşünülemez.

Bu gerçek bu iki millette tek kişinin gerçeği değildir. Bu gerçeği hakkıyla bilen hak ettiği değeri verir. Çünkü gözle görülen, elle dokunulabilen bir şeydir. Dikkat edilecek üzerine düşünülecek bir mesele değildir.

Bir ya da 1,5 yıldır başlamış olan savaştan önceki durumumuza bir göz atalım.

Türküyle Arabıyla aynı duygular içerisinde yaşayan bir toplum değil miydik? Birlik çabaları için omuz omuza vermemiş miydik? Düşmanların üstünlüğü dolayısıyla mili haklarımızı hatta doğal haklarımızı korumaktan acizdik? Bu nasıl böyle oldu diye saçlarımı yoluyordum. Güçler dağılmış, birlik değil de ayrılık olsaydı halimiz nice olurdu? Şu an yaşıyor olur muyduk? Zalim düşmanların tuzaklarından kendimizi koruyabilir miydik? Şunu bilin ki, düşmanlar İslâm âlemi üzerindeki sakladıkları tüm hayallerini gerçekleştirirlerdi ve İslâm âlemine ölümcül darbe vururlardı ve geriye hiç kimseyi bırakmazlardı. Bu gerçeği akıl süzgecinden geçirelim ve sonra bir göz atalım. Bu mantıklı deliller bizi nereye götürür!

Evet, eğer Türk ve Arap birbirinden ayrılırsa her ikisinin de yaşama şansı yok. İslâm âlemi için hayat kaynağı olan 'Osmanlı Hilali'nin gölgesinden bir karış dahi uzaklaşanın yaşama şansı yok.

Osmanlı milleti sayıları 30 milyonu geçmediği halde bağımsızlığını hilal sayesinde korudu. İşte Hint bölgesindeki Müslüman kardeşlerimiz esaret altında haykırıyorlar. Orada nüfus 80 milyon ve düşman onları zincirlerle bağlamış durumda. Fas Devleti daha dün bağımsızdı nüfusu 12 milyondu. Varlığını ve sal-

tanatını korumaktan aciz kalacağı aklına gelir miydi? Fransa'ya yem olacağını ve o hain ülkenin elinde oyuncak olacağını hiç düşünür müydü? Afrika'da 60 milyondan fazla Arap vardır. Ancak düşmanın baskısından kendilerini koruyamadılar. Zincirlerle ve prangalarla vuruldukları halde yükselebilirler miydi? Aynı şekilde Kafkasya'da, Buhara'da ve diğer Asya bölgelerinde Türk soylu milyonlarca din kardeşimiz Afrika'daki Arap halkının çektiği acının aynısını çekiyor ve düşman baskısı altında haykırıyorlar. Neden kendilerini, milli ve doğal haklarını koruyamadılar?

Şüphesiz bu gidişatın sırrı 'Hilal'siz olmalarında gizlidir. Gecenin bir vaktinde ay ışığı bile olmadan yola çıkan kişi çok geçmeden karanlığın bağrında kaybolur gider. Yaşasın bizi ışığından mahrum etmeyen Hilal!

Beyefendiler,

Aslında açıkladıklarımız çerçevesinde güçlü bağlara dayanan ve sağlam temeller üzerinde kurulmuş Türk-Arap arasındaki kardeşlik dayanağını sarsan bu dördüncü imkânsızlıklardan biri değil mi?

Bu iki millet arasındaki sıkı ve eski kardeşlik bağı bugün daha sağlam temeller üzerine kuruludur. Çünkü her ikisi de din kardeşlerini düşmanların esaretinden kurtarmak istiyor. İnşallah ikisi de bu çabaların semeresini alacak. İlk önce yakın zamanda güzel bir başlangıç yaparak Kafkasya'nın dağlarını ve Mısır'ın ovalarını ele geçirecekler. Oradaki Türk-Arap kardeşlerini daha da önemlisi din kardeşlerini düşmanlardan kurtaracaklar.

Bugün yine Türkü de Arabı da aynı temiz hisleri ve duyguları içlerinde taşıyorlar. Birbirlerine aynı sarsılmaz güçlü bir kardeşlikle bağlılar. Düşman bunu iyi bilsin! Sonra kendisini tutamaz da bu durum tarihe gurur ve övünç kaynağı olarak geçer.

Hayfa Müftüsünün Emîr Ali Paşa'nın Yemeğindeki Konuşması

Saygıdeğer devlet yöneticileri ve vekilleri,

Duygularımı, değerli arkadaşlarımın düşüncelerini ve mem-

leketimin insanının duygularını İslâm Hilafeti'nin huzurunda paylaşma fırsatı bulduğum için çok mutluyum. Osmanlı saltanatının bu değerli makamında, yüce nazırlığımızın karşısında olmaktan gurur duyuyorum. Osmanlı padişahları beylikler zamanında neredeyse yok olacak olan İslâm topraklarını bir araya getirdi. Bu padişahlar Haremeyn-i Şerifeyn-in hizmetkârı oldukları için gurur duyuyorlardı. Bu onların yıldızını kutsal topraklarda parlattı. Bu yüzden Haremeyn onların eserleriyle dolmuştur ve onların İslâm ümmetine yaptıkları hizmetler dünyadaki herkes tarafından görülmüştür. Kalbinde zerre kadar iman olan bu büyük padişahların sancağından ayrılamaya razı olur mu ya da akıllı olan biri din düşmanlarının, alçakların vatanına hükmetmesini ister mi? Asla! Yeryüzü yarılıp tekrar birleşse bile daha önce iki asır boyunca haçlılara karşı savaşan bu millet şimdi onların bayrağı altında yaşayamaz. Aksine her bir fert Osmanlı sancağının varlığını korumak için kendisini feda eder.

Siz değerli nâzırların iyi işleri olmasaydı özellikle de iki önemli büyük işiniz olmasaydı, bu milletin oluşumu sekteye uğrardı.

Birinci önemli iş, 'İslâm Birliği' çağrısı yaptınız. Bunu gerçekleştirmede Allah'ın izniyle gayet başarılı oldunuz. Tüm bölgelerdeki Müslümanları ve İslâm topraklarını bir araya getirdiniz. Bunun sonucunda yeryüzünde hiçbir milletin karşısında duramayacağı bir güç oluştu. Allah (cc) bu mükemmel amaca sizi ulaştırdı. İkinci önemli iş ise, İslâm'ı ve Müslümanları en yüce mertebeye yükselten ve muzaffer olunan bu yüce cihadı ilan etmenizdir.

İslâm ümmeti ve Osmanlı Devleti bu kutsal cihattan önce yabancıların hilelerinden çok muzdaripti. Ancak cihat ilan edilince bunların hepsi bitti ve özgür olduğumuzu hissettik, bağımsızlığın tadına vardık. Nasıl olur da sizlere kendimizi feda etmeyiz?

Eğer bizler arasında bazı isyancılar çıkarsa bunu tüm Arap halkına mal etmek büyük bir hata olur. Bizler de aynı şekilde sizden bir grubun yaptıklarını değerli Türk halkının hepsine nispet edemeyiz. Özet olarak şunu söylemek istiyorum. Arap halkı, devletinin yolunda kendini feda eder. Bu yolda Arap halkı kutsal

İslâm Hilafeti'ni kanının son damlasına kadar savunmaya hazırdır. Allah sizlere yardım etsin. Rabbim bizleri O'nun sözlerini işiten ve en iyi şekilde onlara tabi olanlardan eylesin.

Abdurrahman Aziz'in Şiiri

Bir yere edebiyatçılar gelince şan-şeref kazanılır,

Ey kahraman başkan! Şairlerin en iyisi bile

Senin dengin değildir.

Acaba bir eksikliğim mi var da şairlerin mertebesine ulaşmamı engelledin!

Efendim, büyük adamlar hakkında iyi konuşurdunuz. Unuttunuz mu?

Demiştiniz ki şiir azametli insanları överse kolay yazılır

Ey çok affeden sana feda olayım, yeter ki gülümse!

Yeter ki müsamaha göster ve bana 'haydi Akkalı söyle' de!

Sizden şiir söylemeyi öğrendim ey örnek insan.

Ey (Musa) insanların lideri, hahamların ve âlimlerin rehberi,

Ey aydınlatmak için doğan ay, ileri görüşlü, düşünceleri destekleyen insan!

Ey Muhammed'in şeriatını yayan, yöneticilere önderlik eden!

Sizler İslâm'ı ve Harem'i Şerif'i kurtaran, düşmanlardan koruyanlarsınız.

Her yeri zamanın şerrinden koruyup, yüksek mertebelerde kalınız.

Şeyh Selim el-Yakubî'nin Şiiri

Bu gece mutluluk gecesi ve ben bu geceleri severim

Ali Paşa ve hükümet görevlilerinin nuru geceyi aydınlattı

O nadir gecenin güzelliği,

Kalbimin derinliklerinde, gözbebeğimdeydi.

Ali er-Rîmâvî'nin Şiirleri

Gecemiz öyle bir gece ki her yeri mutluluk ve muhabbet kaplamıştı,

Gelenlerin yüzünün nurundan utanan ay o gece doğmadı.

Özlemle karışan umutlar, arzular herkesi sardı

Herkes muhabbetle birbiriyle sohbet etti

Ey halk! İstediğin gibi rahat, mutlu, huzurlu bir hayat yaşa

Vakit apaçık, zafer size gülümsüyor

Ali Paşa'yla birlikte mutluluk sizinledir.

Cumartesi Günü

Heyet, bugün öğlen Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin davetlisi olarak meşihat dairesine gitti. Heyet üyelerine cesaretlerinden ve samimiyetlerinden dolayı Halife'nin hediyelerini ve liyakat madalyalarını takdim etti. Her bir heyet üyesine padişahlık beratını ve madalyayı kendi eliyle verdi. Madalyaların dördü altındı. Bunlar da heyet başkanına, Şam, Beyrut ve Halep müftülerine verildi. Diğer üyelerin madalyaları gümüştendi. Ardından heyet saygı ve hürmetle yolcu edildi. Heyet şükranlarını sunarak ve dualar ederek çıktı.

Heyet başkanı Es'ad eş-Şukayri iki beyit söylenmesini önerdi. O anda Ali er-Rîmâvî Şeyhülislâm'ın huzurunda ve diğer hukuk mensuplarının karşısında şunları söyledi:

Günler zorlaşıp musibetler arttığında,

Senin yaptığın iyilikler etrafı aydınlatır.

İnsanlık için medeni bir hukuk inşa edip,

Asrımızı İslâm'ın nuruyla süsledin.

Enver Paşa'nın Hediyesi

Büyük kahraman Harbiye Nâzırı büyük komutan Enver Paşa yeni hicrî yıl münasebetiyle güzel isminin nakşedildiği altın saati her bir heyet üyesine hediye etti. Heyet bu hediye karşısında

nazik düşüncesinden dolayı Enver Paşa'ya teşekkür etti. Enver Paşa'yla selâmlaştılar. Her bir heyet üyesi ömür boyu unutamayacağı hatta onların çocuklarının da unutamayacağı bir hatıraya sahip oldu.

Selim el-Yakubi'nin Enver Paşa'nın Huzurundaki Şiiri

Ey Enver! Sen gerçekten anılması gereken seçkin birisin
Her söylediğin mutluluğa sebeptir
Ay gökyüzünü aydınlattığında
Bil ki Enver bugün daha nurludur.

Ganimet Olarak Alınan Denizaltıda Tören

Heyetimiz Çanakkale cephesinde düşmandan alınan Fransız denizaltısında düzenlenen törene iştirak etti. Bu tören Bahriye Nezareti'nin bulunduğu büyük alandaydı. Törene Harbiye Nâzırı ve Başkumandan vekili Enver Paşa da katıldı. Ayrıca törende devlet erkânından, askeriyeden özellikle bahriyeden komutanlar ve subaylar da mevcuttu. Bahriye askerleri marşlar takdim ettiler. Ardından denizaltının kenarından üzerinde 'Müstecip onbaşı' yazılı bir bayrak yükseldi. Bu isim denizaltını top atışıyla vuran kişiye aitti. Ardından denizaltı, savaş tatbikatı yaptı. Bu güzel tören dua ile tamamlandı.[69]

Heyetin Nâzırlara ve Devlet Erkânına Verdiği Yemek

Heyetimiz 27 Ekim günü akşam değerli nâzırlara, bazı bahriye erkânına, Ayan ve Mebusan Meclisi başkanlarına ve bir grup vekillerine Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan Konağı'nda çok güzel bir yemek tertip etti. Bu gece zevk ve sefanın bir arada olduğu renkli bir geceydi. Heyet başkanı yaklaşık bir saat süren siyasî, toplumsal ve ahlâkî bir konuşma yaptı (konuşma metni verilecek). Ko-

69 Heyet önemli bir olaya şahitlik etmiştir. Fransız Turqoise denizaltısı, 30 Ekim 1915 günü tarafından isabetli bir atışla vurulması üzerine karaya oturunca mürettebat esir alınmıştır. Denizaltı Osmanlı Donanması'na dâhil edilmiştir. Denizaltıya 10 Kasım 1915'te bir törenle kendisini vuran askerin ismi yani Müstecip Onbaşı ismi verilmiştir. (YHN).

nuşmasını her tamamlamak istediğinde bazı davetliler 'devam, devam' diye bağırıyorlardı. Konuşması sırasında duygulandı, güldü ve ağladı. Bu konuşmaya saygıdeğer Harbiye Nâzırı altın değerinde şu sözlerle cevap verdi: "Eğer biz bu savaşa girmeseydik İslâmiyet'in ve Osmanlı'nın çöküşüne sebep olacak tehlikeli sonuçlarla karşılaşırdık. Müslümanlar ne zaman ayrılığa düştülerse aynı Endülüs'te ve diğer yerlerde olduğu gibi zillete dûçâr oldular. Ne zaman da birlik oldularsa işte o zaman güçlendiler ve tüm amaçlarına ulaşabildiler. Osmanlı Devleti de ancak ve ancak Allah'ın yardımı ve desteğiyle zafer kazandı". O, heyet başkanının sözlerinden şunu anladı. İlim adamları İstanbul'a ve Çanakkale'deki savaş alanına hükümeti ve onun arkasında giden yolun gücünü ve hazırlığını incelemek için gelmişlerdi. Ayrıntılı incelemelerinden sonra hükümetin yaptıklarını dikkatli bir şekilde, teyakkuz halinde ve tam bir hazırlık içinde yaptığına kanaat getirdiler.

Sonra Enver Paşa kendi adına ve nâzırların adına, 4.ordu komutanı ve Bahriye Nâzırı büyük kumandan Ahmet Cemal Paşa'ya değerli ilim adamlarını fırsatını bulup gönderdiği için teşekkürlerini sundu ve övgüler yağdırdı. Konuşmasını Emir'ul-Müminin Hazretlerine teşekkürle tamamladı ve O'nun sağlığının ve zaferlerinin devamı için dua etti. Ardından şiirler okundu ve konuşmalar yapıldı. Konuşanlar arasında Şeyh Abdulkerim 'Uveydâ, Şeyh Selim el-Yakubi, Şeyh Rıfat Tuffahâ ve daha başka isimler de vardı.

Heyet o gece merkez kumandanı Cevat Bey vasıtasıyla Başkumandan vekili Enver Paşa'dan memleketlerine dönmek için izin istedi. Enver Paşa kendisine şöyle dedi: "Değerli misafirlerimizi şimdi bırakma! En azından pazar günü açılacak olan Millet Meclisi açılış törenine katılsınlar. Ondan sonra yolculuklarını düşünürüz". Heyet 1 Kasım Pazar günü Osmanlı Millet Meclisi'nin resmi açılışına katıldı. Bu yıl meclisin 2.yılıydı. Açılış Halife Hazretlerinin, Veliaht'ın, Hanedan üyelerinin, komutanların, ayanların ve devlet erkânının katılımıyla gerçekleşti. Pazartesi günü heyet nasıl geldiğinde büyük bir saygı ve hürmetle karşılandı ise aynı şekilde Haydarpaşa İstasyonu'ndan uğurlandı.

Es'ad eş-Şukayri'nin Nâzırlara Verilen Yemekteki Konuşması

Biz, Suriye ve Filistin halkı adına bu yemeğe Osmanlı devlet büyüklerini davet ettik. Onları büyük diye vasıflandırmam hem makamlarının yüceliği hem de davranışlarının güzelliği dolayısıyladır. Zat-ı âlilerinin yüceliğine açıklık getirecek olursak; onlar makamlarına geldikleri andan itibaren çalıştılar ve büyük devrimi gerçekleştirmek için çaba sarf ettiler. Geçmiş hükümet devrildi. Ardından gelişmiş hükümetlerde olduğu gibi kuralları olan yeni bir hükümet kurdular. Bu durum çok büyük bir olaydır. Makamlarına gelince her devlette olduğu gibi en yüksek makamlardır. Çünkü o makamlarda genel itibariyle yönetim işleri, iç ve dış siyasetle meşgul olunur. Davranışlarının yüceliği ise onlar eski nâzırlar gibi halk ile aralarına kalın bir set çekmediler. Her yaptıkları işe kendilerini verdiler, halkın arasına karıştılar ve dini kurallara riayet ettiler. Gece gündüz vatana hizmet etmek için çabaladılar. Yüce hilafetin gölgesinde kutsal İslâm birliği düşüncesini Müslüman halklara anlatmak için çalıştılar. Bunun yanında ahlâklarının yüceliği de Suriye ve Filistin'den İstanbul'a, Çanakkale'deki mücahitleri ziyarete gelen ilim adamlarını kabul etmeleri, ağırlamaları ve onlara tüm kurumlar hakkında bilgi vermeleridir. Böyle büyük savaşlara hazırlık olmadan girilmez.

Çünkü askeri sırlar hemen açıklanmaz. Öncelikle bu daveti kabul ettiğiniz için sizlere şükranlarımı sunuyorum. Sizlere sizinle ve sizin parti üyelerinizle ilgili bir şey anlatmak istiyorum. Sizler korkunç durumlarla karşılaştınız ve birçok insan bunların önünde duramayacağınızı sandı. Bunlardan en önemlisi devrim zamanında ortaya çıkan ayrılıkçı gruplar, partiler ve her grubun münferit hareket etmesidir. Kürt, Çerkez, Arnavut, Arap ve Türklerde olduğu gibi. Bunun yanında içlerinde bulundukları dini ve siyasi bağ da zayıfladı. İnsanlar darmadağın olmuştu. İstekleri uğruna atıştılar ve amaçları için parçalara ayrıldılar. Çok geçmeden bu siyasi parti gece gündüz demeden bu farklı grupları tek bir amaç etrafında toplamak için çalıştı. Sonra da din kisvesi altında 'Muhammediye Cemiyeti'nin çalkantısı ortaya çıktı. Her Müslüman sanki daha önce bu dine bağlı değilmiş

gibi kendisini Muhammedi diye kaydettiriyordu. O an gözler şaştı kaldı, can boğaza geldi. Çünkü din insanlar için en önemli etkendir. Allah Hak için çalışanı küçük düşürmez. Sizin partiniz bu kargaşayı bastırdı. Ardından Suriye, Filistin ve bunlara bağlı şehirlerde isyan kendisini gösterdi. Ulusal ve yerel gazeteler yanlış anlaşılmanın ortadan kaldırılması gerekliliğini düşünerek harekete geçti. Heyetler birbirini izledi. Turistler, delegeler ve temsilciler bir anda çoğaldı. Türk ve Arap söylemi yayılmıştı. Düşünceler kötüleşmiş ve konuşmalar ciddileşmeye başlamıştı.

Suriye'den İstanbul'a gelen ya da İstanbul'dan Suriye'ye giden her bir kişi yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırma çabasına giriyordu. Zira sürekli dillerde dolaşıyordu. Yayınlanan birçok rapora göre, hükümeti yöneten bu siyasi parti yanlış anlaşılma hastalığını ortadan kaldırmak için maddî-manevî tedavi çeşitleri ortaya koydu. Bu durumda korkusuzca davrandı. Bu olay şairin dediği gibiydi:

Tüm tedavimize rağmen / Geçmedi içimizdeki hastalık

Bu söylentiyi çıkaranlar yanlış anlaşılmanın her iki millette kendisini gösterdiğine emin olduklarında artık kökünden söküp atmaya imkân kalmamıştı. İlahi hükme bağlı olarak seferberlik ilan edildi. Suriye'de bu işi üstlenen kardeşiniz, büyük devlet adamı, iyi ve kötü günler geçiren Ahmet Cemal Paşa bu ilanı yaydı. Tek tek şehirleri, kasabaları ve köyleri dolaşmaya başladı. İnsanların içindeki duygular duruldu, hastalığa teşhis kondu ve hastalığın etrafında yayılan düşünceler engellendi. Ümitsizler raporlar neticesinde bu hastalıklara tedavinin mümkün olmadığı düşünüyorlardı. Asla! Bu kronik hastalığı ortadan kaldıracak ilaçlar vardı. Bunlar; sürekli iletişim yolları oluşturmak, yüksek okullar kurmak, zirai gelişimleri sağlamak, adaleti tesis etmek, dini hükümleri güçlendirmek ve demir yolları kurmaktır. Ayrıca sadık, büyük insanları ziyaret etmek ve görüşlerini almak onları yüzüstü bırakmamak da gerekmektedir.

Bu yüce dinin elçisi Hz. Muhammed (sav) de şöyle buyurmuştur. "İnsanlara hak ettikleri şekilde muamele edin!" Ahmet Cemal Paşa'nın kapısında kapıcı olmazdı, insanlarla aracısız gö-

rüşürdü, Müslümanlardan zayıf olanların şikâyetlerini dinlerdi, Osmanlı halkına sevgi gösterirdi, korkanları korkularından emin kılardı, fakirlere ve muhtaçlara yardım ederdi. İnsanları itaat etmeye teşvik etti ve birlik duygusunu aşılamaya çalıştı. Bu birlikle beraber münafıkların, yaygara çıkaranların umutları boşa çıktı. Sadık insanlar O'nun yanında oldu, O da samimi olanları yanına aldı ve kısa zaman içerisinde zalimleri korkuttu. Bu işlerin bu şekilde olacağı hiçbir insanın aklına gelmezdi. Bu işleri anlatacak olsan koca ciltli kitaplar oluşurdu. Bu yapılan işlerden sonra herhangi bir alanın düzeltilmesini isteyen biri kalmadı. Yalan yanlış konuşan insanlar seslerini kesti. Çok güzel reformların gerçekleştiği böyle bir ortamda insanların kedilerine gelmesi gerekiyordu. Ancak amaçlar ve olaylar noktasında anlaşma sağlanamadı. Tabi ki bu da İstanbul'da bazılarının kulağına korku, feryat, kuruntu şeklinde yayıldı. Partinizin içinde de boş sözleri çıkaran olmuş olabilir. Ancak işte oranın âlimleri, ileri gelenleri ve kendisine güvenilen erkân bu sofrada sizin etrafınızda. Onlar, ileri gelenlerle, ayanlarla, tüccarlarla, çiftçilerle ve genel halkla sürekli iletişim içerisindedirler. Burada sizlere toplumun genel olarak durumundan ve Ahmet Cemal Paşa'nın gerçekleştirdiği ciddi reformlardan bahsettiler.

Buraya gelip şu an aranızda bulunan âlimler değerli insanlardır. Az önce isimlerini ve durumlarını dinlediniz. Söylenenler hakkında birinizin aklına şüphe düşerse, bunlar Ahmet Cemal Paşa'nın dalkavukları, O'na makamı dolayısıyla yaranmaya çalışanlar diye bir şey düşünen ve münafıkların sözlerinden zihni bulanan varsa, anlatılanların gerçekliğini bizzat görüp anlaması için içinizden bazılarını davet ediyoruz. Aklınıza böyle şeylerin geleceğini sanmıyorum, bu kardeşinize güvenin. O'nun Adana, Irak, İstanbul ve savaş bölgelerinde yaptıkları gün ortasında güneşin görünüşü gibi ortadadır. Savaş meydanlarında rütbesi düşük olsa da etkisi büyüktü. Bazı insanların bu kahramanın yaptığı genel reformlara, çok önemli faydalı işlere, büyük hizmetlere bakmadan O'nu eleştirmesinden ötürü çok ama çok üzgünüm. Fakat amaç farklı!

Burada abuk sabuk şeyler üzerine yapılan araştırmayı siz-

lerin huzurunda anlatma gereği görmüyorum. Bu saçmalıklara kulak asarsanız aklınıza şu gelsin. Belirli amaçları olan bu insanlar sizin yaptıklarınızdan hoşnut olmazlarsa O'nun hakkında yazdıkları gibi sizin hakkınızda da yalan haberler neşrederler. Ancak onlara kulak asmamak ve cevap vermemek yüzlerine gülümsemekten çok daha iyidir. Bizden ve sizden istenen ülkenin idaresinde dikkatli olmaya devam etmektir. Allah ve Resulü dini yüceltenlerden razı olur.

Allah'tan başka yardımcısı olmayan zayıf insanlara merhamet etmenizden, onların hallerini hatırlarını sormanızdan, zalimlerin de zulmüne karşı onları korumanızdan Allah (cc) hoşnut olur. Dışişleri Nâzırımız Halil Beyefendi Alman İmparatoru'na Müslümanların sevincini ulaştırmak için geçen sene Kadir Gece'sinde mücahitlerin sultanı Selahattin Eyyubi'nin kabrinin avizesini hediye etti. O ileri görüşlülüğü ve yüce gayreti ile bu şekilde ve bu zamanda yapılmasını uygun görmüştü. Bu sayede barış antlaşmasında Müslüman âlimlerin Hindistan ve Buhara gibi yabancı ülkelerde dini konuları kardeşlerine anlatabilmesi için özgürlük verilmesinin görüşülmesini istemişti. Rus ve İngiliz hükümetleri âlimlerimize baskılarını sürekli artırıyordu. Âlimlerin uzun süre sömürge devletlerinde kalmalarına, irşad çalışmalarına ve vaaz etmelerine müsaade edilmiyordu. Buna rağmen âlimlerimiz, Osmanlı devletinde rahat rahat dolaşıp irşad çalışmaları yapıyor ve vaaz edebiliyorlardı. Bazı âlimler gizli planlar yapıyorlardı ona rağmen baskı yoktu. Eşitlik kuralı devletleri yok eder. İslâm din âlimleri din konularını anlatmada, insanları irşad etmede ve gezilerinde özgür olmalılar. Hükümetler zulmettiler. En şiddetlisini de Rus hükümeti yaptı. Siyasi amaçları için Kuran'ın bazı âyetlerini çıkardı ve Müslümanların onlara uymasını zorunlu kıldı. Aynı şekilde İngiliz hükümeti hâlâ bazı İslâm hükümlerini yok etmek için çabalıyor.

Aynı Fransa'nın Cezayir, Tunus ve diğer İslâm topraklarında yaptığı gibi. Bu yüzden İslâm dini âlimlerine bu özgürlüğün verilmesi ve bunun antlaşmada yer alması zorunlu bir durumdu.

Bu durum hükümetimizin ve onun bağlı olduğu siyasi partisinin en önemli işlerinden biri oldu. Hükümet üyelerinden Ce-

mal Paşa'nın bu işleri yapması O'na olan güven duygusunu ortaya çıkardı. Boş konuşmalar kesildi ve abuk sabuk konuşanlara engel olundu. Rabbimizden bu Osmanlı hükümetine başarılar ihsan etmesini diliyoruz. Allah sırat-ı müstakimde ve milleti yolunda gitmeyi nasip etsin. Allah(cc) Emir'ul-müminin'e zaferler ihsan etsin. O'nu, hükümettekileri, askerleri, donanmaları başarılı kılsın ve Osmanlı Devleti'ni her türlü beladan ve afetten muhafaza etsin.

Abdurrahman Aziz Bey'in Şiiri

Hilafet diyarına ve yöneticilerine selâm olsun!
Yıldız Sarayı'na ve düşmanlarını bertaraf eden,
Ordunun komutanlarına selâm olsun!
İttihat üyelerine ve heyete selâm olsun!
İbadet etmek için camilerine girdiğimizde
İstanbul sakinlerine teşekkür edeceğiz.
Müşriklere karşı kazandığımız zaferi sağlayanlara
Uzun ömür dileyip dualar edeceğiz.

Ali er-Rîmâvî'nin Şiiri

Ciddi bir şekilde uyanıp zamanı uyandırdınız
Azimle çalışıp asrı dehşete düşürdünüz
Yok olan bir millete yetişip büyük musibetlerden kurtardınız.
Selâm olsun sizlere! Ne büyük işler yaptınız.
Büyük mucizeler bugünlerdedir.
Bazıları acı bulsa da, tadı damakta kalan anayasayı yaşatanlara selâm olsun!
Siz onu kılıçlarla ve mızraklarla yayınladınız
Azminizle sancaklarda yaşattınız.
Sizler, zorluklarla alındıktan sonra,
O'nu geri döndüren Edirne kahramanlarısınız.

Kadınların ırz ve namuslarını kurtarıp,
Onlara haklarını iade ettiniz.
İslâm'ı yüceltip şu kabirde yatanı
Sevindirdiniz.
Ey saltanatı himaye edenler!
Allah sizi denizde ve karada düşmanlara karşı korusun.
Savaş zamanında düşmanları ateş çemberine alıp
Orayı askerlerinizle onlara dar ettiniz.
Bu büyük savaşta düşman bozguna uğradı.
Bir başka büyük savaşta da
Nil nehri kıyısında Mısır'ı onlardan çekip alacağız.
Denize kadar Anafarta'ya vardılar
Ama bir karış bile ilerleyemediler.
Arıburnu'nda onlara nasıl olduklarını sorma!
Kaplanla karşılaşan birinin halini bilmez misin?
Nil'e uzak olan Sultan Kalesi'ne bakıp hüsranla kaçtılar.
Üç bin top attılar ancak,
Toplarımızın ucundan azıcık bir yer kırdılar.
Hezimete uğrayıp
Geriye sadece üç beş kişi kaldılar.
Siz savaş adamlarıydınız, diğer işlerde de üstündünüz.
Çabaladınız ve Arapları yanınıza çektiniz,
Onlara varlıkta da yoklukta da kardeşiz dediniz.
Araplar da düşmanlara karşı her zaman yardımcınız olup
Hiç karşınızda durmadı.
Osmanlıyı vatanları kabul ederler,
Türklere açıktan ya da gizliden en ufak kötü bir şey söylemezler.
Sizinle yaşayıp sizinle ölüyor,
Mutluluğunuza da üzüntünüze de ortak oluyorlar.

Soy olarak da sizden farklı değillerdi
Ve din sizleri bir araya getirmişti.
Sizler Osmanlı'nın kurtarıcıları
Araplar da kılıcıdır.
Sizler O'nun sağ eli,
Araplar ise sol elidir.
Sizler ayrı topraklarda yaşasanız da
Din sayesinde etle tırnak gibisiniz.
Bugün hem Arap hem de Türkler gazidir,
Hep beraber düşmanlarına sel gibi akan mücahitlerdir.
Toz duman arasında düşmanlarını katlediyorlar
Bu ne kadar çok ölü, ne kadar çok esir!
Çok çabalayıp sevgi ve vefayı güçlendirdiniz,
Artık hüküm sahibi de adaletle karar vermeli.
Bu bizden size sizden bize bir söz olsun.
Bizden size apaçık bir samimiyet, sizden de bize büyük bir hoşgörü.
Devlet sevgisinde en önemli şey samimiyettir.
Halkı birleştirmede de hoşgörü gibisi yoktur.
Samimiyet ne güzel şey bir milleti
Fikren ve kalben birleştirdi.

Hilafetin Misafirleri[70]

Hükümet ile ilgili bilgi sahibi biri bize şöyle dedi: "Osmanlı Hükümeti, sizin ilmî heyetinize gösterdiği misafirperverliği ve saygıyı birçok imparatora, krala ve devlet başkanlarına göstermemiştir." Ben de O'na cevap verdim: "Akrabalar, iyilik yapmalarıyla bilinirler. Aile efradına cimrilik yapan başkalarına daha cimri davranır. Cimrilikten ve surat asıklığından Allah muhafaza etsin. Allah cömertliğe alışan ve gülümseyen yüzler versin."

70 Muhammed Kürd Ali'nin yazılarından. (el-Muktebes'in sahibi)

Evet, hükümetimiz heyetimizin rahatlığı ve mutluluğu için çok çaba sarf etti. İstanbul'da nasıl ağırladı ise savaş bölgesinde de öyle ağırladı. Heyet olarak Emir'ul-müminin Halife Hazretleriyle, Veliaht Hazretleriyle, nazırlarla ve farklı mevkilerdeki devlet erkânıyla görüştük. Hatta savaşta ordunun sıradan askeriyle dahi görüştük. İnsanın gördükleri karşısında içi rahatlıyor ve kısa zamanda yapılan şaşırtıcı şeyler hatırlanacak şeylerdi. Hep güler yüzlü bir karşılama ve güzel ikramlarla karşılaştık. Her nereye baksan sanki tek bir kişiden çıkıyormuş gibi benzer tavırlarla karşılaşıyorsun. Hatta kadınlar bile öyle sıkı çalışıyor ki heyet bu durum karşısında şaşkına döndü ve kadınlara teşekkür edip samimiyetlerini kutladı.

Suriye –Filistin ilmî heyetine gözler saygıyla bakıyor. Bu da Osmanlı'nın güzel ahlâkını, doğunun misafirperverliğini ve İslâm kardeşliğini temsil ediyor. Halkı yumuşaklığın, hoşgörünün ve güzel ahlâkın küçültülmüş resmi olarak gördük. İstanbul çok eskiden de öyle bilinirdi. Bu sefer de Türkler ve Araplar arasında hâkim olan samimiyet canlı bir örnekti. Türkler ve Araplar bu devletin en güçlü, en zeki ve en üstün milletleridir.

Bu topluluğa karşı hürmet başkentte bir elektrik akımı gibi yayıldı. Nereye giderlerse gitsinler saygı ve hürmetle karşılandılar. Halk, heyet üyelerimize muhteşem bir yakınlık gösterdi. Yemeklerinde ve ağırlamalarında çok hassas davrandılar. Hazırlanan tüm sofralar, yapılan konuşmalar, dile gelen gönüller, tokalaşan eller, bağlanan gönüller herkesi bir araya getirmişti. Gerçekleri şehirlerinden başkente, başkentten de şehirlere taşıyan bir heyet gördükleri karşısında çok etkilenmişti. Düşmanları kovma konusunda hükümetin sahip olduğu gerçek gücünü bilgi vermek üzere heyetin gönderilmesine dair Paşa'nın vardığı görüşün haklılığı ispatlanmış oldu. Memleketimizdeki insanlar din adamlarının, yazarların, düşünürlerin yolundan giderler.

Delili olan, delili olmayana karşıdır. Bir olayda hazır bulunan kişi bulunmayanın görmediklerini görür. Gözün gördüğü, kulağın duyduğu, beş duyu organının hissettiği her bir keder, zamana şükretmeyi hatırlatır. Davranışlar ve konuşmalar zamanın, olayların değiştiğini gösteriyor. En büyük hatalardan biri aynı

vatanda yaşayan bir milletin birbirini tanımaması ve uzaktakilerin yakındakilerin iyiliklerini idrak edememesidir. Ayrıca dünyanın kendi nazar ve akıllarının sınırında bitiyor görmeleri en büyük kusurlardandır.

Yolculuk dolayısıyla heyetimiz yolculuğun zorluğuna, sıkıntısına tahammül etti ancak içinde büyük bir sevinçle dönüyor. Heyet, çocukları ve torunları gördüklerini ve duyduklarını hep anlatacaklar. Büyüklerinin duygularını, sözlerini ve şehirlerin güzelliklerini hep anacaklar. Allah, İstanbul'a gelenlere samimi davranmaktan bir an dahi vazgeçmeyen bu parlak yüzleri daim eylesin. Buradaki topluluk milletin en gelişmiş topluluğudur. Vilayetlerden gönderilen, halkın ileri gelenlerinden seçilen en değerli topluluktur. İstanbul cennet gibidir. Allah o şehre verdiği mutluluğu başka şehre vermemiştir. Oranın halkının yumuşaklığı, hoşgörüsü ve güzel ahlâkı olmasaydı orada kimse onlarla yaşamak istemezdi, hiç kimse orası hakkında bir harf dahi yazmazdı.

Türklerin asıl ülkelerinde kaynaşmış hallerini görmeyi çok isterdim. İnsanlıklarını, köylülerini, şehirlilerini görmeyi arzulardım. İstanbul'a yola çıktığımızda uzun zamanda ulaşılacak şeyleri kısa zamanda kaydetmenizi Allah bizlere nasip etti. Bu güzel toprakları paylaştığımız kardeşlerimiz hakkında dün ve bugün arasında sahip olduğumuz bilgileri karşılaştırma imkânı bulduk.

Şu cümleler ispat edilmiş oldu: "Türk, düzene uyum sağlar ve boyun eğer. Türk komutanı gibi cesurdur. İdarecisinin emrini yerine getirir ve düzene itaat eder." Çünkü düzenin aynı Arap kardeşindeki gibi Türk'ün de zihninde ayrı bir yeri vardır.

Dindarlık konusunda da Türkler ve Araplar birbirine benzer. Türklerin Mekke ve Medine'den gelen her şeyi kutsal saydığına şahit olursun bu yüzden Arap birini de mübarek sayar ve sever.

Aslında bu hüküm eski bir araştırmanın sonucudur. Ama insanların huylarını ve halkların özelliklerini araştırma gibi bir gayesi olmayan bir yolcunun yeni tecrübeleri bunu desteklemektedir. Yolcunun Türk kardeşlerimizde gördüğü güler yüzlülük

Adana'dan Konya, Bursa, Eskişehir, İzmit ve İstanbul'a kadar hep kendini göstermiştir. Bu da Arapların Türklere karşı olan muhabbetini artırmıştır. Çünkü hepsinin amaçları bir, mizaçları birbirine çok yakın ve davranışları neredeyse aynı. Medeniyet ve yönetim yolunda da tek ruh gibiler.

Anadolu'daki Türkler, Araplar kendilerine nasıl değer veriyorsa onlar da Araplara öyle değer veriyorlar. İslâm onları bir araya getirdiğinden beri kaynaşan bu iki millet nasıl olur da birbirlerini sevmezler! Vatan kardeşliği Abbasilerin ilk zamanlarına dayanmaktadır. Türkler ve Araplar arasındaki muhabbet de dedelerden torunlara uzunca bir zamanda beri gelmektedir.

Heyetimiz Türk topraklarında çok sıcak bir şekilde karşılandı. Kardeşlerimiz Araplar dışında da misafirlere ziyafet veriyorlardı. Ahlâkları birbirlerine benziyordu. Aslında sıcak ve ılık yerlerde cömertlik, soğuk yerlerde ise cimrilik ve biriktirmek vardır. Türklerden bilgili biri Arap şehirlerin şu anki halini sorarken, bilgi sahibi olmayan biri şehirlerin geçmişteki durumunu sormaktadır. Salih insanların makamlarını ve Peygamberlerin yaptıklarını sorup durur. Eğer Anadolu'da şu an kaldığımızdan daha fazla kalsaydık halkın birçok yönünü öğrenirdik. Genel itibariyle samimi kardeşler gibi olan Türk ve Arap halkı arasında çok ince farklar olduğu söyleniyor. İyilikleri ve kötülükleri tartmak aslında o insanın tabiatıyla ilgili bir durumdur. İyi bir insansa iyi, kötü biriyse kötü davranır. Aslında içimizdeki her bir aydın tarafından Türk topraklarının gezilip bilgi sahibi olunmasını istiyorum. Her bir Türk aydını da birbirimizi daha önce tanıdığımızdan daha fazla tanımak, gönüllerimizin iç içe olmasını sağlamak için Arap şehirlerini araştırmalı. Bunun sonucunda da vatan ve manevi konularda amaca ulaşmak kolaylaşacaktır.

Batı'daki büyük başkentlerin manzaraları ile İstanbul'daki manzaralar arasında çok küçük farklılıklar var. Hatta Allah (cc) buraya Avrupa ve diğer yerlerde gördüklerimize nazaran çok daha güzel doğal manzaralar lütfetmiştir.

Başkentimiz gelişmiş şehirlerin arasına girdi. Her şeyde dikkate alınan bir sistem hakim oldu. Danışılan bir yer oldu. Bun-

ların hepsi 7 yıl içerisinde gerçekleşti. Başkentin caddelerinde örnek bir temizliğe şahit olursun. Kurumları, evleri, sarayları tertemizdir. Bunların hiçbiri daha önce yoktu.

İnsanlar burada belirli bir süredir sadece hazır olanla yetiniyordu. Bulundukları durumdan dahi iyi bir durumu isteyemiyorlardı. Zenginlik belirli bir tabakaya hastı. Diğer insanlar ise yokluk çekiyorlardı. Etraflarını pislik sarıyordu ve hastalıklara maruz kalıyorlardı. Oysa bugün insanların çoğu az da olsa nimetlerle nimetlendiler. İşte bu durum başkente başlamıştı ve şimdi de bazı başkentleri geride bıraktı. Bunun etkisi yakın zamanda küçük şehirleri, beldeleri ve köyleri de saracak.

Yönetimdeki batı ruhu bu kez kendisini Hilafetin başkentinde gösterdi. Eğer başkentin bazı yerlerinde gezersen büyütülmüş resim gibi kendini Budapeşte'de, Roma'da, Marsilya'da ya da Napoli'de sanırsın. Bu resimde mekânın büyüklüğü ve azameti, kıyafetlerin farklılığı ve oradaki insanların çehrelerinin farklılığı dikkat çeker. Tabi ki orada tabiat da farklıdır. İnsanların gelişimi ve görünümleri birbirinden farklıdır.

İstanbul'un ulaşımı kara, deniz, demiryolu ve düzenli bir şekilde vapurlarla birlikte birkaç boğaz ve köprüyle uzakları yakın kılmıştır. İstanbul'un ardında kalan köy, kasaba ve diğer yaşam alanlarının hepsi tam bir düzene şahit oldu. Oraya gittiğinde güzel doğasıyla ve muhteşem şaşasıyla kendini cennette sanırsın. Orada yaşayanların güçleri yettiğince algılarını değiştirmek ve bilgilerini artırmak için yaptıkları çabaya şahit olursun.

Daha düne kadar ekonomik güç Rum ve Ermenilerin elindeydi. Ama işte bugün Türkler onlarla rekabet etmeye başladılar. Daha önce hayal ettikleri birçok işte başarılı oldular. Bununla birlikte Türk ailelerinin Rum, Ermeni, Arap ve Kürt ailelerinden daha gelişmiş olduğu anlaşıldı. Çok geçmeden Türklerin diğer topluluklara göre en gelişmiş toplum olduğu anlayışı hâkim oldu. Türkler ilim öğrenmede tutkunluk derecesinde hırslıydılar. Özellikle de başkent halkı ve çevre illerdekiler bu şekildeydi.

Halk Avrupa'ya yakın olması nispetinde kalkınmış olan milletleri araştırmada daha ileri gitmiş oluyordu. İzmit halkı Eski-

şehir halkından; Bursa halkı Konya halkından daha ileriydi.

Anayasa döneminin başından itibaren yer alan şu son sıkıntılar, Türk kardeşlerimize bağımsız bir hayat istiyorlarsa ne yapmaları gerektiğini öğretti. İşte şimdi bunun bazı işaretleri ortaya çıktı. Eğer tembelliğe devam edilirse başka unsurlar ortaya çıkacak. Türk kardeşlerimiz hayatın, çaba gösterenler ve çalışanlar için var olduğunun farkına vardı. Bunun üzerine gelişmiş milletleri taklit etmeye ve onların ilimlerini edinmeye başladılar. O milletler uygarlık yolunda nasıl gidiyorlarsa bugün aynı düzeni, refahı, zenginliği, barışı ve yumuşak huyluluğu bu düzenin içerisinde görüyoruz.

Seyahat Süresi

Heyet Suriye'den İstanbul'a gidişte 10 gün, dönüşte de 9 gün geçirdi. Başkentte 31 gün, Çanakkale'de de 9 gün kalmıştı. 18 Zilkade 1333'te [27 Eylül 1915] yola çıktı ve 18 Muharrem 1334'te [26 Kasım 1915] geri döndü. Bu seyahat yaklaşık 2 ay sürdü. Her bir fert ülkesine ve milletine çok yararlı bilgilerle döndü. Allah'a bu nimetinden dolayı sonsuz hamd olsun.

Ebâbîl Gazetesi sahibi Hüseyin el-Habbâl'ın Şiirinden

Müslüman gezginlerin durağı ve sığınağı İstanbul'a selâm olsun!
İslâm'a sığınak ve kale olan İstanbul'a selâm olsun!
Selâm olsun her müminin yardımcısı ve pınarı İstanbul'a!
Nebi Muhammed zamanında Bedir'de ondan bahsedilmişti.
Dinin nuru zafer ile tamamlanır
Onu övenler nasıl tarif ederler,
Onu vasfederken nasıl anlatırlar.
Çünkü övgüyü uzatmada külfet vardır.
Ve şiirde övgünün kısası daha güzeldir.
Her söz uzun olsa da tarif etmek özet sayılır.
Ne kadar da çok fabrikası vardı, silah, demir ve dokuma üreten

Orada beni şaşkına çeviren şeyler gördüm
İyiliğin sırlarının orada temsil edildiğine şahit oldum
Ondaki sanatlar hayatın anlamıdır
İstanbul hayatın örneği ve binasıdır.
Ona kem gözle bakanın gözü çıksın!
Ona kötü bakan akıl tutulsun.
O ki insanların kıymetini anlamıştır
İnsanın cevherini gösteren mihenk olmuştur
Bir şair bir gün seni tarif etmek isterse aciz kalır
Sendeki bakanların hepsi Enver'dir.
Karanlık geceyi bir anda aydınlatır.
Onların içinde nice Talat'lar vardır
Gecenin içindeki şüpheyi kaldırır.
Nice 'Cemal' var yüzü parlaktır
Sabahtan belki de bedrin doğuşundan daha güzeldir.
Barışta da savaşta da İslâm'ın birliğini korudular
Hepsi işte Allah'ın şeriatının vekilidir.
İnsanlar arasında hükmettiğinde adildir
Hükmüyle 'Enver' sanki 'Faruk' gibidir.
Daha dün bana lânet edip kınayan
Nice insan vardır ki şimdi onlara muhabbetimi mazur görmektedir.

Hatıralar ve Düşünceler[71]

Başkent'teki Gerçek İmar

Bir gün saltanattaki değişimi ve yenilikleri yerinde inceleyip görmek için Suriye'nin âlimlerinden ve ileri gelenlerinden oluşan bir heyetin İstanbul'a ve Çanakkale'ye gönderilme fikri

71 el-Muktebes gazetesi sahibinin Şam'daki Çanakkale sinemasındaki konferansından.

ortaya çıktı. Bu sebeple heyet üyelerinin hepsi görgü şahitleri oldular. Döndüklerinde ailelerine, akrabalarına, halklarına anlattıklarının tümü gerçeğin ta kendisiydi. Bu seferki başkentimizi izlenimimizde muhteşem bir manevi ve maddi tabloya şahit olduk. İnşallah kıyamete kadar İslâm Devleti'nin baki olacağına kanaat getirdik.

Bazımız bu seyahatten önce şu anki hükümetin son zamanlarda yaptıkları büyük işlerin çoğuna şüphe içinde bakıyorduk. Özellikle de şu anki savaş konusunda. Çünkü halkımız anayasa döneminde ülkemizin başına gelen Trablus ve Rumeli facialarını unutmamıştı. Fakat yüce merhamet sahibi Allah (cc) bu millete ihsanda bulundu ve içinde bulundukları başarısızlık, mağlubiyet, gurur ve geleceği hesap edememeden kaynaklanan yüz karası durumdan bu milleti kurtardı. Allah Azze ve Celle, bu kez bizim O'na yönelmemiz, sıkıca güvenmemiz ve savaşta yeniden canlanmak için gerekli tedbirleri almamız için bize ödül verdi. Bu savaş başımıza kötü şeyler getirecekti. Düşmanlar hâkimiyetimizi mahvetmek ve devletimizin ismini bağımsız dünyadan silmek istiyordu. Ama Allah (cc) bize zafer ihsan etti ve bizi başarıyla taçlandırdı.

Hayat üyelerinin çoğu İstanbul'u defalarca ziyaret etmişti. Hatta bazıları orada uzun yıllar ikamet ettiler. Suriye halkının çoğu da genel itibariye başkentin havasını ve onu çevreleyen azameti bilirdi. Ancak heyetimizin bu son seferde gördükleri Başkent'in önceki hallerinde benzemiyordu. Çünkü İstanbul hükümeti bize kapısını ve kalbini açtı. Kendi içerisindeki ileri gelenlerin bile bilgi sahibi olamayacağı konulara vakıf olduk. Devletin aldığı acil kararlar hakkında bilgilendirildik. Dikkatlerimizi kara ve deniz güçlerimize, bilimsel toplumsal ve ekonomik durumlara çektiler. Hepimiz sevinçten ağladık ve gördüklerimiz karşısında gözyaşı döktük.

İnsanların çoğu ordunun tüm malzemelerinin Avrupa'dan satın alındığını ve bizim birçok şeyde geri kalmış olduğumuzu düşünürdü. Ancak Tophane ve Zeytinburnu savunma fabrikalarını, deniz ve silah tesislerini ve daha başka top, tüfek, mermi, bomba imalathanelerini görünce karada ve denizde, havada

ve denizaltında bile savaş aletlerinin çok modern olduğuna şahit olunca özellikle maddi güç olarak bu dünyada devlet olarak önemli bir yere sahip olduğumuzu anladık. Bu fabrikalarda çalışan binlerce insanın bu aziz vatanın evlatları olduğunu gördük. İhtiyacımız olan birçok madde Osmanlı'nın topraklarında mevcuttu. Bu maddeler madenlerinden çıkarılıyor, eritme, dökme ve dövme işlemleri en iyi şekilde yapılıyordu. Bugün hayatımızda ilk defa demir, çelik ve daha başka madenlerin ateş ocaklarından çıkarıldığına, su gibi aktığına ve dökülmesi için önümüzdeki özel kaplara konulduğuna şahit olduk. İşte bugün hazırlandığımız mutlu günlerin kapısındayız. Top, mermi ve tüfek yapmak için eritme potasından dökülen demir ve çeliğin sesi seher vaktinde cıvıldayan kuşların sesinden daha güzeldir.

İstanbul'un imarı denilince, bunu Fatih döneminden itibaren sultanların inşa ettirdiği camiler ve devlet büyüklerinin yaptırdığı saraylardan ibaret sanıyorduk.

Ebâbîl Gazetesi Sahibi ve Yazarı Hüseyin el-Habbâl

Ancak hükümet bizlere binalarını, fabrikalarını, müzelerini ve saraylarını açınca resimlerde görülen örnek minareler ve yükseklerden çekilen güzel manzaralardan hariç gerçek İstanbul'u bizzat görmüş olduk. İstanbul'un birçok açıdan imarını tamamlamış olduğunu fark ettik. İstanbul birçok büyük devletin başkentlerinin sahip olduğu özelliklere, tesislere sahip bir yerdi. Ayrıca doğal konumu itibariyle dünyanın birçok başkentini geride bırakıyordu. Beş kıta içerisinde eşsiz bir konumu vardı. Çünkü burası Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan bir noktadaydı. Doğunun ve batının en güzel manzaraları burada bir araya gelmişti. Doğu ve Batı renkli bir çiniye benzer şekilde bir aradaydı. Burada çok farklı milletlerden insanlar da hep beraber yaşayıp gidiyorlar.

Başkent, İstanbul ve Çanakkale boğazları arasındadır. Önünde Akdeniz toplanır ve onun anahtarı elindedir arkasında da Karadeniz bulunur bunun da kapısını tutmaktadır. Allah (cc) bu başkenti diğer şehirlerden farklı kılmıştır. Allah'ım burayı her daim barış yuvası eyle ve burada oturanlara da nimetler, hayırlar ihsan eyle.

Eğer Başkent'in övgülerine övgü eklemek istersek, her Osmanlı bireyi hatta her doğulu onunla zaten övünür. Çünkü Başkent, doğunun başkenti olduğu gibi tüm Müslümanların da başkentidir.

Başkent; okulları, camileri, medreseleri, kütüphaneleri, müzeleri, tarihi yapıları, sarayları, genel kurumları, caddeleri, sokakları, doğudan batıya ve kuzeyden güneye kara ya da deniz ulaşımındaki hızı, köprüleri, tramvayları, otobüsleri, arabaları, caddelerin temizliği, kibar insanları ve birçok işindeki tecrübesiyle öne çıkar. Bunların tümü bu vatanda yaşayan birini çok mutlu eder ve gelişmiş milletler arasında başını dik tutmasına sebep olur. Başkenti ziyaret eden her bir kimsenin bunların üzerinde durması ve Batı'daki büyük başkentlerle Başkent'imiz arasında kıyaslama yapması gerekir.

Tabi ki Başkent'imizin yöneticilerinin de bildiği birtakım eksiklikleri var ve onları gidermeye hazır durumdalar. 'Hayattaki

her varlık bir gün yenilenmeye ihtiyaç duyar'. Daha önceki eksikliklerin fabrikaların, tesislerin ve kurumların tümünde gördüğümüz gayretlerle giderildiğini gördük. Önceleri milletimizde böyle bir gayret görmemiştik. Bu savaş bize değerlerimizi ve kritik durumda kendimizi adamamız gerektiğini öğretmiş gibiydi. Bu savaş bizi genel durumlarda gerekli tedbirleri almaya mecbur bırakmıştı. Bunlar olmasaydı tam bir yıl geçmesinin ardından İstanbul'u böyle güven ve rahat içinde göreceğimizi sanmıyorduk. İstanbul sürekli üç büyük düşmanla savaştı. Karadeniz'de Rus, Akdeniz'de İngiliz ve Fransız tehlikesi sürekli vardı.

Buralarda deniz kaynakları tam olarak kesildiğinden itibaren devam eden bir hareketlilik görüyoruz. Dikkatler talihsiz Balkan Savaşı'na çevrilmişti. Ancak samimi bir şekilde devlet için çalışan gençler her halükârda çözüm üzerine düşündüler ve çözüm isteyenlerle plan yaptılar. Bu düzen bizi etkilememişti. Bizim nazarımızda savaş ya da barış fark etmezdi.

Heyetimizin gördüğü manzaralar karşısında sevinçten defalarca ağladığını söylemiştik. Özellikle gördükleri manzaraların en etkilisi Kadıköy'de şehit çocuklarına yaptıklarıdır. Erkeğiyle kızıyla büyük salonlarda toplanmış hayat mücadelesinde gerekli olan ilim ve sanatları öğreniyorlar. Birkaç binden az değillerdi ve eğitimleri ile rahatlıkları sağlanmıştı. Millet ve hükümet, İslâm ülkesini ve Müslümanları savunurken şehit düşen babalarının sıcaklığını onlara unutturmayacak şekilde iyilikte bulunuyordu. Bu çocukların her biri canlı bir örnekti ve lisan-ı hâl ile sanki şöyle diyordu. 'Her kim milletin şanını yüceltmek için savaşıp ölürse, o kişiyi milleti unutmaz'. Şehit düşenin çocukları milletin çocukları gibidir. Eğitimleri babaları hayatta iken nasılsa öyle devam eder. İkinci etkileyici sahne de askeri dikiş fabrikasıydı. Burada da genç kızlar çalışıyordu. Onlardan biri konuşmasında şöyle demişti: 'Sadece erkekler mücahit değiller, kadınlar da iğneleriyle cihat ediyorlar. Askerlere bu iğnelerle giyecekleri kıyafetleri dikiyorlar. Sizler de kadınlarınıza bizim cihadımıza katılmalarını söyleyin.'

Beykoz'daki deri ve ayakkabı fabrikası, halı ve fes üretimi yapan Hereke fabrikası, İzmit'teki her türlü kumaşın üretildiği

fabrika, bunların hepsi işlerini en iyi şekilde yapıyordu. Gördüklerimizi ömür boyu övgüyle hatırlayacağız. Beykoz'da deriler tabaklanıyor, başka bir yerde cilalanıyor, kesiliyor ve dikiliyordu. Bunlara tek tek şahit olduk. Bu şekilde bu derilerle muzaffer ordumuza sağlam güzel ayakkabılar yapılıyordu. Hereke fabrikasında da dünyada eşi benzeri olmayan halı çeşitlerini gördük. Krallar ve devlet büyükleri oradan halı almak için neredeyse yarışıyordu. İzmit'te de saf yünlerin fabrikaya geldiğini, havuzlarda yıkandığını, işlenip dididildiğini, dokunduğunu, boyandığını sonra da uzatılıp kesildiğini gördük. Bu işlemlerin ardından da farklı renklerde kaliteli elbiseler olarak çıktığına şahit olduk. İstanbul'daki övgüye layık dokuma fabrikasını da gördük.

İstanbul'da asker elbisesi diken çok sayıda imalathane vardı. Buralarda sadece tek bir seferde 30 takım elbise bir anda çıkıyordu. Çeşitli kıyafetler en hızlı şekilde modern makinalarla dikiliyor. Burada dikilenler askerlere ve onlara bağlı birliklere yetiyordu. Burada belirli bir ücret karşılığında erkek ve bayan vatandaşlar ile askerler çalışıyordu. Buna benzer kıyafetler üreten tekstil fabrikaları çoğalmıştı.

Bunlarda biri de Tarsus'taki saf beyaz yün fabrikasıdır. Burada bugün askerler için gerekli olan gömlek, pantolon, yelek gibi beyaz kıyafetler dikiliyor. Ayrıca çadır gibi askeri ihtiyaçlar da burada üretiliyordu. Savaştan sonra buranın insanları kendilerine yetecek kadar üretim yapıyorlardı. Böylelikle servetimizi tüketen fahiş fiyatlarla batıdan alınan kumaşlardan uzak durmak istiyorlardı.

Bu saydıklarımız Hilafet diyarlarında gördüğümüz ve bizleri etkileyen maddi güçlerden bazılarıydı. Her birinin ayrı ayrı detaylıca açıklanmaya ihtiyacı vardır. Çanakkale'de ve Gelibolu'da gördüklerimize gelecek olursak buralar güç, cesaret ve azamet örneğiydi. Tarih Osmanlı kahramanlarını ömür boyu yazacak. Gelibolu'ya adım atar atmaz birkaç hafta içerisinde yapılan yolları ve askerlerimizin düşmanlara karşı savaştığı siperleri gördük. Kullanılan silah ve topları yerinde inceledik. Telefon ve telgraf gibi çeşitli istihbarat araç gereçlerini, savaşan mücahitlere erzakların nasıl taşındığını ve verildiğini gördük. Düşmanları

onları görememesine rağmen, onlar yüksekten baktıkları için düşmanları görebiliyordu. Giderek şaşkınlığımız artıyor ve verdiği nimetlerden dolayı Allah'a şükrediyorduk. Milletimize olan sevgimiz artıyor ve büyüyen toprağımızdan bir karış bile kalsa hırsımız kat kat çoğalıyordu. Bizler Çanakkale'de dindarlığın yüceliğini ve insanın azmini gördük. Bundan dolayı bunları bize lütfeden Allah'a şükrettik. Allah'a sonsuz hamd-u senalar olsun.

Çanakkale'de düşman mevzilerinin sarsılmış ve zayıflamış olduğuna şahit olduk. Savaş alanını kendi gözlerimizle gördük, dürbünle de inceledik. Ordumuz düşmana yukarıdan hakimdi. Bu gördüklerimizden dolayı gururlandık ve şükrettik. Şunu belirtmek istiyorum. Berlin ve İstanbul arası açıldıktan sonra daha önce olduğundan daha çok savunma şartları tamamlanmış olacak. Muzaffer ordumuzun birkaç hafta içinde düşmana galip geleceğini ve düşmanı denizin derinliklerine atacağını sizlere müjdelemek istiyorum.

Çanakkale Savaşı dünyada eşi benzeri görülmemiş garip bir savaştır. Yerin altında siperler mevcut. Savaşın bu şekilde olacağı insanın aklına bile gelmiyordu. Ancak bu durumu Allah (cc) âyetinde bildirmiş: "Onlar dağların içinde güvenilir evler oyup yapıyorlardı."[72] Almanlar 42'lik top çeşidi icat etmiş ve bunlarla dünyanın en büyük devasa kalelerini, surlarını harap edip oraları hep yıkılmış yerlere döndürmüş. Bu şekilde tünel yöntemi ile savaşmanın yolunu bulmuşlardı. Almanlar, Osmanlı, Avusturyalı-Macar ve Bulgar müttefikleriyle birlikte Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan, Belçikalı ve Sırplara yenilginin acısını tattırdılar. Yaşasın müttefiklerimizin ordusu!

Çanakkale'de 7 gün kaldık. Ordunun yemeğinden yedik, çadırında kaldık ve yatağında uyuduk. Bu süre içerisinde gece gündüz hiç kesilmeden devam eden silah seslerine ve top patlamalarına alışmıştık.

Düşman uçakları ve top mermileri defalarca üzerimizden geçti. Savaşın kızıştığı Gelibolu'da Hilafetin Başkentini hatta saltanatın tüm topraklarını savunan oradaki ordumuzun savun-

72 Hicr Süresi; 15/82.

masını görünce duygularımız kabardı. Her gördüğümüze çok şaşırdık ve vatan uğruna canlarını feda edip Allah için cihat eden hepsi birer kahraman sayılan askerlerimizi, subaylarımızı, tüm kuvvetlerimizi kutladık.

İnsanlarda çok hatıra var. Bazıları birbirine benziyor daha önce geçti, bazıları da yeni benzeri yok. Uygarlıklarda hatıralar artıyor. Bizim bu seyahatimiz Şam bölgesinden İstanbul'aydı. Çanakkale'de cereyan eden savaşta eski ve yeni iki özelliğin yer alması bekleniyordu. Dini ruh ve medeniyet ruhu. Bu savaşta din ve vatan bağlarının güçlenerek hem dünya hem de ahiret mutluluğunu kazandırması bekleniyordu.

Heyetimiz bu seyahatinden çok şey kazandı. Daha önce hiç görmedikleri akıllarına dahi gelmeyecek yerleri ziyaret ettiler. Türk kardeşlerinin bugüne kadar nasıl bir hayat geçirdiklerine şahit oldular. Ayrıca İstanbul'da yeni bir hayatı nasıl karşıladıklarını gözlemlediler. Birbirleriyle tanışıp kaynaştılar. Birbirimizi daha yakından tanıma fırsatı bulduk. İnsanlar tek bir vatanın evlatları ve aynı dinin mensubu olduklarına bu tanışmayla birlikte bir kez daha kanaat getirdiler.

Heyet belirli fabrikaları ziyaret etti ve bunun sonucunda karada ve denizde devletin gücüne şahit oldu. Gördükleri yerlerde heyet üyelerinin içi rahatladı ve yönetimdekilerin devleti parlak bir geleceğe hazırladığına kanat getirdiler. Modern batı medeniyeti ile eski İslâm medeniyetini bir araya topluyorlardı. İnsan bundan sonra ne ister! Müslüman biri milletiyle bir arada yaşayıp onla yücelmek ve gücüyle güçlenmek ister.

Heyet üyeleri, ayrı ayrı yerlerden gelmiş olsalar da İstanbul'un gücüne şahit oldular. Bu onlar için kolay olmadı. Ancak hepsi birlik, dayanışma, yardımlaşma ve toplum olmanın sırrına vakıf oldular. Her biri kardeşinin ahlâkını, niyetini ve amaçlarını öğrendi. Bunun sonucunda bu topluluktan çok güzel hoş bir resim ortaya çıktı. Bu topluluk bugün bu resme dönüp bakıyor yarın da kalbi ve diliyle milletine ve halkına bu resmi örnek verecek. Bu topluluk o insanlara İstanbul'da ve savaş meydanındaki devletin gücünü anlatacak. Bu heyet kılıçlar susarsa hayal dünyasında yer edinenlerle ilgili hoş bir hatıra hazırlayacak.

Hükümetin de bu seyahatten kazanımları oldu. Son savaş ilanına tam bir destek verildi. Çünkü bu savaş kaçışı olmayan bir savaş ve hayati öneme sahip. Almanya, Avusturya ve Macarlarla yapılan ittifak da dengeleri korumak için zorunluydu. Dostluk bağları, milletler arasında sıkı bir iple bağlı gibi olmalı. Birbirlerine karşı hırs olmamalıydı aynı Osmanlı halkı ile Alman halkı arasında olduğu gibi.

Muhammed Kürd Ali
(el-Muktebes gazetesi sahibi ve başyazarı)

Evet, heyet cihat emri veren ve bu krize engel olmaya çalışan devlet yöneticilerinin derecesini ve düşmanı bu güzel vatan topraklarından atmada canla başla savaşan askerlerin, subayların ve diğer kişilerin sınırsızlığını gördü. Bu savaş bize kıymetlerimizi ve benliğimizi gösterdi. Osmanlı milletine şu mesajı verdi. Eğer kalkınma konusunda kendisine güvenirse ve ülkesine, halkına bahşedilen gücü kullanırsa, orada eski ve yeninin bir araya geldiği bir doğu-batı milleti oluşacaktır. Sonra da ona maneviya-

tını ve kişiliğini kazandıracak asıl gücünü koruyacaktır. Rabbin dilediğini yapar ve seçer.

Anadolu'yu Tasvir[73]

Memleketimizin Büyüklüğü ve Genişliği

Anadolu'yu ya da başka bir ifadeyle 'Küçük Asya'yı tasvir etmek isteyen birinin işi hiç kolay olmaz. Anadolu'nun yüzölçümü yaklaşık 503,000 km² yani yaklaşık Fransa'nın yüzölçümü kadar. Burayı tasvir edecek birinin en az bizim kadar demiryolu ve araçlarla küçük bir parçayı gezmesi gerekir.

Bu da en az birkaç ay sürer. İnsanlarla görüşmez, sadece vilayetler arası genel yolları görür. Birçok vilayeti gezen memurların çoğunluğuna nereleri gördüğünü sorduğumda henüz Anadolu'yu doğusu ve batısıyla tümünü gören birine rastlamadım. Aynı zamanda Şam, Hicaz, Yemen, Necid, Irak ve El-Cezire bölgeleri hakkında da bilgili birinde denk gelmedim. Bunun da sebebi buralarda demiryollarının ve yüzölçümüne oranla yollarının az olmasıdır.

Anadolu'daki bazı vilayetlerin yüzölçümü Avrupa'daki iki küçük ülkeye denk geliyor. Adana vilayetinin kendisinden İçel(Silifke) sancağı ayrılmadan önceki yüzölçümü 39,900 km² ve nüfusu da 400.000 iken; Danimarka'nın yüzölçümü 38,802 km² ve nüfusu da 2,5 milyondu. Bunun gibi başka ülkeler de var. Mesela Hollanda'nın yüzölçümü 33,000 km², nüfusu da 5,5 milyon; Belçika'nın yüzölçümü 29,456km², nüfusu yaklaşık 7 milyondur. Başka bir örnek de Konya vilayetinin yüzölçümü 102,100 km², nüfusu 1.100.000 iken, Portekiz cumhuriyetinin yüzölçümü 92,346 km², nüfusu 5,5 milyon; İsviçre'nin yüzölçümü 41,346 km², nüfusu da yaklaşık 4 milyondur.

Küçük Asya

Tren, Halep'ten sonra Kilis kazasına geçer. Burası Adana vila-

73 el-Muktebes'in sahibinin Şam'daki İttihat-terakki bürosundaki konferansından.

yetine komşu bir yer. Bu şehirde yaklaşık 5 saat gidiyor. Kilis'in toprakları Mısır'ın ovalarında benziyor. Toprağı verimli ve ağaçları meyvelerle dolu. Özellikle de zeytin burada çok bereketli.

Halep bölgesinin sonuna geldiğinde Adana bölgesindeki İslahiye Ovası'nı görebilirsin ve önüne 'Lûkâm Dağı' (Amanos) çıkar. Bu dağın bir kısmı bugün Bereket Dağı ya da 'Gavur dağı' diye adlandırılmaktadır. Bu dağ, Şam toprakları ve Küçük Asya arasında doğal bir engel gibi çok yüksek bir dağdır ya da Arap şehirleri ile es-Suğûr arasında sınırdır. Aslında bu ismi oraya Araplar vermiştir. Es-Suğûr; Tarsus, Adana, Malatya, Hades, Maraş, el-Haruniye, el-Kenîse, Ayn Zurba, Misis ya da bugünkü Adana vilayetinin birçok bölgesini içine alır. Belki de Araplar Misis ve Tarsus'u Avasım'a dâhil etmişlerdir. Bu vilayet, Halep ve Antakya yer alan, Antakya'nın kasabalarının çevreleyen, kaleleri bulunan bir vilayettir. Orayı bir kavim inşa etmişti ve onunla düşmanlardan korundular. Büyük bir kısmı dağlık olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.

İstanbul ve Şam Arasında

Bu dağda Bağdat hattının uzamasıyla orada bulunanların geçtiği Osmanlı'daki en büyük geçit vardır ve uzunluğuyla dünyadaki 8. geçittir. Bu geçit 'İntilli' geçididir ve uzunluğu 5 km'dir. Dünyanın en büyük geçidi 'Simplon' geçidi olup uzunluğu 20 km'dir. Bundan sonra 'Saint Gotthard' geçidi gelir ki diğerinden biraz kısadır. Şansımız yaver gitmiş 'dekovil' yani geçici yapılan dar demiryolu hattına binmek nasip oldu. Bu geçitten başkanımız Es'ad eş-Şukayri ve 3 gazeteci ile birlikte gece geçmiştik. Orada bu işlerle uğraşan cin gibi bir adamı gördük. Geçitlerin açılması ve uzakların yakın olması işinde orayı modern bilimin ulaştığı son bilgilerle donatmışlardı. Orada elektrikle aydınlanma, havayı temizleyen aletler ve suları çekmek için borular vardı. Onlar şimdi geçidin kenarlarını temizliyor ve taşlarla kaplıyorlar.

Mühendislerin dediğine göre Bağdat Hattı'nın bu kısmı 10 ay sonra bitecekti. Sonra da şu an çalışmanın devam ettiği Toros kısmı kalacaktı. Burası da 1,5 yıl sonra bitecek. Bunun sonucun-

da geniş, sağlam Bağdat Hattı, Haydarpaşa'dan, İstanbul'un varoşlarından Halep'e ve oradan da 'Resulayn'e ulaşacak. Halep ve Resulayn arası 328 km'dir. Bağdat hattı tamamlandığında şöyle bir durum ortaya çıkacak.

İstanbul'dan Bağdat'a olan hattın uzunluğu İstanbul ve Paris arası demiryolu uzunluğundan daha yakın olacaktır. Bu da yaklaşık olarak 3 bin km. Bu iki başkent arası yolculuk eden biri 72 saat yol gitmektedir. Böyle bir yolculukta Fransa'nın bir bölümünü, İsviçre ve Almanya'nın şehirlerini, Avusturya-Macaristan topraklarını, Balkan ülkelerini ve Rumeli'yi geçer.

Bugün ne mutlu bir gün! Edirne'den biri trene binecek ve oradan San'a'ya kadar olmasa da Bağdat'a, Medine'ye ya da Mekke'ye rahatça trenle gidecek.

Dedelerimiz İstanbul – Şam arasını 30 günde geçiyordu. Biz ise yakında bu mesafeyi 3 gün ya da ondan da az bir sürede geçeceğiz. Bu trenle Suriye'nin bir kısmından, Halep'ten, Adana, Konya, Hudavendigar (Bursa), Eskişehir ve İzmit'ten geçeceğiz. Bu hat bu şehirlere sevinç ve bolluk getirecek. Ayrıca uzakları da yakınlaştıracak. Bu hat sayesinde insanlar birbirleriyle tanışacak ve bizler erzaklarımızı taşımak için ihtiyaç duyduğumuz deve, katır ve eşekten kurtulmuş olacağız. Aynı zamanda Anadolu'da 'yaylı' diye adlandırılan arabalara binmekten de kurtulacağız. Yaylı, Amasya şehrinde üretilmektedir ve eskiden de kağnı ya da tahta araba olarak bilinirdi. Bunların her biri yol uzadıkça yolcusunu çok yorduğu için artık yolcu bulamaz duruma gelir.

İki yıl boyunca Konya'nın vilayetlerinde biri olan Antalya sancağının kazalarından Kaş'ta kaymakamlık yapan arkadaşıma şu soruyu sordum: Konya'ya gittin mi? Şöyle dedi: "Nasıl gideyim. Bulunduğum kazadan yani Akdeniz sahilinden Konya'ya 20 gün sürüyor." İşte bu şekilde Anadolu'da bir vilayetten diğerine, bir sancaktan başka bir sancağa yirmi, otuz, kırk hatta elli güne kadar sürebiliyordu. Bu da çok istenmeyen bir durumdu. Mutlu vilayet, komşu vilayetlere bağlantı yolları bulunan vilayettir.

Osmanlı Devleti'nin 200 milyon liraya ihtiyacı var. Bu parayla demiryolları, karayolları yapar, bataklıkları kurutur, depo

inşa eder, nehirleri ıslah eder, madenler açar ve ağaçlar diker. Bu sayede Adana vilayeti bataklıktan, Konya kuraklıktan ve daha başka vilayetler de kendi dertlerinden şikayet etmez. Devlet imar ve nüfus konusunda Belçika, Hollanda, İsviçre ve Portekiz gibi olur.

Kilikya veya Zû'l-Kadriye Memleketi

Adana ya da eskilerin Kilikya olarak bildiği bu vilayet, doğal konumu ve ekonomik durumu açısından önemli bir yere sahiptir. Sadece pamuk üretiminden 2,5 milyon lira kazanmaktadır. Dörtyol köyü Ermenilerin yaşadığı bir köydür ve yaklaşık 5 bin nüfusa sahiptir. Bu köy Avrupa'ya geçen yıl 60 milyon portakal ve çok fazla tahıl ürünü sattı.

Ayrıca Macar ovalarında iyi yetişen hayvanlar gibi olan Çukurova'da yetişen hayvanlardan da Avrupa'ya satıldı. Aynı zamanda burada çam, meşe ve kayın ağaçlarının bolca bulunduğu ormanlar vardır. El-Lukâm veya Toros dağları bu vilayetin bölgesindedir. Burada krallıkların kıskandığı Havran ve Kerek ovalarının dışında ovalar var. Bu ovaların bereketini de her devlet kıskanmıştır. Bu yüzden buralara çok eskiden itibaren göz dikilmiştir. Persler, İskender ve Romalılar burayı fethetmiştir. Sonra burası Persler ve Bizanslılar arasında ardından da Bizanslılar ve ilk zamanlarında burayı fetheden Abbasi halifeleri arasında burası savaş meydanı olmuştur. Abbasi halifeleri oraya sık olarak gidip gelmiş ve oranın imarına ayrı bir önem vermişlerdir. Adana'yı Salih b. Ali el-Abbasi imar etmiş ve el-Harûniye'yi de Harun Reşit imar etmiştir. Kilikya'nın eskiden de şimdi de en imarlı şehri olan Tarsus'u Emeviler döneminde Fransızlar işgal etti. Ancak Abbasi Halifesi Me'mun onlardan Tarsus'u aldı ve orada öldü. Hâlâ orada medfundur. Babası da Horasan'ın Tus şehrinde yatmaktadır. Orta çağda ise Adana vilayetini Cengizhan ve Timurlenk yerle bir etmiştir.

Adana ovasıyla, dağıyla ve şehir içiyle çok güzel bir vilayettir. İçerisinde Seyhan, Ceyhan, Göksu ve Berdan nehirleri vardır. Dağları da; Toros Dağları, Kozan dağları, Binboğa, Aladağ,

Boğadağı, Somak ve Küse dağlarıdır. Bunların hepsi etrafındaki doğal güzellikleriyle insanın gönlünü rahatlatıyor. Tarsus'tan Pozantı'ya arabayla yaklaşık 10 saat sürmektedir.

Toros Dağları

Burada 'Gülek Boğazı' diye adlandırılan bir geçit vardır. 'Gülek', tahıl ölçeği anlamına gelir. Araplar da burayı 'derb ya da durûb'(patika yollar) diye adlandırmış ki cahiliye şiirinin öncüsü olan İmru'l-Kays Rum kralına giderken şiirinde bu yollardan bahsetmiştir. Bu yolculukta yanında 'Amr b.Kam'ia da varmış. 'Amr Arap ülkeleri ile Acem ülkeleri arasındaki bu yolu görünce Arap ülkesinden ayrılışına ağlamış ve bunun üzerinde İmr'ul-Kays şöyle demiş:

Kaysar'a ulaşmak üzereyken

Arkadaşım dar geçidi görünce ağladı.

Ben de O'na 'ağlama! dedim.

Ya krala gideceğiz ya da öleceğiz.

Bizler ise Allah'ın nimetleri karşısında çok mutluyuz ve bu geçidi geçtiğimiz için içimiz rahatladı. Bundan sonra trene bindiğimizde artık İstanbul'a, İslâm'ın başkentine, mükemmel şehre, hayaller ve şiirler şehrine ulaşmamıza sayılı saatler kaldığını anlamış olduk. Gülek Boğazı nehirlerin ve ırmakların arasından geçen bir vadidir. Her tarafı alçak ve yüksek sedir ağaçlarıyla kaplanmıştır. Orayı gördüğünde zamanımızın en büyük mühendisinin yapmış olduğunu sanırsın. Aslında o güzel ağaçlar kendi kendine yetişmiş ve yükselmiştir. Toros dağlarına çıkmaya başladığında, ağaçların, güzel çiçeklerin ve papatyaların kokusunu almaya başlarsın.

Manzaraların çeşitliliğinden ve mühendisliğin güzelliğinden hiç sıkılmazsın. Göz manzaralardan burun da aldığı kokudan sıkılmaz. Kulaklar da duyduğu dal ve yaprak sesinden, kuzuların melemesinden, su şırıltısından, bülbül ve serçe sesinden yorulmaz.

Gülek Boğazı'nın bu şekilde tasvirini duyan kişi kendi kendine şöyle der: 'Bu geçidi meşhur yapan ne? Dünyanın dağı çok

ve birbirine benziyor. Ayrıca kayalar, tepeler, bayırlar, yarıklar, derin çukurlar, bitkiler, meşe, gürgen vs. hepsi her yerde var." Fakat bu dağımız diğer dağlara benzemez. Çünkü evrenleri yaratan Allah (CC) burayı diğer dağlardan farklı yaratmış. Kayalarını renklendirdi, bölgeye bereket verdi. Toprağı da kırmızı, siyah ve beyaz. Yüksek yerlere, platolara bir an baksan sağlam taşlarla ya da iyi toprakla döşenmiş yollar görürsün. Buralar sedir ağaçlarıyla hınca hınç doludur. Düzen ve intizam öyle güzel ki gözlerini oradan alamazsın. Uzaklara da baktığında bir mühendis şaheseri görürsün. Birbiri ardınca dağlar piramidi andırır. Tepenin zirvesinde oval şekiller mevcut. Diğer yanda da hörgüç gibi şekiller, kare ve köşeli ya da açık yükseklikler var. Birbirlerine mesafe olarak yakın ve hepsi ağaçlarla süslenmiş. Burada geçtiğin vadi diğer vadilerden farklıdır. Öyle ki geçmişte şu meselleri söyleyene hak verirsin: 'Su vardır ağzına kadar dolu ama tatlı-soğuk su gibisi yoktur', 'Otlak vardır ama Sa'dlar'ın otlağı gibi yoktur', 'Genç vardır ama Mâlik gibisi yoktur', 'Geçit vardır ama burası gibi değildir, dağlar vardır ama Toros gibi değildir.'

Yaratılışındaki bu azameti Toros dağlarının tümüne örnek teşkil eder. Toros dağlarında eskiden de şimdi de savaşçılar aciz kalmışlardır. Çünkü bu dağlar doğal bir engel gibidir. Es-Suğûr ve Bizans ülkeleri arasında muhteşem doğasıyla, neşesiyle ve güzelliğiyle öylece durmaktadır. Orada ne kadar daralmış olsan da sıkılmazsın. Ayrıca çok az bir vakit de olsa dünyanın hengâmesinden, şehirlerin saçma sapan şeylerinden uzak bir yerde kalmak isterdin.

Muhteşem Toros dağları! Şairler ve ressamlar senin mükemmelliğini, güzelliğini tasvir etmede nasıl aciz kaldılarsa savaşçılar da senin geçitlerini geçmede aciz kaldılar. Senin etrafına bakanı cezbeden bu güzellik de ne! İşte ey bölge! Senin üstünlüklerini anlatmakta aciz kalıyorlar.

Alp dağları eşsiz görüntüsüyle bilinir. Karpat dağları doğal dağ köşkleri ile ünlü olmuştur. Himalâya da yüksekliğiyle bilinmektedir. Bunların tümü sende toplanmıştır. Senin için biri görevlendirilse o kişi, kenarlarını düzeltir, çevrene rötuş yapar, çiçeklerin ve ağaçlarını başkalarına ilham kaynağı olmasın diye korurdu.

Sen tatilcilerin toplanma yeri, doğal ve yapay lezzetleri görmek isteyenlerin sahnesi olurdun. Halkın için yardımı azalmayan bir hazine ya da Dicle ve Fırat'ın kollarından suyu bitmeyen bir yerdin. Allah (CC) hiçbir beldeye ihtiyaç duyduğu her şeyi vermez ve tüm özellikleri ve meziyetleri de tek bir kimseye bahşetmez. İnsanlar ve toplumlar arasında güzel şeyleri bölüştürdüğü gibi ülkeler arasında da özellikleri paylaştıran Allah ne yücedir!

Anadolu Fabrikaları

Adanda vilayetinde kumaş, keten, kilim, halı vb. çok iyi fabrikalar var. Özellikle Tarsus şehrinde Mısırlı Muhammed Râsim Bey'in kurduğu, 1200 işçisi bulunan ham madde fabrikası bulunmaktadır. Konya vilayetinde de buna benzer fabrikalar ve halı fabrikası vardır. Bu iki vilayette de çeşitli tahıl ürünleri ve meyveler yetişmektedir. Özellikle zeytin. Konya'da haşhaş ve kenevir de yetişir fakat gelir kaynağının çoğu tahıldır. Çünkü ovaları çok geniş ve Arap ülkelerindeki ovalara benziyor ve dağlar ovalardan uzak. Konya Karamanoğulları'nın, Selçukluların, Osmanoğulları'nın başkentliğini yapmış bir yerdir. Konya Anadolu'nun göbeği ve Türkiye'nin yuvasıdır. Sanırım nüfusu 50 binden fazla değil. Karamanlı biri şöyle demişti: "Burası çok bereketli bir şehir ve verimli bahçeleri var. Şehrin batısından dağdan inen bir nehir bulunur. Ayrıca burada meşhur Celaleddin Rumi'nin ve tasavvuf şeyhlerinden olan Sadreddin Konevi'nin kabirleri vardır.

Anadolu'nun iç şehirlerinde binaların özünde harç ve kerpiç bulunurken; Bursa'da, Akdeniz ve İstanbul'a yakın Karadeniz kıyılarında eski ahşap yapılı evler bulunur. Bu yüzden bu evlerde yangın çıktığında alevlerin hemen yayıldığı görülür ancak taş olanlar bu kadar zarar görmez. Halk son zamanlarda dikkat etmeye başladı ve en modern tarzda güzel, sağlam taş, tuğla, kerpiç ve kiremit gibi maddelerle binalar yapıp yenilemeye başladılar. Anadolu'da imar işleri artıyordu. Ayrıca denize ve İstanbul'a yakın olması nispetinde şehirleşme hızlanmıştı. İstanbul'a giden yollar kolaylaştıkça imkânlar artıyor ve eğitim-öğretim yayılıyordu. Hûdevendigar (Bursa) ve Aydın halkı bazı aşamalarda

Konya ve Ankara halkından daha ileriydi. Ayrıca Sivas ve Erzurum halkı da Adana ile Trabzon halkından daha geridedirler. Bunun temel sebebi ulaşım kolaylığıdır. Eğer bir vilayet üretimini dışarı satarsa o vilayete para gelir, oranın halkının gayreti artar ve kâr ederler. Bunun sonucunda da o vilayetin fertleri orta ve yükseköğrenim görürler ve şehrin ileri gelenlerinden olurlar.

Örneğin okuma-yazma bilmeyen büyük bir ailedeki bir öğretmen tüm aile fertlerini etkiler ve cahilleri cehaletinden kurtarır. Bunun yanı sıra sahile demiryolu ile bağlı olan bir vilayette yaşayanlar için seyahat etme şansı çok olur. Okul nasıl çocuklar için eğitim yeri ise seyahat de yetişkinler için bir okul gibidir.

İnsan Konya'dan çıkıp da Bursa'ya, Eskişehir'e, İzmit'e girdiğinde mutlu oluyor. Çünkü burada imar ova ve dağda kendini gösterir; nehirler, göller ve ormanlar çok fazla. Bursa ve İzmit dağları yeryüzündeki gelişmiş diğer dağlardan sanayi ve imar bakımından daha uygun. Bursa'nın ipek ürünleri ise dokuma tezgahlarının diktiği en güzel ipektendir. El yapımı olan bu ürünler ucuzluğu, sağlamlığı ve güzelliği bir araya toplamış. Milliyetçilik duygusuyla kendimize ait ürünlerle yetinip Avrupa'nın kumaşlarını tamamen terk edeceğimiz, bedava verseler giymeyeceğimiz gün ne mutlu bir gündür! Ülkemizde yün, pamuk, ipek, kenevir, keten ve kumaş için gerekli daha başka şeylerin hepsi mevcut. Buna rağmen batılı fabrikaların ürettikleri indirimli verildiğinde, bizler Şam, Halep, Hamas, Hamâ, Trablus vb. fabrikalarda üretilenlerden vazgeçiyoruz. Bizden biri milli kumaşlardan üretilen kıyafetleri giydiğinde, üreticisine destek vermiş olur ve bunun kârıyla o kişinin bir veya iki gün geçimini sağlar. İleri gelenlerimizin buna örnek olduğunu, kendileri ve ailelerinin yaz kış yerli kumaşlardan giydiklerini kim bana gösterecek? İzmit'in yünü, Bursa'nın ipeği, Ankara'nın kumaşı şu anki vaziyette zaruri ihtiyaçlarımıza da lüksümüze de yeter. Bunun sonucunda da servetimiz ülkemizde kalır, sanayici daha da canlanır, işçi alımı çoğalır ve böylece işsizlikten kurtuluruz. Çünkü işsizliğin olduğu yer şeytanın yuvasıdır.

Taklit ve Ekonomi

Savaştan sonra devlet yabancı ürünlerdeki vergileri artıracak. Bu da milli sanayiyi gerçek anlamda koruyacak. Yabancılara verilen imtiyazlardan kurtulmuş olacağız. Yabancı da yerli gibi vergi ödeyecek. Hukuk önünde konsolosu da tercümanı da onu koruyamayacaktır. Keşke İttihat-Terakki cemiyeti mensupları dayanışma içinde olup kararlı bir tavır sergileseler. Cemiyetin programında yer alan bu konuyla ilgili hükümetle yardımlaşsalar. Milli kumaşlarla üretilen kıyafetleri giymekle sınırlamasının sonucundaki yararları açıklansa. Hükümet, üyelerini çeşidi ne olursa olsun milli kumaş giymekle sınırlandırılsa. Genel itibariyle memurlar, eşleri ve çocukları Osmanlı, Anadolu vilayetleri, Suriye, Irak ve Yemen'de yapılan pamuk, ipek, alaca ipek gibi kıyafetlerden giyse!

İnsanlar yaratılışları itibariyle büyüklerinden, önderlerinden aklına ve zevkine güvendikleri insanları taklit ederler. Ayrıca mağlup olan biri giyimde kuşamda ve diğer durumlarda galip olana uymaya başlar. Bizler Fransızların gönderdikleri mallar ne kadar ucuz olursa olsun bunları kabul etmeme konusunda sözleşmeliyiz. Artık onların ürünlerini kendi yaptıklarımızla değiştirmeliyiz. Bunun yanında da topraklarımızda modern makinalarla çalışan fabrikalar da artar. 10 ya da 20 yıl sonra hem ziraat hem de sanayi anlamında batılı devletler gibi olabiliriz. Avrupa malları kemiklerimizi çürütmüş ve derilerimize kök salmıştı. Bu yüzden bugün devletlerin var oluşunun bağlı olduğu ekonomik konularda zayıfladık.

Dil Meselesi

Tarsus ve Adana'da beni sevindiren bir şeye şahit olmuştum. Bu iki yerin halkının çoğu Türkiye'de yaşamalarına rağmen hem Türkçe hem de Arapça konuşuyorlardı. Bugün bu iki büyük milletin bu saltanat altında yaşadığını görmek ne güzel. Arap, Arapçayı öğrendiği gibi Türkçeyi de öğreniyor; Türk de aynı şekilde Türkçe öğrendiği gibi Arapça öğreniyor. Türk ve Arap vilayetlerindeki büyük iş adamlarından biri şöyle dedi: "Dil sorunun

çözümü için en iyi çözüm; Arapların Türkleşmesi, Türklerin de Araplaşmasıdır. Yani her bir millet diğer milletin dilini öğrenir. Zira her iki millet için bundan başka çıkış yolu yoktur. Çünkü Arapça İslâm dininin ve Müslümanların tarihinin dili; Türkçe de siyaset ve yönetim dilidir." İttihat-Terakki cemiyeti bu planı tüm vilayetlerde uygularsa Arap, Türkçeyi iyi öğrenir; Türk de Arapçayı iyi öğrenir. Böylece Osmanlı siyasetinin başında makul bir iş yapmış olur. Ayrıca batıyla sanayide, ticarette ve bilimde yarışmak istiyorsak, her birimizin ilim ve medeniyet dillerinden bir veya iki tane öğrenmemiz gerekmektedir. Başka bir ifadeyle Almanca, Fransızca ve İngilizce modern çağdaki medeniyet dilleridir. Bu yüzden çok yaygındırlar.

Ben Anadolu'da Arap ve Türk diye bir şey görmedim. Aksine Türk kardeşlerimiz Araplara hürmet ediyor ve saygı gösteriyordu. Türkleri kendi milletim gibi gördüm. Misafire ikramda bulunuyor, güzel ahlâkı seviyor, dindarlığa ve baba ve dedelerinin hatıralarına önem veriyorlardı. Onlar dini bir, bayrağı bir ve tarihi bir olan milletler arasında ayrım yapmıyorlardı. Tüm bu güzelliklere bizim Türkçe öğrenmemizi onların da Arapça öğrenmesini eklersek bu güzel saltanattaki en büyük milletlerin arasındaki farklılıkları gidermiş oluruz. İnşallah savaştan sonra yöneticiler bu sorunu dikkate alırlar. Böylelikle insanların yaratılışında bulunan eğitim işinin üzerinde durmuş olurlar. Öğrendiklerini uygularlar ve omzun nereden aşındığını idrak ederler. Bunu da cahilliğe düşmemek için yapmalılar. Bizim en büyük belamız cehaletimizdir. Cehaletimizin en büyüğü de içimizden birisinin kardeşini, içinde yaşadığı çevresini ve zamanını bilmemesidir.

Muhammed el-Bâkir
(El-Belâğ Gazetesi sahibi ve başyazarı)

Heyetler Bölümü ve Bizim İlmî Heyetimiz[74]

Bildiğiniz üzere Suriye, İstanbul'a ve savaş meydanı Çanakkale'ye kendilerini temsil eden ve onlar adına konuşan bir heyet gönderdi. Bu heyet Suriye'nin görüşlerini bildirecekti. Pek çok insan bu heyetin ne olduğunu soruyordu? Bu heyetler ne anlama geliyordu? Heyetler daha önceki devletlerde eski bir adet mi yoksa bu asrın bir yeniliği mi? gibi sorular zihinlere geliyordu.

Şu an bilgi sahibi olduğumuz eski ve yeni tarihi olaylarda heyetlerin önemini açıklayacak değiliz. Toplumun var oluşundan beri devletlerde heyet oluşturma fikri vardır.

Heyetler bir devletten diğerine, bir halktan hükümete, tebaadan yöneticiye, bir vilayetten başka vilayete gönderilirdi. Milletler siyaset, yönetim, devlet ve toplum oluştuktan itibaren he-

74 El-Belâğ Gazetesi sahibi Muhammed el-Bâkir'in Beyrut'taki 'Zehrat'u Suriye Tiyatrosu'ndaki Konuşmasından.

yetlere yöneldiler. Heyetlerin önemi, gönderen ve gönderilene, amacına, zamana, mekâna ve duruma göre farklılık gösterir.

Bir devletten başka bir devlete gönderilen heyet ekonomi, ticaret, savaş, yönetim ve siyaset gibi konuları müzakere etmeye gönderilirdi. Halk da yöneticiye adaletin sağlanması, zulmün kaldırılması, zafer tebriği, bela taziyesi gibi hüzün ve esenlik içeren durumlarda bir heyet gönderebilir.

İslâm tarihimizde Peygamberimiz döneminden günümüze kadar bu heyetlerin örneği çoktur. Heyetler, her zaman ve her yerde istenen etkiyi göstermiştir. Heyetlerin görevi her zaman tehlikeli ve yüce bir görevdir. Bu konuda ibn 'Abd Rabbâ'i şöyle demiş: "Makamlar anlamların çok olduğu ve sözlerin seçildiği yerlerdir. Bir kavimden gelen kişi onların lideridir. Onun gücüyle ve görüşüyle yola çıkarlar. O kabilesine adaletli davranan ve söyleyeceklerini açıkça ifade eden biridir. Bir elçinin padişahların, sultanların ve halifelerin huzurunda ümit ve korku içerisinde konuşması hakkında ne düşünürsün! Onu bir kurtarıcı ya da üstün zekalı olarak mı düşünüyor veya kavminin bu planın başarısı için öne çıkardığı bir mi sanıyorsun? O, onların nezdinde çok maharetli, güzel konuşan, ağır başlı ve saygın biridir. Mesela Kays b. 'Âsım el-Menkari Peygamberimiz (sav)'e gönderildiğinde, Peygamberimiz ona mübarek cübbesini serdi ve 'Bu bedevilerin efendisidir' demiştir." Bunu bilmiyor musun?

Heyet gönderimi, üstün bir zekâya delalet eden güzel ve yüce bir fikirdir. Suriye ilmî heyetimiz de yüce Halife'nin huzurunda Suriyelileri temsilen konuştu. Bu heyet savaş alanına giderek memleketlerinin evlatlarına kardeşlerinin selâmlarını ve duygularını iletti. Buna sebep olan, bu heyeti gönderme fikrini ortaya çıkaran 4.ordu kumandanı ve Bahriye Nâzırı Ahmet Cemal Paşa'dır. Bu fikir O'nun çok güzel, yüce hizmetlerinden biridir. Bu yüzden Suriye halkı O'nu hiç unutmayacak.

Muhterem Hâzirûn!

Suriye ilmî heyetimizin üç önemli görevi vardı:

1. Suriyelilerin bağlılıklarını halifeliğe sunmak
2. Devletin büyüklüğüne ve savaşa hazırlığına şahit olmak

3. Savaştaki mücahit kardeşlerine memleketlerindeki halkın duygularını aktarmak.

Bu heyet yukarıdaki üç önemli meseleyi hakkıyla yerine getirmek için oluşturuldu. Evet, heyet hilafet makamına Suriye halkının samimiyetini ve yüce halifeliğe bağlılığını arz etti. Hazretleri bu samimiyete değer verdi. Suriye'nin âlimlerinden ve yazarlarından oluşan bu heyet çok şanslıydı. Onlara aşırı ikramda bulunuldu. Halife, onların rahat etmesi için her türlü şeyin yapılması emrini verdi. Bu emir, Halife hazretlerinin bu ülkelerin halkına karşı muhabbetinin göstergesiydi. Çünkü O'nun ikramı sadece heyet üyelerini kapsamıyordu, onların nezdinde temsil ettikleri şehirlerin halkları bu ikrama mazhar olmuş sayılıyordu.

Heyet bu birinci görevi çok dikkatli ve samimi bir şekilde yerine getirdi. İkinci görevi yerine getirmekte de geri kalmadı ve hakkıyla yerine getirdi.

Bu dehşet verici savaş boyunca yüce devletimizin yapmış olduğu hazırlık ve gördüğümüz mükemmel eserleri tam anlamıyla tasvir etmekten dillerin ve kalemlerin aciz kaldığını söylesek abartmış olmayız. Buna rağmen her birimizin zihninde savaş ilanıyla birlikte şu düşünce ve algılar yer edinmişti:

Devlet-i 'Âliye, karada ve denizde yeryüzünün en güçlü devletlerinden olan üç devlete karşı savaş ilan etti. Devlet çok geniş bir alanda bu ülkelerin ordularıyla savaşacaktı. Bu savaş çok sayıda askere ve mühimmata ihtiyaç duyuyordu. Devlet bu hazırlıkları yapabilecek miydi?

Aslında bu durumda düşünceler dehşet ve ürkütücüydü. Bu yüzden savaş ilanı ilk yapıldığında insanların çoğunu ümitsiz görürdün. Çünkü İngiliz, Fransız ve Rus güçleri her birimizin zihninde yer edinmişti.

Fakat savaşın birinci ayı, iki, üç, dört derken bir yıl geride kalmıştı. Savaşın ikinci yılının ilk ayında Devlet-i Aliye, zorba güçlerle savaşıp öyle bir mücadele etti ki tarih asırlar boyunca öyle bir savaştan bahsetmemişti.

Burada çok dikkat edilmesi gereken bir konu var!

Devlet, güç ve maddi yönden dünyanın en büyük üç devletine karşı savaşmış ve zafer elde etmişti. Bu, hayret edilecek bir durumdu.

İnsan bu meseleye basit bir şekilde bakarsa, bu azim ve zafer hayret edilecek, dikkatlere şayan, övünülecek bir durum. Ancak üzerinde iyice düşünürse, hakkını vererek bilinçli bir şekilde incelerse, bizim gittiğimiz yerlere gidip gördüklerimizi görürse, şaşkınlık ortadan kaybolur ve yerini övgüye, İslâm'ın ve devletin emin ellerde olduğu duygusuna bırakır.

Evet, insan İstanbul'a gidip koca fabrikaları görür ve buralarda en modern fabrikalarda modern aletlerle Osmanlı topraklarından çıkarılan demirin eritildiğini özellikle de çeliğin eritilip kalıplara döküldüğüne şahit olur. Buralarda büyük ve küçük, seri ve yavaş çeşitli silahlar üretilmektedir.

Sonra ikinci bir fabrikaya gidip ateş ve buhar gücüyle demirin eritildiğini sonra o eritilen demirlerden çeşitli kalıplar döküldüğünü onlardan da bombalar üretildiğine şahit olur. Bu bombalar özel aletlerle bir yerden başka bir yere taşınır, kesilir, inceltilir ve parlatılır ve sonra da vatanı savunmak için düşmana fırlatılan ve onu öldüren bir bomba olur.

Ardından tüfek fabrikasına gittiğinde de tüfeklerin kurşun dolumu yapılmaktadır. Burada diğer fabrikalarda gördüklerinin aynısına şahit olur.

İnsan bu manzaralara şahit olursa, mükemmel fabrikalar ve tesisleri ayrıntılı gözlemlerse, bu devletin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını nasıl koruduğunu ve düşmanlara karşı zaferi nasıl elde ettiğinin anlayacaktır.

Değerli beyefendiler!

Bugün bu devlet, kendi topraklarından çıkan madenlerden kendi elleriyle ürettiği silahlarla şehirlerini savunmaktadır. Bundan dolayı da zafer bu devletin yanı başında olmuştur. Çünkü sömürgeci devletlerin silahları devletin kendi eliyle ürettiği silahlar kadar etkili değildir.

Bazı insanlar kendi aralarında şunu söylüyorlardı: Devlet

daha önce böyle bir konuya neden dikkat etmedi?

Böyle bir konuda daha önce bir araştırma yapmadık fakat Osmanlı Devlet'inin Balkan faciasında yaşadığı sıkıntılar ders oldu diyebiliriz. Balkan faciası, eski askeri kanunun iptal edilip Osmanlıya pek çok fayda sağlayan yeni askeri kanun çıkarılması konusunda Harbiye Nâzırı Enver Paşa'yı yönlendirdi. Herkes, bu yeni kanunun Osmanlı halkını silahlı bir asker yaptığını anladı. Bu kanun Balkan Savaşı'nda hakim olan bu büyük düşüşten devleti ayağa kaldırdı.

Balkan savaşı, bize devletimizi savunmada Allah'tan başka hiçbir kimseye güvenmemeyi öğretti. Kendi kuvvetlerimizle ve kendi yaptıklarımızla şehirlerimizi savunmalıyız. Osmanlı Devleti askerlerin silahları, kıyafetleri ve maddi-manevi tüm ihtiyaçlarında Avrupa ülkelerinde bağımlıydı. Bugün ise bir yıl içerisinde bağımsızlığını ve şu anki konumunu koruyacak olan gerekli önlemlerin alındığını görüyoruz. Bugün Osmanlı ordusunda şahit olduklarımızın tümü Osmanlı yapımı yerli ürünlerdir.

İnsan elektrik ve buharla çalışan yerli dokuma fabrikalarından birini gördüğünde sevinçten gözleri dolar. Burada erkek ve kadın işçilerin ordu için çalıştığını ve önlerindeki her şeyin ordunun malzemeleri olduğunu görür. İstanbul'daki herhangi bir dokuma fabrikasına girdiğinde koyun yünlerinin bir bölümden başka bir bölüme makinalarla taşındığına şahit olur. Son bölümde de makinadan tam bir elbise olarak çıktığını görür. Bunları da subaylar ve askerler giyer.

Özetle şunu diyebiliriz. Ordumuz için gerekli olan ve daha önceleri Avrupa'dan getirilen ihtiyaçların tümünü dokuma fabrikaları sağlamıştır. Bundan sonra devletin kalkınmasında ve kazanacağı zaferde herhangi biri şüphe edebilir mi?

Biraz da savaş alanına gelecek olursak şunları söyleyebiliriz. Gönderilen telgraflarla bazı insanlar durumun büyütüldüğünü ve abartıldığını sanıyordu. Aksine bu telgraflar Çanakkale'deki savaş durumunu tasvir eden bir özet gibiydi. Biz durumun telgraflarda ve İstanbul'da çıkan gazetelerde anlatılandan çok daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Bunun sebebi de bu insanlar bizim

gördüklerimizi görmedi ve gittiğimiz savaş meydanına ayak basmadılar.

İngilizler ve Fransızlar Çanakkale'de 3 bölgeden saldırıyordu; Seddülbahir, Arıburnu ve Anafarta. Bu bölgeleri bizzat kendimiz gözlemledik. Buralar kıyıda belirli uzunluğa sahip yerler. Düşman güçleri bu küçük ve dar alanda donanmalarının korumasında bekliyorlar. Askerlerimizle kendi aralarına bizim ilerlememizi engellemek için tel örgüler koyduklarını dürbünle görmüştük. Onlar Çanakkale'de savaş meydanında şu andan itibaren bir karış bile ilerlemeyi düşünmüyorlardı. Aksine Osmanlı ordusunun kendilerine saldırıp mağlup edeceğinden ve onları denize dökeceğinden korkuyorlardı.

Fransa sınırından İstanbul'a gelen Alman komutanlarından olan 'Von Ling' ile konuştuk. Osmanlı hükümeti Çanakkale'deki savaşta uzun menzilli toplar kullanacaktı. Onları kullanmasından otuz gün geçtikten sonra artık Osmanlı askerleri düşmanları elleriyle ele geçirebilecekti. Komutan bunu yaklaşık 20 gün önce söylemişti. Kardeşlerimize bu komutanın sözlerini anlatmak beni mutlu etmişti. Konuşmasını destekleyen olaylar iki gün önce gelmeye başladı ve yerli gazeteler bunu yayınladı. Bu uzun menzilli toplar çok yakında kullanılacaktı. Düşmanlar bunlar kullanılmadan önce Çanakkale'den kuvvetlerini çekmeyi düşünmeye başladılar. Tarih böyle bir galibiyet ya da böyle bir zafer daha önce görmüş müydü?

Bu büyük komutan şunları da söyledi: "Almanya nerdeyse kendisi büyüklüğünde Rus topraklarını işgal etti, madenlerle ve fabrikalarla dolu Fransa'nın kuzeyindeki şehirleri ele geçirdi ve Belçika'nın geniş bölümünü de topraklarına kattı."

Bu büyük komutan daha sonra şunları söyledi, iyi dinleyin!

"Almanya'nın batıda ve doğudaki savaş alanında yaptığı harikulade şeyler olsa da bunlar Çanakkale savunması ve savaşının yanında çok da önemli değildir. Çanakkale'yi savunmak bu dünya savaşında cereyan eden olayların en yücesidir. Sizin Osmanlı askerlerinizin bedenleri kan ve etten oluşmamaktadır aksine demir ve çeliktendir."

Alman komutanın bu söyledikleri sözler kısa olsa da büyük anlamlar ifade etmektedir. Bu yüce merkezin dehşet verici savaşta Çanakkale'de kazandığı zaferin önemi anlaşılıyor. Aynı zamanda maddi ve manevi olarak Osmanlı ordusunun durumunun mükemmel olduğu anlaşılıyor. Biz de burada Osmanlı milletinden, bu güçlü, cesaretli milletten ölümün bile korktuğunu anlıyoruz. Zaman tekrar dönmeye başladı. Artık zaman İslâm'ın kalkınma zamanıydı.

Milletler bizim güçlendiğimizi bilmiyor mu?

Hiç kimse bize üstünlük kuramaz,

Üzerimize gelenlere de üstünlüğümüzü biz kurarız.

Düşmanlar, İslâm âlemini köleleştirmeyi, malına el koymayı, bağımsızlığını elinden almayı, gafletinden faydalanıp onu ezmeyi sürekli arzulamıştır. Oysa İslâm âlemi uyanmıştır. Gücünü ve cesaretini en iyi bilen topluluktur.

Kim savaşta bizimle karşılaşırsa,

Onları değirmende un öğütür gibi öğütürüz.

Bizi dinleyen sözlerimizi abarttığımızı ya da hayallere daldığımızı düşünmesin veya bizim hayal dünyasında yaşadığımızı sanmasın! Aksine bunlar gerçeğin ta kendisi ve İnşallah çok yakında günler bize bunu gösterecek.

Heyetin Dönüşü

Şeyh Ali Rîmâvî'nin Ahmet Cemal Paşa'ya Hitaben Okuduğu Şiiri

Sizin gibi gazi heyetiniz de gitti,

Ve müjdelerle geri döndü.

Ahmet Cemal Paşa bir yıldız gibi parlayınca heyet muvaffak oldu.

Bir Müslümanın Kâbe'ye gidişi gibi

Heyet de ilim merkezi İstanbul'a geldi.

Yer yerinden oynadı ki ondan başkası bunu yapamazdı.

Müjdelerle, hayırlı haberlerle geldi

Üzerine çiğ düşmüş çiçeklerle her yer adeta renklendi.

Verdiğin müjdeler içimizdeki sıkıntıları söküp attı

Bastığın yerler yumuşadı, müjdeler saçıldı.

Allah'ın ordusu savaşı kazandı,

Yarın da Allah'ın düşmanlarının da hesabı görülecektir.

Ey Cemal! Senin görüşün ne kadar da doğrudur.

Bunu yalnızca sen düşündün.

Ey Cemal Paşa bizden bir grup seç ve krallara gönder.

O heyetin faziletinde nurlar vardır.

Ki onların tek silahı da ilimleridir.

'Heyettekiler konuştuğunda bahar ve çiçekleri gibisiniz,

Şiir okuduklarında dökülen inciler gibisiniz' dersin.

O heyet ki senin söylediklerini insanlara açıklar, görüşlerini övgüyle nakleder.

İzzetli insanların durağı olan İstanbul'a geldik ve bu izzet ki her zaman istenir.

Makamına şan şeref veren Halife'yi ve faziletli Veliaht'ı ziyaret ettik.

Her yanımızı komutanlar ve saygı gösteren âlimler sardı.

Bunlardan biri de cömert Enver'di,

Savaşta iken eli kılıcında hazırdı.

İslâm'dan güzel bir sıfat ve üstün fazilet almıştı.

Vakar sahibi bir şeyh vardı ki ilmînin mertebesi en yükseklerdeydi

İslâm'ı yücelten, nurlarını yayan Hayri Efendi en yüce mertebedeydi.

Talat Paşa asrının en adil kişisiydi, insanlar duyunca adını ayağa kalkardı.

Etrafımızı beyaz yüzlü nurlu insanlar sarıyordu,

Zaten haset eden hainin yüzü siyahtır.

Biz onlara onlar da bize hitap etti,

Biz onlara onlar da bize şiirler okudu.

Bulunduğumuz meclisler bahar havasındaydı,

Seni andık. Ve hakikat da burada olanlara şahit oldu.

* * *

Ey Cemal! Denizin sıkıntılı olduğu zamanlarda

Savaş alanına gittiğimizi unutmadık.

Oraya gittiğimizde kılıçlar parlıyor ve toplar şiddetle gürlüyordu.

Nerdeyse bir ok saplanacak ya da bir kılıç yüzümüzü parçalayacaktı.

Savaş alanlarını ve güçlü yürekleri gördük

Atılan toplardan da geri durmadık.

Seni bir aslan gibi hayal ettik, korkmadan bombaların üzerine gidiyorduk

Anafarta'yı ve askerlerimizi gördük, onlar aslanlar gibi savaşıyordu.

Arıburnu'nda kahramanlarımız, Sultan Kalesi'ndeki ordumuz çok güçlüydü

Allah-u Ekber nidalarıyla hücum ediyorlar, düşmanlara atılıp etraflarını sarıyorlardı

Ateş altında düşmanlara baktık,

Bizlerle onlar arasında hendekten başka sadece gözetleme kulesi vardı.

Onlar bize ateş ettiğinde boşa gidiyor

Biz ise ateş ettiğimizde onları öldürüyorduk.

Sahilden ve dar karadan geçemiyorlardı, çaresizlik her taraflarını sarmıştı.

Geriye çekilseler başarısız olacak, ilerleseler öleceklerdi.

Perişan bir durumdaydılar.

Senin müjden şu ki; Allah'tan apaçık bir zafer ve başarı gelecektir.

* * *

Heyetin çok faydalar sağladı,

En basiti de bu vefa ve sevgidir.

Biz döndük, Araplar hakkında en ufak kötü bir düşüncemiz olmadı,

Araplar güzelliği unutmaz ve kin beslemez

Bizler Muhammed'in dininin mensubuyuz, bu da bize

Aramızda muhabbeti emreder.

Sen halkın hakimi mi yoksa başka hiç kimsede bulunmayan

Özelliklere sahip komutanı mısın?

Washington da senin gibi reformcuydu ve nice kılıç düşmanlara çekilmişti.

Eğer ben Cemal'im dersen elbette ki O'sun!

Ancak ben övülenim dersen en çok övülensin.

Senin rütben olsa da olmasa da şan şeref seninledir.

Ömür boyu hayırlar içinde olasın,

Elinde zafer sancağı her zaman dalgalansın.

Başkan'ın Konuşması

Bu kitabı İstanbul'da ilmî heyetin başkanlığını yapan Es'ad eş-Şukayri'nin Şam'daki Çanakkale sinemasında yaptığı konuşmasıyla bitirmeyi uygun gördük. Bu toplantıya devlet erkânı, gazetecilerden ileri gelenler ve âlimlerden bir grup katılmıştı. Toplantıya katılanlar arasında Bahriye Nâzırı Ahmet Cemal Paşa, Mekke Emiri'nin oğlu Emir Faysal, Lübnan mutasarrıfı Ali Munif Bey, Suriye valisi Azmi Bey, Beyrut valisi Azmi Bey, Halep valisi Mustafa Abdulhalık Bey, Kudüs mutasarrıfı Mithat Bey ve daha başkaları vardı. Başkan konuşmasında heyetin karşılaştığı olayları ve yaptıklarını anlattı:

Sözlerime her şeyden önce Bismillahirrahmanirrahim diyerek, Allah'a verdiği nimetlerden ve bizi zilletten uzaklaştırdığından dolayı şükrederek, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'e, ailesine, ashabına ve O'na tabi olanlara salat selâm getirerek başlıyorum.

Değerli beyefendiler, bu gece burada din ve siyaset konusuyla bağlantılı önemli bir konu için toplandık.

Sizler de biliyorsunuz ki İslâm'ın şartlarından biri de cihattır. Millet şartları ve sebepleri oluştuğunda ondan geri durursa düşmanlar vatanı işgal eder. Bu duruma işaret eden ayetlerden birinde Cenabı Hak şöyle buyurur: '...Eğer siz yapmazsanız yeryüzünde büyük bir fitne ve büyük bir kargaşa çıkar.'[75]

Belki de gururlu insanlar savaşın meşruiyetinde sıkıntı olduğunu düşünüyorlardı çünkü onlara göre savaşta tiksindirici bir durum ve ölüm vardı. Dünyada barış ve selâmet insanlar arasında olması gereken zorunlu bir durumdu. Eğer bu insanlar, insanların mizaç farklılığını ve zıtlığını derinlemesine inceleselerdi şunu anlarlardı. Milletler arasında nasihati dinleyen, delillerle ikna olan var olduğu gibi, bunun yanında doğruya götürecek, zulüm ve saldırıya engel olacak tek şeyin kılıcın boynuna dayanması gereken de vardır. Bu savaşan düşmanları da Efendimiz Muhammed (sav)'in kılıcından başka bir şey amaçlarından alıkoyar mı? Özgürlüğü alınmış, manevi olarak esaret altında, haklarına ve menfaatlerine saldırı olmuş her millet için kılıçları çekmek mazur bir sebeptir. Düşmanlara engel olundu ve birlikleri dağıldı. Osmanlı Devleti de savaşa katıldı. Allah bu savaşta saltanatlarını korumada, dini kurallarını muhafaza etmede, şehirlerini düşman pisliğinden temizlemede onlara yardım etti. Bu da halk nezdinde silah taşıma, düşmana saldırma ve basit bir şekilde düşmanı durdurma anlamına geliyordu.

Oysa savaş, insanların nazarında bilinen en zor ilimlerden birine ihtiyaç duyar. Savaşı ve idaresini üstlenen kişinin savaş kurallarını bilmesi ve düşman ordusuyla kendi ordusu arasında dengeyi sağlaması gerekir. Kendisine gerekli olan kuvvetleri,

---

75 . Enâl Süresi, 8/73.

silahı, bombayı, kurşunu, kıyafeti, gidiş-dönüş yollarının güvenliğini, su kaynaklarını, ordudaki hastaları ve yaralıların durumunu, hastaneleri, arabaları, savunma ve hücum stratejisini bilmesi gerekmektedir. Erzakların taşınmasını, mevzilerin inşasını ve bunlar için gerekli olan araç gereçleri bilmelidir. Bu kişi ayrıca çok yönlü düşünceye ve çok büyük yardımlara ihtiyaç duyar. Bunlardan biri işgal edilse ordunun tümü biter. Müslüman birine ne zaman cihat yolu görünse onun ordunun düzenini ve gidişini düşünmesi gerekir. Şunu iyi bilsin! Hz. Peygamber (sav) ordunun idaresini kendisi üstlendi ve savaş bölgelerini kendisi belirledi. Allah (cc) da O'nu şu şekilde övdü: 'Sen ailenden döndüğünde müminleri savaş bölgesine yerleştirdin.'[76]

Bir milletin ve ümmetin en büyük belası, düşmanın devletin merkezini yani başkentini ele geçirmesidir. Eğer bu milletin elinden başkent giderse şanı, şerefi gider ve çok kötü bir hal alır. Hükümet halkın içindeki itibarını ve şanını kaybeder. Hükümet böyle bir cihat daveti yapsa, İslâm ümmetinin hali nice olur?

Bu çok ciddi bir meseledir. Çünkü bizimle savaşanlar Rus, İngiliz ve Fransızlar. Halkımız onların donanmasının büyüklüğünden korkuyor ve savaş aletleri ile uçakları karşısında hayretlere düşüyordu. Düşmanlar İstanbul'u istila etmek için tüm güçleriyle her yönden saldırıyorlardı. İstanbul'un ne demek olduğunu biliyor musunuz? Burası cennetmekân Fatih Sultan Mehmet'in fethettiği çok yüce bir şehirdir. Allah O'nun kabrini nurlandırsın ve O'nu yüceltsin. Henüz savaşın başında İstanbul'a zorla da olsa girecekler diye söylentiler çıkmış. İnsanlar zor durumda kalmış ve farklı görüşler çoğalmış. Bazıları kurtulmak için ailesiyle oradan taşınmıştı, bazıları çok korkuyordu ve bazıları da bu üzücü olaylardan dolayı hüzünlüydü. İstanbul'da bir arkadaşımla karşılaştım. Bu üzücü olayları duyduğunda bir devlet büyüğünü ziyarete gittiğini söyledi. Sizlere adını söyleyemeyeceğim. Çünkü bu şeriata göre yasaktı. Bu kişi bu haberler hakkında onun görüşünü sordu o kişi de şöyle cevaplamış. İşgalin olacağını ancak bir hafta sonra değil de iki hafta sonra olacağını söylemiş.

76 . Ali İmran Süresi, 3/121

Düşmanların istila hırsı artmıştı. Devleti Aliye ve müttefik ülkeler arasındaki yol kapalıydı. Savaş alet ve edevatlarını müttefiklerin fabrikalarından alma imkânı kalmamıştı.

Osmanlı'nın elindekilerinin tükeneceğini sandılar ve işgal zamanı geldiğinde liderlerinin öncülüğünde tüm güçleriyle saldırdılar. Allah onların saldırısını boşa çıkardı ve onlar aşağılık bir şekilde geri döndüler. Düşmanlar, Osmanlı ordusundan öyle bir savunma görmüştü ki azametleri kırıldı, itibarları sarsıldı. İslâm ordusunun her bir neferinin kendi başına bir donanma olduğuna kanaat getirdiler. Ordu düşman donanmalarına karşı mücadele ediyor ve Suriye halkının sahillerde avladıkları balıklar gibi onlar da düşman denizaltılarını avlıyordu.

Bu süreçte insanları çoğu Suriyeliler hakkında kötü düşünmeye başlamıştı. Onların zevk ve eğlenceye daldıklarını düşünüyorlardı. Kendi işleriyle meşgul olup Saltanat makamına yapılan istila ile ilgilenmiyorlar diye bir görüş hâkimdi. Bu işgalin dine ve siyasete vereceği olumsuzlukları düşünmüyorlardı. Bu durum onlar için büyük bir utançtı. Başkumandan Ahmet Cemal Paşa bu vilayetlerin samimi halkının üzerinden bu kötü düşüncenin kaldırılması gerektiğini düşünüyordu. Vilayetlere haber göndererek içlerinden söz sahibi olanları ve âlimleri seçmelerini emretti. Sonra bağlılıklarını ve samimiyetlerini Emir'ulmuminin'e göstermesi, savaş alanını ziyaret ederek oradaki mücahitlere kardeşlerinin selâmını iletmesi, insanların içindeki kötü düşünceleri ve yanlış anlaşılmayı ortadan kaldırması için bu kişileri İstanbul'a gönderdi. Bizler de bunları gerçekleştirdik ve Anadolu'da güzel bir yer edindik. Müslümanlar bizi çok güzel karşıladı ve ikramlarda bulundular. Bizim seyahatimizden dolayı çok mutluydular. Bu durum da Müslümanların dini bağlarla bağlı olmalarının ve İslâm birliğinin oluşumuna karşı çok istekli olduklarının en büyük delilidir.

İstanbul'a gittiğimizde krallara bile gösterilmeyen saygı ve izzet bize gösterildi. Daha önce anlatıldığı gibi devlet adamlarına misafir olduk. Halife hazretleri Gazi Mehmet Reşat Han'ın makamına gitmekle bağlılığımızı ve samimiyetimizi sunduk. Kutsal emanetlere gidip orada hadisler dinledik. Buhari şerifin hatmi

üzerine dua ettik. Burada Buhari Şerif her ay belirli zamanda tamamlanıyormuş. Bu defasında Halife hazretleri bizim ulaşmamıza göre Buhari'nin duasının geciktirilmesini emretmiş. Oradaki din kardeşliği tam anlamıyla ortaya çıkmıştı. Âlimler kucaklaşıyor ve birbirleriyle tokalaşıyorlardı. Herkes sevinçten ağlıyordu. Birbirlerini daha önce tanımamalarına rağmen aynı anne babadan doğmuş gibiydiler.

Ardından oradaki nazırlıkları, devlet dairelerini ziyaret ettik. Buralarda şu anki durum üzerine ve daha sonra neler olacağı üzerine müzakere ettik. Nâzırlar bizlerin fabrikaları ve tesisleri görmek istediğimizi fark ettiler. Bunun üzerine kendi gözlerimizle demirlerin eritilerek bombaların döküldüğüne, askeri kıyafetlerin dikildiğine ve diğer ihtiyaçların nasıl giderildiğine şahit olduk.

Bu fabrika ve tesislerin tümü modern tarzdaydı. Geçmiş hükümette yapılmayanlar yapılmaya çalışılıyordu. Yöneticilerin de ellerinden geldiğince çalıştıklarına kanaat getirdik. Düşmanlara karşı savaşa ve savunmaya hazırlanmışlardı. Düşmanlar İstanbul'da yapılanlardan haberdar değildi. Onların ileri gelenleri ve siyasi yöneticileri bizle müttefikimiz Almanya arasında gizli bir yol olduğunu sanıyorlardı. Bu yoldan da askeri ihtiyaçlar geliyordu. Çünkü onların bize attığı her bir bombaya karşılık on misli ile cevap verildiğini görmüşlerdi.

Onların resmi gazetelerinde yer alan bir habere göre bu düşünce içlerine iyice yerleşmişti. Bu arada eski meşhur nâzırlardan Fuat Paşa'yı düşündük. O, İslâm topraklarının genişlemesi ve bazı fetihlerin yapılmasıyla yakından ilgilenmişti. Tarih, onları şan ve şeref sahibi olarak anmaktadır. Peki, bu insanlar nasıl olur da şimdiki söz sahibi yöneticiler gibi yabancılarla alışverişi engelleyen fabrika ve tesisler inşa ettirmediler. Görünen o ki bu insanların bu büyük işleri düşünmeye zamanı olmadı ve onlar önceliği toprakların genişlemesine verdiler.

Sizleri mutlu edecek bir başka şey de Hz. Ebu Eyyub el-Ensarî'yi ziyaret ettikten sonra yakınında yer alan bir fabrikayı ziyaret ettik. Burada yaklaşık 3 bin bayan gece gündüz asker kı-

yafetlerinin dikişiyle uğraşıyordu. Âlimlerimiz elektrikle çalışan makinalarda durmadan çalışan kadınları gördüklerinde hayretler içerisinde kaldılar.

Bir kızın sandalyenin üzerine çıkıp da onlara konuşma yapmasıyla hayretleri daha da arttı. Hepsi ağladı. Konuşmasında İstanbul'a teşriflerinden dolayı hoş geldiniz deyip ziyaretlerinden dolayı mutlu olduklarını belirtti. Bu ziyaret dinin şiarlarını yaşatmak ve Müslümanları rahatlatmak için düzenlenmişti. Bu işten dolayı kızlar uzun süre ilim tahsil edememişti, evleri kendileri için mezarları gibi olmuştu. Ancak şimdi Allah'a hamdolsun ki iğneleriyle cihat ediyor ve kıyafetler dikiyorlar. Böylece mücahitlere yardım ediyorlardı. Bayanlar, âlimlerden Suriyeli kadınlara selâmlarını iletmemizi istedi. Onların da orduya hizmet etmelerini ve dikiş yapmalarını istedi. Sonra da başka bir bayan söz aldı.

Beyefendiler, bu konuşmaların beni çok derinden etkilediğini inkâr edemem. Onların konuşmalarına şöyle cevap verdim. 'İslâm dini kadınların kendileri için gerekli ilimleri öğrenmelerine engel olmaz. İslâm'ın doğuşunda da kadınlar mücahitlere hastaları tedavi ederek ve yaralılarla ilgilenerek yardım ettiler. Bugün de bu hizmet o günküne benziyor. İslâm dini kadınların kendileri için gerekli faydalı ilimleri öğrenmelerine engel olmaz. Suriye'deki kadınlar da dikiş yaparak, ordu için gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için para toplayarak çaba gösteriyorlardı.

Enver Paşa'nın öncülük ettiği devlet adamları Çanakkale'ye kara yolu ile gitmemiz için karar almışlardı. Ancak bu mesafe kara yolu ile 5 gün sürerdi. Bu şekilde yolculukta da her durulan yerde kalacak yere ve yeme içmeye ihtiyaç duyulurdu. Kara yolu ile yolculukta iki tabur asker bizimle olacaktı. Ben ise deniz yoluyla gitmekte ısrar ettim. Enver Paşa düşmana ait denizaltılarıyla karşılaşmamızdan korktuğunu söyledi. Bundan dolayı da âlimlerin boğulmasından korktuğunu belirtti. Bunun bizim için bir sorun teşkil etmediğini kendisine açıkladım. Çünkü Suriye'de bizim arkamızda karınca sürüsü gibi başka âlimler var. Bismillah diyerek deniz yoluyla yolculuğa çektik ve Akbaş İskelesine ulaştık. Burada bizi 5.ordu karargâhında ağırladılar.

5.ordu kumandanı bizi çok güzel karşıladı ve izzet ikramda bulundu. İstanbul'da karşılaştıklarımızın tıpa tıp aynısıyla burada karşılaştık. Savaş bölgesindeki Anafarta ve Arıburnu gibi farklı yerlere gittik. Buralarda Osmanlı ordusunun yer altında yollar yaptığını ve hendekler kazdığını gördük. Bunlar şeytanın bile aklına gelmezdi.

Askerlerden bizi düşman birliklerinin önündeki siperlere götürmelerini istedik. Oraya gidip gözetleme yerlerine girdik. Düşman askerlerine öyle yerlerden baktık ki onlarla aramızda ancak 40 ya da 50 metre vardı. Savunma devam ediyordu, her taraftan bomba ve mermi yağıyordu. Bu durum 3 saatten fazla sürdü. İlmi heyetin üyeleri de oradaydı ve Allah'ın tüm Müslümanlara lütfetmiş olduğu dini cesaretten dolayı onların da kalpleri müsterihti.

Hiç birimize ne bir kurşun geldi ne de içimizden biri şehit düştü. Ardından ordunun maddi manevi durumunu sormaya başladık. Yanımızda bizi kontrol eden ya da gözetleyen hiç kimse olmadan her bir nefere hızlıca yemesini, içmesini ve durumunu soruyorduk. Onlar da tek tek bize yiyecekleri ve içecekleri hakkında bilgi verip 'bizler burada yediklerimizi memleketlerimizde yiyemiyorduk' diyerek cevap veriyorlardı. Daha önce böyle bir şeye şahit olmamıştık ve tarihte böyle garip bir şey okumamıştık. Asker savaşırken silahını ateşliyor ya da bombasını atıyor ve ardından cebinden kuru üzüm, ceviz çıkarıp yiyor. Yanındaki arkadaşı orada şehit düşse kendisi de şehit düşmeyi arzuluyordu. Bu ne güzel ve ne kadar hayret edilecek bir manzara. Mücahitlerin sultanı Selahattin Eyyubi zamanında anlatılan bir mücahit duymuştum. Eyyubi Hittin Kale'sini fethederken 60 bin askeri şehit düşmüştü. Kaleyi alıp da içeri girerken bir askerin yerde yattığını ve boynundan kanlar aktığını görür. Bu askerin başını eğmiş bir halde kanını kaybetmemek için damarlarına baskı yaptığına şahit olur. O büyük komutan askere yarasının nerede olduğunu sorar. Asker de şehit olacağını fakat ölmeden önce Sultan'ın kaleye girdiğini görmek için damarlarına bastırdığını söyler. Başını kaldırır bakar ve sonra da şehit düşer. Bu rivayet hakkında şüphelerim vardı. Fakat Çanakkale'deki ordumuzun

halini görünce bu rivayet hakkındaki tüm şüphelerim silindi.

Bunun ardından komutan Liman Paşa, düşmandan alınan mitralyözü göstermek için bizi çağırdı. Osmanlı kurşunları deliklerinden girmiyordu, hızlıca düzeltmişlerdi ve bizim önümüzde onu denediler. Sonra da bize şöyle dedi: 'Osmanlı ordusu düşmanları kendi silahlarıyla öldürecek.' Ardından bizden birini Kuran okumasını istedi, Kuran okunurken elini başına götürüp selâma durdu ve Kuran tilaveti bitene kadar elini indirmedi. Gerçekten bizim gördüklerimizin İslâm tarihinde bir benzeri yoktur, anlatılmamıştır. Sonra İstanbul'a döndük ve burada Harbiye Nezareti'nin Fatih Cami'sinde şehitlerin ruhuna okuttuğu mevlide gittik. Biz de bu camide dersler yaptık ve vaazlar verdik. Ayrıca âlimlerimiz İstanbul'daki farklı camilerde Cuma hutbesi verdi. İstanbul'daki Müslümanları hepsi bizi tebrik ediyor, ellerimizi öpüyor ve bizden dua istiyorlardı. Allah'ım bu nasıl yüce bir bağdı!

Çanakkale'deki kuvvetlerimiz gezi hatırası olsun diyerek gezideki bazı gazetecilere ve şairlere verilmek üzere ele geçirdikleri silahlardan 7 tanesini bize verdi. Fakat Ahmet Cemal Paşa buna razı olmadı ve biraz durup düşündükten sonra bunların Medine, Şam, Beyrut, Halep, Kudüs, Cebel-i Lübnan ve Akkâ belediye başkanlarına gönderilmesini emretti. Öyle de oldu. Bunları İslâm ümmetinin dikkatini bu yöne toplamak için gönderdi.

Ahmet Cemal Paşa'nın şehirlerimizde yaptıklarını burada anlatmak istemiyorum. Çünkü ilim yuvalarıyla, yollarıyla yaptıklarının hepsine gözlerinizle şahitsiniz. Özellikle de çoğunuz trene biniyor ve Şam'dan 'Bi'r Seb'a'ya kadar gidiyorsunuz. Hiç kimse demiryolu hattının buraya 5 yıldan önce geleceğine şans vermiyordu.

Eğer ben ve ilmî heyetteki arkadaşlarım O'nun yaptıklarının hepsi üzerinde konuşacak olsak, bize karşı çıkanlar şöyle zanneder. Biz O'nun iltifatına mazhar olduk, O'na yakın olduk ve bu sebeple de O'na dalkavukluk yapıyoruz. Bizleri eleştirenlerle tartışmak istemiyoruz fakat Paşa'ya yakın olmamıza binaen şunu söyleyebiliriz. Medreseleri canlandırsaydık, Müslümanla-

rın varlığını korusaydık, ticaret yolları ve diğer yolları açsaydık, adaleti sağlasaydık; her türlü hayır ve ibadeti yapsaydık bari bu, hareketsizlikten, evin ihtiyaçlarından, araştırılmasına dahi gerek olmayan şeylere itiraz ederek boş konuşmaktan daha iyidir.

Konuşmalarımın ardından içinde hâlâ şüphesi olan varsa İslâmiyet'in önemli bir parçası olan Kudüs'e gitsin ve buradaki dini ilimleri tahsil eden 300 öğrenciyi görmek için Selahattin Eyyubi Medresesi'ne bir girsin. Bu medresenin eski hali ve şimdiki haline dikkatlice baksın. İşte o zaman ben ve arkadaşlarımın doğru yolda olduklarına kanaat getirirler.

Osmanlı'nın en büyük nâzırlarından biriyle dost olduk. Bu kişi sadece İslâm Birliği'ni ve faydası olacak reformları önemseyen biriydi. Her halükarda Müslümanlar O'na borçludur ve O gerçekten övgüyü ve teşekkürü hak ediyor.

Bu güzel orduda askerlik yapma hizmetinden kaçanları her duyduğumda içim derin bir hüzün kaplıyor. Her seferinde kederleniyorum. Ancak Beni Haşim'den olan Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal Bey'in orduya girmesi ve Allah'ın düşmanları İngilizlere karşı Mısır seferine 4.orduyla katılmasıyla her yanımı sevinç sardı. Tarifi mümkün olmayan bir guru kapladı içimi. Allah emirimizi ve oğlunu yaşatsın! Beni Haşim'e ve ondan gelenlere selâm olsun!

Tuhaf olan durumlardan biri de bazı Müslüman kardeşlerimiz amele taburlarına gönderilmelerine itiraz ediyorlar, bağırıyorlar ve bu hizmete katılmıyorlardı. Sonra da bu insanlar babalarının veya dedelerinin ulaştığı mertebeyi, geçmişin şanını ve şerefini anlatıp duruyorlardı. Müslümanlar âlimlerimizin vaazlarından defalarca dinlemiş ve Peygamberimizin hayatını da okumuşlardır.

Fahr-i Kâinat, yaratılmışların en şereflisi Efendimiz (sav) kendisi bizzat hendek kazmış ve omuzlarında toprak taşımıştır. Kendimize rehber edinmemiz gereken bu yüce insan kendisini mücahitlere hizmet etmekten ve yollar açmaktan geri tutmamış. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhil-aliyyul azîm.

Din bağı ve İslâm toplumu münasebetiyle İstanbul'daki Fatih

medresesi âlimlerinin her birimize İstanbul'dan hatıra olması için Kuran-ı Kerim, Delâil'ul-Hayrât'tan bir nüsha ve yeni basılmış olan Kuran tefsiri hediye ettiğini söylemeyi unuttum. Allah onları Müslümanlara hayırlar yapanlardan eylesin ve onlara iyilikle muamele etsin!

Konuşmacı, konuşmasını nasihatle tamamladı ve Müslümanlara sabrı ve itaati tavsiye etti. Savaşın nasıl olursa olsun zor olduğunu ve ağır şartları içinde barındırdığını belirtti. Sonra da dinleyicilere şu ayeti okudu: 'Andolsun ki sizi hem korku ve açlıkla hem de mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. (Ey Resulüm!) Sen sabredenleri müjdele!'[77]

Ardından da savaş bölgelerinde Müslümanlara lütfettiği zafer, başarı ve her şey için Allah'a sonsuz hamd-u sena etti. Allah'tan Halife'ye, nâzırlara ve askerlere zafer ihsan etmesi ve güç vermesi için dua etti. Ayrıca yüce şefaat sahibi Peygamberimiz hürmetine Müslümanlara, başkumandan ve askerlerine Mısır'ın fethini ihsan etmesi için Allah'a yalvardı. Orada bulunanlar da bu güzel duaya 'Âmin' dediler.

Ek

Sayfa 197'de heyet başkanının üyelerine şiir okumalarını söylediği bölüm geçmişti. Bu olay Şeyhülislâm Hayri Efendi'yi beklerken yaşanmıştı. Burada şairler şiirleri doğaçlama okudular. Hepsi çok güzel beyitler söylediler. Bazısı Şeyhülislâm'ı övüp, O'nun güzel ahlâkını ve faziletini tarif ederken bazısı da beyitleriyle başkanı övdü. Şairlerin örnek olarak inşad ettiği iki beyit de eski Şeyhülislâm merhum Ârif Hikmet Efendi'ye aitti ki o, beyitlerde mübarek Kâbe'de çıkan yangını anlatıyordu.

Kendisini ziyaret edenlerin günahlarını çekip alan Kâbe'nin bembeyaz örtüsü karardı

Büyük günah işleyenler ateşi hak ederler ama Kâbe bunu da üstlenir.

Eğer bizler İstanbul ve Çanakkale'de görevli olsun olmasın

77 . Bakara Süresi, 2/155.

İlmi Heyet'e iyi davrananlara, ikramda bulunanlara değinecek olsak alanın çok genişletilmesi gerekirdi. Fakat şu söylenebilir. Oradaki insanları sadece övgü ile hatırlıyoruz. Çünkü onlara heyete çok iyi davrandılar ve heyet üyelerinin her biriyle ayrı ayrı ilgilendiler. Onlardan hep güzel ahlâk örnekleri gördük. Milli duygularla dolup taştık. Oradakilerin bazılarını hatırlayacak olursak; İstanbul merkez komutanı Cevat Bey, Harbiye müsteşarı Fahri Bey, Beyazıt Belediyesi Başkanı Rıfat bey, Polis Nezareti'ndeki siyasi şube müdürü Cemal Bey, Şeyhülislâm genel danışmanı Vahid Bey ve heyet üyelerine Kuran ve tefsir hediye eden Hafız Efendi.

Şeyh Ali Rîmâvî'nin Şeyhülislâm Hayri Efendi'nin Huzurundaki Şiiri

Ey yüce Şeyh! Sana ve yüce makamına selâm olsun!

Ey İslâm'ın başkentinin fetva sahibi!

Fetvaların hükümlerle insanları süsler.

Sen, büyük problemleri çözen, zor işleri kolaylaştıran yüce insansın.

Senin sayende şeriat uygulanır,

İlminle karanlıklar yok olur.

Ey Hayri Efendi! Ben sizi ve makamınızı seviyorum

Güzel fazilet de elbet sevilir.

Cesaret bir ziynetse sen aramızdaki en cesur kişisin.

* * *

Seni tanıyanlar adaletinle bilir,

Hakimler seninle mukayese edilirdi.

Devrin karışık, halkın korkak olmasına rağmen

Sen ve kalbin kılıç gibiydi.

Baskıya rağmen zayıfa yardım ettin, zalimlerden kurtardın.

Sana adil değil diyenler, yolunu kaybetti.

Himmet sahibi Hayri Hazretlerinin mertebesine kimse ulaşamaz.

Bu yüce Şeyh dinde ve yaşadığı devirde sadece kendisine güvenir.

Sen Şukayri'nin özelliklerini anlattın

Ve şeyh Es'ad da anlatılanlar arasında önderdir.

O'nu tasvir etmekten başım döndü,

Hayallerimin gerçek olmasına şaşırdım.

Abartmış olduğum söylenmeseydi,

Onun hayal olduğunu yazardım.

O'nu överken kalbimde en ufak bir şüphe yoktu

Çünkü şair için şüphe haramdır.

Benim gibi olan hiçbir kimse de O'nun hakkında kötü düşünmez.

* * *

Ey Hayri Hazretleri! Sen zamanın en hayırlı Şeyh'isin

Hayır da her zaman istenen bir şeydir.

Biz Suriye'den gelen, sadık heyetiz.

Vefa bizleri buraya getirdi.

Bizler Arapların Hilafet'e karşı düşüncelerini değiştirdik

Hilafet merkezine özlemle uzak bir diyardan geldik.

Trenle geldik ama sanki

Trenin üstünde uçan bir güvercin gibiydik.

İstekle, samimiyetle, içimizde yanan bir ateşle geldik.

Selâmla, iyi niyetle size geldik.

İyi niyet varsa selâm gerçek selâmdır.

Mutlu bir diyardan kucaklar dolusu sevgiyle, selâmla geldik.

* * *

Muhammed Bedrettin en-Na'sânî'nin 4.Ordu Kumandanı Ahmet Cemal Paşa Hazretlerine

Seni öven şairler ne kadar överlerse övsünler

Yalnızca binde biri seni anlatır.

Şairlerin seni tasvir etmesi mümkün değildir

Yıldızlara bile varsalar seni tarif edemezler.

Şan şeref sana elini uzattı, cömertlik ve fazilet de seni kucakladı.

İşler zorlaşsa da sen üstesinden gelir, sorunları çözmeden bırakmazsın

Vefa sahiplerine yolunu gösterir, tüm güzelliklere kapıyı açarsın.

Sözünü her zaman tutar, söz vermese de iyilikte bulunursun.

Halk emniyette uyurken, O geceyi uyanık geçirir

Kim şan şeref isterse uyumaktan vazgeçer.

Şanı şerefiyle ölen bir kimse ebediyete kadar hatırlanır.

İyi bir şekilde hatırlanma ömrü tazeler

İyi anılma da en büyük ödüldür.

Allah İngilizleri senin kılıcınla öldürsün

Sen onlara elçiler gönderdin

Onlarsa dinlemediler.

Eski düşmanlığı yeniden yeşerttiler

Kibirlendiler ve savaşmak istediler.

Ektiklerini onlara biçtireceğiz.

Mevziler inşa ettiler,

Ve savaş gününde mevzileri mezarları olacak.

O gün baba oğlundan vazgeçecek

Kimsede akıl kalmayacak.

Onları memleketlerine kadar takip edip hepsini öldüreceğiz

Çocuklarını yetim, kadınlarını dul bırakacağız

Güçlü ordularınla oraya gittiğinde rüzgâr bile şikâyet eder
Komutanı olduğun ordu ve lider olduğun grup şeref kazanır.
Gördüklerim karşısında şaşırıp kaldım.
Bugünkü azameti, yaptıklarını, bir araya gelen insanları
Başka bir yerde daha önce hiç görmedim.
Böyle güzel ahlâkı, böyle güzel huyu görmedim.
Bugün doğanlar içinde senden daha iyi ne bir evlat ne de bir baba vardır.
Düşman ordularını yaran, ölüme bu şekilde dalan
Cesaretli birini görmedim.
Kardeşlerime seni sevdirmek, zaferi kazanmak
Düşmanları kahretmek, haset edenleri durdurmak için,
Sana aklımı, fikrimi, ruhumu şiirlerimi adadım.
Hayatım boyunca istediğim, şiirlerimle seni savunmak ve anlatmaktır.
Kim senden bir şey isterse oturduğun yerden halledersin
Kabul etme lütfunda bulunursan,
Seni benim gibi birini az bulursun.

صفحة

صفحة

صفحة

صفحة

صفحة

صفحة

صفحة

فهرس

كتاب البعثة العلمية

صفحة

لأفرح اخوانًا وانصر معشراً
واقهر اعداءً واكبت حاسدا
وابلغ من دهري الذي كنت ارتجي
وادرك من ضدي الذي كنت كائدا
ومن نيط يوماً في علاك رجاؤه
تناول بالكف المجرة قاعدا
فان تولني منك القبول فقلما
رأيت عَلَى العلات مثلي حامدا

اصلاح غلط

وقعت بعض اغلاط مطبعية يدركها القارىء اللبيب مثل صفحة ١٩١ خ « احفاد الاسر » ص « اصفاد الاسر » ١٩٢ خ « ايدي العثمانيين » ص « ايدي العابثين » وغير ذلك مما لا شأن له

—٢٨٧—

ونتبعهم حتى نجوس ديارهم
ونفنيهمُ قتلاً مسوداً وسائدا
ونيتم اطفالاً ونرمل نسوةً
ونتركهنَّ ملقيات كواسدا
قطعت اليهم بالجيوش مفاوزاً
بها الصرصر النكباء تشكو الجلامدا
لقد عزَّ جيش كنت فيه رئيسه
وعزت جموع كنت فيهنَّ رائدا
دهشت لما ابصرت منك وربما
دهشت لمرّ الذكر اذ لست شاهدا
فلم ارَ مثل اليوم ارفع همة
واعظم آثاراً واكثر حاشدا
واطهر اخلاقاً واصفى سريرةً
وانجب مولوداً واكرم والدا
واثبت قلباً والمنايا حوائمٌ
وقد مثلت بين الصفوف جواسدا
وقفت عَلَى علياك فيض يراعتي
ونفسي وفكري والقوافي الشواردا

—٢٨٦—

تبيت رعاياه بعين قريرة

ويقضي سواد الليل يقظان ساهدا

ومن طلب العلياء والمجد لم يكن

اذا رقد الغرّ المفرّط راقدا

فلو ان مجد المرء اخلد ربه

بقيت عَلَى الايام في الدهر خالدا

على ان حسن الذكر عمر مجدد

واحرِ بحسن الذكر للخير قائدا

رمى الله منك الانكليز بصارم

صقيل يقدّ الهندوانيّ غامدا

بعثت اليهم منذرين فخالفوا

واذكوا من العدوان ما كان خامدا

عتوا وابوا الا لقاءك في الوغى

اراهم بما راموه منك حصائدا

اقاموا عَلَى شط القنال معاقلاً

ستبقى لهم يوم اللقاء مصائدا

ويذهل فيهم والداً عن وليده

ويخطيء وجه الرشد من كان راشدا

قصيدة محمد بدر الدين افندي النعسانى

لحضرة صاحب الدولة ناظر البحرية العثمانية وقائد الجيش الرابع

احمد جمال باشا

لئن اكثر المدّاح فيك القصائدا
فما بلغوا في الالف من ذاك واحدا
وليس يطيق المادحون مديحكم
وان نظموا فيك السهى والفراقدا
لقد مدت العليا اليك يمينها
وصافح منك الجود والفضل ماجدا
بصيراً باعقاب الامور اذا التوت
فليس عن الامر المغيب ناشدا
يعلم ارباب الوفاء طريقه
ويفتح في وجه الكرام المحامدا
وينجز في الخيرات صادق وعده
ويأتي من الخير الذي ليس واعدا

فشملت من اوصافه وخلاله   وعجبت اذ تتجسم الأحلام

لولا الغلو وان يقال تجاوز   لكتبت تقصر دونه الأوهام

ما كنت مضطرب الفؤاد بمدحه   ان النفاق عَلَى الاديب حرام

من كان مثلي لا يساء بمثله   ظناً وتصدق في الكرام كرام

***

مولاي (ياخير) الزمان وشيخه   والخير يقصد دائماً ويرام

انا وفود الصدق من (سورية)   جاء الوفاء بهم وجاء زمام

من خلص العرب الذين يقودهم   نحو الخلافة في الانام ذمام

ولهم مواقف في الزمان حميدة   شهد الزمان بهن والايام

جئنا من البلد السحيق وكلنا   شغف بعاصمة الهدى بسام

طرنا عَلَى متن القطار كأننا   من فوقه بين الفضاء حمام

شوقاً واخلاصاً وفي احشائنا   ما في حشاه تلهب وضرام

جئنا كم قصد السلام تفاؤلاً   ان السلام يكون فيه سلام

جئنا من القطر السعيد وملؤنا   من ساكنيه تحية وسلام

قصيدة الشيخ علي ريماوي

في صاحب السماحة والدولة خيري افندي شيخ الاسلام

أسماحة الشيخ الجليل سلام — لك من صفاتك رفعـة ومقام
ياصاحب الفتوى بعاصمة الهدى — فتوى الانام تزينها الأحكام
العامل العمل الجليل يعودها — لمقامهـا والمعضلات جسام
حتى اقر الشرع عند نصابـه — وجلا شعاع العلم وهو ظلام
يا (خير) اني مستهـام مغرم — بجلاك والفضل الجميل غرام
ان اصبح الاقدام افضل حلية — فلأنت فينا الافضل المقدام

***

قال الاؤلى عرفوك في عدلية — كانت تزان بمثلك الحكام
رغماً عن الدور الغشوم واهله اا — جبناء كنت وقلبك الصمصام
رغماً عن استبداده كنت الذي — نصر الضعيف وخصمه ظلام
فاجبت من وصفوك ما عدلية — (خيري) يتيه بفضله الاسلام
(خيري) اجل وفوق ذلك همة — شيخ تقصر دونه الافهام
شيخ هو الرجل العظيم مناقباً — للدين والعصر الجديد عصام
ولقدرو يت عن (الشقير)صفاته — والشيخ (اسعد) في الرواة امام

—٢٨٢—

لو اردنا ان نلم بذكر من احسنوا معاملة الوفد العلمي في دار الخلافة ودار الحرب من الموظفين وغيرهم لما اتسع لنا المجال وخرجنا عن حد الايجاز الذي نتوخاه ولكن من افرادهم اناس لا يسعنا الا التنويه بهم لانهم زادوا وافضلوا في العطف عَلَى الوفد والعناية بشؤون افراده وقد اتى منهم مكارم اخلاق نادرة فتنويهاً باسم الفضيلة والعواطف الوطنية الملية الشريفة نذكر منهم جواد بك قائد مركز الاستانة ومعاون مستشار الحربية فخري بك ورأفت بك رئيس بلدية بايزيد وجمال بك مدير القسم السياسي في نظارة البوليس ووحيد بك مشاور القسام العمومي في المشيخة الاسلامية وحافظ افندي طرنوه لي الذي وزع تفاسير ومصاحف شريفة عَلَى اعضاء الوفد

لاحقة

جاءت في صفحة ١٩٧ اشارة الى البيتين اللذين اقترح رئيس الوفد ان ينظم عَلَى منوالهما بعض شعراء الوفد لما كان هذا في قاعة المشيخة الاسلامية في انتظار صاحب الدولة والسماحة خيري افندي شيخ الاسلام وقد نسج عَلَى منوالهما غير واحد من الشعراء ذاك اليوم ارتجلوا ارتجالاً فاجادوا ومنهم من قلب البيتين الاصليين الى مدح شيخ الاسلام والثناء عَلَى مكارم اخلاقه وسعة فضله ومنهم من جعلهما في مدح الشيخ الرئيس اما البيتان اللذان طرس الشعراء عَلَى منوالهما فهما للمرحوم عارف حكمت افندي شيخ الاسلام الاسبق قالهما اثناء ظهور حريق في الكعبة المشرفة وهما :

تحمل بيت الله عن كل زائر
ذنوباً قد اسودّت لها الكسوة البيضا
ولما استحقوا النار من عظم مأثم
ابى البيت الا ان تحملها ايضا

. . . .

النصر والتأييد للخليفة الاعظم ووزرائه وجيشه كما توسل الى الله
بالشفيع الاعظم ان يمن عَلَى المسلمين بفتح مصر عَلَى يد
القائد العام وجيشه فامن الحاضرون عَلَى
دعائه وكان ذلك مسك
الختام . اه

هـذا المسلم مراراً من علمائنا ووعاظنا وقرأ السيرة النبوية ان سيد الوجود اشرف كل موجود عليـه افضل الصلاة والسلام اشتغل بنفسه في حفر الخندق ونقل التراب عَلَى عاتقه ولا يقتدي بصاحب هذا الخلق العظيم الرؤوف الرحيم وتأنف نفسه من خدمة المجاهدين وفتح الطرق للعابرين والمارين فـلا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم

هذا و بمناسبة الرابطة الدينية والجامعة الاسلامية نسيت ان اذكر لكم ان علماء الفـاتح في دار السلطنة قد اهدوا كل واحد منا مصحفاً ونسخة من دلائل الخيرات وتفسير قرآن مطبوعاً طبعاً جيداً تذكاراً لزيارتنـا دار الخلافة فالله يكافئهم عن المسلمين خيراً ويعاملهم بلطفه واحسانه ثم افاض الخطيب الكلام في الوعظ والنصيحة وحث المسلمين على الصبر والاستكانة والخضوع وبين ان الحرب كيفما كانت هي فلا بد فيها من شدة وضيق وتحمل اثقال وتلا عَلَى مسامعهم قوله تعالى (ولنبلونكم بشيء من الخوف والجوع ونقص من الاموال والانفس والثمرات وبشر الصابرين الى آخر الآية)

ومع ذلك فقد حمد الله واثنى عليه عَلَى ما انعم به من النصر والتوفيق للمسلمين في مواقع الحرب كلهـا وابتهل الى الله بطلب

مدرسة صلاح الدين الايوبي ليرى فيها ثلاثمائة من الطلبة متعممين يدرسون العلوم الدينية وليمعن نظره في ماضي تلك المدرسة ومستقبلها وحينئذٍ لا بد ان تحصل له قناعة باني مع رفقائي عَلَى صراط مستقيم صحبنا رجلاً من اكبر وزراء العثمانيين لا يهمه الا الجامعة الاسلامية والاصلاحات المرضية وعَلَى كل حال فالمسلمون مدينون لمساعيه يحق عليهم شكره والثناء عليه

وكنت حينما اسمع بفرار بعض من وجبت عليهم الخدمة العسكرية في هذا الجيش يدخل الحزن الشديد عَلَى قلبي ويعتريني الغم في اكثر اوقاتي الا ان قدوم سيدي الامير فيصل بك نجل مولانا وسيدنا الشريف حسين امير مكة بجيش من بني هاشم واشتراكه مع الجيش الرابع في الحملة المصرية لمحاربة اعداء الله الانكليز ملأ جميع جوارحي سروراً وداخلني من الزهو والفخر ما لا يوصف فحيا الله الامير وابنه وسلام الله عَلَى بني هاشم ومن تبعهم وشايعهم

ومن الامور التي استغربتها ايضاً ان بعض اخواني المسلمين اذا ارسلوا لطوابير العملة تراهم يعترضون ويصيحون ويأنفون من هذه الخدمة وما منهم الا ويذكر ما لابيه او جده من المكانة والرفعة والمجد السابق او اللاحق والشهرة في البلاد وغير ذلك وقد سمع

جبل لبنان ، عكا . وفعلاً جرى ذلك وارسلت حيث عرضت لانظار الامة الاسلامية في هذه الجهات اجمع

ولا اريد ان افصل لكم جميع الاعمال التي اتى بها القائد الكبير احمد جمال باشا في ديارنا لان آثاره مشهودة لديكم في المعاهد العلمية والطرق العمومية والخصوصية وقد ركب كثير منكم القطار وسار من دمشق ووصل بـه الى بئر السبع وما كان يظن احد ان الخط الحديدي يصل الى هناك قبل خمس سنوات او اكثر

ولو اخذت انا ورفقائي من الوفد العلمي نتكلم عَلَى كل اثر من آثاره لظن بعض المعارضين لنا انا فزنا بالتفاته وحصلنا عَلَى قربه ورضاه بسبب مداهنة ومصانعة فنحن لا نريد الجدال مع المنتقدين ولكن نقول لهم عَلَى فرض اننا تقربنا منه بكل وسيلة فان كان عملنا اسفر عن احياء مدارس الدين وحفظ كيان المسلمين وفتح الطرقات للتجار والمسافرين واجراء العدالة وانصاف المستضعفين كان عملنا من نوع الخير والعبادة وهو افضل من الجمود والانقطاع ولزوم البيت ولقلقة اللسان بالاعتراض والمؤاخذة عَلَى امور لا ينبغي الخوض فيها

ومن بقي في نفسه حرج من سماع كلامي فليذهب الى مدينة القدس الشريف التي اصبح عنصر الاسلام فيها قليل العدد وليدخل

وقد دعانا بعد ذلك القـائد العام ايمان باشا لرؤية مدافع المترااليوز التي اغتنمها من العدو وكان الرصاص العثماني لا يدخل في ثقوبها فاصلحها بصورة سريعة وجربها بحضورنا وتلا علَى مسامعنا خطاباً ذكر فيه ان الجيش العثماني سيقاتل الاعداء بسلاحهم الذي اغتنم منهم وكلفنا بان يتلو احدنا ما تيسر من القرآن فلما قرأ احدنا وضع القائد المشار اليه يده عَلَى رأسه ولم ينزلها حتى تمت القراءة وبعد ان رأينا ما رأينا من الامور التي لم يذكر مثلها في تاريخ العالم الاسلامي رجعنا الى دار الخلافة وهنـاك اعدت نظارة الحربية قراءة مولد لارواح الشهداء في جامع الفاتح وقرأنا فيه دروساً ومواعظ كما خطب علماؤنا خطب الجمعة في جوامع متعددة وكان جميع المسلمين في دار الخلافة يتبركون بنا ويقبلون ايدينا ويطلبون منا الدعاء فما هذا الارتباط العظيم ؟

ولقد اعطانا القواد في جناق قلعة سبع بنادق من الاسلحة التي اغتنمها الجيش من الاعداء المحاربين لكي توزع عَلَى ارباب الجرائد المحررين لتاريخ السياحة وبعض الشعراء الذين كان لقصائدهم موقع حسن فلم يرض دولة القائد العام احمد جمال باشا حفظه الله بهذا التخصيص ورجح عرضها على انظار عموم المسلمين فامر بارسالها الى رؤساء بلديات المدينة المنورة ، دمشق ، بيروت ، حلب ، القدس

بالشجاعة الدينية التي خص الله بها المسلمين ولم تصبنا رصاصة كما لم يستشهد منا احد ثم اختبرنا حالة الجيش المادية والمعنوية فكنا نخلو بكل نفر عَلَى حدة ولا رقيب معنا ونسأله بصورة سرية عن الطعام والشراب والملابس ووسائل الراحة فاخبرونا عن مطاعمهم ومشاربهم بما لم يتيسر لنا تناوله في ديارنا وما رأيناه لم نره قبلاً في جيش ولا قرأناه في تاريخ ومن الغريب ان الجندي يحارب ويطلق بندقيته او مدفعه ثم يمد يده الى جيبه ويأكل زبيباً وجوزاً واذا استشهد رفيقه الذي بجانبه يطلب رفيقاً آخر غيره وينتظر الشهادة لنفسه فما احلى هذا الموقف وما ادهشه وقد سمعت برواية في زمن سلطان المجاهدين مولانا صلاح الدين الايوبي عند فتحه قلعة (حطين) وقد استشهد من عسكره نحو ٦٠ الفاً انه عند استيلائه عَلَى القلعة ودخوله من بابها وجد جندياً يسيل الدم من عنقه عَلَى صدره وهو مطأطيء الرأس يضغط عَلَى عروقه حتى لا يزيد سيلان الدم فسأله السلطان عن المحل الذي جرح منه فاجابه بانه قتيل ولكنه ضغط عَلَى جسمه ليرى ملكه وسلطانه داخلاً قبل مفارقة الحياة ورفع رأسه فوقع شهيداً وكنت في شك من صحة هذه الرواية الا ان حالة جندنا في جناق قلعة اثبتت في نفسي ان الرواية واقعة ولا بد

وقد قرر رجال الحكومةوفي مقدمتهم ناظر الحربية انور باشا لزوم ذهابنا الى جناق قلعة براً والمسافة خمسة ايام ويحتاج السفر من هذا الطريق الى اعداد الأسرة وانواع المطاعم لنا في كل مرحلة بحيث يشتغل نحو طابورين من الجند في امرنا فابيت عليهم السفر في البر ووقع مني الاصرار عَلَى السفر في البحر ولما اخطرني انور باشا بانه يخشى من مباغتة غواصة العدو لنا ويخاف من غرق العلماء صرحت له بانه لا بأس من ذلك وان علماء سورية من ورائنا اكثر من النمل فسافرنا بحراً عَلَى بركة الله ووصلنا الى اسكلة «آق باش» ونزلنا ضيوفاً في معسكر الجيش الخامس واستقبلنا قائده العام احسن استقبال ولقينا من الاعزاز والاكرام ما صادفناه في دار الخلافة حذو القذة بالقذة وذهبنا الى مواقع الحرب المختلفة في انافورطة واري بروني واطلعنا عَلَى ان الجيش العثماني افتتح في تلك المواقع تحت الارض طرقاً واخاديد لا يهتدي اليها الشيطان

واقترحنا عَلَى القواد بسوقنا الى اول خندق امام جيش الاعداء فذهبنا ودخلنا في محل الترصد ونظرنا الى جيوش الاعداء في بعض المحلات ولم تكن المسافة سوى ٤٠ او ٥٠ متراً ودوت المدافع وامطرت البنادق رصاصاً ووقعت معركة حربية دامت اكثر من ثلاث ساعات وجميع الوفد العلمي ثابت القدم مطمئن القلب

—٢٧٣—

علماؤنا اولئك السيدات يشتغلن بلا فتور عَلَى الماكنـات المتحركة بالقوة الكهربائية كانت دهشتهم غريبة وزاد اعجابهم بقيام احداهن وصعودها عَلَى كرسي وتلاوتها عليهم خطاباً بكوا له رحبت فيـه بتشريفهم لمدينة الخلافة وحصول الانس بزيارتهم وانه ترتب عليها احياء شعائر الدين وانشراح صدور الموحدين وانــه مضى عَلَى السيدات زمن مديد منعن فيه من تحصيل العلم النافع وحجر عليهن في بيوت كانت قبوراً لحياتهن وانهن الآن بحمد الله يجاهدن بروؤس ابرهن ويخطن الالبسة ولهن بذلك نصيب من الاشتراك من معاونة المجاهدين ثم اقترحن عَلَى العلماء تبليغ سلامهن اسيدات سورية وتحريضهن عَلَى الاشتراك بخدمة الجيش بروؤس الابر وصنعة الخياطة وحذت حذوها سيدة اخرى

ولا انكر عليكم ايها السادة ان هذه العبارات اثرت بي كثيراً وقد أجبتهن عَلَى كلامهن بان الدين الاسلامي لا يمنع السيدات من تعلم ما يلزمهن من العلم وان السيدات في صدر الاسلام اشتغلن بمعاونة المجاهدين ومعالجة المرضى وضمد الجروح وما اشبه ذلك من الخدمة اللازمة وان الدين الاسلامي لا يمنع السيدات من تعلم ما يلزمهن من العلم النافع المفيد وان السيدات في سورية يشتغلن ايضاً بالخياطة وجمع الدراهم لاجل الاعانة وما يلزم للجيش

«١٨»

الجيش وخياطتها وسائر لوازم الحرب وجميع هذه المعامل والمؤسسات حديثة العهد لم تكن في زمن الحكومة السابقة فقنعنا بان اهل الحل والعقد كانوا في حالة اليقظة والانتباه وانهم استعدوا لمحاربة الاعداء ودفعهم . ولعدم وقوف الاعداء عَلَى ما يصنع في دار الخلافة ظنَّ اكابرهم وعظماء السياسيين منهم بانه يوجد بيننا و بين عاصمة حلفائنا الالمان طريق مستور غير مكشوف لهم تأتينا منه اللوازم الحربية لانهم كانوا يرون ان كل قنبلة تطلق علينا يقابلها الجيش بعشرة

وقد رسخ هذا الاعتقاد في عقولهم بالنظر لما كتبته احدى جرائدهم الرسمية وترجمه لي احد اصدقائي و بهذه المناسبة مرَّ عَلَى فكرنا ان مشاهير الوزراء السابقين كفؤاد باشا ومن قبله اشتغلوا بتوسيع الممالك الاسلامية و بعض الفتوحات وذكر لهم التاريخ مجداً وعظمة فكيف غاب عنهم انشاء معامل ومعاهد يستغني بها الجيش الاسلامي عن البيع والاخذ والعطاء مع الاجانب كما فعل اهل الحل والعقد في عصرنا الحاضر . والظاهر ان الاوقات لم تساعدهم عَلَى التفكر في هذا الامر العظيم الذي هو مقدم عَلَى توسيع الممالك

ومن الاخبار التي تسركم انه بعد زيارتنا لمرقد سيدنا ابي ايوب الانصاري وجدنا بالقرب منه معهداً اجتمع فيه نحو ثلاثة آلاف من السيدات يشتغلن ليلاً نهاراً بخياطة البسة الجنود ولما رأى

فرحين بنا مستبشرين بسياحتنا وهذا اكبر دليل عَلَى ارتباط المسلمين بعضهم ببعض بالروابط الدينية وحرصهم الشديد عَلَى حياة الجامعة الاسلامية

ولما وصلنا دار الخلافة وحصل لنا من الاحترام والاعزاز ما لم يحصل لملك من الملوك ونزلنا ضيوفاً عَلَى رجال الحكومة مما قرأتموه في اوراق الحوادث تشرفنا باعتاب مولانا الخليفة الغازي محمدرشاد خان وعرضنا لجلالته ما وجب عرضه وتلقينا اوامره وارادته وذهبنا لزيارة الآثار النبوية وحظينا بلقاء المحدثين من علماء السلطنة وقرأنا جميعاً دعاء ختم البخاري الشريف مع انه كان يختم في اوقات معينة في كل شهر الا ان مولانا الخليفة الاعظم امر بتأخير دعاء الختم ريثما نصل ولا تسألوا ايها السادة عما كان هناك فان رابطة الدين قد تجلت باجلى معانيها وصار العلماء يتعانقون و يقبل بعضهم بعضاً و ينتحبون سروراً وفرحاً كأنهم ابناء اب وام والحال انه لم يكن بينهم تعارف سابق

ثم زرنا الوزراء والنظار والدوائر العالية وفاوضناهم في ما كان ويكون ولما علم الوزراء باننا نحب الوقوف عَلَى كل شيء مكّنونا من مشاهدة المعامل والمؤسسات كلها ومن تدقيق شعبها وفروعها فشاهدنا باعيننا اذابة الحديد وصب القنابل ونسج ملابس افراد

الآلات والادوات الحربية من معامل اولئك الحلفاء اليها فاعتقدوا بان مـا بيد العثمانيين سينفد ولما حان وقت الاستيلاء عَلَى زعمهم هاجموها بكل قواهم فرماهم الجبار تعالى بالخزي وردهم عَلَى اعقابهم خاسئين ورأوا من الجيش العثماني اموراً ودفاعاً سقطت فيها عظمتهم ونقاص مجدهم وتحققوا ان كل فرد من افراد الجيش الاسلامي اسطول بنفسه يقاوم اساطيلهم و يصطاد سفنهم التي تسير تحت البحر كما يصطاد اهل السواحل في سورية انواع السمك

وقد ساء ظنّ كثير من الناس بالسوريين وزعموا انهم منهمكون بلذائذهم وملاهيهم مبتلون بحظوظهم غير مبالين بما يتولد من الاستيلاء عَلَى مقر السلطنة وما يحصل من سوء التأثير وضرره ديناً وسياسة وان ذلك من اكبر العار عليهم فكان من جملة حسنات القائد العام ان فكر في ازالة سوء الظن عن اهالي الولايات المخلصين وله اليد البيضاء عليهم بما تفضل به فقد امر الولايات بانتخاب عدد من العلماء والافاضل و بعث بهم الى دار الخلافة لتقـديم العبودية والاخلاص لامير المؤمنين وزيارة الغزاة والمجاهدين وتبليغهم سلام اخوانهم الموحدين وازالة ما في النفوس من الاوهام وسوء التفاهم وقد تم ذلك وسرنا بتوفيقه تعالى وكلما اجتزنا موقفاً في ديار الاناضول استقبلنا الموحدون اجمل استقبال وقدموا لنا كل ما لذّ وطاب

ذلك والعياذ بالله

وهذه المسألة عظيمة جداً لان المحاربين لنا من الدول الثلاث الروس والانكليز والفرنسويين كنا نخيف اولادنا بعظمة اساطيلهم وصولتهـا ونندهش بآلاتهم وطياراتهم الحربية قد هجموا علَى دار خلافتنا وسلطنتنا بجميع قواهم من كل جهة معتقدين سهولة الاستيلاء عليها . اتدرون ما هي دار السلطنة والخلافة ؟ هي المدينة العظيمة التي افتتحها ساكن الجنان خير الملوك والسلاطين مولانا محمد الفاتح نوّر الله ضريحه وقدس روحه وقد توالت الاشاعات في بداية الحرب بانهم سيدخلونها عنوة فاضطرب الناس وكثرت عليهم الهواجس والافكار ومنهم من رحل عنها مع عياله طالباً النجاة ومنهم من كان يخيف كثيراً من سكانها وغـيرهم باشاعة هذه الحوادث المزعجة وقد صادفت هذه المرة في الاستانة صديقاً لي فاخبرني بانه عند سماعه بتلك الحوادث الكريهة ذهب لزيارة احد العظماء ولا اذكر لكم ايها السادة اسمه لانها نميمة وهي محرمة شرعاً فاستطلع رأيه في تلك الاخبار فاجابه ذلك العظيم بان الاحتلال محقق ولكنه يتم بعد اسبوعين لا اسبوع واحد

والذي زاد الاعداء طمعاً في الاستيلاء عليها هو ان الطريق بين الدولة العلية وحلفائها كانت مسدودة ولم يبق امكان لنقل

وقطع دابره بصورة بسيطة الا انها تحتاج الى علم من اصعب العلوم المعروفة عند البشر فان من يتولى امور الحروب وادارتها يلزمه ان يعرف مقاعد القتال والموازنة بين جيشه وجيش العدو ومقدار ما يلزم من القوت والسلاح والقنابل والرصاص والالبسة والطرق التي تسلك وتأمين خط الرجعة ومنابع الماء وحالة الجرحى والمرضى من افراد الجيش والمستشفيات الثابتة والسيارة وصورة المدافعة والهجوم وكيفية نقل الذخائر وانشاء القلاع والحصون وما يتفرع عن ذلك من الوسائل السائرة وهو يحتاج الى فكر واسع وعقل كبير ونفقات عظيمة بحيث اذا اختل نوع من هذه الاقسام هلك الجيش كله . والمسلم متى بدا له الجهاد المقدس يلزمه ان يفكر في كيفية سوق الجيش وترتيبه وليعلم ان الرسول صلى الله عليه وسلم تولى بنفسه ادارة الجيش وانتخب مواقع الحرب فاثنى الله عليه بقوله (واذ غدوت من اهلك تبوىء المؤمنين مقاعد للقتال)

ومن اعظم البلاء على كل ملة من الملل وامة من الامم ان يستولي العدو على مركز سلطنتها وعاصمة ملكها فان خرجت العاصمة من يد تلك الملة زال شرفها واضحت باسوإ حال وفقدت الحكومة مجدها وشرفها في قلوب افراد الشعب وقلما يلبي دعوتها احد اذ ذاك فما بالك بالامة الاسلامية وماذا يؤول امرها لو وقع

والسياسة وانتم تعلمون ان من جملة الفروض الاسلاميـة الجهاد فان تأخرت عنه الملة عند توفر شروطه واسبابه ذهبت حقوقهـا واستولى عليها عدوها وقد انزل سبحانه في كتابه العزيز من الآيات ما يدل عَلَى ذلك ومن جملتها قوله تعالى (ألاَّ تفعلوا تكن فتنة في الارض وفساد كبير)

وربما كان في نفوس المحبين بعقولهم حرج من مشروعية الجهاد والحرب لان فيه عَلَى رأيهم ازهاقاً للارواح واتلافاً للاجسام وان الصلح والسلام بين افراد البشر من اللوازم الضرورية للعالم ولو امعنوا النظر باختلاف الامزجة وتفاوت احوال النفوس لظهر لهم ان منها من يصغي الى النصيحة ومنها من يقنع بالادلة والبراهين ومنها من لا يقوده الى الحق ويمنعه عن الاعتداء والظلم الا السيف في عنقه وهل يردع الاعداء المحاربين عن غيهم غير سيف سيدنا محمد ابن عبد المطلب وكل ملة سلبت حريتها واخذت تحت الاسر المعنوي ووقع الاعتداء عَلَى منافعها وحقوقها فهي معذورة في سل السيف وردع المعتدين وتشتيت شملهم ولذلك اشتركت الدولة العثمانية ايدها الله في هذه الحرب العامة حفظاً لممالكها وصيانةً لقواعد دينها وتطهيراً لبلادها من لوث الاعداء ، والحرب وان كانت عند العوام كناية عن حمل السلاح والهجوم عَلَى العدو

خطبة الرئيس

رأينا هنا ان نختم هذا الكتاب بالخطاب الجامع الذي ارتجاله في سينما جناق قلعة بدمشق خطيب الاسلام العلامة الشيخ اسعد الشقيري رئيس الوفد العلمي في دار الخلافة وذلك بحضور اركان الدولة العظام وجمهور من العلماء الاعلام بينهم دولة احمد جمال باشا القائد العام وناظر البحرية وسيادة الامير فيصل بك نجل مولانا امير مكة المكرمة واصحاب العطوفة علي منيف بك متصرف لبنان وعزمي بك والي سورية وعزمي بك والي بيروت ومصطفى عبد الخالق بك والي حلب ومدحت بك متصرف القدس وغيرهم فانه لخص في جمل جميع ما لقيه الوفد وعمله من الاعمال وهاكه بنصه الشائق :

قبل الكلام بشيء ابدأ باسم الله الرحمن الرحيم واحمده واشكره تعالى عَلَى ما اولانا من النعم وازال عنا كل ذل وهوان واصلي واسلم عَلَى سيد المرسلين وسيد البشر رافع لواء الدين الاسلامي محمد بن عبد الله وعلى آله وصحبه وتابعيه وحزبه ثم اقول :

ايها السادة لقد اجتمعنا في هذه الليلة لامر مهم يتعلق بالدين

—٢٦٥—

اتى وفدك الغازي بجل فوائد
ملخصها هـذا الوفا والتودد

رجعنا وما بالقوم شيء ليعرب
ولا يعرب ينسي الجميل ويحقد

عَلَى اننا ابناء دين محمد
يحكم هذا الحب منا ويعقد

أأنت حكيم الخلق ام انت قائد
شمائل ليست عند غيرك توجد

لقد كان (واشنطون) مثلك مصلحاً
ورب حسام للعدو يجرد

فان قلت لا زلت الجمال فانته
ولا زلت محموداً فانك احمد

وان قلت زانت مجدك الرتبة التي
زهت بك قدراً انت قدراً ممجد

فدم خير مصلاح ودم خير قائد
عَلَى يدك الرايات بالنصر تعقد

—٢٦٤—

هنـاك تصورناك ليثاً غضنفراً

فصلنا ومـا غير القنابل نقصدُ

رأينـا (انا فرطا) رأينـا جنودنا

كأنهم من أسرة الأسد جندوا

وفي (اري برني) منهم كل خادرٍ

وفي (قلعة السلطان) جيش معضدُ

ينادون في الحملات الله اكبرُ

فتنماع قوات العـدو وتخضدُ

نظرنا الى الاعداء في الشط بيننا

وبينهم دون الخنادق مرصدُ

اذا اطلقوا ناراً علينا غدت سدى

وان نحن اطلقنا عليهم تبددوا

فلا يبرحون الشطّ والبر ضيقٌ

عليهم ومسعاهم من الشؤم انكدُ

اذا ادبروا فالخزيُ او اقدموا الردى

فموقعهم من ملمس الضب اعقدُ

فبشراك فالنصر المبين محقق من الله والفوز الجميل موطدُ

***

الا ان (خيري) للفضائل موردٌ

(ومن طلعةٍ) في جبهة العصر (عادلٍ)

يقام له في الخافقين ويقعدُ

يحف بنا الاهلون بيضاً وجوههم

ووجه الحسود الخائن العهد اسودُ

خطبنا لهم جماً وقد خطبوا لنا

وانشد منا القائلون وانشدوا

مجالس كانت كالربيع بواسماً

ذكرناك فيها والحقيقة تشهدُ

***

نعم يا جمال الملك لم ننس اننا

ذهبنا لدار الحرب والبحر مزبدُ

ذهبنا وصفحات السيوف بوارقٌ

تصلُ وافواه المدافع ترعدُ

فكدنا نضم الرمح قداً مهفهفاً

ونلثم خد السيف وهو موردُ

شهدنا رحاها والقلوب ثوابتٌ

ابينا لقوات القذائف نسجدُ

عليهـا جلال العلم درع مسردُ
اذا نثرت قلت الربيع وزهرهُ
وان نظمت قلت اللآلي تنضدُ
تترجم عن معناك طلقاً بيانها
وتحسن القاء الثناء وتسردُ
فجئنا الى دار السعادة والمنى
محط رجال العز والعز يقصدُ
وزرنا عميد الملك يسمو عماده
وزرنا وليّ العهد بالفضل يعهدُ
تحف بنا القواد من كل جانبٍ
واقطاب دار الملك تحفى وتحفدُ
فمن (انور) رحب الفنـاء محبب
الى سيفه والحرب هوجاء يغمدُ
عليـه من الدين الحنيف شمائل
حسان ومن عالي الفضائل سؤدد
(وشيخ) كرضوى بالوقار معمم
الى العلم ان ينحطّ وهو مسوّدُ
به قد علا الاسلام يزهو مناره

فقامت له صفواً وقد قعدت وما
الى غيره كانت تقوم وتقعدُ
اتى يحمل البشرى اليك ركابهُ
وقد راقها المرعى الخصيب المخضدُ
لقد راقها مرعى الخزامي ندية
وعذبٌ نمير بالزلال مصرّدُ
وقد بلغتك الآن رحبي صدورها
ومن غيرة حرى لما تتوقدُ
تميس على جوب الفلاة طروبة
بها نبأ البشرى اليك مؤكدُ
بان جيوش الله فازت غزاتها
وان عدوّ الله موعده غدُ

* * *

رأيت (جمال) الملك رأيك والذي
تراه هو الرأي الصواب المسددُ
رأيت بان تختار منا عصابة
مشائخ تزجى للملوك وتوفدُ
لها من جمال الفضل نور مشعشع

ولا يتخيل متخيل اننا نتقصد الاغراق او الغلو في القول ، او اننا نجول في جو التصور والخيال ، بل هي حقائق ومعاني سوف تفسرها الايام في القريب العاجل ان شاء الله

عودة الوفد

نظمها احد اعضائه الشيخ علي ريماوي المقدسي

يخاطب بها صاحب الدولة والاقبال احمد جمال باشا الافخم

سرى وفدك الغازي ومثلك يوفد
وعاد بملء البشر والعود احمد
سرى منك مضمون النجاح مسيره
وطالعه يا كوكب السعد (اسعد)
سرى لمقر الملك والدين قاصداً
كما يقصد البيت العتيق الموحد
وجاء الى دار الخلافـة والتي
لهـا العلم العالي هلال وفرقد

ان كل ما فعلته المانيا من المدهشات سواء كان في الساحة الغربية او الشرقيـة ليس ذا شأن عظيم بالنسبة لحرب الدردنيل ودفاع جناق قلعة

فدفاع جناق قلعة هو اعظم ما جرى في هذه الحرب العامة ؛ وان جنودكم العثمانية ليست اجسادها مؤلفة من لحم ودم بل هي مزيج من حديد وفولاذ

هذا ما صرح به القائد الالماني ومن خلال هذه الكلمات الصغيرة بالالفـاظ الكبيرة بالمعاني يفهم المركز العظيم الذي حازه الدردنيل في هذه الحرب المدهشة ونفهم ايضاً حالة الجنود العثمانية مادة ومعنى بل نفهم من خلالها ان العثمانيين هم ذلك العنصر الشجاع القوي الذي يخشى الموت من لقيـاه وتهيب المنية من قواه ، وان الدهر الخلاب قد بدأ يدور دورته ، ويرجع الى الاسلام صولته

الا لا يعلم الاقوام انا تضعضعنا وانا قد ونينا
الا لا يجهلن احد علينـا فنجهل فوق جهل الجاهلينا

فالعالم الاسلامي الذي اراد الاعداء ان يستعبدوه ، و يستنزفوا ماله او يختلسوه و يقضوا علَى استقلاله او يدوسوه قد افاق من غفلته وتنبه من غفوته وهم اعلم الناس بقوته ، واعرفهم بجولته

متى ننقل الى قـوم رحانا يكونوا في اللقاء لها طحينا

واحداً في ساحة الدردنيل وانما يخشون هجوم الجيوش العثمانية للانقضاض عليهم والتقاطهم ورميهم في اعماق اليم . عَلَى ان حملة الاعداء في الدردنيل لا يمكن ان تثبت كثيراً بعد الآن فقد حدثنا فون لينغ احد قادة الالمان الذين اتوا من الحدود الفرنسوية الى الاستانة ان حكومتنا العثمانية ستستعمل قريباً المدفعية الضخمة «التي انتهت اليها مؤخراً» في ساحة الحرب بجناق قلعة ، وبعد مرور ثلاثين يوماً من استعمالها يتمكن الجيش العثماني من التقاط اعدائه بالايدي قال القائد هذا القول منذ اكثر من عشرين يوماً ويسرني ان اقول للاخوان ان حديث هذا القائد قد بدأت الحوادث تؤيده فقد جاء منذ يومين ونشرته الصحف المحلية انهذه المدفعية الضخمة ستستعمل قريباً جداً ، وان الاعداء بدأوا يفكرون بسحب قواهم من الدردنيل قبل استعمالها ، فهل ذكرت التواريخ انتصاراً يعادل هذا الانتصار او ظفراً يضارع هذا الظفر

قال ذلك القائد الالماني الكبير ايضاً : ان المانيا احتلت من الاراضي الروسية ما يوازي مساحة المملكة الالمانية ، واحتلت من بلاد فرنسا القسم الشمالي الخصب المملوء بالمعادن والمعامل ،واستولت عَلَى معظم المملكة البلجيكية

اسمعوا ما قال ذلك القائد الكبير بعد ذلك :

دائرة الى دائرة ومن آلة الى ثانية حتى تراها في آخر دائرة وعلى اخر آلة ثوباً مفصلاً مخاطاً مهيئاً لان يلبسه الضابط والجندي

هذه اخصر كلمة نقولها في معامل الانسجة التي اغنت جيشنا عن كل ما يلزم له من اوربا فهل بعـد ذلك يرتاب مرتاب في رقي الدولة وانتباهها وفوزها النهائي

اما في الساحة الحربية — فيكفي ان نقول ان البرقيات الملية التي يظن بها بعض الناس الغلو والتجسيم هي مقصرة في وصف حقيقة الموقف الحربي في ساحة جناق قلعة بل نقول ان الموقف هو خير بكثير جداً مما نقرأه في البرقيات او الصحف الواردة من الاستانة والسبب في ذلك ان هؤلاء لم يروا ما رأيناه ولم يصلوا الى الموضع الحربي الذي وصلنا اليه

الانكليز والفرنسيس حالون في ثلاثة مواضع من ساحة الدردنيل : سد البحر ، اري بروني ، انافورطة . و يمكننا ان نقسم بكل ارتياح ان هذه المواضع التي حلوا بها والتي شاهدناها بانفسنا ليست هي الا امتاراً معلومات على شاطئ البحر . وانما هم ثابتون في هذه المواضع الصغيرة الضيقة بحماية مدافع اسطولهم وقد كنا نشاهد بواسطة آلة الترصد الحربية اشباكاً حديدية وضعوها حائلاً بين جنودنا و بينهم ليمنعوا تقدمنا فهم لا يفكرون بعد الآن بالتقدم شبراً

—٢٥٦—

هذا القانون الجديد الذي جعل العثمانيين جميعاً شعباً مسلحاً معلماً هو الذي نهض بالدولة من تلك الكبوة الهائلة التي كبتها في حرب البلقانا الماضية

ان حرب البلقان هي التي علمتنا ان لا نتكل عَلَى احد بعد الله الا عَلَى انفسنا وان لا نعوّل في الدفاع عن بلادنا الا عَلَى قوة سواعدنا وعمل ايدينا

فبعد ان كانت الدولة العلية عالة عَلَى الدول الاوربية في سلاح جنودها والبستهم وجميع حياتها المادية والمعنوية اصبحت تراها اليوم وقد توفرت في خلال سنة واحدة عَلَى ايجاد كل ما به حفظ استقلالها و بقاء مكانتها ودوام رقيها الادبي والمادي

فجميع ما تراه عَلَى الجنـدي العثماني هو اليوم من مصنوعات الايدي العثمانية ، ومن محصولات الوطن العثماني

ان العين لتغرورق بالدمع سروراً حين يلج الانسان احد معامل الانسجة الوطنية التي تدار بقوة البخار والكهرباء فيشاهد العملة والعاملات يشتغلون لاجل الجند وجميع مـا هو بين ايديهم من لوازم العمل واجزائه هو من محصولات مملكتنا المترامية الاطراف

يدخل الانسان الى احد هـذه المعامل الكثيرة في الاستانة اليوم فيرى في الدائرة الاولى اصواف جلود الشياه مثلاً تنتقل من

ثم يذهب الى مصانع البنادق وحشوها من الرصاص فيرى نفس ما رآه في مصانع المدافع والقنابل

فاذا شاهد الانسان هذه المشاهد ، واطلع عَلَى هذه الاعمال العظيمة التي يتوقف عَلَى وجودهـا حفظ الاستقلال السياسي والاقتصادي—يدرك السر في فوز الدولة وانتصارها عَلَى اعدائهـا الكثيرين

اجل ايها السادة ان الدولة اليوم انما تدافع عن بلادهـا بقوة سلاحها المصنوع بايديها والمستخرج من اراضيها لهذا كان الانتصار بجانبها لان السلاح المستعار ليس له تأثير السلاح المعمول في نفس البـلاد

قد يتساءل بعضهم : لماذا لم تتنبه الدولة الى هذه الحقيقـة الراهنة قبل اليوم ؟؟

نحن لا نبحث بهذا الامر في مثل هذا الوقت وانمـا نقول ان فاجعة البلقان التي تحملتها دولة الخلافة بصبر كبير قد كانت درساً عملياً مراً افاد الدولة والاسلام فائدة عظمى

نعم ان فاجعة البلقان هي التي اهابت بناظر حربيتنا النابغـة الكبير انور باشا الى الغاء قانون التجنيد القديم ، وايجاد قانون التجنيد الجديد الذي تجلت فوائده لكل عثماني مخلص وادرك الجميع ان

اعلان الحرب عليهن

بلى ان هذا الثبات المتين ، وهذا الفوز المبين ليدعوان الى الدهشة والاعجاب بل الى الاكبار والانذهال هذا اذا نظر الانسان الى هذه المسألة نظراً مجرداً بسيطاً ولكنه اذا فكر كثيراً وتمعن طويلاً ونظر الى الامر بعين الروية والانصاف دون ان يتخلل فكره غرض او اعتساف او ذهب الى المحلات التي ذهبنا اليها وشاهد ما شاهدناه بام العين تتلاشى من فكره الدهشة ويزول الذهول ويعود فخوراً تياهاً امينا على مستقبل الدولة والاسلام

نعم ان الانسان اذا ذهب الى دار الخلافة وشاهد عياناً دائرة بل دوائر عظيمة مشتملة على احدث المصانع واجملها طرازاً يذاب فيها الحديد المستخرج من هذه الارض العثمانية ويذاب فيها الفولاذ ثم يصب بقوالب خاصة فيخرج مدافع على اختلاف انواعها واشكالها من كبيرة وصغيرة وسريعة وبطيئة

ثم يذهب الى دائرة بل دوائر ثانية فيرى الحديد يذاب ايضاً بقوة النار والبخار ثم يصب بقوالب متنوعة فتخرج منها قنابل تتناقلها الايدي العاملة بواسطة الآلات الخاصة من دائرة الى اخرى فتشذب وتلطف وتصقل وتوزن ثم تصبح صالحة للقذف والرمي ، وقتل العدو في سبيل الذب عن الوطن

في خلال هذ الحرب الطاحنة • بيد انه لا نشك في ان كل واحد منا كانت تجول في رأسه في ابان اعلان الحرب هذه الاعتبارات او التصورات :

الدولة العلية اعلنت الحرب عَلَى ثلاث دول من اعظم دول الارض براً وبحراً وهي ستقاتل جنودهم في عدة ساحات شاسعة ، وهذه المقاتلة تحتاج الى جنود كثيرة وذخائر عظيمة وقوى هائلة فهل في مكنة الدولة هذه الاستعدادات ؟؟

في الحقيقة ان مجرد التفكير في هذه الامور يدعو الى الدهشة والذهول ، لهذا كنت ترى معظم الناس في مبدإ اعلان الحرب اميل الى اليأس منهم الى الأمل لان وهم القوى الانكليزية ، والفرنسوية والروسية كان يملأ رأس كل فرد منا

ولكن مرّ الشهر الاول من الحرب وتلاه الثاني فالثالث فالرابع الى ان انتهت السنة الاولى من الحرب ومرّ الشهر الاول من العام الثاني والدولة العلية تجالد وتجاهد جهاد الجبابرة الابطال بل جهاداً لا يذكر التاريخ شبيهاً له في ما مضى من العصور

هنا موضع لامعان الفكر كثيراً !!

لان ثبات الدولة وفوزها في محاربة ثلاث دول هنّ من اعظم دول الارض قوةً ومالاً هو ادعى للدهشة والاستغراب من

١—عرض اخلاص السوريين عَلَى سدة الخلافة الاسلامية الكبرى

٢—مشاهدة عظمة الدولة العلية واستعدادها الحربي

٣—بث عواطف اهالي هذه البلاد الى اخوانهم الغزاة المجاهدين

وقد قام الوفد باداء هذه المهمات الثلاث حق قيام • نعم ان الوفد عرض عَلَى مقام الخليفة خلوص ابنائه السوريين وشدة تعلقهم بعرش خلافته الاسنى وقد قدر جلالته هذا الخلوص وكان محظوظاً جداً من اجتماعه بعلماء سورية وادبائها فبالغ في اكرامهم وصدرت ارادته السامية ببذل كل مرتخص وغالٍ في سبيل استكمال راحتهم وهذا تصريح فعلي محسوس من مولانا الخليفة عَلَى محبته الخالصة لابناء هذه البلاد لان اكرام حضرته العظيم لا يقصد منه اكرام افراد الوفد بصفتهم الذاتية ، وانما بالغ في اكرامهم لكونهم يمثلون البلاد باجمعها ، فاكرامه لهم انما هو اكرام لاهل هذه البلاد باجمعهم

هذه مهمة الوفد الاولى قضاها بكل اخلاص واهتمام اما مهمته الثانية فلم يقصر في ادائها بل قام بها ايضاً حق القيام

لا نغالي اذا قلنا ان اللسان والقلم يعجزان عن وصف حقيقة ما شاهدناه من آثار العظمة والاستعداد الذي قامت به الدولة العلية

مدخراً نتيجة من نتائج الحكمة او مستبقياً غريبة من غرائب الفطنة ام تظن القوم قدموه لفضل هذه الخطة الا وهو عندهم في غاية الحذاقة واللسانة ، وبجمع الوقار والمكانة • الا ترى قيس بن عاصم المنقري لما وفد عَلَى النبي صلى الله عليه وسلم بسط له رداءه الشريف وقال هذا سيد الوبر »

و بعد فان ارسال الوفود فكرة جميلة وجليلة تدل عَلَى فطنة بليغة وذكاء وقاد ، ومـا وفدنا السوري العلمي الذي تمثل بين يدي جلالة الخليفة يتكلم بلسان السور بين وذهب الى ساحة الحرب يبث ابناء المملكة عواطف اخوانهم في الوطنية والدين — الا نتيجة رأي ناضج دل عَلَى دهاء المفكر وذكاء جنانه اعني به حضرة القائد الكبير صاحب الدولة والمجد احمد جمال باشا ناظر البحرية ، وقائد الجيش الرابع السلطاني لان فكرة ارسال هذا الوفد عائدة اليه رأساً وهي ايضاً من جملة خدماته الجليلة والكثيرة لهذا الوطن السوري الذي لا ينسى له فضل التقدم المحسوس الذي رآه بواسطة سهره واهتمامه ، وجده ونشاطه

ايها الملاء الصالح

لقد كان لوفدنا العلمي السوري الذي علمتم ماهيته ثلاث مهمات خطيرة :

منذ وجد الاجتماع في البشر. فان ارسال الوفود من دولة الى اخرى او من شعب الى حكومة، او من رعية الى راع او من مقاطعة الى ثانية — عادة مشت عليها الشعوب منذ نشأت السياسة، والادارة، والدولة، والاجتماع — وتختلف مهمة الوفد او الوفود باختلاف المرسل والمرسل اليه: زمناً وحالة ومكانةً ومقصداً

فقد ترسل دولة من الدول وفداً الى دولة اخرى يفاوضها في امور سياسية او ادارية او حربية، او تجارية، او اقتصادية، وقد يرسل شعب وفداً الى حاكم يفاوضه في تقرير عدل، او رفع ظلم، او تسهيل امر، او تهنئة بظفر، او تعزية بملمة، او غير ذلك من الشؤون والشجون

وتاريخنا الاسلامي مستفيض بذكر مثل هذه الوفود من عهد نبينا صلى الله عليه وسلم الى يومنا هذا، وقد كان للوفود في كل زمان ومكان التأثير المطلوب كيف لا ووظيفة الوفود في كل حين وظيفة خطيرة وجليلة، وهي كما قال ابن عبد ربه: مقامات فضل يتخير لها الكلام وتستجزل المعاني، والوافد عن قوم انما هو عميدهم وزعيمهم، عن قوته ينزعون وعن رأيه يصدرون فهو واحد يعدل قبيلة، ولسان يعرب عن ألسنة، وما ظنك بوافد قوم يتكلم بين يدي الخلفاء والسلاطين والملوك والامراء في رغبة او رهبة، اتراه

—٢٤٩—

الكتف لئلا يسيروا على قاعدة من جهل شيئاً عاداه . فاعظم بلايانا جهلنا واعظم انواع جهلنا ان يجهل احدنا من هو اخوه وما هو محيطه وزمانه

نبذة في الوفود

ووفدنا العلمي (١)

ايها الملأ الصالح

علمتم ان سورية ارسلت الى دار الخلافة العظمى ، والى ساحة الحرب في جناق قلعة وفداً يمثلها ويتكلم بلسانها ، ويعمل برأيها ولا ريب في ان كثيراً من الناس يتساءل ما هذا الوفد ؟ وما معنى الوفود ؟ وهل ارسال الوفود من العادات القديمة التي درجت عليها الامم في قديم الزمان ام هو من مبتكرات هذا العصر الجديد ؟؟

هذه اسئلة قد تتبادر الى بعض الاذهان !

ولسنا الآن في صدد تعداد الحوادث التاريخية القديمة والحديثة التي نستأنس بها لبيان مكانة الوفود ، وكونها فكرة وجدت في الامم

(١) من خطاب لاحدنا محمد افندي الباقر صاحب البلاغ في مرسح ...رة سورية في بيروت

محمد افندي الباقر

صاحب جريدة البلاغ ورئس تحريرها

المسلمين والتركية لغة السياسة والادارة فاذا وفقت جمعية الاتحاد الى انفاذ هذه الخطة في الولايات جمعاء فتعلم العربي بعد اتقانه للغته التركية كما تعلم التركي بعد اتقان لغته العربية تكون قد عملت عملاً معقولاً في باب سياسة العناصر العثمانية كما ان الواجب علينا اذا اردنا ان ننافس الغربي في صناعاته ومتاجره وعلومه ان يتعلم كل فرد منا لغة او لغتين من لغات العلم والمدنية و بعبارة اخرى الالمانية او الافرنسية والانكليزية لغات الحضارة الحديثة لهذا العهد واكثر السن الامم انتشاراً

انا لم أر في الاناضول شيئاً يقال له عرب وترك بل رأيت اخواني الترك يقدسون ابن العرب ويتبركون به رأيتهم مثل قومي يقرون الضيفان و يحبون مكارم الاخلاق ويغلب عليهم التدين والتمسك بالفضائل والمناغاة بذكرى الآباء والاجداد رأيتهم لا يفرقون بين اهل الدين الواحد والعَلَم الواحد والتاريخ الواحد ولو اضيفت الى هذه الحسنات معرفة اللسان العربي كما اضيفت الينا معرفة اللسان التركي لذهب كل ما نتوهمه من فرق بين اكبر عناصر هذه السلطنة المحبوبة · ولعل رجال الحل والعقد يجعلون هذه القضية نصب اعينهم بعد الحرب فيوسدون امر المعارف الى اناس جبلت عليها نفوسهم وهضموا ما تعلموا وعرفوا من اين تؤكل

من رؤسائهم ومشايخهم وعمالهم كما ان المغلوب مولع بشعار الغالب في زيه ولباسه وسائر حالاته وتعاهد بيننا ان نلوي بوجوهنا عما يبعث لنا به الافرنج مهما ارخصوا بضائعهم ونستعيض عما يجلبونه لنا بما نصنعه بانفسنا وعندها تكثر المعامل بالادوات الحديثة في ارضنا ونكون بعد عشر او عشرين سنة كالغربيين امة زراعية صناعية فقد نخرت السلع الاوربية عظامنا وعرقت لحمنا وما ذلك الا من ضعف مداركنا في المسائل الاقتصادية التي بها حياة الامم اليوم

مسألة اللغة

رأيت في طرسوس واذنة امراً سرني وهو ان معظم اهلها يتكلمون باللغتين التركية والعربية مع ان بلادهم تركية عَلَى ما هو عرفنا فحبذا يوم نرى اهل العنصرين الكبيرين في هذه السلطنة يسيران عَلَى طريقة اهل طرسوس واطنة فيتعلم العربي التركية كما يتعلم العربية والتركي العربية عَلَى نحو ما يتعلم التركية. قال احد كبار عمال السلطنة ممن تولى الولايات في بلاد الترك وبلاد العرب ان احسن حل لمسألة اللسان الاجتماعية ان يتترك العرب ويتعرب الاتراك اي ان يتعلم اهل كل عنصر لسان العنصر الآخر اذ لا مناص لكل منهما من هذا الامر فالعربية لسان دين الاسلام وتاريخ

الوطنية في الصيف والشتاء . ان جوخ ازميد وحرائر بروصة وقماش انقرة تكفي الآن لحاجياتنا وكالياتنا فتبقى اموالنا في بلادنا وننشط صناعنا فتكثر اليد العاملة من نسائنا ورجالنا ونخلص من البطالة فان رأس البطال معمل الشيطان

التقليد والاقتصاد

بعد الحرب ستزيد الدولة ولا شك الرسوم على البضائع الاجنبية فتحمي الصناعات الوطنية حماية حقيقية خصوصاً وقد خلصنا من شر الامتيازات الاجنبية واصبح الاجنبي يدفع من الرسوم مثل ما يدفع الوطني ولا يحميه في الحقوق قنصله ولا ترجمانه فليت جمعية الاتحاد والترقي التي حمت الدستور حتى الآن بتضامن افرادها تصح عزيمتها مذ اليوم فتعاون الحكومة في هذا الشأن كما هو برنامجها وتبين للاهلين بالعمل مقدار الفوائد التي تنجم عن اقتصارهم عَلَى لبس الاقمشة الوطنية مهما كان نوعها كأن يشرع اعضاؤها وكل من ينتمي اليها وعامة المأمورين ونساؤهم واولادهم بلبس الخام والديما والالاجة والقطنية والحبر التي تعمل في المصانع العثمانية في ولايات الاناضول وسورية والعراق واليمن

والناس مفطورون عَلَى تقليد من يعتقدون فيهم العقل والذوق

كلهــا من الاميين يؤثر فيهم و ينشلهم من جاهليتهم الجهلاء .
والولاية المرتبطة بالساحل بخطوط حديدية تكثر السياحة في اهلها والسياحة مدرسة الكبار كما ان المدرسة للصغار

تحس النفس بانبساط عند ما تنتهي من ولاية قونية وتدخل في ولاية خداوند كار ولواءي اسكيشهر وازميد فان العمران هنا يبدو في السهل والجبل وتكثر الانهار والبحيرات والغابات ولا نقل فيما احسب جبال بروصة وازميد في عمرانهـا عن ارقى جبال الارض عمراناً والصنائع عَلَى هذه النسبة حتى ان مصنوعات بروصة الحريرية من اجمل ما حاكه نول نساج والطف ما طرزته يد صناع يجمع الى الرخص متانةً وجمالاً فحبذا اليوم الذي نتعلم فيه دروساً في الوطنية ونقتصر عَلَى مصنوعاتنا الخاصة ونزهد كل الزهد باقمشة اوربا ولا نلبس منها ولو اعطيناها مجاناً بلادنا تخرج الصوف والقطن والحرير والقنب والكتان وغيرها من لوازم الاقمشة للدفء والزينة ومع هذا لا نزال متعلقين بما تصنعه لنا المعامل الغربية الغريبة ونزهد فيما تخرجه مصانع دمشق وحلب وحمص وحماة وطرابلس الخ ان الثوب من الاقمشة الوطنية يكتسي به احدنا يكون عوناً لاسرة صانعه الذي تعيش بربحه اليوم واليومين فمن لي بان ارى كبراءنا وخاصتنا يبدأون اولاً ليكونوا اقدوة فيلبسون وعيالهم من اقمشتنا

وبساتين وافرة ولها جبل ينزل منه نهر و يدخل البلد من غربيها وبها قبر جلال الدين الرومي الشهير بمنلا خنكار وقبر صدر الدين القونوي احد المشايخ الصوفية اه

و بينا تجد الابنية في صميم بلاد الاناضول من الطين واللبن تجدها في ولاية بروصة ومـا والاها من سواحل البحرين الابيض والاسود القريبة من الاستانة معمولة من الخشب شأن اكثر بيوت دار الخلافة القديمة ولذلك ترى الحريق يسرع اليهـا ورصفها لا يوازي سرعة عطبها · ولكن القوم انتبهوا في العهد الاخير فاصبحت الدور التي تجدد وتعمر بالحجر والقرميد والحجر المطبوخ والآجر وغيره من المواد المتينة الجميلة عَلَى احدث طرز · يكثر العمران في الاناضول وتزيد مدنية السكان عَلَى نسبة قرب البلاد من البحر وقربها من دار الملك فكلما سهل الطريق الى الاستانة تزيد السعة ويتوفر التعليم فاهل ولايتي خداوندكار وآيدين ارقى بمراحل من اهل قونية وانقرة كما ان اهل سيواس وارضروم احط من اهل اطنة وطرابزون ولسرعة المواصلات اليد الطولى في ذلك فالولاية التي كتب لها ان تصدر حاصلاتها الى الخارج يأتيها النقد وتتكاثر همم سكانها وتتوفر عَلَى الربح فيتعلم بعض افرادها في المدارس الوسطى والعليا فيكونون رسل المدنية الحديثة · ومتعلم واحد في أسرة كبيرة

واشجارك بآخر ما اهتدى اليه العقل البشري من ضروب الصناعة لكنت لعمر الحق معهد اجتماع المصطافين والمرتبعين ومسرح انس طلاب اللذائذ الطبيعية والصناعية وخزانة ثروة لأهالك لا ينضب معينها او تنضب مياه الرافدين دجلة والفرات ولكنه تعالى لا يمنح بلداً كل ما يحتاجه ولا يجمع في شخص كل الصفات والمزايا فسبحان من قسم الخصائص بين البلاد كما قسم الحظوظ بين الجماعات والافراد

مصنوعات الاناضول

في ولاية اطنة صنائع لطيفة من الاقمشة والخام والالاجة والبسط وغيرها ولاسيما في مدينة طرسوس التي فيها معمل للخام انشأه رجل مصري اسمه محمد راسم بك فيه ١٢٠٠ عامل كما ان في ولاية قونية يصنع مثل هذه الصنائع وفيها يعمل السجاد وهاتان الولايتان تخرجان انواع الحبوب والثمار الطيبة ولا سيما الزيتون ومن ولاية قونية يصدر الافيون ايضاً والقنب ولكن معظم حاصلاتها من الحبوب فان سهولها واسعة جداً تشبه سهول بلاد العرب والجبال بعيدة عنها وحاضرتها قونية عاصمة ابن قرمان والسلاجقة ثم عاصمة ابن عثمان الاولى هي سرة الاناضول وعش التركية وما اظن نفوسها تتجاوز الخمسين الفاً قال القرماني : انها مدينة ذات خيرات كثيرة

—٢٤٢—

بحيث تعطي الحق لمن قال في القدم ماء ولا كصداء ومرعى ولا كالسعدان وفتى ولا كمالك ولو رأى القائل الدرب لقال مضيق ولا كهذا وجبال ولا كطوروس

هذه العظمة في الخلق التي تراها ماثلة عَلى اتمها في جبال طوروس التي اعجزت الفاتحين من الاقدمين والمحدثين فكانت كالحاجز الطبيعي الذي لا يرام بين الثغور و بين بلاد الروم عامرة بطبيعتها هندسها الفاطر وحفها بانواع البهجة والزينة بحيث لا تملها نفس مهما اكتأبت وتود لو تقضي فيها شطراً من العمر بعيدة عن ضجة العالم واوهام الخلق وترهات المتمدنين والمتبربرين

جبال طوروس البديعة لقد اعجزت الفاتحين عن اجتياز مضايقك كما اعجزت الشعراء والمصورين عن رسم بدائعك وخصائصك فما هذا الابداع الذي عز نظيره في الاصقاع والبقاع. إيه يامنطقة البكم بالشعر ومعجزة المتكلمين في ذكرى فضائلك وفواضلك

ان جبال الالب التي استبت الالباب ببدائعها وجبال الكاربات التي اشتهرت بصياصيها الطبيعية وجبال حملايا المعروفة بسموها هي دونك في جمع كل هذه المعاني ولو هيأ لك ما تهيأ لتلك من يد صناع تحسن حواشيك وتهذب من اطرافك وتتعهد ازهارك

لا تنفك منذ تطأ عتبة جبال طوروس تشم اريج شجرها ورندها وعرارها ولا تسأم من مناظرها لانها منوعة في نقاطيها وجمال هندستها بحيث لا تمل العين النظر ولا الانف الشم ولا الاذن السماع لحفيف اشجاره وتمايل اغصانه وثغاء حملانه وخرير مياهه واصوات عندليبه وعصفوره

ان من يسمع من بعد وصف «كولك بوغازي» يقول في نفسه ماذا عسى يكون في هذا المضيق وجبال الدنيا كثيرة متشابهة صخور وتلعات واكات ومنفرجات وبطون وشيح وقيصوم وسنديان وزان ولكن جبلنا هذا لا يشبه الاجبل بحال لان مدبر الاكوان خلقه عَلَى غير مثال من الجبال ولون صخوره واحسن قطعها فمنها الكبير الهائل ومنها الصغير الحقير وتربته حمراء وسوداء وبيضاء ترى تارة في الهضاب طريقاً معبدة من الصم الصلاب او مرصوفة بالتربة الذكية غرست فيها يد القدرة اشجار الارز غرساً بتخلل الهواء بينها ولا تنبو العين عنها لعدم نظامها واختلال هندستها وترامي ابعادها وهناك الاشكال الهندسية برمتها فمن تلعة مستطيلة الى اخرى هرمية وبجانبها ذروة ذات شكل بيضوي وآخر محدودب او مربع او قائم الزوايا او منفرجها جعل بعضها الى جانب بعض ومساحتها السطحية متقاربة وكلها مزينة بالاشجار . انت هنا تجتاز وادياً ولا كالاودية

القلوب لما حوته من البدائع الطبيعية ومن طرسوس الى بوزانتي نحو عشر ساعات في العربة

جبال طوروس

وهنا مضيق يسمونه اليوم « كولك بوغازي » ومعناه مضيق الكيلة كيلة الحبوب وكانت العرب تسميه الدرب او الدروب ذكره امرؤ القيس ملك الشعر في الجاهلية في شعره لما توجه الى قيصر الروم وكان مشى معه صاحب يقال له عمرو بن قميئة فلما رأى عمرو الدرب وهو الحاجز بين بلاد العرب و بلاد العجم بكى جزعاً لفراقه بلاد العرب ودخوله بلاد العجم ففي ذلك قال امرؤ القيس :

بكى صاحبي لما رأى الدرب دونه   وايقن انا لاحقان بقيصرا
فقلت له لا تبك عينك انما   نحاول ملكاً او نموت فنعذرا

اما نحن فابتهجت انفسنا وايم الله واطمأنت لما اجتزنا الدرب وعلمنا اننا نركب بعده القطار ولم يبق لنا الا ساعات معدودة لنبلغ دار الخلافة بهجة الدنيا وعاصمة الاسلام وقرارة الدعة ومدينة المنعة ومعهد الظرف واللطف وبلد الشعر والخيال. ان الدرب او مضيق « كولك بوغازي » هو كما قلنا واد تتخلله الانهار والجداول ويكسو شجر الارز نجاده ووهاده على صورة تظنها من هندسة اعظم مهندسي الزراعة لعهدنا وما هو في الحقيقة الا مما نبت واستطال بنفسه انت

هذا ستين مليون برتقالة هذا الى ما فيها من الحبوب الوفيرة والحيوانات التي تنمو في سهل « جقوراوه » كما تجود الحيوانات في سهول المجر . والغابات الكثيرة من الصنوبر والسنديان والزان وولاية من عملها جبال اللكام او طوروس وفيها من السهول التي دونها سهول حوران والكرك لتحسدها الممالك وتغبطها على خيراتها كل امة عاقلة ولذلك طمع فيها الفاتحون منذ القديم ففتحها الفرس فالاسكندر فالرومان واصبحت ساحة حرب بين البيزنطيين والفرس ثم بين البيزنطيين والخلفاء العباسيين الذين فتحوها اوائل حكمهم وكانوا يختلفون اليها و يعنون باعمارها فأذنة بناها صالح بن علي العباسي والهارونية بناها هارون الرشيد العباسي وطرسوس اعمر مدن قيلقية في القديم والحديث غلب عليها الافرنج زمن بني امية الى ان اخذها منهم امير المؤمنين المأمون العباسي و بها مات وهو مدفون فيها كما دفن ابوه في طوس بخراسان ثم خرب ولاية اطنة جنكيزخان وتيمورلنك في القرون الوسطى

مناظر ولاية اطنة كلها جميلة لانها سهلية جبلية ساحلية داخلية فيها من الانهار سيحان وجيحان و كوكصو ونهر البردان ومن الجبال سلسلة جبال طوروس الجسيمة وشعباته الجنوبية وجبال قوزان وبيك بوغا والاطاغ و بوغاطاغ زصوماق و كوسه وكلها تأخذ بمجامع

—٢٣٨—

سألت صديقاً لي كان نصب قائمقاماً على قاش من اعمال انطالية من الوية ولاية قونية مدة حولين كاملين هل زرت مدينة قونية قال: كيف ازورها والمسافة على الراكب من قضائي وهو على ساحل البحر المتوسط الى قونية عشرون يوماً . وهكذا المسافات في الاناضول فان العشرين والثلاثين بل والاربعين والخمسين يوماً بين ولاية وولاية ولواء وآخر هي من الامور الغير المستهجنة والولاية السعيدة هي التي ارتبطت مع الولايات المتاخمة لها بطرق عجلات

المملكة العثمانية تحتاج لمائتي مليون ليرة تنشأ فيها خطوط حديدية وطرق عجلات وتجفف البطائح والمستنقعات وتقام لها الخزانات وتطهر الانهار وتعدن المناجم وتغرس الغابات وعند ذلك لا تشكو ولاية اطنة من الغرق ولا ولاية قونية من الشرق ولا غيرها من غير ذلك وتكون بعمرانها ووفرة سكانها كالبلجيك وهولاندة والدانيمرك وسويسرا والبرتقال

قيلقية او مملكة ذو القدرية

ولاية اطنة او قيلقية كما عرفها القدماء ذات شأن بموقعها الطبيعي والاقتصادي قدروا ما تخرجه من القطن فقط بمليونين ونصف مليون من الليرات وان قرية درت يول وحدها وسكانها ارمن بلغوا نحو خمسة آلاف نسمة باعت لاوربا في العام الذي قبل

الخط البغدادي من دار الخلافة الى بغداد يكون طوله قريباً من طول الخط الحديدي بين باريز والاستانة اسي نحو ثلاثة آلاف كيلو متر والراكب يسير بين هاتين العاصمتين ثنتين وسبعين ساعة فيطوف قسماً من ارض فرنسا و بلاد سويسرا او المانيا وارض النمسا والمجر بطولها و بلاد البلقان والروم ايلي

فما اسعد اليوم الذي يركب فيه ابن ادرنة مثلاً و يصل الى بغداد او الى المدينة المنورة او مكة المكرمة ان لم نقل الى صنعاء في القطار الحديدي مرتاحاً مرفهاً

كان اجدادنا يجتازون المسافة بين دمشق والاستانة في ثلاثين مرحلة وسنجتازها قريباً في ثلاثة ايام او اقل فنقطع شطراً من ولاية سورية وولاية حلب وولاية اطنة وولاية قونية وشطراً من ولاية خداوندكار (بورصة) ولواءي اسكيشهر وازميد المستقلين ولكم يفتح هذا الخط للبلاد من ابواب السعادة والرزق و يقرب بين ابعادها و يعرف سكانها بعضهم الى بعض فنخلص من نقل حاصلاتنا علَى الجمال والبغال والحمير ومن ركوب العجلات المستطيلة المعروفة في الاناضول باسم يايلي وهي من صنع مدينة آماسية المعروفة في القديم بخرشنة او عجلات « تخته عربة » التي لا تبقي لراكبها عضواً لا تزعجه مهما كانت الطريق معبدة

بين فروزه والشام

في هذا الجبل خرق القـائمون بتمديد الخط البغدادي اكبر نفق في المملكة العثمانية وثامن نفق بطوله في العالم وهو نفق انتيللى طوله خمسة كيلو مترات وطول اكبر نفق في العالم وهو السمبلون ٢٠ كيلو متراً ويجيء بعده نفق سان غوتار وطوله اقل من ذلك وقد كتب لي الحظ بان ركبت في خط الديكوفيل اي السكة الحديدية الضيقة الموقتة ومررنا من هذا النفق في الليل مع رئيس وفدنا العلمي الاستاذ الشيخ اسعد الشقيري وثلاثة من رصفائي ارباب الصحف فقط فشاهدنا هناك عالماً يعمل كأنه الجن وقد جهزوه بآخر ما وصل اليه العلم الحديث في فتح الانفاق وتقريب الابعاد فتجده مناراً بالكهرباء وفيه آلات لتجديد الهواء واانابيب لجر المياه وهم الآن يهذبون من حواشيه ويعقدونه بالحجارة

وهذه الشعبة من الخط البغدادي تنتهي بعد عشرة اشهر كما كان اخبرني المهندسون فيه فلا تبقى غير شعبة طوروس التي يعمل فيها الآن وتنتهي بعد سنة ونصف وعندئذ يتصل الخط البغدادي العريض المتقن من حيدر باشا من ضواحي الاستانة الى حلب فرأس العين والمسافة بين الشهباء ورأس العين ٣٢٨ كيلو متراً نجزت مؤخراً بمعنى

—٢٣٥—

اربعة ملايين فالمملكة العثمانية ينقصها والحالة هذه السكان العاملون والخطوط الحديدية والطرق السالكة

آسيا الصغرى

يجتاز القطار بعد مدينة حلب قضـاء كليس وهو المتاخم لولاية اطنة فيسير فيه نحو خمس ساعات عَلَى ما قدرت فتأمل قضاءً يقطعه قطار البخار بمثل هذا الزمن ٠ اراضي كليس تشبه سهول مصر تربتها جيدة واشجارها مثمرة ولا سيما الزيتون الذي يزيد في بركتها

متى اتيت عَلَى آخر عمل حلب واشرفت عَلَى سهل الاصلاحية من عمل اطنة يتجلى امامك جبل اللكام الذي يسمى اليوم جزء منه باسم جبل بركت او كاور طاغ وهو جبل شاهق كأنه حاجز طبيعي بين ارض الشام وآسيا الصغرى او حد بين بلاد العرب والثغور كما كانت العرب تطلق عليها هذا الاسم والثغور هي طرسوس واذنة وملطية والحدث ومرعش والهارونيـة والكنيسة وعين زربة والمصيصة (مسيس) او اكثر عمل ولاية اطنه اليوم وربمـا ادخلوا المصيصة وطرسوس في العواصم والعواصم هي حصون موانع وولاية تحيط بها بين حلب وانطاكية وقصبتها انطاكية كان قد بناها قوم واعتصموا بها من الاعداء واكثرها في الجبال فسميت بذلك

السكة الحديدية والمركبات وهذا لا يتيسر في اقل من بضعة اشهر عَلَى اقل تعديل ولا يرى الانسان مع ذلك الا الطرق العامة الموصلة بين الولايات . ولقد سألت كثيرين ممن طافوا ولايات كثيرة من كبار المأمورين عن مجموعة ما رأى من ارض السلطنة فلم اسقط حتى الآن عَلَى رجل رأى الاناضول الشرقي والغربي كله مثلاً ولا على رجل جمع في ذهنه معرفة الشام والحجاز واليمن ونجد والعراق والجزيرة وذلك لترامي اطراف هذه المملكة المحروسة وقلة سككها الحديدية وطرقها المعبدة بالنسبة لمساحتها السطحية

كل ولاية من ولايات السلطنة تبلغ بمساحتها السطحية مساحة مملكتين صغيرتين من ممالك اوربا فمساحة ولاية اطنه قبل ان يفصل عنها لواء ايچ ايل (سلفكه) ٣٩،٩٠٠ كيلومتر مربع وسكانها اقل من اربعمائة الف في حين تجد مساحة الدانيمرك ٣٨،٨٠٢ كيلومتر وسكانها مليونان ونصف ومساحة هولاندة ٣٣ الف كيلو متر مربع وسكانها نحو خمسة ملايين ونصف ومساحة بلجيكا ٢٩،٤٥٦ كيلو متراً وسكانها زهاء سبعة ملايين . وبينا تجد مساحة ولاية قونية ١٠٢،١٠٠ كيلو متر مربع وسكانها ١،١٠٠،٠٠٠ تجد مساحة جمهورية البرتقال ٩٢،٣٤٦ كيلو متراً وسكانها خمسة ملايين ونصف ومساحة سويسرا ٤١،٣٤٦ كيلومتراً وسكانها نحو

ضروري لحفظ الموازنة وان الصداقة قد تكون اواخيها اشد استحكاماً بين الشعوب التي لا مطمع لبعضها في بلاد الاخرى كالشعب الجرماني مع الشعب العثماني

نعم عرف الوفد مبلغ جهاد رجال الامر والنهي في هذه الازمة ومبلغ تفاني القواد والضباط والافراد في رد عادية العدو الممازق عن حياض الوطن المحبوب وكانت هذه الحرب مرشدة لنا معرفة لاقدارنا ونفوسنا داعية للامة العثمانية ان تتكل عَلَى نفسها في رقيها وتستخدم عامة القوى التي خصت بها بلادها واهلها لتكون فيها امة شرقية غربية تجمع بين القديم والحديث وتحامي عن حقيقتها بالقوة المادية لتسلم لها معنوياتها ومشخصاتها وربك يفعل ما يشاء ويختار

نبذة في وصف الاناضول (١)

عظمة بلادنا واتساعها

ينبغي لمن يريد ان يصف الاناضول او آسيا الصغرى ومساحتها السطحية خمسمائة الف وثلاثة آلاف كيلومتر مربع او نحو مساحة فرنسا ان يطوفها عَلَى الاقل كما طفنا جزءاً صغيراً منها في

(١) من محاضرة لصاحب المقتبس القاها في نادي الاتحاد والترقي في دمشق

محمد كرد علي

صاحب مجلة وجريدة المقتبس ورئيس تحريرهما

وعرفنا ما عندهم واحق الناس بالتعارف اهل الوطن الواحد والدين الواحد

زار الوفد معالم دار الملك فرأى عن أمم قوة الدولة في بريتها وبحريتها فاطمأنت النفوس لما هنالك وايقن ان القائمين بشؤون الدولة يعدون لها مستقبلاً زاهراً يجمع بين المدنية الغربية الحديثة والمدنية الاسلامية القديمة وهل بعد هذا مطلب لطالب وغاية لمسلم يريد ان يعيش بملته ويعتز بعزها ويقوى بقوتها

رأى اعضاء الوفد عظمة دار الخلافة مجتمعين ولو كانوا فرادى لم يتيسر لهم ذلك بل ولا بعضه فزادوا رسوخاً في معرفة سر الاجتماع والجماعة والتضامن والتكافل وزاد كل منهم معرفة باخلاق اخيه وتقديراً لمنازعه ومراميه واجتمع له من مجموع ذلك صورة لطيفة يرجع اليها اليوم وبعد اليوم يمثلها بقلبه ولسانه لاهله وقبيله فيذكر لهم ما هناك من قوة الدولة في دار حربها ودار ملكها ويعد ما رأى غداً تذكاراً حسناً اذا اغمدت السيوف يستملحه كلما مر في صفحة خياله

ولقد استفادت الحكومة من هذه السياحة فوائد جلى ايضاً منها اعطاؤها الحق التام في اعلانها حربها الاخيرة وانها حرب حيوية لها لا مناص منها وان الاتحاد مع الالمان والنمساويين والمجر

المدافع التي لم تنقطع ليل نهار ومرت طيارات العدو غير ما مرة من فوق رؤوسنا كما مرت قذائف مدافعه وجلنا في اعطاف شبه جزيرة كليبولي التي حمت بموقعها ودفاع جندنا فيها عاصمة الخلافة بل ارض السلطنة باسرها فاعجبنا بكل ما رأينا وصفقنا لارباب البسالة من قوادنا وضباطنا وجندنا ممن ارخصوا ارواحهم في سبيل الوطن وجاهدوا في الله حق جهاده

. . . .

خواطر البشر كثيرة منها ما له مثيل وسلف ومنها ما هو الجديد المخترع عَلَى غير مثال • و بالمدنية تزيد الخواطر وتتوفر المطالب • وان سياحتنا هذه من ربوع الشام الى دار الخلافة فدار الحرب في جناق قلعة لمطلب فيه المزيتان القديمة والحديثة فيه الروح الدينية والروح المدنية فيه تقوية الرابطتين الدينية والوطنية ونيل السعادتين الدنيوية والاخروية

استفاد وفدنا من سياحته اشياء كان اكثر اعضائه بمعزل عنها زاروا اصقاعاً لم يكن يخطر لهم عَلَى بال ان يجتازوها من قبل فرأوا اخوانهم الترك وكيف يعيشون الى اليوم في الاناضول عيشاً وسطاً وشاهدوهم كيف يعيشون في دار السلطنة في مظهر جديد بديع • اختلطوا بهم وتمازجت الارواح بعضها ببعض فعرف القوم ما عندنا

فشكرناه عَلَى ما اسدى واهدى واقنى فالحمد لله الذي هدانا لهذا

رأينا مواقع العدو في جناق قلعة متزعزعة وحالته متضاءلة

رأينا ساحة الحرب التي يشغلها بالعين المجردة والمجاهر والنظارات

وجندنا متسلط عليه من فوقه فكبرنا وشكرنا واني ابشركم بانه بعد

ان تم فتح الطريق بين برلين ودار السعادة قد توفرت اسباب

الدفاع اكثر من ذي قبل ولا تمضي عدة اسابيع حتى يتيسر لجيشنا

المنصور ان يأخذ العدو بالايدي او يرمي به في عرض البحر

حرب جناق قلعة غريبة في الحروب لم يشهد العالم مثلها كلها

تحت الارض في الخنادق وما كان يجول في خاطر انسان ان الحرب

تكون عَلَى هذه الصورة الغريبة حتى صدق عليهم قوله تعالى

وينحتون من الجبال بيوتاً آمنين فكما اخترع الالمان مدفع اثنين

وار بعين فدمروا اعظم حصون العالم ومعاقلها وصياصيها حتى امست

بما فيها خاوية عَلَى عروشها هكذا اخترعوا طريقة حرب الخنادق

فاذاقوا الروس والانكليز والفرنسيس والطليان والبلجيك والصربيين

مرّ الهزائم مع حلفائهم العثمانيين والنمسويين والمجريين والبلغاريين

فلتحيي جيوش حلفائنا

قضينا في جناق قلعة سبعة ايام واكلنا من طعام الجيش ونمنا

في فرشه وتحت مضاربه وأنفنا لكثرة ما سمعنا قعقعة البنادق ولعلعة

والمنسوجات عَلَى اختلاف انواعها كمعمل الخام الابيض في طرسوس الذي يقوم اليوم بما يلزم الجيش من البسة بيضاء كالاقمصة والسراويلات والصدرات والخيام والمضارب وغير ذلك يخرج منها ما يكفي بعد الحرب سكان هذه المملكة باسرهم ونستغني عن الاقمشة التي نستبضعها من معامل الغرب بالثمن الفاحش وتستنزف مادة ثروتنا

هذا بعض ما رأته العين وتأثرت به النفس من قوانا المادية في دار الخلافة وكله اشارة الى موضوعات يحتاج كل منها الى شرح طويل والبيان لا يقوم مقام العيان · اما ما شهدناه في جناق قلعة او شبه جزيرة كليبولي من عظمة الشجاعة والمنعة والثبات فما يسطره التاريخ في جملة وقائع الدهور الكبرى لابطال العثمانيين · منذ وطئت اقدامنا شبه جزيرة كليبولي وشاهدنا الطرق التي انشئت في بضعة اسابيع والخنادق التي يحارب وراءها جندنا عدوهم اللدود والسلاح الذي يستعملونه والمدافع التي احكموا وضعها ووسائط المخابرات المتنوعة كالتلفون والتلغراف والهليوستا وطريقة التموين واعطاء الذخيرة للمقاتلين بحيث لا يراهم اعداؤهم وهم يرونهم مشرفين عليهم من فوقهم ما برح استغرابنا يزداد وحمدنا لله عَلَى آلائه يكثر وحبنا لامتنا يتضاعف وحرصنا عَلَى بقاء قيد الشبر الواحد من ارضنا ينمو · في جناق قلعة تجلت لنا عظمة الديان وهمة الانسان

يجاهدن جهادنا ايضاً

اما الاتقان الباهر الذي شهدناه في دار الدباغة والاحذية في بكقوز وفي معمل هركة صنع السجاد والطرابيش وفي معمل ازميد لصنع الجوخ عَلَى انواعه فما نذكره بالشكر مدى العمر . شاهدنا في بكقوز الجلود تدبغ امامنـا ثم تنتقل الى مكان آخر فتصقل وتلمع فتقص فتخاط وهكذا حتي يكون منها احذية لطيفة متينة للجند المنصور وشاهدنا في هركة انواع السجاد البديع الذي ليس له نظير في جميع معامل العالم وهو الذي يتنافس الملوك والعظماء في اقتنائه وشاهدنا في ازميد الصوف الخام يدخل الي المصانع والاحواض والمغاسل فيغسل ويصنع و يندف ويحلج وينسج ويصبغ ويمدد ويعدل ويحاك فيخرج اثواباً من الجوخ الطيب عَلَى اختلاف انواعه والوانه وشاهدنا في معمل النسيج في الاستانة ما يحمد ويشكر

وفي الاستانة معامل كثيرة لخياطة الثياب للجند تفصل فيها بالآلات كل ثلاثين بدلة دفعة واحدة وتخاط بالادوات الحديثة باسرع ما يمكن وما يخرج من معامل الالبسة عَلَى اختلاف اجناسها يكفي لاكساء المجاهدين والمرابطين من جندنا ويفيض عليهم والعمال من الوطنيين والوطنيات ومنهم الموظفون باجور معينة ومنهم جند من ارباب هذه الصنائع واذا كثر عدد هذه المعامل لصنع الاجواخ

الحركة دائمة فيها بعد ان انقطعت مواردها البحرية الكثيرة انقطاعاً باتاً دع ما انتابها في حرب البلقان المشؤومة ولكن شبان هذه الدولة الذين كادوا باخلاصهم يعيدون لها شبابها قد فكروا في حل لكل اشكال ودبروا امر الملك تدبير من طب لمن حب فما اختل لنا نظام وتساوى في نظرنا او كاد عهد الحرب وعهد السلام

قلنا ان وفدنا بكى بكاء الفرح والسرور مرات مما شاهد من ضروب الرقي واخص هذه المشاهد المؤثرة ما رآه في قاضي كوي من العناية باطفال الشهداء وقد اووا الى دور كبرى يتعلم فيها ذكورهم واناثهم ما يلزمهم في جهاد الحياة من العلم والصناعات وهم لا يقلون عن بضعة الوف توفرت لهم اسباب راحتهم وتعليمهم وافضلت الامة والحكومة عليهم حتى نسوا حنان آبائهم الذين قضوا شهداء الدفاع عن مملكة الاسلام والمسلمين فكأن كل فرد من اولئك الاطفال مثال حي ينادي بلسان الحال ان من يموت في سبيل اعلاء شأن امته لا تنساه امته وان اولاده كأولادها تربيهم بعده كما تربي ابناءها المتمعين بحياة والديهم. والمشهد الثاني معمل الخياطة العسكرية وفيه العاملات من الفتيات وقد القت احداهن خطاباً قالت فيه: ليس المجاهدون هم الرجال فقط بل ان النساء هنا يجاهدن ايضاً بابرهن فيعددن للجيش اكسية يكتسي بها افراده فقولوا لنسائكن ان

اجمع . فمدارسها وجوامعها وكتاتيبها ودور كتبها وتحفها وآثارها
وقصورها ومحالها العامة وشوارعها وجاداتها والسرعة التي يتنقل بها
سا كنهامن شرقها الى غربها ومن شمالها الى جنوبها في برهاوبحرها
عَلَى سفنهـا ومراكبها وجسورها وتراموایاتها وحوافلها وسياراتها
ونظافة شوارعها ورقة سكانها والذوق المتجلي في اكثر اعمالها كل
ذلك مما يثلج له صدر ابن هذا الوطن ويرفع رأسه به بين الامم الراقية
والوقوف عَلَى كل ذلك يحتاج لمنصف يزور دار الخلافة واحدى
العواصم الكبرى في الغرب ويقارن بينهما او يلقي سمعه لمن يعقل
ممن رأت عينه وتأثر حسه بما شاهد وسمع

في عاصمتنا نواقص يعرفها اهلها وهم متوفرون على اصلاحها
شأن كل كائن في الوجود يحتاج الحين بعد الآخر الى التجدد والذي
بهرنا منها وايم الحق ما شاهدناه من مضاء العزائم في جميع مصانعها
ومحالها واعمالها مضاء لم نشهد له مثيلاً في امتنا فكأن هذه الحرب
عرفتنا اقدارنا واوقفتنا عَلَى حراجة الموقف فاضطرتنا الى ان نأخذ
باهداب الحزم في عامة شؤوننا وما كنا نظن ان نرى الاستانة في
مثل هـذه الراحة والطمأنينة بعد مرور حول كامل وزيادة عليها
وهي في حرب دائمة مع اعداء ثلاثة ضخام العدة والعديد الروس من
البحر الاسود والانكليز والفرنسيس من البحر الابيض وان نرى

—٢٢٥—

السلاطين منذ عهد الفاتح وقصور شيدتها العظماء وارباب الدولة فلما فتحت لنا الحكومة دورها ومصانعها ومتاحفها وقصورها اصبحنا عَلَى مثل اليقين بان صورة الاستانة الحقيقية غير صورتها الظاهرة من اعالي هضابها ومآذنها والماثلة في الرسوم والمناظر . عرفنا ان عمران دار الملك مستوفٍ من اكثر وجوهه وان فيها ما في اعظم عواصم الدول الكبرى من المرافق واسباب العظمة وتزيد الاستانة غيرها من عواصم العالم بان موقعها الطبيعي ليس له نظير في القارات الخمس من هذه اليابسة وانها وهي نقطة اتصال آسيا باوربا جمعت في حجرها اجمل مناظر الغرب والطف مشاهد الشرق فكانت شرقية غربية في آن واحد تشبه الفسيفساء بتلون مشاهدها واجناس الناس النازلين فيها المتفيئين ظلالها

ان عاصمة هي بين المضيقين الدردنيل والبوسفور تجمع من امامها البحر الابيض و بيدها مفتاحه ومن ورائها البحر الاسود وهي ماسكة ببابه لهي عاصمة خلقها الخالق عَلَى غير مثال في البلدان فاللهم اجعلها عَلَى الايام ، دار اسلام وسلام ، وافض عَلَى ساكنيها ضروب الخيرات والانعام

اذا اردنا تعداد ما ضمته العاصمة من المفاخر التي يباهي بها كل عثماني بل كل شرقي لان الاستانة عاصمة الشرق كما هي عاصمة المسلمين

«١٥»

حسين افندى حبال صاحب جريدة اڭابيل ومحررها

صور قوانا البرية والبحرية والعلمية والاجتماعية والاقتصادية فبكينا فرحاً وقرت اعيننا بما شهدنا

كان اكثر الناس يعتقدون ان جميع لوازم الجيش نبتاعها من اوربا واننا كلٌّ عَلَى غيرنا ضعاف في كل شيء فلما زرنا معامل دار المدافع (الطوبخانة) وزيتون بروني ومصانع البحرية والاسلحة وغيرها من معامل القذائف والقنابل وصنع البنادق والمدافع وما شاكلها من ادوات القتال الحديثة في البر والبحر وفي الجو وتحت الماء ايقنا اننا امة تشغل حيزاً مهماً في هذا العالم بقوتها المادية خصوصاً وقد رأينا الوف العاملين في تلك المعامل هم من ابناء هذا الوطن المحبوب وان معظم ما نحتاجه من المواد موجود بكثرة في الارض العثمانية تستخرجه من معادنه وتحسن اذابته وسبكه وتطريقه ولعمري ان اليوم الذي كنا نشهد فيه الحديد والفولاذ وغيرهما من المعادن تخرج من التنانير والمواقد سائلة كالماء وتلقى امامنا في اوعيتها الخاصة لتسبك لهو اليوم الذي نعده في باب ايامنا السعيدة وان صوت الحديد والفولاذ يصبان من البودقة ليجعل منها المدافع والبنادق والقذائف لاجمل في سمعنا من اغاريد الغواني الحسان وغناء الاطيار في الاسحار غب القطار

كنا نعتقد ان عمران دار الخلافة عبارة عن جوامع بناها

كان بعضنا قبل هذه السياحة المباركة في شك من كثير من الاعمال العظمى التي قامت بها الحكومة السنية في عهدها الاخير ولا سيما في الحرب الحاضرة خصوصاً والقوم لم ينسوا الفاجعتين اللتين اصيبت بهما مملكتنا في زمن الدستور فاجعة طرابلس الغرب وفاجعة الروم ايلي ولكن الرؤف الرحيم تعالى افضل عَلَى هذه الامة ومحا عنها وصمة العار الذي لحقها اذ ذاك بتفاشلها وتخاذلها وغرورها وعدم حسابها للمستقبل وكان ذلك منه جل شأنه هذه المرة مكافأة لنا عَلَى رجوعنا اليه واعتصامنا بقوته واتخاذنا الاسباب المعقولة والمشروعة في النهوض للحرب وقتال من كانوا يتربصون بنا الدوائر ويبغون ان يدكوا ملكنا من اساسه ويمحوا اسم ملتنا من عالم الاستقلال ٠ كان منه ان كتب لنا النصر واعلى اعلامنا بالتوفيق

كثير من اعضاء الوفد من زاروا عاصمة الخلافة مرات ومنهم من اقام بها السنوات بل كثير من اهل سورية عامة من عرف ربح العاصمة وما حوته من العظمة ولكن ما رآه وفدنا مؤخراً لا يشبه بحال من الاحوال الصورة القديمة لعاصمة الملك وذلك لان حكومة الاستانة فتحت لنا صدرها وقلبها واوقفتنا عَلَى امور لا يكاد يعرف اكثرها كبار عمال السلطنة انفسهم اطلعتنا عَلَى ما ادخرته دولة الخلافة للطوارىء وعرضت عَلَى انظارنا صورة بديعة من

كأن بها الفاروق «انور» سطوة
وعدلاً اذا ما راح في الناس يعدلُ
ورب امرىء في حبهم عاد عاذراً
وقد كان لي بالامس يلحي و يعذلُ

خواطر وافكار (١)

العمران الحقيقي

في دار السلطنة

دلت فكرة ارسال وفد من علماء سورية واشرافها لزيارة دار الخلافة وجناق قلعة على روح التجدد المنبعثة في اوضاع السلطنة واعمالها لهذا العهد اذ ليس بعد شاهد العيان من شاهد وما رواه اعضاء وفدنا العلمي لدن عودتهم لاهلهم واحبابهم وجمهور قومهم هو الحقيقة بعينها ان لم تكن اقل . فقد شهدنا هذه المرة في عاصمة سلطنتنا من الحياة المعنوية والمادية ما بشرنا ببقاء دولة الاسلام الى قيام الساعة ان شاء الله

(١) من محاضرة لصاحب المقتبس في سينما جناق قلعة بدمشق

—٢٢١—

وكم احسنت نسجاً وسرداً وسكة
باوصافها يعيا البليغ المفصلُ
فنون بها معنى الحياة كأنما
«فروق» مثال للحياة وهيكلُ
ويطرف طرف مد بالسوء نحوها
وعقل رماها بالترجم يعقلُ
لقد عرفت قدر الرجال كأنها
محك لاقدام الرجال وصيقلُ
وان رام يوماً شاعر وصف ما حوت
ولو انه الضليل راح مضللُ
بها وزراء فيهم كل «انور»
يحيل الدجى نوراً اذا عم مشكلُ
وكم «طلعة» فيهم له طلعة بها
يكشف ليل الشك والليل اليلُ
وكل «جمال» نور لألآء وجهه
من الصبح بل من طلعة البدر اجملُ
حموا بيضة الاسلام في السلم والوغى
وكل على شرع الاله موكلُ

سلامٌ(١) عَلَى دار الخلافة انها
محط رحال المسلمين وموئلُ
سلامٌ عَلَى دار الخلافــة انها
ملاذٌ الى الاسلام بل هي معقلُ
سلامٌ عَلَى دار الخلافــة انها
غياثٌ لكل المؤمنين ومنهلُ
ذكرت بها عهد النبيّ محمد
ببدر وبدر الدين بالنصر يكملُ
فماذا يقول المادحون بوصفها
وماذا يفي بالوصف عنهـا الترسلُ
لان طال مدح الغير فيهـا تكلفاً
فانّ قصور المدح بالشعر اجملُ
فكم قام فيها للصنائع معملٌ
به كل قول مسهب الوصف مجملُ
رأيت بها ما يدهش اللب ابدياً
بوارع سر الحسن فيها يمثلُ

(١) من قصيدة لاحدنا حسين افندي الحبال صاحب ابابيل

من الولايات القليلة وعلى نسبة قرب القوم من اوربا يكون ارتقاؤهم اكثر للاحتكاك بالامم الراقية فاهل ازميد ارقى من اهل اسكيشهر واهل بورصة ارقى من اهل قونية

ان الغوائل الاخيرة منذ اوائل عهد الدستور قد علمت اخواننا الاتراك ما ينبغي للامم اذا احبت الحياة الاستقلالية الطيبة واطراح ثوب الاتكال البالي وها قد ظهر الآن بعض آثار ذلك فيهم وسيتقدمون بعد سائر العناصر اذا ظلت هذه على خمولها . عرف اخواننا الاتراك ان الحياة وقف على العاملين فأخذوا في تقليد اهل النشاط من البشر وعلمهم محيطهم الراقي كيف يسلكون السبل الى الاخذ بحظ من المدنية فكان منهم ما نرى اليوم اثره من النظام والرفاهية والغنى وسلامة الذوق ورقة الطبع

...

مدة الرحلة

صرف الوفد في الوصول من حدود سورية الى دار الخلافة عشرة ايام في الذهاب وتسعة في الاياب واقام في دار الملك ٣١ يوماً وفي جناق قلعة تسعة ايام وسافر في ١٨ ذي القعدة ١٣٣٣ وعاد في ١٨ المحرم ١٣٣٤ فتكون مدة السياحة شهرين تقريباً . استفاد كل فرد منهم فوائد مهمة عادت على بلاده وامته بالنفع الجزيل فالحمد لله على نعمه

روح الغرب من النظام تجلت هذه المرة عَلَى عاصمة الخلافة الاسلامية فاذا مررت في بعض شوارعها تظنك في بودابست او رومية او مرسيليا او نابولي عَلَى صورة مكبرة تقرأ فيهــا العظمة وجلالة المكان واختلاف الازياء والسحنات في السكان فكما كانت الطبيعة هناك مختلفة لطيفة باختلافها هكذا الهياكل البشرية غريبة في تطورها ومظاهرها

اتصال الاستانة براً وبحراً بخطوط حديدية وسفن ملاحة منظمة جعل منها البعيد قريباً حتى عدت شواطيء المضيق والجزر ومــا وراء مدينة الاستانة من القرى والقصبات من جملة احياء العاصمة وكلها تشهد فيها النظام التام · واذا نزلتها فكأنما انت في جنات النعيم لجمال طبيعتها وجلال رونقها والابداع في تحسينها بقدر ما تسمح به ثروة السكان وتستطيعه مداركهم ومعارفهم

بالامس كانت الغلبة في الامور الاقتصادية هنا للروم والارمن وها قد اخذ الاتراك اليوم ينازعونهم وينافسونهم وقد وفقوا في كثير من الاعمال كما ثبت ذلك بالبرهان ومن عرف ان الاسرة التركية هي ارقى من الاسرة الرومية والارمنية والعربية والكردية لا يلبث ان يحكم بان رجال الترك هم من حيث المجموع ارقى من غيرهم وهم مولعون بالتعلم ولوعاً غريبــاً ولا سيما اهل العاصمة وما جاورها

والحياة الروحية

. . .

لم تكد تبقى سوى فروق طفيفة بين مناظر العواصم الكبرى في الغرب ومناظر دار الخلافة وتزيدها هذه ما خصها به الفاطر تعالى من المناظر الطبيعية التي دونها مناظر ما عرفناها من مشاهد اوربا وغيرها

دخلت عاصمتنا في طور الممالك الراقية واصبح فيها لكل شيء نظام يراعى ومرجع يرجع اليه ولم يكن لها كل ذلك منذ سبع سنين فتجد فيها النظافة ماثلة في كل شارع من شوارعها ومعهد من معاهدها وبيت من بيوتها وقصر من قصورها وهذا ما كانت محرومة منه من قبل

كان الناس هنا منذ مدة يلاحظون الميسور ويرضون بالحاضر ولا تكاد تتطلب نفوسهم حالة ارقى من حالتهم وكانت الرفاهية مقصورة على طبقة خاصة من الناس اما سائرهم فيعيشون عيش القلة تكتنفهم القذارة وتحيفهم الخلل والعلل ولكن جاء اليوم الذي يشترك فيه معظم الناس بنعمة التنعم بالحياة بقليل من الرزق والبذل وها قد بدأ في العاصمة ويعم الآن بعض الحواضر وسيكون اثره شاملاً بعد للبلدان الصغرى والقرى والدساكر

التركي في الاناضول يتبرك بالعربي كما يرحب العربي بالتركي في بلاده وكيف لا يتحابان وقد تمازجت روحاهما منذ جمع الاسلام بينهما وآخى الوطن عَلَى عهد أوائل الدولة العباسية فالحب بينهما طويل متسلسل من الآباء للاحفاد

لقي وفدنا العلمي في بلاد الترك كل حفاوة فرأينا اخواننا ليسوا دون العرب في البادية باقرائهم للضيوف وان اخلاق الفطرة واحدة في الشعوب والجماعات وان الاصل في البلاد الحارة والمعتدلة الكرم وفي البلاد الباردة الشح والجمع ٠ المتعلم من الاتراك يسألك عن حالة بلاد العرب الحاضرة وغير المتعلم يسألك عن حالة البلاد فيما مضى ٠ يسألك عن مقامات الصالحين ومعاهد الاخيار من الانبياء والمرسلين ٠ ولو قيض لنا ان نطيل المكث في ارض الاناضول اكثر مما اطلنا لصح حكمنا عَلَى القوم من كل وجه وبالاجمال يقال ان الفروق طفيفة جداً بين الاخوين الشقيقين التركي والعربي وميزان الحسنات والسيئات هو في الحقيقة من طبائع الفرد ومنشأه فان كان صالحاً فصالح والا فبالعكس ٠ واني لا ارجو ان تكتب السياحة لكل منور منا في ارض الترك كما اتمناها لكل منور من الترك يجوس خلال بلاد العرب ليعرف بعضنا بعضاً اكثر مما عرفنا وتتمازج ارواحنا فتسير القصد في كل شأن من شؤون الحياة الوطنية

كان من اقصى اماني النفس ان ارى الاتراك في بلادهم الاصليـة واخالطهم اكثر مما خالطتهم واشاهدهم على حقيقتهم وحشيهم وانسيهم قرويهم ومدنيهم فلما رحلنا هذه الرحلة الى دار الملك فيض الله لنا ما طالما رجونا الحصول عليه منذ زمن فساغ لنا ان نقابل بين معلوماتنا عن اخواننا وشركائنا في هذه الارض الطيبة امس و بين معلوماتنا عنهم اليوم

ثبت لنا في الجملة ان التركي اميل الى النظام والخضوع له وانه شجاع يفنى بقائده و يأتمر بامر مديره و يخضع للنظام لانه نظام وهو في ذكائه كأخيه العربي

اما التدين فالترك والعرب متشابهون فيه وتشهد في التركي صلاحاً فطرياً يقدس كل ما يأتي من الحرمين ولذلك يقدس العرب ويحبهم

ان هذا الحكم هو نتيجة تدقيق قديم ايدته التجارب الجديدة التي تتجلى لعابر سبيل متجرد عن الغاية يريد ان يبحث في خصائص الشعوب وطبائع الناس • ان البشاشة التي يلاحظها السائح تفتر بها ثغور اخواننا الترك منذ ولاية اطنة الى قونية الى بورصة الى لواءي اسكيشهر وازميد المستقلين الى الاستانة هي مما يزيد في محبة العرب للترك لانهم جميعهم مقصدهم واحد ومزاجهم متقارب واهويتهم تكاد تكون متشاكلة والروح التي تنبعث لتمدينهم وادارتهم واحدة •

من حفظ حجة عَلَى من لم يحفظ و يرى الحاضر ما لا يراه الغائب · وان كل ما وعته الذاكرة ووقعت عليه العين وسمعت به الاذن بل واستمتعت به الحواس الخمس لاثر يذكر على الدهر بالشكر و يدل بلسان الحال والمقال عَلَى اختلاف الاجيال والاحوال عَلَى ان من اعظم القصور ان لا يعرف اهل الوطن الواحد بعضهم بعضاً ولا يدرك البعيد فضائل القريب ولا ينفق الانسان الا مما عنده و يعلم ان الدنيا تنتهي وراء حدود نظره وعقله

هذا اثر من آثار السياحة تجشم وفدنا شيئاً من مشقة السفر وتحمل من وعثائه بالطبيعة ولكنه يعود وقد حفل وطابه بالطيبات وهو وابناؤه واحفاده يتحدثون بما رأوا وسمعوا و يذكرون بالاكبار رقة العواطف وحسن القرى وجمال العهود فحيا الله تلك الوجوه النضرة التي لا تفتأ تبش للقادمين عَلَى دار الخلافة التي هي ارقى مجموعة من مجموعات الامة وانفس طراز ترسل به الولايات من ارقى ابنائها ليشغلوا اعمالها و يزينوا حلاها وحللها · ان دار الخلافة جنة ارضية لم يسعد الخالق بلداً اسعاده له ولولا تلك السماحة والرجاحة والصباحة في اهلها لرغب عن سكناها الساكنون ولما خط بها حرفاً الكاتبون

. . . .

—٢١٣—

من وراء خدورهن" لعمله ورحبن به ترحيباً خالصاً من الشوائب

تمثل للعيون من احترام الحاكمين والمحكومين هنا للوفد السوري الفلسطيني معنى المكارم العثمانية والضيافة الشرقية والاخوة الاسلامية واراتا القوم صورة مصغرة من لطفهم ورحابة صدورهم وحسن مثواهم لقاصديهم مما عرفت به الاستانة منذ القديم الى يوم الناس هذا فكان ذلك هذه المرة ايضاً مثالاً حياً دالاً عَلَى الولاء المستحكم بين الترك والعرب وهما اعظم عناصر الدولة واغناها عقلاً وارقاها كعباً.

سرى اجلال هؤلاء الجماعة في العاصمة سريان الكهرباء فكانوا حيثما ينقلبون يصادفون انواعاً من اللطف والظرف وتفنن القوم وابدعوا في العطف عَلَى اعضاء وفدنا وبالغوا في التأنق اللازم لاطعامهم وايوائهم وكل المآدب التي اقيمت والخطب التي تليت والقلوب التي تناجت والايدي التي تصافحت والارواح التي تعاطفت وتآلفت دلت عَلَى نظر الذي رأى ورأيه السديد تأليف مثل هذا الوفد يحمل حقائق عن بلاده الى عاصمته ومن عاصمته الى بلاده فيتعلم من لم يسعده الحظ بالاطلاع عَلَى حقيقة قوة الحكومة وشدتها في مطاردة اعداء البلاد والناس في بلادنا تبع لرجال الدين وارباب الاقلام المفكرين العالمين

ضيوف الخلافة (١)

قال لنا صديق واقف عَلَى الاحوال ان ما عاملت به الحكومة العثمانية وفدكم العلمي من ضروب الاكرام والاحترام لا تعامل باكثر منه الامبراطرة والقياصرة والملوك وزعماء الامم اذا جاؤوا بلادها فاجبته : الاقربون اولى بالمعروف ومن شح عَلَى اهله باحسانه كان عَلَى غيرهم اشح وحاشا ان تنسب كرازة اليد وعبوسة الوجه لايدٍ ما اعتادت الا السماحة ووجوه ما عرفت بغير البشاشة والصباحة

نعم بذلت حكومتنا الجهد لتوفر لوفدنا رفاهيته وراحته في حله ومرتحله وتلطفت في معاملته في دار الحرب كما تلطفت في دار الخلافة. لقينا من حضرة امير المؤمنين الخليفة المعظم وحضرة سمو ولي عهده الافخم ونظار الدولة وغيرهم من الموظفين عَلَى اختلاف درجاتهم واعمالهم حتى من اصغر جندي في الحرب ما ترتاح له النفس وتذكره بالاعجاب عَلَى توالي الاحقاب. وكل ما نالنا من الحفاوة والاكرام سلسلة مباركة لا تدري اين طرفاها ونمط متشابه صادر عن روح واحدة ونفوس راقية تقدر الاعمال الصالحة حق قدرها حتى ان ربات الحجال في دار الملك اعجبن بالوفد وشكرن

---

(١) هذا الفصل من مقالات لصاحب المقتبس محمد كرد علي افندي

وكان عَلَى بعد البلادين بينكم
هدى الدين سلك الكهرباءة والمجرى
كلا العنصرين اليوم غازٍ مجاهدٌ
يقود الى اعدائه عسكراً مجرا
يخوض عباب الحرب يفتك بالعدى
(فما اكثر القتلى وما ارخص الاسرى)
سعيتم فاحكمتم عرى الود والوفا
عَلَى من يسوس الملك ان يحكم الامرا
فكان لكم منا ذمام ومثله
لنا منكم لله صنعكم الأحرى
وكان بنا الاخلاص اوضح آيةٍ
وكانت حلى الانصاف منكم لنا كبرى
ولم ارَ كالاخلاص في حب دولةٍ
فكم ارحب الاخلاص من رجلٍ صدرا
ولم ارَ كالانصاف في جمع امةٍ
فكم وحد الاخلاص من امةٍ فكرا

ثلاثة آلافٍ رموها قنابلاً
نعم صدعوا من درع مدفعنا فترا
لقد هزموا فيها ولولا شهادة
اتت «حسناً» لم يبق من جمعهم عشرا
اما انتم بالحزم كنتم رجالها
وقد كنتم اعلا بمسألةٍ اخرى
سعيتم فقرّبتم بني العرب منكم
وقلتم همو الاخوان في الضر والسرا
فكانوا لكم ازراً عَلَى كل خارجٍ
عدوٍ وما كانوا وحقكم وزرا
يعدون هذا الملك فيهم ومنهم
ولا ينقمون الترك سراً ولا جهرا
يموتون ان متم ويحيون معكم
شريكون في السراء منكم وفي الضرا
وما خلقوا منكم بعيدين نسبة
ولا عرفوا والدين يجمعكم نكرا
فكنتم نجاد الملك والعرب سيفه
وكنتم يمين الملك والعرب اليسرى

—٢٠٩—

امـــا انتم ابطال ادرنة التي
اعدتم حماها بعد ان أُخذت قسرا
ففرجتم ازمـات بيض حرائر
درجن حماما واحتشمن بها ظهرا
واقررتم الاسلام عينـاً ومهجةً
وابهجتم في طيبةٍ ذلك القبرا

* * *

حماة الهدي والملك لله دركم عَلَى الخصم قد طبقتم البر والبحرا
جعلتم عليه البر ناراً لدى الوغى
وضيقتمُ بالجند في وجهه البرا
هي البطشة الكبرى بها فشل العدى
واخرى بشط النيل نسلبهم مصرا
تعدوا انا فرطا وراءَ لبحرهـا
وما جسروا في البحر ان يقدموا شبرا
وفي آربرني لا تسل كيف حالهم
الم تسمع الانعام قد صادمت نمرا
وفي قلعة السلطان وهي بعيدة
عن النيل ولوا ينظرون لهـا شزرا

«١٤»

سنشكركم سكان فاروق كلما
دخلنا بيوتاً للتهجد والنسك
وندعو بطول العمر للهيئة التي
بتدبيرها فزنا عَلَى ملة الشرك

***

قصيدة علي افندي الريماوي

تيقظتم حزماً فايقظتم الدهرا
واعملتمُ عزماً فادهشتم العصرا
تداركتموها امةً عدميةً
وانقذتموها والخطوب بها تترى
سلامٌ عليكم مــا اجل فعالكم
واعظم في الايام آياتها الكبرى
سلام عَلَى الدستور حلواً مذاقهُ
وان كان بعض الناس قد ذاقهُ مرا
سلام عَلَى محييه بعد مماتــه
وقد كان لا يرجو له زمن نشرا
امــا انتم محيوه بالسيف والقنا
وعزماتكم كانت هي البيض والسمرا

الدينية والشعائر الاسلامية عَلَى نحو ما تفعل فرنسا في الجزائر وتونس وغيرها من الاقطار الاسلامية فالاهتمام باعطاء هذه الحرية لرؤساء الدين الاسلامي وربطها بمعاهدة من الامور الضرورية

هذا وقد صار من اهم الامور عَلَى وزارتنا وحزبها السياسي ان تقدر اعمال احد اركانها جمال باشا وان تظهر للملاء ثقتها به واعتمادها عليه قطعاً لثرثرة المفسدين ومنعاً لاراجيف المرجفين ونسأل الله سبحانه وتعالى التوفيق للوزارة العثمانية وان يسلك بها المنهج القويم والصراط المستقيم وان يؤيد الخليفة امير المؤمنين بالنصر والظفر ويوفق رجال حكومته وجيوشه واساطيله ويحفظ البلاد العثمانية من كل آفة وبلية

***

ابيات عبد الرحمن افندي عزيز

سلام عَلَى دار الخلافة والملك
سلام عَلَى نظارنا من بني الترك
سلام عَلَى سكان يلدز والاولى
يقودون جيشاً هام بالفتك والسفك
سلام اخاء الاتحاد ووفده
سلام بعبير الطيب نافجة المسك

الشريف والرأفة بالضعفاء الذين لا ناصر لهم الا الله ومراقبة شؤونهم واحوالهم ورفع ظلم الظالمين عنهم وان يتكرم ناظر خارجيتنا خليل بك افندي بتبليغ حضرة امبراطور الالمان سرور المسلمين بهديته الثريا لقبر سلطان المجاهدين صلاح الدين الايوبي في ليلة القدر من رمضان الماضي وذلك في الزمن والصورة التي يراها مناسبة كما الفت نظره الواسع وعلو همته حين المذاكرة في معاهدة الصلح الى اطلاق الحرية لعلماء المسلمين في تلقين شؤون الدين لاخوانهم في البلاد الاجنبية كالهند وبخارى وما شاكلهما من البلاد فان الحكومتين الروسية والانكليزية كانتا تشددان الوطأة عَلَى كل رجل من علمائنا ولا تمكنه من المكث طويلاً في البلاد المستعمرة ولا من القيام بالوعظ والارشاد مع ان رؤساء الاديان والمذاهب في البلاد العثمانية يجولون البلاد ويعظون ويرشدون بل ويدس بعضهم الدسائس احراراً لا مهيمن ولا مسيطر وقاعدة المساواة تقضي عَلَى الدول ان يكون رؤساء الديانة الاسلامية احراراً في سياحتهم ومواعظهم وارشاداتهم بما يتعلق بامور دينهم واظلم الحكومات واشدها استبداداً حكومة الروس التي نزعت من القرآن الكريم بعض الآيات لاغراضها السياسية وحملت المسلمين على طبعها وكذلك حكومة الانكليز لم تزل تهتم بابطال بعض الشرائع

=٢٠٥—

لهؤلاء العلماء الماثلين بين اظهركم مظاهر عالية واسماؤهم وتراجم احوالهم سمعتم بها قبل الآن فمن كان منكم في ريب من صدق مقالهم او شك في احواله او تبادر للذهن انهم لاخيكم احمد جمال باشا متزلفون ولمنصبه متقربون وخالج صدوركم من كلام المنافقين شيء فيتأتى لبعضكم ان يشرف بذاته ليرى الحال ويحقق صدق المقال مما اظنكم فاعلين بل اعتقد اعتمادكم على اخيكم ذلك الرجل المهاب الذي ظهرت اثاره ظهور الشمس في وسط النهار في اطنة والعراق ومحافظة دار الخلافة ومواقع الحروب التي وجد فيها صغير الرتبة كبير النفس عالي الهمة واني لآسف كل الأسف لخوض بعض الناس في نقد هذا البطل غير ناظر الى المصلحة العامة والمنافع المهمة والخدمة الجليلة التي اظهرها الله على يديه ولكن الغرض مرض

بيد ان البحث في هذه السفاسف لا يليق بي توخيه ولا بالعظماء الحضور سماعه ولعلكم اذا اظهرتم الاصغاء الى هذه الترهات يخطر على بالكم ان اصحاب الاغراض ان لم يرضوا باعمالكم نشروا عنكم اخباراً ملفقة كما نشروا عنه فعدم الاصغاء ورد كلامهم اكثر خيراً من البشاشة في وجوههم هذا وليس لنا مطلب عندكم سوى دوام الانتباه لادارة المملكة كما يرضى الله ورسوله وفقاً لمنهج الشرع

عالية صادقة في منازلها انزلهـا وارباب مظاهر سوء اذلها وخذلها عملاً بروح شريعة الشارع الاعظم صلوات الله عليه بقوله : انزلوا الناس منازلهم · ولم يجعل عَلَى بابه بواباً ولا اتخذ من دون الناس حجاباً سمع شكوى الضعفاء من المسلمين وعطف عَلَى جمهور العثمانيين وأمن روع الخائفين واحسن الى الفقراء والمحتاجين وحرض عَلَى الطاعة وشهد الجمعة والجماعة فخابت ظنون المنافقين المرجفين ، ثبت لديه صدق الصادقين فرغب في حكمه المخلصون ورهب من سطوته الظالمون في زمن قصير لا يخطر عَلَى بال بشر ان يستوعب جميع هذه الاعمال التي لو بسطت لامتلأت بهـا المجلات ولم يبق منها لطالب الاصلاح مجال وسكت الثرثارون عن القيل والقال ولا بد في هذا المعترك الجسيم والاصلاح العظيم من وجود نفوس بشرية لم يوافق ذلك اغراضها ومراميها وبالطبع عرضت عَلَى مسامع بعضهم في دار الخلافة تهويلاً وعويلاً ووهماً عريضاً طويلاً فان تكن اوقعت اباطيلهم في نفوس حزبكم السياسي شيئاً فهؤلاء علماء البلاد واعاظمها واركانها المعتمد عليهم محيطون بكم في هذه المأدبة هؤلاء هم الذين ارتبطت بهم قلوب الطبقات من اشراف واعيان وتجار وزراع وعامة قد اخبروكم في عامة الاجتماعات عن الاحوال العمومية والاصلاحات الجدية التي دفعت لاجرائها اخوكم احمد جمال باشا

وكل قادم من سورية الى دار الخلافة او راحل عنها الى سورية يأخذ علَى نفسه السعي في ازالة سوء التفاهم حتى اصبحت هذه الجملة اي ازالة سوء التفاهم مثلاً مرسلاً اذ دائمًا نترطب به الالسنة وعلَى كثرة التقارير المحررة في الاوراق استعمل الحزب السياسي الذي يدير الحكومة انواع المعالجة المادية والمعنوية لازالة مرض سوء التفاهم وكف الخوض في هذا الموقف فكان الامر كما قال الشاعر :

بكل تداوينا فلم يشف ما بنا

ولما جزم المرجفون بان سوء الظن قد نما في قلوب العنصرين ولم يبق امكان لقلع جذوره تعلقت الحكمة الالهية والقدرة الربانية باعلان النفير العام ووافى البلاد السورية اخوكم الوزير الكبير المصلح احمد جمال باشا الذي حلب الدهر اشطره وعرك الدهر فعرف شره وخيره فاخذ يقلب اعطافها بلداً بلداً وقصبةً قصبةً وقريةً قريةً ووقف علَى ما في النفوس وشخص المرض والظنون حوله تحوم واليأسون المتشائمون يعتقدون بان النتيجة اوراق وتقارير — لا ادوية من انواع الوهم وعقاقير — كلا ان الادوية التي عمد اليها لازالة هذا المرض المزمن هو طرق مواصلة فتحها ومدارس عالية انشأها وزراعة منحطة حسنها وعدل اسس بنيانه وحقوق لار بابها اوصلها وشعائر دين اقامها وخطوط حديدية ابتدعها وابدعها ونفوس

الهائلة مما لا يجوز الخوض فيـه لأنه من الاسرار العسكرية التي لا تفشى بحال وعَلَى ذلك فأني اقدم لكم اولاً شكري عَلَى قبولكم الدعوة ثم احب ان اذكر على مسامعكم امراً وهو انكم انتم ومن تابعكم من رجال حزبكم السياسي قد لقيتم اهوالاً واحوالاً ظن كثير من الناس انكم لا تثبتون امامها ومن اهمها ما وقع عَلَى عهد الانقلاب من تعدد الفرق وتكثر الاحزاب وانفراد كل عنصر بمنتدى في دار الخلافـة كالاكراد والجراكسة والأرناوود والعرب والترك بحالة ضعفت بها الرابطتان السياسية والدينية واصبح الناس في هرج ومرج تتناوشهم الاهواء ويمزقهم تشعب الأغراض وما برح هذا الحزب السياسي يعمل ليله ونهاره حتى جمع شمل العناصر المختلفة في سلك واحد ثم هبت زعزعـة الجمعية المحمدية من وراء حجاب الدين وغدا كل مسلم يسجل نفسه انـه محمدي كأنه لم يكن قبل ذلك منسوباً للدين المتين فزاغت اذ ذاك الابصار و بلغت القلوب الحناجر لان الدين اهم مؤثر في النفوس فابى الله الا ان يحق الحق وتغلب حزبكم عَلَى هذه النازلة ايضاً ثم ظهرت نازلة سورية وفلسطين وما اليهما من البلاد وخاضت جرائد العاصمـة والولايات بلزوم ازالة سوء التفاهم وتوالت البعثات وكثر السائحون والمندوبون والموفدون ولهجت الالسن بنغمة ترك وعرب وساءت الظنون وتفاقم الخطب

خطاب الشيخ اسعد الشقيري
في مأدبة الوفد للنظار

بالنيابة عن اهالي سورية وفلسطين دعونا الى هذه الضيافة عظماء الدولة العثمانيـة ووصفتهم بالعظماء لعظمة ذواتهم ومقاماتهم ومسالكهم اما عظمة ذواتهم فأنهم قبيل ان يتقلدوا مناصبهم جدوا واجتهدوا في الحصول عَلَى انقلاب عظيم سقطت فيه الحكومة السابقة وتأسست بأيديهم حكومة ذات قواعد وشروط عَلَى مثال الحكومات الراقية وهذا امر من العظمة بمكان واما مقاماتهم فانهـا اسمى المقامات في كل دولة لأنها تشتغل بأدارة الشؤون العامة والسياسة الداخلية والخارجية ومن عظمة المسالك انهم لم يتخذوا دون التبعة حجاباً كثيفاً كالوزراء السابقين وباشروا كل امر بانفسهم وانزلوا الناس منازلهم وحافظوا عَلَى القواعد الدينية واجتهدوا ليلاً نهاراً في خدمة الوطن والنظر في اسباب ترقيه وربط اهل الاسلام برباط الجامعة الاسلامية المقدسة تحت ظل الخلافة العظمى ومن جملة عظمة اخلاقهم اقبالهم على علماء سورية وفلسطين الذين اموا دار الخلافة وزاروا المجاهدين في جناق قلعة واجلالهم لهم واكرامهم وفادتهم واطلاعهم عَلَى جميع المعاهد والاستعدادات في هذه الحروب

القناعة التامة بما عليه الحكومة من الانتباه والتيقظ والاستعداد التام ثم ابدى ثناءه وشكره باسمه واسم رفقائه الوزراء من اعمال قائدنا الكبير احمد جمال باشا قوماندان الجيش الرابع وناظر البحرية لانتهازه الفرصة وارساله العلماء المعروفين بصفاء السريرة وحسن السيرة وقد ختم خطابه ببيان التشكر لحضرة امير المؤمنين وطلب دوام عافيته ونصره وتأييده ثم تبودلت القصائد والخطب وممن خطب الشيخ عبد الكريم عويضة والشيخ سليم اليعقوبي والشيخ رفعت تفاحة وغيرهم

وقد استأذن الوفد تلك الليلة دولة وكيل القائد العام أنور باشا في العودة الى بلادهم بواسطة قائد المركز جواد بك فقال له «امسك الطريق عليهم لا يسافر ضيوفنا الآن ليحضروا علَى الاقل حفلة افتتاح مجلس الامة يوم الاحد و بعدها ننظر في امر سفرهم» وعملاً باشارة ناظر حربيتنا المحبوب حضر الوفد يوم الاحد ١ تشرين الثاني رسم افتتاح المجلس النيابي العثماني لسنته الثانية من الدورة الثالثة بحضور جلالة الخليفة وولي عهد السلطنة والآل السلطاني والامراء والاعيان واركان الدولة ومن الغد الاثنين غادروا دار الخلافة مشيعين في محطة حيدر باشا بمثل ما استقبلوا به من الاحترام والاعظام

مأدبة الوفد للنظار واركان الدولة

اقام وفدنا مساء ٢٧ تشرين الاول مأدبة عظيمة في نزل طوقاتليان في بك اوغلي لحضرات وزراء السلطنة الكرام و بعض اركان البحرية ورئيسي الاعيان والمبعوثان وفريق من الاعيان والنواب وكانت الليلة زاهرة جمعت اسباب الرونق والسرور وخطب فيها الاستاذ الرئيس خطبة سياسية اجتماعية اخلاقية استغرقت ساعة من الزمن (سيأتي نصها فيما بعد) وكلما كان يريد ان يقتصر كلامه كان يناديه بعض المدعوين الكرام «دوام دوام» حتى علم بخطابه وافهم واضحك وابكى وقد اجاب دولة ناظر الحربية المحبوب على خطاب الرئيس بكلمات ذهبية منها قوله : اننا لو لم ندخل في هذه الحرب العامة لكانت النتيجة مضرة بالمصالح الاسلامية والعثمانية مؤدية الى الانحطاط والمسلمون كلما تفرقت كلمتهم وقعوا في الذل والهوان كما حدث في الاندلس وغيرها من البلدان وكلما اتفقت كلمتهم قويت عظمتهم ونجحوا في جميع مقاصدهم . وان الحكومة العثمانية لم تنل الظفر والقوة الا بتوفيق الله تعالى وتأييده وانه فهم من كلام رئيس الهيئة ان العلماء أموا دار الخلافة ودار الحرب في جناق قلعة لاختبار رجال الحكومة ومسلكها ودرجة قوتها واستعدادها وانهم بعد التدقيق حصلت لهم

منقوشاً عليها اسمه الكريم الى كل واحد من اعضاء الوفد العلمي فقدر الوفد هذا الالتفات الكبير وشكر له مكارم اخلاقه وبيض اياديه وحفظها كل فرد منهم تذكاراً ابدياً له ولبنيه من بعده

***

بيتان لسليم افندي اليعقوبي

في دولة انور باشا

انور انت بالرقي جدير　　كلما فيك للسعادة مظهر

ان يك البدر في السماء منيراً　　فوزير الحربية اليوم انور

***

احتفال بالغواصة المغتنمة

حضر وفدنا الاحتفال بالغواصة الفرنسوية التي اغتنمت من العدو في جبهة جناق قلعة وذلك في باحة نظارة البحرية بحضور صاحب الدولة انور باشا وكيل القائد الاعظم وناظر الحربية وعدد وافر من اركان الملكية والعسكرية والبحرية والامراء والضباط فاستعرضت الجنود البحرية على نغمات الموسيقات ثم رفع الستار عن جانب من الغواصة المذكورة فاذا مكتوب عليها «مستجيب اونباشي» وهو اسم الجندي الذي اطلق عليها القنبلة وبعد ذلك قامت الغواصة بتمرينات حربية ثم اختتمت الحفلة الجميلة بالدعاء

يوم السبت

ذهب وفدنا ظهر السبت بدعوة من سماحة مولانا خيري افندي شيخ الاسلام الى باب المشيخة الجليلة فمثل بين يديه فابلغهم انعام مولانا الخليفة الاعظم بداليات اللياقة علَى اعضاء الوفد جزاء شجاعتهم واخلاصهم وخدمتهم وقد سلم كل واحد منهم البراءة السلطانية والمدالية بيده الكريمة وكانت المداليات ذهبية لاربعة فقط وهم الرئيس ومفتي دمشق ومفتي بيروت ومفتي حلب ولسائر الاعضاء فضية فقط ثم خرج الوفد مشيعاً بالاعزاز والاحترام مردداً آيات الشكر والدعاء

* * *

وقد اقترح الاستاذ الشيخ اسعد الشقيري رئيس الوفد ان يُنظم بيتان تكون قافيتهما الاخيرة لفظة ايضاً لمناسبة ورد ذكرها، فقال علي افندي الريماوي مرتجلاً في سماحة شيخ الاسلام وكان قبلاً في عداد رجال الحقوق:

اذا اسودت الايام في الدهر او دجت بنا نوبٌ لاحت محاسنك البيضا
اقمت حقوقاً في الورى مدنيةً وزنت منار الدين في عصرنا ايضا

* * *

هدية انور باشا

اهدى بطل الاسلام صاحب الدولة انور باشا وكيل القائد الاعظم وناظر الحربية بمناسبة العام الهجري الجديد ساعة ذهبية

ابيات سليم افندي اليعقوبي

هذه ليلة السعود واني   انا اهوى ليالي الاسعاد
ليلة اشرقت بنــور عليّ   ورجال الحكومة الامجاد
هي مني مكان قلبي من الصد   ر ومن ناظري مكان السواد

***

ابيات علي افندي الريماوي

لله ليلتنــا بالانس صافية
بهــا الوئام تجلى والسرور جلي
لم يطلع البدر في افق السماء بها
لانه من وجوه القوم في خجل
آمال قرب عَلَى شوق قد ابتهجت
بها النفوس واشواق عَلَى امل
تجاذب القوم اطراف الحديث بها
فكان وداً حديث الراح والنقل
يا شعب فاهنأ كما تختار من طرب
وامرح كما شئت من صفو ومن جذل
فالوقت صاف وثغر النصر مبتسم
وطالع السعد زاه والامير علي

المقدس . اخذ الله بيدكم وجعلنا جميعاً من الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه

* * *

قصيدة عبد الرحمن افندي عزيز

شرف التمثل بين ايدي اعاظم ... يبنى عليه تزاحم الادباء
يا ايها البطل الرئيس ومن له ... خرت جباه اكابر البلغاء
هل كان بي عي ففيه حجرتني ... عن ان انال مراتب الشعراء
هل غاب عن فكر السماحة سيدي ... ما قد رويت لنا عن الكبراء
اذ قلت ان الشعر يسهل نظمه ... ان كان في وصف الاولى العظماء
عفواً ابا عفو فديتك فابتسم ... واسمح وقل لي هات يا عكائي
عنكم تلقيت الصياغة يا منى ... عين الزمان وقدوة الفضلاء
يا (موسى) يامفتي الانام وشيخهم ... يا مرجع الاحبار والعلماء
يا (طلعت) البدر المنير وصاحب الـ ... فكر الصقيل وشاحذ الآراء
يا (عادل) في نشر شرع محمد ... يا قائم برياسة النقباء
يامنقذي الاسلام والبلد الحرا ... م وحافظي فاروق من اعداء
وقيتم شر الزمان وفتكه ... وبقيتم اهلاً الى العلياء

* * *

حفظ كيان راية الهلال العثماني المقدس وانتم يا وزراء الدولة لو لم يكن لكم من المآثر الا مأثرتان شريفتان لكفتا بان تكون الامة متفانية في محبتكم

فالمأثرة الاولى هي دعواكم الى الجامعة الاسلامية التي ان توفقتم لتحقيقها (وهو حاصل ان شاء الله) لجمعتم شتات الاسلام والمسلمين في كل قطر ومصر وتشكل من ذلك قوة لا يمكن لامم الارض جمعاء ان تقف تجاهها وفقكم الله لهذه الغاية النبيلة. والمأثرة الثانية هي اعلان هذا الجهاد المقدس الذي رفع للاسلام والمسلمين اعلى منار واحرزنا به اجل انتصار

كانت الامة الاسلامية قبل هذا الجهاد المقدس بل الامة العثمانية اجمع تأن وتتألم من تلاعب الاجنبي في مقدراتها اما وقد اعلن فقد ذهب كل ذلك وادركنا اننا اصبحنا احراراً في بلادنا ادركنا معنى الحياة الاستقلالية فكيف لا نفديكم بالنفس والنفيس

اذا وجد بين عنصرنا بعض افراد مارقين من الوطنية فمن الخطأ نسبة ذلك الى عموم العنصر العربي كما اننا لم ننسب الافعال التي ظهرت من افراد من عنصركم الى عموم العنصر التركي الكريم . وبالجملة فان العنصر العربي يتفانى بمحبة دولته وهو مستعد لاراقة آخر نقطة من حياته في سبيل الدفاع عن عرش الخلافة الاسلامية

الاخاء مما لا مزيد عليه رصانةً وتثبيتاً . الا ليعلمنّ العدو ذلك ثم ليتميز غيظاً ، وليسطرنّ التاريخ ذلك ثم ليتيه اعجاباً وفخراً

* * *

خطبة مفتي حيفا

في مأدبة الامير علي باشا

يا وكلاء الدولة الفخام و يانواب الامة العظام :

اعد نفسي اسعد الخلق لحصولي عَلَى شرف المثول بين ايديكم مظهراً عواطفي وعواطف رفقائي الكرام بل عواطف عموم ابناء وطني تجاه عرش الخلافة الاسلامية ومقر كرسي السلطنة العثمانية المقدس وتجاه هيئة وزارتنا الفخيمة . الملوك العثمانيون جمعوا شتات الاسلام بعد ان كاد يضمحل في عهد ملوك الطوائف . الملوك العثمانيون يفتخرون بانهم خدمة الحرمين الشريفين وآثارهم في هاتيك البقاع المقدسة شاهدة بذلك ملوك آثارهم ملأت الحرمين وخدماتهم للامة الاسلامية ظاهرة لكل عين أيتصور شخص في الدنيا وفي قلبه ذرة من الايمان يرضى بالانفصال عن راية هؤلاء الملوك العظام او يرضى عاقل ان يحكمه اعداء دينه ووطنه اللئام كلا الا فليثق العالم اجمع ان الامة التي حاربت الصليبيين من قبل مدة قرنين لا تخضع لرايتهم الآن بل تتفانى وتفدي كل غال ورخيص في

ايدي العثمانيين ؟

لا مرية ولا اشتباه ان السر في ذلك سير القوم من غير « هلال » ومن سار في ليل غير مقمر لا يلبث ان يتخبط في احشاء الظلام . فليجيَ هلال يفيض علينا من جلاله نورا

ايها السادة

حيث كانت الحقيقة عَلَى نحو مـا اوضحناها أليس من رابع المستحيلات ان يتزعزع ركن الاخاء بين الترك والعرب وهو القائم على تلك الاسس الرصينة والمستند الى هـاتيك الروابط المحكمة العرى ؟

ان عروة ذاك الاخاء الوثيق القديم بين ذينك القومين لهي اليوم اشد احكاماً وتمكيناً ، لانهما يريدان تحرير اخوان دينهما من اسر اعداء الدين مما يستدعي فرط الوئام والسعي الحثيث . الا وانهما ان شاء الله لمقتطفان من ثمرة هاتيك المساعي ، وفي مقدمة العمل يستوليان عما قريب عَلَى جبال القوقاز وسهول مصر — عَلَى ان تكون فاتحة خير لما سواها — ويستخلصان من اعداء الانسانية من هنالك من اخوان دينهما وابناء جلدتهما من الترك والعرب

ان التركي والعربي اليوم يحملان بين جوانحهما مثل هذه العواطف الشريفة والاحساسات الطاهرة ومرتبطان بمثل هذا

يضربونه الضربة القاضية ولا يدعون له من باقية لنزن هذه الحقيقة بميزان الفكر ، ثم لننظر : الى اين تذهب بنا البراهين المنطقية ؟ !

اجل : لا حياة للترك والعرب كليهما اذا انفصل بعضهما عن بعض ، ثم لا حياة لمن يبتعد منهما ولو قيد شبر عن ظل « الهلال العثماني » منبع الحياة للعالم الاسلامي اجمع

ان الامة العثمانية قد حفظت استقلالها بفضل الهلال وهي لا يتجاوز عددها ثلاثين مليوناً بينما اخواننا المسلمون في ربوع الهند يئنون تحت اثقال الاسر وهم يعدون ثمانين مليوناً قد صفدهم العدو بالاغلال . هذه حكومة « فاس » بالامس كانت مستقلة ، وهي تعد اثني عشر مليوناً تقريباً . فما بالها عجزت عن صون كيانها وحفظ سلطانها حتى اصبحت طعمة لاضراس فرنسا ولهوةً لرحى غدرها ؟ ان في افريقية مـا يذوف عَلَى ستين مليوناً من العرب ، فما لهم قد عجزوا عن حفظ انفسهم من قهر العدو فاذا انفاسهم متصاعدة واذا هم يرسفون في القيود والاغلال ؟ كذلك في القوقاز وبخارى وغيرهما من الاقطار الآسيوية ملايين من اخوان ديننا الاتراك يكابدون ما يكابد ابناء العرب في افريقية يئنون في احفاد الاسر انيناً ، فلماذا قد عجزوا عن حفظ نفوسهم وصون حقوقهم الملية والطبيعية من

لحياة العالم الاسلامي سوف تبقى متحدة لا ينفك بعضها عن بعض ما دامت السموات والارض رغم كل مفسد ومنافق · كيف لا، وانفصال بعضهما عن الآخر جناية كبرى عَلَى الامة النجيبة العثمانية، ثم عَلَى العالم الاسلامي اجمع، بل عَلَى بيت الله الحرام وعلَى الشريعة المحمدية ثم عَلَى صاحب الشريعة عليه الصلاة والسلام · الا وان مثل هذه الجريمة يستحيل ان يجرأ عَلَى ارتكابها مؤمن يوحد الله او رب وجدان يضم بين جوانحه ضميراً طاهراً

تلك حقيقة ليس في القومين فرد واحد الا ويعلمها حق العلم ويقدرها حق قدرها لانها محسوسة بالبصر ملموسة بالكف، ليست من المسائل التي تحتاج الى نظر وتعقل

لنرجع البصر الى ما كنا عليه من قبل حتى بدأت هذه الحرب العامة منذ سنة ونصف سنة :

ألم نك — معاشر الترك والعرب — عَلَى توحيد مساعينا كتفاً لكتف في معترك الحياة، عاجزين عن حفظ حقوقنا الملية بل حتى الطبيعية من تغلب الاعداء ؟ فليت شعري كيف الحال لو كانت القوى متوزعة وكنا منفردين لا متحدين ؟ هل من الممكن حينئذٍ ان نعيش ؟ ام هل من الممكن ان نحفظ انفسنا من كيد الاعداء الظلمة ؟ اولئك الذين كل احلامهم ان يبتلعوا العالم الاسلامي

والافراد من بني الانسان الذي عرفناه انه مدني بالطبع تتكوّن ثم تختلف فيما بينهم قوة وضعفاً بنسبة ما لبعضهم ازاء بعض من الروابط الحيوية . الا وان تلك الروابط لا تعدو امرين : احدهما معنوي روحاني ، والآخر مادي جسماني . الا وهما : الدين والمنفعة

ان القومين النجيبين — الترك والعرب — مرتبط بعضهما ببعض بهاتين الرابطتين كلتيهما . من اجل ذلك لم يزالا منذ العهد العباسي اي منذ عشرة قرون تقريباً وهما يمشيان جنباً لجنب ويضربان بسهم واحد في معترك الحياة

من القواعد الطبيعية ان المعلول يدور مع علته التامة . وان الروابط التي جمعت بين اقدار الترك والعرب لم تزل محكمة العرى حتى الآن ، ولن تزال . فليعيشان كذلك عيشة الابطال حتى الابد ، اخوين يشد بعضهما ازر بعض بالرغم عن كل مفسد او منافق من اعداء الدين

ان القلب والدماغ من الاعضاء الرئيسية ، وان الحياة قائمة بوجودهما معاً ولا حياة اذا فقد احدهما الآخر . الا وان الترك والعرب لاشبه شيء بالقلب والدماغ في جسم العالم الاسلامي . الا وان اكسير الحياة وجوهر روحها السيال انما هو « الهلال » ذلك المثل لعظمة الخلافة الاسلامية . ان هذه « الاقانيم الثلاثة »

ما قول القائل :

امتي كل الورى وطني وجه ثراها (١)

غير وهم محض مما يدعونه بالا « ما ليخوليا » يجب ان ندعه لمن يهوى ان يعيش منكراً لنظام الكون وسنن الطبيعة وخارجاً عن حدود العقل والنقل . ان الانسان مجتمع اضداد ، فلا يمكن جمع الشمل بين افراده من دون روابط وثيقة العرى . ولمثل هـذا كان الاخاء الذي ورد عَلَى لسان القرآن مناطاً بوجهة خاصة ، قائماً عَلَى دعائم الايمان « انما المؤمنون اخوة (٢) » . واما الذين امروا بالاخاء في قوله عليه ازكى تحية وسلام : « كونوا عباد الله اخوانا » فليسوا عبيد الايجاد ، بل عباد الاخلاص المشار اليهم بقوله تعالى : « ان عبادي ليس لك عليهم سلطان »

ثم ان الحياة مظاهر ، ومن اجدرها بالاعتناء انقسام البشر الى شعوب وقبائل كما قال تعالى : « انا خلقنـاكم من نفس واحدة ثم جعلنـاكم شعوباً وقبائل لتعارفوا » فالتجليات الاجتماعيـة للامم

---

(١) مترجم عن قول الشاعر : ملتم نوع بشردر وطنم روى زمين

(٢) وجه الاستدلال قولهم في الاصول : ترتب الحكم على المشتق يدل على علية المأخذ . ثم للتعبير : (انما) المفيدة للحصر مغزى آخر حقيق بالتدبر والامعان

باشا حضرها جماعة من اركان الدولة واعيانها ونوابها ورجال صحافتها خطب فيها الحاج عادل بك رئيس مجلس النواب خطبة اخذت بمجامع القلوب وكذلك الامير علي باشا صاحب الدعوة ومحمد افندي مراد ومحمد رفعت افندي تفاحة والشيخ عبد الكريم عويضة والشيخ سليم اليعقوبي ومحمد افندي كرد علي والشيخ عبد القادر الخطيب والشيخ حبيب العبيدي وعبد الرحمن افندي عزيز وقد حضر هذه الحفلة جميع نواب سورية لكنه لم يتكلم منهم سوى مبعوث دمشق فارس افندي الخوري وتكلم الشيخ الرئيس عَلَى عادته بما سحر الالباب

***

خطاب حبيب افندي العبيدي

في مأدبة الامير علي باشا

ايها السادة :

قد اتفقت الكلمة عَلَى ان الانسان مدني بالطبع . ذلك بانها نظرية ثبتت من طريقي الفلسفة والتجارب باستقراء تام وتدقيق عميق فاذا ما حكمنا عَلَى الانسان من حيث انه انسان : انه مدني بالطبع ، فماذا عسى ان نقول عنه اذا ما كانت هنالك عوامل اخرى يسيرة او كثيرة ؟

للاستفادة من حكمه وانفض الجمع وهم يقبلون يدى المدرس العظيم الذي جمع درسه الفضائل واثر في النفوس تأثيراً كبيراً وختم الدرس بالدعاء للدولة والملة والمجاهدين والمرابطين

***

يوم الجمعة

حضر الوفد العلمي بعد ظهر الجمعة حفلة قراءة المولد النبوي الشريف في جامع الفاتح التي اقامتها نظارة الحربية الجليلة عن ارواح شهدائنا المجاهدين بحضور كل من فخامة الصدر الاعظم ودولة انور باشا ناظر الحربية ووكيل القائد الاكبر وعدد وافر من اركان الدولة ورجال المابين والاعيان والمبعوثان وكان المسجد غاصاً على رحبه بجماهير الموحدين وبعد تلاوة المولد النبوي الشريف بالاسلوب التركي الجميل تتخلله نغمات المؤذنين والذاكرين ختم الحفلة رئيس الوفد بدعاء عربي كان له التأثير الجليل في نفوس القوم. وقد كان هذا المولد نموذجاً مهماً من تدين القوم واعتصامهم بالشريعة ومرموزاً من الناس لانه حوى اعاظم رجال الدولة وجملة صالحة من طبقات الاهلين من الموحدين

وفي المساء اقام حضرة الامير علي باشا الحسني الجزائري رئيس مجلس النواب الثاني لوفدنا مأدبة شائقة في فندق شاهين

فيا اوليـاء الامر عذراً فانني
تخلصت من وصف الكوكب بالبدر
اليـك ابا عفو ربيبـة ساعة
تغنت بنعت الجيش بالحمد والشكر

* * *

يوم الاربعاء

زار الوفد دار الضرب العامرة ورأى كيف تسبك النقود الذهبية والفضية والمعدنية وشاهد كيف يذاب تراب المعادن ثم تصب سبائك ثم تجعل قطعات مستديرة ثم تسكب ثم تخرج بالصورة المتداولة بالايدي عَلَى اسهل ما يمكن بآلات حديثة تدار بالكهرباء

يوم الخميس

بعد ظهر اليوم القى رئيس الوفد درساً عاماً في جامع الفاتح الذي غص بالمستمعين من طبقات مختلفة قدر الجمع بزهاء خمسة آلاف نسمة منهم نحو الثلث من العلماء وطلاب العلوم الراقية و بعض رجال الجيش وقواده وكان موضوع درسه الكتاب العزيز وما حواه من العجائب الكافلة بسعادة الدارين فكان يندفع كالبحر المزبد بالتركية بحيث اصبح القوم في حالة وجد وخشوع فتطلعت الافئدة لما يتلى

قصيدة عبد الرحمن افندي عزيز

يقولون صف واذكر ايادي اولي الامر
وحيِّ حماة الدين والبيت والقبر
فقلت لهم عفواً لاني مرتل
ثناء امير المؤمنين مدى العمر
رشاد رويداً ان جيشك ظافر
وان العدى والعصر دوماً لفي خسر
رشاد تربص فالجيوش جميعها
تنادي باخذ الثار في البر والبحر
رشاد اتئد فالجيش مزق شمل من
يناويك من اهل الضلالة والكفر
رشاد اصطبر فالانكليز ارانب
تبضعها عقبان جيشك بالقسر
رشاد تهنأ ان جيشك مقسم
بان يولم الاعداء للحوت والطير
رشاد تأنَّ ان جيشك مغرم
بخمر رحيق العز والفتح والنصر

بحبل الله فاعتصموا جميعاً　　فيا لله ما اقوى اعتصامه

فان مع الجماعة باتحاد　　يد الله المهيمن واهتمامه

وذاك به المنى ديناً ودنيا　　وفي ذاك الغنيمة لا الغرامه

ليحيي كل منسوب اليه　　باعزاز الى يوم القيامه

***

ابيات سليم افندي اليعقوبي

شعري بمدح رجال دولتنا الأُلى

الفوا الرشاد موطد الاركان

والشعر فيمن لست انكر حزمهم

يزري بنظم قلائد العقيان

لا زال رغم الانكليز وفاقهم

ينمو ورغم حكومة الطليان

حتى يهزوا المشرقين ولا ترى

غير المسرة ساسة الالمان

ما لاح نجم الاتحاد واشرقت

في الخافقين مطالع الايمان

***

آخر طراز من الزراعة الحديثة فهي قابلة لضروب النبات والثمار والسلام عَلَى جميع الصالحين من الزارعين ممن يجعلون الاتحاد الحقيقي قائدهم ورائدهم وطلب الرقي اللازم شعارهم في خلوتهم وجلوتهم

***

قصيدة الشيخ عبد الكريم عويضة

في ضيافة المركز العمومي

سبيل الاتحاد به السلامه لدولتنا الى يوم القيامه
به تحيا البلاد وساكنوها ويلقون السعادة والكرامه
به الابطال ترفل في برودٍ من العمران زاهية الوسامه
به ترقى معارفها وتغدو صنائعها مشيدة الدعامه
به كل امرئٍ يغدو سعيداً ويبلغ من ترقيه مرامه
به قد قام ابطال كرام رجال الاتحاد اولو الشهامه
اياديهم عَلَى الاوطان اضحى لها فضل ولا صوب الغمامه
هُمُ من كل رق حرروها وقد نهجوا بها نهج السلامه
هُمُ ساسوا الامور بحسن عدل وحسن ادارة وعَلَى استقامه
هُمُ بذلوا النفيس وكل غال وجدوا بالثبات بلا سآمه
لهم في ذمة الاوطان حق عَلَى الاهلين ان يرعوا ذمامه
اليكم يا بني وطني وديني نصيحة من يرى التقوى لزامه

السعادتين الدينية والدنيوية فقد سئمت النفوس المشاغبات الداخلية والخارجية وتودّ لو ترى عهد سلام شامل ووئام عام اذ بدونهما لا تتحد امة ولا ترقى

الاختلاف الذي وقع ايها السادة بين الاتحاديين وخصومهم من الامور الطبيعية في الحكومات النيابية وهو طبيعي اكثر في كل امة طفلة في تكوينها السياسي ومجموعها اقرب الى الأُمية منه الى العلم الحقيقي والتهذيب العصري المطلوب وما علَى اخواننا وقد خفتت الاصوات وخلا الجو الا ان يفكروا بعد الآن في تطبيق قانونهم النافع لجعل هذه الامة دستورية حقيقية من ارقى عالم في عاصمتها الى اصغر راعٍ في جبالها وبذلك تكون الاتحادية قامت بكل ما اخذت على نفسها القيام به وتشبعت بمعانيها الصحيحة ارواح كل من تظلهم سماء الخلافة العثمانية وبه تكون قضت على الاستبداد والاستعباد وخلصت من المشاغب والمتاعب في الداخل والخارج وعلمت هذه الامة تعليماً نافعاً تبقى لها به حريتها علَى الدهر وتخلص من ايدي المستعمرين بالظلم والقهر

الى الكمال ايها الرجال الابطال الى الكمال انكم ارخصتم ارواحكم في الوصول الى مقصدكم فها قد تم لكم ما اردتم واصبحت الارض صالحة للزرع لا شوك ولا حجر ولا جذوع فازرعوها علَى

نعم اعلنت الجمعية حرباً عواناً عَلَى دولتين دولة الاستبداد فدكتها دكاً وجعلت اعزة اهلها اذلة وشهرت الحرب عَلَى دولة او دول الاستعباد فأرتها صورة من صور الجد في الأمم ومثالاً صالحاً لمن يعتصم بحبل الله ويرجع في سره وجهره الى الحق

استبداد واستعباد خيما اعواماً طويلة عَلَى هذه الامة العثمانية ونال منهما المسلمون الحظ الاوفر تقضي عليهم القضاء الاخير جمعية مثل جمعيتكم العظيمة جديرة بان يجهر بمدحها الموافق والمخالف ولا يعيبها كون بعض اهل الاهواء ممن لم يربوا التربية السياسية المطلوبة استعملوا اسمها للوصول الى اغراضهم الخسيسة وتترسوا بسياجها للاحتفاظ بمظاهرهم الخلاّبة فان الذهب لا بد من تصفيته بادىء الامر والماس قد يلحقه السواد والحديد لا يخلو اول تعدينه من خَبَث

اما وقد تبينت حالة من كانوا يتجرون باسم الحرية وهم منها براء وتمثل للعيون فضل المخلصين الاتحاديين عَلَى غيرهم ولاسيما بعد هذه الحرب التي شهرتها عَلَى دول كان لا يروقها الا هدم الاسلام من اساسه وتكاملت مساعيها بالنجاح فما عَلَى الامة الا ان تزيد في مظاهرتها لها وما عليها هي الا ان تبالغ في احسانها لهذه السلطنة وعناصرها لتسير بهم طريقاً وسطاً كما نحن امة وسط الى ميدان

الاسلامي فكل المسلمين اليوم علَى ثقة من انهـا ستمثل لهم سلسلة تاريخ وضيء جدير ان يسطر بماء الذهب يشع منه نور السعد والفخار، وكذلك هي اليوم مرآة التشخص لمستقبل لامع . الا وان هذا ايضاً ثمرة مساعي ذاك الحزب الفخيم . من اجل ذلك اقدم عاطر الشكر لمركزه العام بصفتي مسلماً وبذلك انهي الكلام

* * *

خطاب صاحب المقتبس

في مأدبة الاتحاد والترقي

ان تنازع سنة البقاء وبقاء الانسب ماثلة في العوالم كلها ولاسيما في الامم والجماعات والجمعيات ولذلك يسوغ للناقد الخبير ان يحكم لاول وهلة بان جمعية الاتحاد والترقي لم يصلح غيرها في هذه السلطنة الكبرى لانها قاومت بمعنوياتها وماديتها كل مـا وقف امامها من العقبات فذللتها فبقيت تعمل وحدها بحسب الاحوال منذ انشائها قبل نحو ربع قرن الى يومنا هذا وكان التوفيق حليفها في الاغلب

لو لم يكن لجمعية الاتحاد والترقي سوى حسنتين ثنتين لعقدت القلوب علَى حبها وهما اعلانها الدستور واشهارها الحرب الاخيرة علَى دول الاستعمار عدواتنا القديمة

الاسلامية اي « الاتحاد الاسلامي » ولكن تحت طي الخفاء خشية الرقباء في البلاد العثمانية والاقطار الاوروبية ، حتى اذا جاء اليوم الموعود جهروا بالصحيفة الاولى من كتاب اجتهادهم فقوضوا شبح الاستبداد واعلنوا الدستور · ولكن الزمان يومئذٍ لم يكن مساعداً لقراءة الصحيفة الثانية فكانوا ينتهزون الفرصة لان يصدعوا بكلمة الاتحاد الاسلامي تلك الكلمة العظيمة التي لم يستطيعوا من قبل ان ينبسوا منها ببنت شفة

اذا ما قارن الاخلاص الصبر كان النجاح محققاً ومن هنا وفقوا لقراءة الصحيفة الثانية كذلك بعد ان بقيت اعواماً تحت طي الكتمان عَلَى حين انها من كتاب سياستهم بمثابة الديباجة والعنوان · فترى اليوم تلك الكلمة الطيبة كلمة « الاتحاد الاسلامي » القدسية الضامنة بسعادة النشئتين مسطورة عَلَى صفحات قلب كل مؤمن وتحت سويداء فؤاده · ثم تراها تتلألأ بين شدقيْ كل مؤمن كذلك تتقاطر من فيه كروح سيال من نور · فليحي الاتحاد الاسلامي وليحي موجده ومجدده حزب الاتحاد الكريم

ايها السادة

هذه خلاصة اقدار المسلمين حتى اليوم فيما غبر لهم من حلو ومر وغث وسمين · ولكنها حيث قدر لها حسن الخاتمة بالاتحاد

ان للحرب الطرابلسية وان للفجائع البلقانية لمرارة في الفم يستحيل ان ننساها حتى الابد

تلك دروس عبرة قرأناها فاصبنا منها انتباهاً اذ كان الضرب موجعاً وكان الخطب فادحاً حتى اصبحنا عَلَى شفا جرف هار . ومس الامر بغيرة الله تارةً اخرى فاعلنت هذه الحرب العامة في السماء قبل ان تعلن في الارض وقام حزب الاتحاد والترقي بانقلاب عثماني آخر بل بانقلاب اسلامي كان صفحة ثانية من الانقلاب العثماني الاول

ان هذه الصفحة الثانية هي التي تكفل للعالم الاسلامي حياته وهي ذخر المستقبل وسياجه ، فما اعلى وما ابهى ! وما شاد دعائمها غير حزب الاتحاد والترقي الذي وضع حجر الزاوية من هذا البنيان اولاً فليس الامة العثمانية وحدها بل العالم الاسلامي كله يشكر هذا الحزب الكريم

لقد اثبتت الايام عَلَى صفحات التجارب ان هذا الحزب السياسي اشبه بؤمن آل فرعون اولاً وآخراً : اذ كان يكتم ايمانه . ولا بدع ففي الحديث الشريف : استعينوا عَلَى قضاء حوائجكم بالكتمان

ان رجال هذا الحزب رجال التاريخ كانوا في الدور البائد يسعون لامرين : تقويض دعائم الاستبداد ، وايجاد الجامعة

بجدد فاذا بحزب الاتحاد والترقي الذي نحن في حضرة مركزه العام
وقد تدارك الامر كمدد قدسي

فليحي حزب الاتحاد والترقي وليحي مركزه العام

ارانا الانقلاب العثماني وجه معجزاته فاستيقظنا من رقادنا ونشطنا من عقالنا ثم بشرنا انفسنا بان التاريخ سيعيد نفسه تارة اخرى وباشرة هذه الآمال امتلأت القلوب سروراً وشعت النواصي نوراً. ولكن هيهات ! ان العدو الخائن الغدار عندما رأى طائر السعد منا قد تململ من وكر سباته وبسط اجنحته يهم بالطيران استشاط غيظاً وانتفض انتفاض العقور وسرع الى ستار غدره وخيانته ثم قعد منا هناك مقعد الصائد مستتراً قد فوّق سهمه يريد بالطائر شراً

لقد كان واجبنا عندئذٍ ان نضرب يداً باخرى ثم نستشعر السكينة ولا يخيم فوق رؤوسنا غير صوت واحد :

الزموا الصمت ايها الاطيار

وكذلك نأخذ حذرنا ولا نجعل للصائد عَلَى انفسنا دليلاً . ولكن بكل اسف اقول « انا بدلاً من ذلك تشاجرنا وتنافسنا حتى ملأنا الفضاء جلبةً وضوضاء فانتهزها عدونا فرصةً وكذلك وقعنا في حبائل الصياد » :

رقادنا ولكن بينما كنا نحن في غفلة وغفوة كان عدونا قد استيقظ من رقدته وهب من سباته يستفيد مما ابتلينا به من الخدر والكسل كلما ازددنا رقاداً واستغراقاً . ابتسم ثغر الصباح فاذا عدونا قد اتم عمله وقلب البسيطة رأساً عَلَى عقب قابضاً عَلَى ناصية اقدارها حتى ان شؤوننا اصبحت لديه أُلعوبة الاهواء اشبه بخذروف الوليد يقلبها في يديه كيف يشاء ونحن في غفلة عن كل ذلك غرقى سبات عميق لا ينتهي الى يقظة وانتباه

كان للمسلمين حكومات كثيرة كبيرة وصغيرة ، فكأن العالم الاسلامي سماء وكأنها فيه نجوم تتقد اتقاداً . فاخذ العدو يرصدها في مرصاد غدره وخبثه و يرقبها بعين لا تنام ، سعياً من وراء افولها شيئاً فشيئاً ، والبائسة المسكينة في غفلة عن كل هذا . فاتم العمل ونال منا مناله ونحن صرعى الغفلة وغرقى سبات عميق . غفلة لا منتهى لها ورقدة من غير انتباه

انتثرت الكواكب وافضت النوبة الى الهلال فاذا القوم يسعون ليلبسوه رداء خسوف سرمد ولقد كادت تلك الخونة والوحوش الضارية ان تحظى بهذه الامنية كذلك لولا ان مس الامر بغيرة الله اذ بلغ سيل الظلم زباه وكان خرقاً لحجب الانسانية وتحميلاً للنفوس فوق طاقتها فغار الله لهذه الامة واحسن اليها

وهي من سنن الكون . فما لبثت ان دالت الايام فاعترضت جواد العمل كبوة وجفن الامل غفوة ودخلنا في طور من الحياة مبعثر ثم مـا زلنا بين المقيم المقعد من الحوادث حتى انفرط العقد واستحالت منظومة مفاخرنا الى عبر منثورة وكذلك كشر لنـا الشؤم عن ناب

تلك فاتحة ادبار كانت خاتمتها سنة ٦٩٩ من الهجرة الا وهو اليوم الذي تأسست فيه الدولة العثمانية . فلتحي هذه الكلمة العظمى (كلمة العثمانية) لتحيي ابد الآبدين . !

بعث العالم الاسلامي من مرقده . واعاد التاريخ نفسه كما هو دأبه . واخذنا نقدم الضحايا ونأتي بالخوارق والمعجزات كما كان دأبنا من قبل حتى انا من قبيلة واحدة جئنا بدولة قبضت علَى ناصية البسيطة . كما المع الى ذلك المرحوم نامق كمال بك

ذاك نجم اقبال ما زال يزداد بهجةً ونوراً حتى الزمن الاخير من عهد ساكن الجنان السلطان سليمان القانوني . وحيث كان منتهى الرقي مبدأ الانحطاط فمنذ ذاك الحين اخذ طالع سعدنا يتحول : فاما نجم اقبالنا فالى الافول واما « هلال » نا فالى الخسوف مرةً تلو الاخرى . ومن هنا خيم في ربوعنا بعض الظلام ، فرقدنا . ثم تخدرت اعصابنا واشتدت وطأة التخدر في العروق . فاستغرقنا في

الغور ووسعنا للفكر مجال الامعان وجدناه ساعياً من وراء استخلاص البشرية جمعاء من دسائس الاعداء المشحونة بالملاعن وملاعنهم المشحونة بالدسائس · وفي سبيل هذه الغايات الشريفة قد خاض غمار هذه الحرب العامة ووضع قدمه حيث البشرية من الهرج والمرج في افظع معترك ثم اثبت هنالك بسالة واقتداراً

اني لشكور فخور ثم اني جداً لمسرور اذ سنحت لي الفرصة ان افوه ببعض الكلم في حضرة مثل هذا الجمع المعظم باحثاً عن الشؤون والاقدار الاسلامية

ايها السادة !

لا يجهل من له وقوف عَلَى التاريخ الاسلامي : ان لنا معاشر المسلمين تاريخاً وضيئاً مكللاً بضروب من الاعجاز · لقد قدمنا ضحايا واتينا بالخوارق والمعجزات في سبيل تهذيب البشرية حتى اصبحت عنعناتنا التاريخية وهي بين الامم منظومة مفاخر ومجموعة مآثر · ولما كانت الحياة قائمة بالتضاد فاتباعاً لهذا القانون الطبيعي وجرياً عَلَى حد قول الشاعر :

سأطلب بعد الدار عنكم لتقربوا   وتسكب عيناي الدموع لتجمدا

ربما وجد في تاريخنا صحائف ماطخة بالدماء

يقول الشاعر :   « وعند التناهي يقصر المتطاول »

احرزوا (الاقبال) في عهد الرشاد

انتمُ في الشرق اسمى امة

لا ترى ابناؤُهـا غير السداد

ايد الله بكم هذي البلاد

كلما لاحت بدور الاتحـاد

***

خطاب حبيب افندي العبيدي

في مأدبة المركز العمومي

ايها الحاضرون الكرام :

ان اقامة هـذه المأدبة من قبل « المركز العمومي » لهذا الوفد العلمي السوري لما يوجب عَلَى الوفد الشكر ويبعثه على الفخر وهـا انا ذا بصفتي عضواً منه شكور فخور

كيف لا وهو المركز العام لحزب سياسي يرمي الى اقدس غايةٍ واعلاها مما يفيض عَلَى الكون نوراً . ان عَلَى وجه البسيطة امةً عظيمةً تعد ثلاثمائة وخمسين مليوناً يريد ان يخط اقدارها بحروف ذهبية . ان دين الاسلام المبين الذي هو مشرق انوار التمدن في مبتدإها ومنبثق اشعة السعادة يريد هذا الحزب السياسي ان يعيد لنجم اقبـاله نوره ثم يكلؤه من وصمة الافول . بل اذا سبرنا

اننا اذا بحثنا عن الاسباب التي جعلت دولة الخلافة العلية في هذه المكانة العظمى نجد الفضل في ذلك كله لمساعي جمعيتنا المقدسة ألا وهي « جمعية الاتحاد والترقي » التي بذلت النفس والنفيس في تهيئة اسباب رقي الدولة ونهوضها وتقدمها الى مصاف العلاء ، فحيا الله هذه الجمعية المعظمة وحيا رجالها العاملين القائمين بشؤونها المادية والمعنوية وعزز اركانها وقوى دعائمها وثبت اقدام قادتها المخلصين

ثقوا يا رجال الدولة العظام بان موقف بني الشرق اليوم موقف القائد يدير امري الدفاع والهجوم وهم ينتظرون امر الخليفة الاعظم بالهجوم عَلَى مصر وسيقتحمون العقبات ويجتازون القنال عَلَى بحر من الدماء واجساد القتلى لاسترجاعها ونزعها من ايدي الانكليز اعداء الدولة والدين ، وايقنوا انه لا يمضي زمن الا وترون العلم العثماني المظفر يخفق في تلك الربوع الاسلامية وعندئذ ننتظر قدوم هيئة مؤلفة من الطبقات كافة لابلاغ السلام والتهنئة بزيارة مصر التي سندخلها ان شاء الله آمنين بظل امير المؤمنين وحامي حمى الدين المبين السلطان بن السلطان السلطان الغازي « محمد رشاد خان » ايد الله سرير ملكه الى آخر الدوران ووفق رجال دولته الفخام لما فيه الخير العام آمين اللهم آمين

يا رجال الحزم والعزم الأُولى

بارتيـاح وعاد الى عاصمة الملك جاراً ذيل الفخر معجباً بالعظمة والانتظام والروح المعنوية المتجسمة في الجند المجاهد

سادتي الكرام — لقد شاهدنا المواقع الحصينة والقلاع المتينة والحصون الضخمة والانتظام الكامل بين افراد الجيش في تلك الساحات ، ورأينا العدد الكبير والمعدات الهائلة التي طارت لها الافئدة فرحاً — وشفت صدور قوم مؤمنين وجعلتنا قريري العيون مسروري الافئدة بحسن مستقبل دولتنا العلية ايدها الله

خطبنا في الجيش وعددنا له فضائل الجهاد والمجاهدين ، وهنأناه بما آتاه الله من الظفر والثبات الذي ادهش العالمين الشرقي والغربي ، واعترف بفضله العدو قبل الصديق

وقد شاهدنا ايضاً المستشفيات واستكمال اسباب راحة الجرحى والاعتناء المدهش بهم مما يعجز القلم عن سرده ، واللسان عن عده وقد ارسلت هيئتنا الادارية المؤلفة من خيرة الصحافيين المخلصين في سورية البرقيات المتواصلة الى سكان القطر الشامي لتنشر علَى صفحات صحفهم الصادقة فتطلع الامة علَى حالتي الجيش الروحية والمعنوية وتطمئن قلوبهم بقوة الدولة ومكانتها الحربية

ثم تفقدنا المعامل الصناعية والمصانع الحربية وغيرها من دوائر العمل فدهشنا مما شاهدناه من الرقي الباهر والانتظام العظيم — علَى

وابن سيد المرسلين فانا الاول وانا الآخر واخذ يتكلم شعراً ونثراً

* · *

خطاب صاحب الاقبال

في مأدبة المركز العمومي

حضرات وكلاء الدولة العظام ، واخواني الافاضل

ان الاتحاد لا يقصد به روح من الارواح او جسم من الاجسام . وانما هو معنى من معاني القوة والعظمة — معلوم لدى الامم الحية

الاتحاد هو عين التضامن المغروس في نفوس افراد الامة الاسلامية منذ عهد صاحب الشريعة الاسلامية السمحاء صلى الله عليه وسلم الى يومنا هذا

الاتحاد كما قلنا كلمة ذات معنى كبير عليه مدار رحى ترقي المملكة المادي والمعنوي

وقد تجلت هذه الكلمة بمعناها الجليل في العالم الاسلامي المخلص لمقام الخلافة الاسمى باجلى مظاهر الكمال في حربنا الحاضرة

بارح وفدنا القطر العثماني السوري الفلسطيني لا ليقف على تلك الجامعة المحكمة العرى بل ليشاهد بام العين عظمة دولة الخلافة شيد الله بالعز اركانها ، و يبلغ سلام سكان ذاك القطر الى الجيش الظافر ، وضباطه البواسل في ساحة القتال ، وقد ادى تلك الوظيفة

جمعت المائدة انواع السرور والبهجة تلا فيهــا مفتي دمشق السيد ابو الخير عابدين عبارة مختصرة بمشاهداته في جناق قلعة وشكر الدولة والجمعية عَلَى عملهما ثم خطب عبد الباسط افندي الانسي فمحمد افندي كرد علي فحسين افندي الحبال تلا قصيدة فالشيخ حبيب العبيدي تلا قصيدة وخطاباً بالتركية فالشيخ سليم اليعقوبي تلا خطبة وابياتاً فالشيخ تاج الدين بدر الدين ارتجل خطبة فالشيخ عبد الكريم عويضة تلا قصيدة فسيد بك خطب خطبة فالشيخ عبد الرحمن عزيز فالاستاذ الرئيس خطب خطبة كان لها التأثير الكبير في نفوس السامعين ومما جاء في خطبته ، وكان قد انتخب الحاج عادل بك رئيساً لمجلس الامة وعين خليل بك الرئيس السابق وزيراً للخارجية « ان الامة الاسلامية باسرها قـد ابتهجت بتعيين الحاج عادل بك رئيساً لمجلس المبعوثان نظراً لصلابته في الدين وتضلعه بالعلوم الشرعية كما ابتهجت كل الابتهاج بتعيين خليل بك ناظراً للخارجية لتضلعهِ بالعلوم السياسية واقتداره ومهارته ووقوفه عَلَى تواريخ الدول والملل فهو داهية السياسة الكبير » وقد قوطعت هذه الخطبة بالابتهاج والسرور والتصفيق المتواصل

ثم قام رفعت افندي تفــاحة وخطب بدون ان يستأذن له الرئيس ولم يكن اسمه موجوداً في قائمة المتكلمين فقال لما كنت شريفاً

فليس بدعاً اذا جلت فوائدها
فان (حكمت) فيها صاحب القلم
ان هز في كفه يوماً يراعته
الفيث اقلامه نفاثة الحكم
تسعى الى كل معنى دق مدركه
سعياً على الرأس لا سعياً عَلَى القدم
فليحيى حكمت ولتحيى الصحافة في
ايامه ساميات القدر والقيم
وليحيى كل اديب كاتب فطن
وليحيى كل غيور صادق الخدم

***

يوم الثلاثاء في ٢٠ تشرين الاول

اقام المركز العمومي لجمعية الاتحاد والترقي ظهر هذا اليوم مائدة فاخرة في نزل شاهين باشا حضرها كل من دولة طلعت بك ناظر الداخلية والحاج عادل بك رئيس مجلس النواب وحضرات الشريف جعفر باشا من الاعيان وموسى كاظم افندي شيخ الاسلام السابق وسيد بك مبعوث ازمير ومدحت شكري بك معتمد الجمعية في الاستانة وغيرهم من المبعوثين واعضاء مركز الاتحاد والترقي وقد

—١٦٦—

جهدهم على محو الاسلام من الارض من الذين يريدون ان يطفئوا نور الله بافواههم ويأبى الله الا ان يتم نوره ولو كره الكافرون

وفي الختام ابلغكم تحيات تلك الامة الصادقة المخلصة كما بلغتها للجيش المظفر في جبهة جناق قلعة ذلك الجيش المكتوب بالخط العريض عَلَى محيا كل فرد من افراده نصر من الله وفتح قريب وفي هذا كفاية والسلام . .

***

قصيدة الشيخ عبد الكريم عويضة

في ضيافة ارباب المطبوعات

هي الصحافة لا زالت بكل فم

ترتل الحمد فيها السن الامم

بدت بافق فروق وهي زهر هدى

بنور حكمتها تجلو دجى الظلم

ذاك الرشاد الذي دانت لحكمته

اهل النهى وغدا في الفضل كالعلم

احيا الصحافة حيا الله طلعته

من بعد ما اصبحت في حيز العدم

—١٦٥—

انصار الشيطان الذين يلعنهم الله وملائكته والناس اجمعون

اما الذين يعملون عَلَى الوفاق في الآفاق . و ينشرون الاتحاد بين العباد . و يستبدلون التخالف بالتعارف . فأولئك اولياء الله الذين لا خوف عليهم ولا هم يحزنون

سادتي ! ان التعارف الذي عناه الله تعالى في كثير من آياته واشار اليه رسوله الامين في كثير من احاديثه لا تتوطد في الشرق دعائمه واركانه ولا تتمهد في الارض سبله وطرقه الا بالمحافظة عَلَى ما نحن عليه من الوفاق والاتحاد وراء ما يأخذ بأمتنا الاسلامية الى الامام . تلك الامة التي ستحيا بفضل الاتحاد الاسلامي حياة طيبة وتعيش عيشة راضية وتكون في نعيم مقيم

بل لا تظهر مزاياه الا بالعمل عَلَى وضع كل منا ومنكم يده بيد اخيه ضد اعداء الاسلام من كل دولة باغية تعمل عَلَى الفساد والافساد وامة خائنة لا ترقب في المسلمين الاً ولا ذمة ممن اضروا بالهيئة الاجتماعية وقضوا عَلَى العمران وضلوا واضلوا وهم لا يشعرون

ولتعلموا علم اليقين ان الامة الاسلامية في سورية وفلسطين عَلَى اختلاف شعوبها وقبائلها لاسيما هذا الوفد المؤلف من خيرة المفتيين والمدرسين والوعاظ وصفوة الشعراء والخطباء والكتاب . يد واحدة وقلب واحد ضد المعتدين عَلَى مقام الخلافة الاسلامية والعاملين

المسلمون في نظر ذلك الدين القيم عَلَى اختلاف لغاتهم وتباين اقطارهم الا كالجسد الواحد اذا اشتكى عضو منه تألم له باقي الاعضاء

كفى ان الحق سبحانه وتعالى جعل بين المؤمنين الذين يؤمنون بالله وحده ولا يشركون به شيئاً رابطة من اهم الروابط التي تتوقف عليها الحياة في هذا الوجود ويفتقر اليهـا النشوء والارتقاء افتقار الظمآن للماء تلك الرابطة هي رابطة الأخوة المعينة بقوله تعالى (انما المؤمنون أخوة) ولم يجعل الله تعالى فرقاً في ذلك بين العربي والتركي والصيني والهندي كما انه لم يجعل لاحدٍ عَلَى آخر فضلاً بغير الاخلاق الفاضلة والآداب الكاملة والمزايا الحسنة والشمائل الطيبة المعبر عنها بالتقوى في قوله تعالى يا ايها الناس (انا خلقنا كم من ذكر وانثى وجعلنا كم شعوباً وقبائل لتعارفوا ان اكرمكم عند الله اتقاكم)

واني لاعجب من قوم يعملون عَلَى التفرقة بين العناصر و يلقون البغضاء بين القبائل و يوقظون الفتنة بين الشعوب و (الفتنة نائمة لعن الله من ايقظها) و يسعون في الارض فساداً و يقولون عَلَى الله ما لا يعلمون

عجبي ممن يزعمون الحضـارة والمدنية والآداب و بينهم و بين ذلك ما بين السماء والارض واشد بعداً · و يقولون للناس انا مسلمون والاسلام بريءٌ منهم براءة الذئب من دم ابن يعقوب · اولئك هم

هذا ما يحب السوريون ان يروه منكم ياقادة افكار العثمانيين الذين طالما صورت اقلامكم حالة السياسة العامة وتساهلت بعض الشيء بوصف الحالة الخاصة وانكم اذا اعرتمونا جانب العناية في صحفكم واوفدتم من تأتمنونه من الصادقين منكم يصفون لكم بلادنا واحوالها تزيد منتنا لكم منة و يشكركم لسان كل عاقل فتدلون بذلك عَلَى تضامنكم الوطني واخائكم العثماني والله يديم لنا صداقتكم وضيافتكم

***

خطبة عبد الباسط افندي الانسي

سادتي — رجال الصحافة

بعد مـا اشكر لكم عواطفكم الكريمة نحو هـذا الوفد وفد سورية وفلسطين اقول :

من المعلوم من الدين بالضرورة ان الله عز وجل امر المسلمين في كتـابه المبين بالتعارف . ونبذ التخالف ذلك ليتعاونوا عَلَى البر والتقوى و يتعاضدوا عَلَى ما فيه الخير للامة والدولة والوطن و يكون بعضهم لبعض ظهيراً

لهذا جعل الدين الاسلامي المسلم للمسلم كالبنيان يشد بعضه بعضاً وحرّم عَلَى كل مسلم لحم اخيه وماله ودمه الا بحق . ومـا

مصدره واي شرف لصحف العاصمة اكثر من ان تصدر من دار الخلافة مهوى افئدة العثمانيين خاصة والمسلمين في اصقاع الارض عامة

فكما انا نحب ان نراكم تكثرون كلما سنحت لكم الفرص من الحوادث التي تهم بلادنا والمرامي التي نرمي اليهــا في الاصلاحات الادارية والعمرانية هكذا نحن نود من صميم افئدتنا ان نرى من رجال الصحافة التركية اناساً اكفاء يسيحون في بلاد الشام كما وعد بذلك الآن شيخ الصحافة التركية سعادة احسان بك فاذا شخصوا الينا يحيطون خبراً باحوالنا الروحية والاجتماعية والاقتصادية ونشترط عليهم ان يطيلوا المكث بين اظهرنا ويكون لهم المـام كاف بلغة البلاد يعاشرون اهلها مباشرة فيخالطون علماءها وارباب الافكار والتجار والزراع من بنيها ولا يقتصرون علَى طبقة الموظفين والاختلاط بهم ابداً قد لا يخلو من موانع تصرف صاحبها عن تعرف الحقائق :

اعظم عيب فينا ان نعرف بلاد الاجانب اكثر مما نعرف بلادنا فبالله عليكم ماذا يفيد الصحافي ان يعرف اوربا مثلاً اكثر مما يعرف بلاده ويدرك عيوبها ويشخص امراضها . ان معرفة اوربا من حيث الاحاطة بالشؤون المدنية واجبة علَى كل مشتغل بالمسائل العامة بيد ان من الفروض العينية ان يدرس الصحافي العثماني بلاده اولاً مسألة مسألة وبلداً بلداً

خطاب صاحب المقتبس

في مأدبة رجال الصحافة

سادتي رجال الصحافة التركية الاعزة :

ان ما شهده وفدنا من عطفكم ولطفكم قد دل عَلَى مبلغ مكارمكم الشرقية واخوتكم العثمانية الاسلامية واني لاشكركم باسم الصحافة العربية السورية لما تفضلتم به من التنويه بعمل وفدنا واستحسان خطته في رحلته المباركة

ان ذكركم المرة بعد المرة في صحفكم الواسعة الانتشار مهمتنا الشريفة قد القى في نفوسنا نشاطاً ما كنا نشعر به من قبل خصوصاً وقد كنا نرى في بعض الاحايين اغضاء من بعض جرائدكم عن ذكر بلادنا واخبارها ومطالبها عَلَى حين لم نكن في وقت من الاوقات نهتم لغير اخباركم ولا تروقنا سوى نغمتكم الرائقة نعتبر سعادتكم سعادتنا والعكس بالعكس

نحن في سورية نفاخر بالاخذ عن صحفكم والجريدة التي تحسن الاقتباس عنكم ترمقها الانظار وتتعشقها الافكار فانتم ائمتنا في الصحافة ولكن اين سماؤكم من سمائنا واين محيطكم الراقي من محيطنا نحن عيال في صحافتنا عَلَى الصحافة التركية لأن الشيء يشرف بشرف

عبد الباسط افندي الانسي صاحب جريدة الاقبال
ورئيس تحريرها

والشيخ علي الريماوي والشيخ عبد الكريم عويضة مدح الصحف بابيات ثم الشيخ اسعد الشقيري رئيس الوفد ثم ختم الحفلة مصطفى افندي نجا مفتي بيروت بالدعاء

وكانت جميع الخطب تدور عَلَى محور التآلف بين العنصرين الكريمين التركي والعربي ومما قاله الرئيس انه لم يفهم ما يراد بقولهم ازالة سوء التفاهم وان المسلمين مـا انحرفوا ولن ينحرفوا عن التعلق باهداب العثمانية وان الاولى ان لا يقال بعد الآن عرب وترك بل يقال موحد ومؤمن او عثماني وطلب من ارباب الصحف عامةً ان تكف بعد الآن عن ترداد هذه النغمة · وقد تجلت في هذه الضيافة الشائقة اقدار العقول ولباب الآداب ونمت عن ذوق صحافي ولا عجب فالصحافيون يدخلون في عداد ارباب الفنون الجميلة وهؤلاء احرياء ان تكون اعمالهم آخذة بحظ اوفر من الجمال والكمال · الصحافيون رسل المدنية الحقـة يصرفون بضاعتها صباح مساء عَلَى الامة فجدير بهم ان يعملوا قبل كل الناس بما تكتبه ايديهم وتزينه انامهلم وتمليه قلوبهم وخواطرهم من اجل هذا لا تستغرب سلامة الذوق اذا تجلت في مأدبة ارباب الصحافة التركية اكثر مما تجلت في غيرها من المآدب والولائم الا قليلاً

***

ضيافة ارباب الصحف

اقام ارباب الصحف في الاستانة ضيافة للوفد ولاسيما لارباب الصحف السورية التي رافقت الوفد في حله وترحاله حضرها رجال الصحافة التركية ومدير المطبوعات حكمت بك ومحافظ الاستانة وسفيرا اثينة وبلغراد السابقان فتلا احسان بك صاحب ثروت فنون بصفته اكبر الصحافيين في الاستانة سنأخطبة رحب بها بالوفد وذكر ايام مقامه في صباه بمدينة دمشق وتعلمه في مدارسها بعض العلوم ثم نهض مفتي عنتاب عارف افندي وقال انه بالنظر لمجاورة بلده للعرب وهو تركي لم يسمع ولم يرَ الا ان العرب كلهم يحبون الدولة كما يحبها الاتراك ونفى مــا يتقوله بعضهم من وجود مسألة ترك وعرب ثم خطب يونس نادي بك رئيس تحرير جريـدة تصوير افكار ثم محمد افندي كرد علي صاحب المقتبس الخطبة الآتية بعد ثم مختار بك سفيرنا في اثينة سابقاً ثم حسين افندي الحبال صاحب ابابيل تلا قصيدة تأتي بعد هذا ثم احمد بك اغايف رئيس تحرير جريدة « ترجمان حقيقت » ثم عبد الباسط افندي الانسي صاحب الاقبال ورئيس تحريره ثم محمد رفعت افندي تفاحة والشيخ سليم اليعقوبي

حكومتنا السنية الساهرة على كل ما يؤدي الى راحة الجيش ورقي الامة وعَلَى القائمين بادارته ولا سيما مدحت بك مديره فهو يعمل الليل والنهار بجد ونشاط كسائر معامل الاستانة التي زارها الوفد وللمرحوم محمود شوكت باشا ناظر الحربية الاسبق اليد الطولى في احياء هذا المعمل العظيم

***

بوم الاثنين ٢٠ منه

نهض الوفد صباح هذا اليوم من سرره الوثيرة التي خص بها في معمل ازميد عَلَى احسن حال والنفوس مبتهجة والسرور شامل فركب العجلات والسيارات الى محطة ازميد وهناك تعهد بعض مدارسها الاهلية وزار دار حكومتها و بلديتها ثم ركب القطار الى معمل هركة المشهور بصنع السجاد والاقمشة الحريرية الفاخرة وانواع الطرابيش ومعمولات هذا المصنع من السجاد وغيره مشهورة حتى في قصور الملوك في اوروبا واميركا فلا حاجة الى الاطالة بوصفها و بعد ان تناول الشاي في القصر الخاص الذي كان اعد لجلالة امبراطور المانيا يوم زاره للمرة الاولى ركب القطار الى دار الخلافة مرفهاً مسروراً بما شاهده من بديع الانتظام وعظيم الاهتمام

***

ونجم الدين بك احد محرري طنين ورجل نمساوي لاخذ صور الوفد وتمثيلها في دور الصور المتحركة فلما بلغ الوفد ازميد ركب العجلات والاتوموبيلات ومعه متصرف اللواء الى معمل الاجواخ الكائن على مسافة ساعة من ازميد وهو المعمل العظيم الذي جددت فيه على عهد الدستور آلاته وادواته على احسن طرز وأنشئت فيه بنايات كبيرة جعلته في مصاف الراقي من المعامل الاوربية وهذا المعمل ومعمل الفسخانة في الاستانة يخرج لوازم الجيش من الجوخ . شاهد الوفد الصوف يدخل الى مصانع المعمل فيغسل و يندف وينسج ويمدد ويعدل ويحاك فيخرج اثواباً من الجوخ الطيب على اختلاف انواعه من الرقيق الجيد والثخين المتين والذي يصلح للجند وللاهلين معاً والمعمل تدار آلاته وادواته بالكهربائية وفيه معمل لاصلاح الادوات ودار لتوليد الكهرباء . وعلى مقربة من المعمل مائة دار امر بانشائها حديثاً دولة بطل الاسلام انور باشا ناظر الحربية لمازاره واسرته الكريمة ورأى بعض عملة من قرى بعيدة مختلفة لا يتمتعون برؤية اولادهم وعيالهم ليسكنوها كما انه امر بانشاء حديقة غناء تكون متنزهاً للعملة وعيالهم وفي داخل المعمل جامع من آثار ساكن الجنان السلطان عبد المجيد خان . وقد سرّ الوفد بما شاهده من بديع الانتظام وسرعة العمل واتقانه واثنى الثناء الكثير على

اني عَلَى بصر الزمان وسمعه
اتلو مآثرك الحسان وانشد
لا زال يومك زاهياً في رحمة
تترى بتسليم وامسك والغد
وعَلَى ضريح ضم منك محمداً
صلوات ربك بالرضى تتجدد

* * *

يوم السبت في ١٧ منه

قبيل ظهر هذا اليوم زار الوفد دار اللوازم العسكرية في آخور قبو وشهد فيها فروعاً متعددة لتفصيل الالبسة العسكرية وخياطتها وعمل الخيام والمضارب بواسطة الآلات الكهربائية وزار معمل تصليح الاتوموبيلات ومعمل توليد الكهرباء فسر بما شاهده من بديع النظام ودعا مفتي بيروت في ختام الزيارة للدولة والملة بالنصر والتمكين

* * *

الوفد في ازميد

غادر الوفد دار الخلافة عَلَى قطار خاص قاصداً الى ازميد يصحبه معاون مستشار الحربية فخري بك وقوماندان المركز جواد بك والادلاء جمال بك وصارم بك ووحيد بك ومختار بك

—١٥٥—

كل بعــدلك فيهم مستبشر
بخلاصه ممــا بــه يستعبد
بفروقــ مزقت العدى وفتحتها
وبفتحها رووا الحديث واوردوا
شهدت لك الاعداء انك اوحد ال
دنيـا وانك ـفي العزائم مفرد
حفظت لك الايام في صفحاتها
ذكراً علىَ طول الزمانــ يجدد
مــن كل منقبة تجلى كأنه
يبيض وجه الدهر حين تسود
اظهرت للاسلام تربــة خالد
من بعد ما كادت تزول وتفقد
وبنيتهــا خير البناء كرامة
لمحمد فازدانــ فيها المسجد
هــذا ابو ايوب وسط ضريحه
طول المدى يثني عليك ويحمد
والدين والدنيا ومن فوقــ الثرى
شكروا صنيعك والعلى والسؤدد

بحضور علماء الاستانة واكابرها واعيانها وختم الرئيس الحفلة بخطاب مؤثر ذكر فيه فتوحاته العظيمة وما له من الايادي البيضاء عَلَى الامة الاسلامية

***

قصيدة الشيخ عبد الكريم عويضة

على ضريح ساكن الجنان السلطان محمد الفاتح

يا فاتحاً تلك الفتوحات التي
يفتر ثغر الدين حين تعدد

جددت للاسلام فيها عهده
ولكل عصر في الانام مجدد

ورعيت للشرع الشريف حقوقه
فالشرع يشكر ما رعيت ويحمد

ايدت دين المصطفى ونصرته
نصراً به سرّ النبي محمد

واعتز فيك وانت اعظم فاتح
ملك عَلَى طول الدوام مخلد

خضعت لك الدنيا وجاءك اهلها
تسعى عَلَى قدم الخلوص وتحفد

حزب الله وحزب الشيطان ومـــا جاء في سورة الاحزاب ثم تكلم عَلَى هذه الآيات وما فيها من الاسرار وشرحها شرحاً فهمه العامي والعالم سواء ثم كلف علماء دار الخلافة والسلطنة بان يجتمعوا و يجمعوا من التفاسير المؤلفة تفسيراً بالتركية سهل العبارة ليحيط شبان المسلمين من الاتراك بما في القرآن الكريم من الادلة والحجج والاسرار الباهرة وختم الدرس بالدعاء والصلاة عَلَى رسول الله صلى الله عليــه وسلم فكأن الناس من الحضور ما سمعوا قبل ذلك بما اشتمل عليه كتاب الله من السياسة الداخلية والخارجية وماحواه من علم العقائد الدينية

* * *

الجمعة في ١٦ منه

فرّق الرئيس خطباء الجوامع عَلَى الوجه الآتي: لجامع آق سراي محمد صالح افندي العبيسي لجامع الشهزاده الشيخ عبدالكريم عويضة لجامع نور عثمانية الشيخ سليم اليعقوبي لجامع اسكدار الشيخ عبد القادر الخطيب ولجامع آخر الشيخ تاج الدين بدر الدين وعصر الجمعة زار الوفد ضريح ساكن الجنان السلطان محمد الفاتح عليه سحائب الرحمة والرضوان الذي قال فيه سيد ولد عدنان لتفتحن القسطنطينية فلنعم الامير اميرهـــا ولنعم الجيش ذلك الجيش وقد اجتمع الوفد عنــد باب مرقده فتكلم كثير من اعضائه نظماً ونثراً

والفوائد النافعة اصلاح الدين والدنيا وان على المسلمين ان يتدارسوه ويتفاهموه فتأثر الحضور وكانوا يقدرون بزهاء خمسة آلاف لم يبق في حرم الجامع محل لاحد وغص عَلَى رحبه والكل معجب بما قاله الاستاذ النابغة

وقد كان علماء دار السلطنة وتلامذة المدارس العلمية اثناء الدرس بايديهم الاوراق والاقلام يكتبون ما امكنهم كتابته من الفاظ المدرس اما الدرس فكانت خلاصته تدور عَلَى المسائل الآتيه :

اولاً : مع كثرة الوظائف التي كلف الله بها المخلوق ايقظه الى اهمها والمقدم عليها لمعرفته جل وعلا فهي اصل العقيدة لقوله تعالى فلينظر الانسان مما خلق . ثم لما علم انه محتاج الى محافظة الحياة الدنيوية بالغذاء ارشده بقوله فلينظر الانسان الى طعامه الى آخر الآية . ثانياً : اشتمال القرآن عَلَى علم السياسة الداخلية والخارجية بما جرى لسليمان من اكتشاف قوم سباء وتفتيشه المستخدمين في سلطنته وما وقع بينه وبين بلقيس من المخابرات والبعثة وماصدر عن بلقيس من مفاوضة رجال مشورتها وما قر عليه الرأي فان هذه القصة لم تنزل في كتاب الله لتكون حكاية للتسلي او مسامرة للنفس وانما نزلت لتكون عظة ومسلكاً للمحمديين . ثالثاً . اخوة الايمان التي نزل بها القرآن بقوله تعالى انما المؤمنون اخوة . رابعاً : الكلام على الاحزاب وان منها

خدمة المجاهدين ومداواة الجرحى وان الكتب الاسلامية مملوءة بمعارفهن ورواياتهن الاحاديث وشعرهن وآثارهن العالية وان العلماء ما منعوا ولن يمنعوا قيام السيدات بما كلفهن الله به وما اقتضاه منهن حال الزمان والمكان وان سيدات سورية ما زلن ولن يزلن في كل حرب ونائبة يخطن بايديهن ما يلزم لملابس الجنود و يجمعن الاعانات لمساعدة المرضى وقد ألفن الآن منهن جمعيات في ولاياتنا. ووعد الخطيبة بانه سيبلغ سلامهن الى سيدات سورية وفلسطين بواسطة اوراق الحوادث و بعولتهن ومحارمهن . فكان لكلامه تأثير جيد في النفوس وفي هذا المعمل ١٢٠٠ عاملة تختلف اجورهن بين ١٠ الى ٢٠ قرشاً وهو يخرج ٣٠٠٠ بدلة تامة في كل يوم

* * *

الخميس في ١٥ منه

زار الوفد اليوم معمل الانسجة وخياطة الثياب وعمل الخيام والمضارب فتجلت لديه الحياة الجديدة التي سرت في كل عمل من اعمال الحكومة السنية وزار دار الدباغة ومعمل الاحذية في بكقوز وشهد منهما ما شهده في سائر المعامل من الجد والنشاط والانتظام

وفي هذا النهار درس الرئيس في جامع الفاتح باللغة التركية درساً بين فيه ما اشتمل عليه القرآن المجيد من الاحكام والمواعظ

—١٥٠—

ابنتان من العاملات خطبتين رحبتا فيهما بالوفد فقالت احداهن ما محصله : مضى عَلَى النساء المسلمات زمن كنّ فيه محرومات من تحصيل العلم الديني والصنائع اللائقة بهنّ حتى يسر الله لهنّ في هذه الازمنة السبيل وهـا هي سيدات المسلمات امامكم يا علماؤنا ورؤساء ديننا يجاهدن برؤوس الابر وماكنات الخياطة . يشتغلن بكسوة الجيش والجند الاسلامي وقد اغنينه عن مصانع الاجانب ومنتهم وذلك من نعمة الله علينا اذ يسر لنا الاشتغال بمعاونة المجاهدين وقد افتخرت مدينتنا بتشريفكم ونحن ننظر الى وجوهكم النضرة بنظر الابتهاج والافتخار ونرحب بقدومكم كل الترحيب ونسترحم من علو همتكم انكم متى رجعتم بالعز والاقبال الى دياركم ان تكلفوا اخواتنا سيدات سورية وفلسطين ان يجتهدن في افتتاح مؤسسات الخياطة لاجل ما يلزم للجيش الرابع من الالبسة الشتائية والصيفية وما ترونه من هذا المعهد الذي اسس في زمن قصير من عهد قريب بمساعي رجل الوطن والملة والاسلام انور باشا فاجابهما الاستاذ الرئيس بخطاب مقنع اتى فيه عَلَى نشاط العاملات واجتهادهن وقال ان عملهنّ يعد من انواع الجهاد ايضاً ثم ذكر لهنّ ان السيدات المسلمات مكلفات بالعلم الديني اللازم للعبادات الدينية والملية وعلم العقيدة الاسلامية وان السيدات في صدر الاسلام كان دأبهن

عجى وجعل لكم عليه منة دائمة تذكر بالشكر

قائد الجيش الخامس

ليمان فون ساندروس

***

يوم الثلاثاء في ١٣ منه

كان هذا اليوم يوم راحة وتنفس لاعضاء الوفد انصرف بعضهم فيه الى ابتياع بعض الحوائج هدايا لاسراتهم واخوانهم في سورية • وفي هذا اليوم درس في جامع الفاتح عبد المحسن افندي الاسطواني احد اساتذة دمشق في الفقه قرأ حديث البخاري الشريف « انما الاعمال بالنيات » واورد ما قاله الشراح فيه وحضر الدرس علماء الفاتح وطلبته وجم غفير من طلبة الاستانة المتعممين

* * *

الاربعاء في ١٤ منه

زار الوفد مرقد ابي ايوب الانصاري وتليت هناك الادعية المستطابة وقرأ عبد اللطيف افندي خزنه دار آيات من الكتاب العزيز وكذلك بعض حفظة الاستانة وحصل خشوع من هذه الزيارة ثم زار دار الطرابيش (فسخانه) امس او مصانع الخياطة العسكرية اليوم وشهد ما فيها من الانتظام الباهر والسرعة في العمل والآلات الحديثة وقد استقبله اركان المعمل استقبالاً طيباً والقت

العودة من جناق قلعة

يوم الاثنين ١٢ تشرين الاول

وصل الوفد الساعة الثامنة زوالية صباحاً الى مرفإ حيدر باشا وهناك ركب السفينة الى الجسر وجاء ادلته والقائمون بامره فركبوا مع اعضائه الى نزل شاهين باشا فاخذ يتقاطر عليه المهنئون بسلامة العودة واخذ بعضهم يبعث بالبرقيات الى بلاده يذكر لها ما شاهد في جناق قلعة من آثار التوفيق الالهي ومما بعث به الرئيس الى قائد الجيش الخامس برقية شاكراً على ما اولاه للوفد مدة مقامه في معسكر جيشه من الفضل واللطف فجاءه الجواب الآتي :

الى رئاسة الهيئة العلمية الفاضلة عن سورية وفلسطين

في دار السعادة

جواباً عَلَى برقيتكم المؤرخة في ١٣ تشرين الاول ٣٣١ اتشرف بان اعرض عليكم بان اجتماعكم بعسكرنا الذي دافع دفاع الابطال عن دار الخلافة والسلطنة العثمانية ومشاهدتكم جميع المواقع الحربية والحصون الراسخة وابلاغكم للجيش العثماني سلام اهالي سورية وفلسطين المحترمين قد احدث في الجيش سروراً لا

اسلامية مستقلة جمعت شمل الاسلام والمسلمين وحمت حمى الحرمين الشريفين

كلما هبت الصبا والشمال عَلَى ارجاء شبه جزيرة كليبولي وطلعت عليها الشمس وغربت واقمرت السماء وامطرت واثلجت وارعدت وابرقت يردد لسان الحال فيها هذه ثمرة التضامن بين اعضاء البيت الواحد . هنا قضى العربي والتركي والكردي واللازي وغيرهم لاعلاء كلمة الحق وانقاء عادية الدخيل الثقيل هنا نظم العثمانيون ارقى جيش انتظم لهم منذ عهد الفاتح وسليم وسليمان وتشبع اهله بروح الوطنية وغنم غزاتهم احياء واموا تا سعادة الدارين

ارض شبه جزيرة كليبولي ستبقين مقدسة في نظر كل عثماني خاصة وكل مسلم عامة كما قدس الله الارض المقدسة وستذكرك الاجيال عقيب الاجيال والدهور اثر الدهور بالاعظام والاحترام كما تذكر هذه الحرب العامة بالهول والاستغراب انت كذبت البشر في ادعائهم ان « كل محصور مأخوذ » واكدت لهم عكس القضية في ان « كل محصور محفوظ » فسلام عليك محاربة ومسالمة . والف الف رحمة ورضى على عظام شهداء ضمتها تربتك الطيبة ومروجك السندسية وتلعاتك الزمردية

* * *

ينال الظلمة من سوء المغبة وان التمويه للعبث بعقول الناس لحكمهم كما تحكم البهائم ان جاز يوماً فلا يجوز عَلَى الامم في آخر وان الله لا يضيع عمل عامل

ان دفاعنا عن حمانا في جناق قلعة قطع آخر عرق من الآمال للمتفقين وقضى عَلَى مطامعهم فينا ابد الدهر ان شاء الله ومن رأى ما رأيناه هنا من ابداعنا في طرق القتال وشاهد استعدادنا في حصوننا وطرقنا وسلاحنا ومدافعنا ونظام جيشنا وما ينبغي له من المؤنة والذخيرة والتمريض يجهر بصوته قائلاً هذا عمل لا يتهيأ الا لامة تحب ان تبقى ولا يتيسر ذلك الا لمن كتبت له السعادة

غابات شبه جزيرة كليبولي ونجادها ووهادها وسواحلها وسهولها لقد طلت في ربوعك دماء ذكية من دماء العثمانيين ولكنها ستبقى عَلَى جبين الايام مسكية الاريج عطرة بالثناء تنم عن معرفة من استشهدوا في سبيل الفرض الوطني وذاقوا معنى الوطن والوطنية ان الدم الطاهر الذي اريق عَلَى تربتك جعل لها ريحاً من ريح الجنة وسيكون لمن فادوا بها من الذكر الجميل ما كان لابطال المسلمين في وقائع الصليبيين وشعار ذلك : هذا عمل افراد قتلوا ليحيوا امة وفادوا بنفوسهم في سبيل الله ليحموا ذمار الخلافة المعظمة ويربأوا بهذا الوطن عن ان يستباح حماه ويحافظوا بارواحهم عَلَى آخر دولة

فعظم في عيني غناء جيشنا وفاخرت نفسي بقوادنا وضباطنا وجندنا وايقنت اننا اذا ضممنا شملنا في كل نازلة وكل شأن وتذرعنا بعامة الاسباب التي يتذرع بها البشر الممدن نضاهي اعظم الدول منعة ومضاء وها قد قضينا باعتصامنا بحبل الله عَلَى مطامع الطامعين من الانكليز والفرنسيس وهم ما هم بقوائم البرية والبحرية

سبعة اشهر مضت عَلَى دفاع جناق قلعة والعدو يمخر العباب بدوارعه وطراداته ورعاداته ومدمراته ويخرج الى البر الكتائب اثر الكتائب ويستجلب السلاح ويتذرع باقصى ما وصل اليه طوق الانسان من التفنن في ارهاق الخصم واقتحام السبل فلم يستطع التقدم شبراً عن المكان الذي نزله اول يوم ولا يزال جيشه تحت حماية اساطيله لا ذرى له ولا اكمات وجيشنا يطل عليه اطلالاً يذيقه كل يوم مرارة الهزائم الواناً واشكالاً ويفحش القتل في رجاله حتى قدر الهالك منه بنحو مئة الف فقدها وفقد معها جانباً من اسطوله وانفق مئات الملايين من الدنانير وهو في مكانه لم ينل ولن ينال بحول الله ما تطمع به نفسه من استباحة حمانا .

هذا المضيق هو في الحقيقة مفتاح دار الخلافة وكان المتفقون عَلَى مثل اليقين بان عملهم سهل يحتاج الى بضعة اسابيع ولكن خيب المولى ظنونهم ونعى عليهم اعتدادهم بقوتهم والقى عليهم امثولة ممـا

«١٠»

والمدمرات والمنفجرات وطيارات السماء ودوارع الماء منذ زهاء سبعة اشهر وهي لا تزال صابرة عَلَى الاذى باسمة الوجه للقاء العدى

في هذه الشبه الجزيرة تجلى العقل العثماني وتمّ آخر ما وصلت اليه مدارك ابناء هذا الوطن في استكمال اسباب الدفاع والاخذ بحظ اوفر من اساليب الكرّ والفرّ والتعبئة والمصاف ولولا هذه العناية والاستهانة بكل عزيز في سبيل الذود عن حمى هذه الشبه الجزيرة لتبدلت وجه الحرب الاوربية ولنالنا من الاضطهاد ما لا يكاد يخطر لنا عَلَى بال

هـذه الارض المحاطة بالبحر من اكثر اطرافها عرّفت دول الاتفاق المربع ولا سيما انكلترا وفرنسا منهن ان هناك قوة اسمى من قوة البشر وهي القوة الالهية التي استند اليها العثمانيون قبل كل شيء ودونهـا قوى الاساطيل والغواصات والطيارات والمقذوفات والمفرقعات يضاف اليها يقين مازج الافئدة والارواح من الانتصار وكراهة ليس بعدها غاية لحكم الاجنبي والتشبع بمعـاني الوطنية والجنسية ٠

وقفت عَلَى جبهات الحرب في مواقع « اري برو ني » و« انافورطة » و « جناقـــ قلعة » واشرفت عَلَى انحاء « سد البحر » وهي المواقع الاربعة التي دار ويدور عليها القتال واشتد فيها الطعن والنزال

كان له الوقع الحسن في نفوس الحضور ودعا للخليفة وحليفيه امبراطوري المانيا والنمسا والمجر بالنصر المؤزر والصحة والهناء

وفي المساء ركب الوفد العجلات وقد ودعه ضباط المعسكر وداعاً قلبياً الى ساحل آق باش حيث ركب الباخرة الى الاستانة فوصلها صبيحة اليوم الثاني عَلَى غاية من الراحة وقد ارسى المركب في ساحل ايا ستفانوس فزاره وجوه المدينة واعيان حكومتها وقدموا له لفائف وغيرها من ضروب الاكرام مظهرين به الابتهاج شاكرين له مهمته ووطنيته ·

***

في شبه جزيرة كليبولي

من مقالة لاحدنا صاحب المقتبس

الى هذه البقعة الطيبة بمناظرها وغاباتها وسهولها وجبالها يهوي اليوم ويحق له ان يهوي فؤاد كل عثماني يحب هذا الوطن المحبوب ويتفانى في التبرك بتربته ويخاف عليها من عوادي المعتدين ويكره لها ظل المستعمرين من الغربيين

جزيرة مستطيلة كهذه يبلغ عرضها فيما اذكر من ستة كيلومترات الى ثلاثين وطولها ٨٠ كيلومتراً تتقاذفها القنابل والقذائف

المدافع امام الوفد بحضور الميرالاي عزت بك قائد الاستحكامات وعاد الوفد بعد الساعة الحادية عشرة زوالية ليلاً الى يالوا مقره الاصلي بعد ان شاهد المعاقل الحصينة التي فتكت في دوارع الاعداء فاغرقت قسماً منهـا وردت الباقية عَلَى اعقابها خاسرة ورأى بام العين انقاض تلك الدوارع والغواصات الانكليزية والفرنسوية التي كفينا سواحلنا شرها باغراقها . وقد لقي في ذلك اليوم من سفره نصباً من طريق البحر ومن طريق البر . ولكنه شاهد اموراً تقر لها العين ويسر لها الفؤاد ويطمئن الصدر وعرف ان هذا المضيق يستحيل باية صورة كانت اقتحامه وان عاصمة الاسلام والشرق منيعة لا ترام حقيقة لا خيالاً فالحمد لله عَلَى ذلك

***

يوم السبت

كان يوم السبت راحة عامة للوفد خلا اعضاؤه فيه بانفسهم وفي وقت العصر وزع دولة ليمان باشا القائد العام للجيش الخامس مدالية (نوط) الحرب عَلَى اعضاء الوفد بيده وودعهم وداعاً لائقاً شاكراً لهم عنايتهم مشيراً في خطابه الى العلائق الودية القديمة المستحكمة بين العثمانية والمانيا ذاكراً بلاء العثمانيين البلاء الحسن في هذه الساحة الحربية فاجابه الرئيس بخطاب انيق بحسب المقام

لئن كان هندنبورغ اول قائد
فما انت عنه يا كمال مقصر
فيا مصطفى القواد دمت مظفراً
وسيفك فى الاعداء ماض ومشهر
سيبقى لك التاريخ ذكراً مخلداً
باحرف نور بالثناء تسطر
فلا زلت في ظل الهلال موفقاً
ووجهك بالنصر المؤزر انور

***

يوم الجمعة ٩ تشرين الاول

خصص الوفد هذا اليوم لزيارة مدينة جناق قلعة (القلعة السلطانية)فوصل الى الميناء في الشاطىء الآسيوي وركب العربات منها الى مقر المعسكر في حاجي باشا فمر بطريقه بالمدينة وشاهدها قاعاً صفصفاً من قذائف العدو فتناول طعام الغداء عَلَى مائدة القائد المير الاي نهاد بك ثم سار في المركبات الى القلاع البعيدة عن المدينة ساعة ورأى المدافع الضخمة من عيار ٣٥٠ وما تحتها وكيف هي مشرفة عَلَى فم المضيق بحيث لا يتأتى للطير ان يطير بدون رضا الحامية هناك دع باخرة او طرادة او غيرها وقد جرت تجربة

نكثت راية غدرهم ورفعت رايات الهلال

ونصرت دين محمد بالسمر والبيض الصقال

لا بدع في هذا فأنـ ـت المصطفى واخو الكمال

***

قصيدة الشيخ عبد الكريم عويضة

في مدح بطل انافورطة

كمال العلى والمرء بالفعل يذكر

لذكرك طول الدهر يتلى فيشكر

اعدت الى الاوطان سالف مجدها

فحق لنا انا بمثلك نفخر

فتكت بجيش المعتدين مهللا

وسيفك في هام العداة مكبر

وهدمت ما شادوه منك بهمة

جدير بها انشاد ما قال عنتر

(سلوا صرف هذا الدهر كم شن غارة

ففرجتها والموت فيها مشمر

بصارم عزم لو ضربت بحده

دجى الليل ولى وهو بالنجم يعثر)

امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون وجاء في الحديث الشريف عن سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال عليكم بالجهاد في سبيل الله فانه باب من ابواب الجنة يذهب الله به الهم والغم . من اغبرت قدماه في سبيل الله حرمه الله عَلَى النار . لا يجتمع غبار في سبيل الله ودخان جهنم . فابشروا ايها المجاهدون بوعد الله تعالى ووعد نبيه الصادق الامين واذا لقيتم فئةً فاثبتوا وقولوا عند اللقاء حسبنا الله ونعم الوكيل اقتداء برسول الله صلى الله عليه وسلم وباصحابه الكرام الذين قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لكم فاخشوهم فزادهم ايماناً وقالوا حسبنا الله ونعم الوكيل فانقلبوا بنعمة من الله وفضل لم يمسسهم سوء واتبعوا رضوان الله والله ذو فضل عظيم والحمد لله رب العالمين

***

قصيدة حسين افندي الحبال

في بطل انافورطة مصطفى كمال بك

لك يا سمي المصطفى قدر يعز عن المثال
جاهدت حقاً في سبيـ ـل الله ابناء الضلال
احرمتهم طيب الكرى وسط المعاقل والجبال
واذقتهم طعم الردى وسقيتهم كأس الوبال

والاخلاص في محبة الدولة والملة فبارك الله لكم و بارك عليكم وادامكم ممتعين بالصحة الشاملة والعافية الكاملة و منحكم جميل الذكر في الدنيا وجزيل الاجر في الآخرة

ان الجنة تحت ظلال السيوف وان العز تحت راية الجهاد وان مع الصبر النصر وان ما احرزتموه في البداية والحمد لله من الفوز الباهر والتوفيق الدائم يبشرنا و يبشر سائر الامة بانكم تحرزون في النهاية تمـام النجاح والظفر بمشيئة الله تعالى وعونه و يومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله وتعودون ان شاء الله تعالى الى الاوطان سالمين و بسعادة الدارين فائزين

هذا الجهاد فرض عين كالصلاة والصوم و باداء هذا الفرض تحيا الامة و يحفظ الدين وتحفظ الدولة و يبقى الاسلام بحول الله وقوته قوي الشوكة عزيز الجانب فدوموا ايها المجاهدون عَلَى ما انتم عليه من ابداء الاجتهاد واداء حقوق الجهـاد لتكون كلمة الله هي العليا وانصروا ديناً اكرمكم الله به قبل ان تخلقوا واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا واصبروا ان الله مع الصابرين واعلموا ان الله سبحانه وتعالى اثنى عَلَى المجاهدين في كتابه العزيز فقال جل ثناؤه ان الله يحب الذين يقاتلون في سبيله صفاً كأنهم بنيان مرصوص واخبر ان الشهداء احياء عنده فقال ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله

تعالى يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي الامر منكم ولذلك لا يجوز لمن امر به ان يتخلف عنه بل يجب عليه ان يجاهد في سبيل الله بماله ونفسه امتثالاً لقوله تعالى « انفروا خفافاً وثقالاً وجاهدوا باموالكم وانفسكم في سبيل الله ذلكم خير لكم ان كنتم تعلمون» وقول سيدنا رسول الله صلى الله عليه وسلم واذا استنفرتم فانفروا ومعناه اذا امركم الامام بالخروج الى الجهاد فاخرجوا اليه

وقد كنتم انتم ايها المجاهدون في مقدمة الابطال الذين امتثلوا امره الشريف وبادروا الى نصرته وتأييد دولته التي اعلت شأن الاسلام واعادت في هذه الايام ذكرى تاريخه المجيد بما اظهرته من الحزم والعزم الشديد وما اعدته من القوة العظيمة عملاً بقول الله جلّ وعلا واعدوا لهم ما استطعتم من قوة . ولهذا اقبلت وفود علماء فلسطين وسورية لترفع واجبات الشكر والثناء لحضرة مولانا السلطان الاعظم ولحضرات رجال دولته العظام ولتهدي اشرف التحيات لجيشه المظفر الباسل فها نحن نحييكم بالاصالة عنا وبالنيابة عن بني الاوطان . يا انصار الدولة ويا حماة الوطن ان ما ابرزتموه من مآثر الشجاعة والحمية والبراعة الفائقة في الدفاع عن مقام الخلافة الاسلامية مع المحافظة على شرف الراية العثمانية والصفة الجليلة العسكرية قد اظهر لنا وللعالم ما انتم عليه من الشهامة والاستقامة

الوقائع حملوهم من الخسائر ما لا يحتمل وقتلوا منهم مـا لا يعد ولا يحصى كما كان من شأن القائد العظيم بطل انافورطة مصطفى كمال بك معهم • هذه هي العاصفة الثانية وقد كان الفضل في استنقاذ الامة الاسلامية من اهوالها بواسطة الحكومة العثمانية ولذلك فانا نقدر ان نقول انه بعد انقضاء عصر الخلفاء الراشدين لم تخدم دولة الامة الاسلامية كما خدمتها الدولة العثمانية . ثم ختم الكلام بالدعاء

***

خطاب مفتي بيروت مصطفى افندي نجا

في ساحة انافورطة من ارض شبه جزيرة كليبولي

السلام عليكم ايها الامراء الكرام السلام عليكم ايها الغزاة المجاهدون في سبيل الله عز وجل ان مولانا امير المؤمنين ايده الله تعالى بملائكته المقربين اعلن الجهاد وامر بالنفير ليحفظ الدين ويدافع عن الوطن وهذا واجب اذا هجم العدو على بلد من بلاد الاسلام فكيف اذا هجم على عاصمة الخلافة العليـة واراد اخذ البلاد الاسلامية حينئذ يصير الجهاد فرض عين على جميع المسلمين وهذا هو النفير العام وحيث امر به الامام وهو الخليفة الاعظم مولانا السلطان الغازي محمد رشاد خان ادام الله تأييده ونصره فاطاعته واجبة لقوله

عن تفريق كلمة دول البلقان عند اتفاقها وعن ادارة الحرب بشكل
يؤمن الظفر عند نشوبها فلم يمض غير قليل من الزمن عليهم حتى
تراموا عَلَى اعتاب بعض الدول يطلبون التوسط في الصلح وان يكتفي
الاعداء بما سقط في ايديهم من البلدان عند هذا زاغت الابصار
وانقطعت الآمال وانصرف اكثر المسلمين الى اختيار من يقوم
عليهم و يتولى شؤونهم بعد يأسهم من دولتهم واخذوا يودعون
آمالهم الملية و يعدون ايام حياتهم الاخيرة عداً • وقد كان اقتحام
الحكومة العثمانية غمار هذه الحروب العمومية التي نشبت بعدها تيك
الحوادث عبارة عن اراقة القطرة الاخيرة من قدح آمال المسلمين
وكبر عَلَى عقولهم ان يروا انفسهم منصورين عَلَى انكلترا وفرنسا
وروسيا بعد ان عجزوا عن مقاومة دول البلقان مع ما كان في ايديهم
في ذلك الحين من الآلات والادوات الا ان اخبار التوفيق التي كانت
تنتشر بين الناس من حين الى آخر عَلَى قلة الثقة بها احيت شيئاً من
ميت الامل وكما تحقق عجز دولتي الانكليز والفرنسيس عَلَى عظمتهما
عن اقتحام الدردنيل ثم عن التقدم في شبه جزيرة كليبولي تهللت
الوجوه العابسة واستبشرت القلوب المحزونة واصبح المسلمون يعتقدون
ان الانسان يحيا ما دام يريد الحياة ولم يقف توفيق العثمانيين في
كليبولي عند دفع الاعداء عن التقدم بل انهم في كثير من

هذه احدى العاصفتين اللتين زعزعتا أُسس الاسلام وهددتا حياته واما مسألة التخلي عن طرابلس والفشل في الروم ايلي وما اعقب ذلك من انحلال كلمة المسلمين وتفرق جماعتهم وفساد عقيدتهم في انفسهم فتفصيله ان حكومة ايطاليا هاجمت طرابلس لمطامع قديمة لها فيها ولما تعلم من عجز الحكومة العثمانية عن استنقاذها لعدم وجود قوة بحرية عندها تؤمن بواسطتها ارسال العساكر والذخائر الى تلك الجهات فدافعت الدولة بقوتها الضعيفة هناك دفاعاً هائلاً ومنعت الايطاليين عن التقدم اكثر من مرمى قنابلهم البحرية مدة تزيد علَى سنة ولما رأت ايطاليا عجزها عن اخضاع هذه القوة القليلة سعت في تأليب دول البلقان عليها حتى اضطرتها للتخلي عنها خوفاً من ان يجتمع عليها الى مصيبة طرابلس مصيبة الروم ايلي ومع ان هذا التنازل كان من آثار القهر الالهي فقد اثر في المسلمين تأثيراً سيئاً وافسد رأيهم في الحكومة العثمانية وجعلهم في شك من حسن نيات المهيمنين عليها والقائمين بشؤونها لانها علَى كثرة ما تركت من البلاد صلحاً وحرباً لم تتنازل لدولة مسيحية عن قطر كل سكانه مسلمون وهذا ما سبب سقوط القابضين علَى زمام الادارة وقيام آخرين مقامهم . وهنا ابتدأ الفصل الثاني من فصول هذه الرواية المحزنة فان الذين استلموا زمام الادارة وهم المسمون بالشيوخ عجزوا

على البيزنطيين القضاء الاخير بفتح القسطنطينية ولقد كان فيهم كما هو الشأن في غيرهم المعنيّ بالنظر في حال الرعية والمنصرف الى نفسه الا انهم عَلَى كل حال جمعوا ما تفرق من شتات الاسلام وضموا الى المسلمين من الممالك ما لم يكونوا يحلمون به من قبل وهم مع اشتغالهم بالفتوحات مقبلون كل الاقبال عَلَى احياء شعائر الدين التي درست ونشر العلوم الاسلامية التي طمست فكثرت مدارس العلم في ايامهم وراجت سوقه وكثر العلماء وصارت لهم المكانة الاولى عند السلطان حتى لا يخلو مجلس منهم ولا يكتم امر عنهم ولا يبرم امر دونهم اما احترامهم للدين وخضوعهم لاحكامه وانقيادهم وتمسكهم بآدابه فقد بلغوا في ذلك الغاية وحسبك ان سليماً ذلك الملك العظيم وصاحب الفتوحات التي لم تسبق لاحد بعد زمن الصحابة صلى الجمعة في احد جوامع مصر حين فتحها فسمع الخطيب عَلَى المنبر يلقبه في جملة ما عدد من القابه بمالك الحرمين الشريفين فغضب من ذلك وصاح باعَلَى صوته قائلاً لا استغفر الله بل خادم الحرمين الشريفين وخر ساجداً لله وما زال الاسلام في عز ومنعة منذ قيام دولتهم الى يومنا هذا ومن انكر ذلك فهو مكابر جاحد للحق منصرف عن الصواب ولولاهم لافنى المسلمون بعضهم بعضاً بلا تغلب احد من اعداء دينهم عليهم

بما شاهدوا واحسن منظر في هذه الموقعة ان افراد الجند كانوا يعجبون من ثبات علمائنا امام هاتيك القنابل والرصاص الذي زاد عَلَى المطر الغزير عدداً وتوالياً والعلماء عجبوا من مقابلة جندنا للاعداء بتلك النيران الحامية وهم ضاحكون مستبشرون ينتظرون الفوز باحدى الحسنيين الشهادة او الظفر وجيوبهم مملوءة بالزبيب والجوز واللوز والطعام يأتيهم بأوان نحاسية مخصوصة

* * *

خطاب رئيس الوفد الشيخ اسعد الشقيري

عَلَى مائدة قائد انا فورطة

مصطفى كمال بك

لا اريد في مقامي هذا ان اتكلم عَلَى الادوار الثلاثة التي مرت عَلَى الحكومة العثمانية منذ نشأتها الاولى حتى يومنا هذا فان المؤرخين عَلَى اختلاف منـازعهم قد توسعوا في ذلك حتى لم يدعوا مقالاً لقائل وحتى بقيت مسألة حياة الدولة العثمانية من المسائل البسيطة عند اكثر الناس وانما اريد وانا في مقامي هذا ان اتكلم في مسألة هي من الشأن بمكان ولها بالحالة الحاضرة علاقة كبرى كما ان لها شأناً عظيماً في المسألة العثمانية عند العوالم الاسلامية سواء الخاضع منهـا لسلطانها او المرتبط معها برابطة الخلافة الاسلامية المقدسة وهي اعمّ

والدولة ثم اجابه القائد مصطفى كمال بك بخطبة صفق لها الحضور تصفيقاً كثيراً وخطب في المعسكر هنا ايضاً جندي برتبة باش جاويش من اهالي حلب اسمه عارف افندي بلسان عذب فقال قولوا لاهالي سورية اننا لن نعود اليها ما دام للعدو اثر هنا لا نعود الا اذا وضعناه في اليم ولم نبق منه دياراً فبكى الحضور والرئيس خاصة لكلامه وصافحوه مصافحة الاخاء وكان الجنود خلال ذلك يعنون العناية الفائقة براحة الوفد ويقدمون له الزهور مرات ابتهاجاً بقدمه

وبعد تناول طعام الغداء قسم الوفد ستة اقسام ذهب كل قسم الى خط من خطوط الحرب وكان هذا اليوم على الاعضاء من اكثر الايام خطراً في شبه جزيرة كاليبولي وذلك لان القنابل كانت تمر من فوق رؤوسهم والعدو في ذلك النهار بالغ في اطلاق قذائفه وقنابله اكثر من ذي قبل كأنه شعر بان هناك وفداً قدم في مهم ينفع الجيش والاهلين معاً ولكن الله سلم ولم يصب احد باذى بل ان بعض الاعضاء كان بهم بعض انحراف فتحسنت صحتهم في جناق قلعة . وبعد ان طاف الوفد او اقسامه الستة مواقع في انافورطة الصغرى والكبرى وتمثل لهم غناء جيشنا اجمل تمثيل عادوا بعد الهزيع الاول من الليل الى مقرهم في المعسكر العام مبتهجين متلذذين

مصطفى كمال بك فشاهد البحر امامه مكشوفاً وليس بينه وبين
العدو حاجز وشاهد ٢٠ باخرة وطرادة في عرض البحر كما شاهد
خيام الجرحى للعدو وبينما كان هذا القائد يشرح للوفد كيف جاء
العدو في السنة الماضية واخرج جنداً الى الساحل واشتد العراك
بينه وبين جندنا وكيف عمل لقطع دابرهم وتوقيف شررهم في مكانه
حتى لم يستطيعوا ان يخطوا شبراً عن ذي قبل كانت طيارة للعدو
تحلق ايضاً فوق الرؤوس الا انهـا عميت عن المجتمعين ولم تمسهم
باذى من مقذوفاتها. ثم عاد الوفد الى المعسكر وتناول طعام الغداء
عَلَى مائدة مصطفى كمال بك فتنافس الخطباء والشعراء وتكلم ذاك
اليوم نظماً ونثراً الشيخ علي الريماوي ومحمد افندي الحلبي وحسين
افندي الحبـال وعارف افندي مفتي عنتاب والشيخ عبد الكريم
عويضة والشيخ سليم اليعقوبي وتوفيق افندي الاتاسي ومحمد رفعت
افندي تفاحة وعبد الرحمن افندي عزيز وتلا الشيخ محمد بدر
الدين النعساني قصيدة رائقة في وصف اعمال مصطفى كمال بك
بشعر كله شعور فاستعادها وترجمها الشيخ الرئيس للممدوح بالحرف
ليدخل السرور عَلَى قلبـه وخطب الشيخ اسعد الشقيري خطبة
استغرقت نحو ساعة بالتركية (سنأتي عَلَى تعريبها بعد) كان لها اعظم
وقع في النفوس لصدورها عن قلب متشبع بمـا يقول مخلص للملة

يوم الخميس

بعد ان تناول الوفد طعام الغداء في المعسكر العام ذهب في الساعة السابعة زوالية الى ساحة الحرب في انافورطة لابلاغ الجيش العثماني المرابط في هذه البقعة سلام اهل سورية وفلسطين ولما وصل الوفد الى قوم كوي قرب ساحة معسكر الجيش تلقاه بطل انافورطة وصاحب الوقائع الخالدة فيها مصطفى كمال بك مع اركان حربه وجملة عظيمة من الضباط البواسل فاستعرضت فرقة حلب برمتها فرحبت بالوفد بلسان واحد ثم خطب مصطفى افندي نجا مفتي بيروت خطبة في الجهاد وحكمه من جهة الدين والدنيا فكان لكلامه وقع في نفوس سامعيه (تأتي بعد) ثم ختم الحفلة محمد صالح افندي العبيسي مفتي حلب بالدعاء المناسب للمقام وكانت طيارة للعدو خلال هذا الاستعراض تحلق فوق رؤوس الجيش المستعرض الا انه لم يحدث منها ما يكدر فلما وصلوا الى المعسكر كان قائد هذه الجيوش مصطفى كمال بك اعد انواع الحفاوة بالضيوف فاستقبلتهم الموسيقى وافراد من الجند منهم من يلعب بالسيف والترس وآخر بغير ذلك من الالعاب الحماسية ولما استقر بهم المقام وتناولوا الشاي والقهوة وتليت بعض القصائد والخطب عاود الوفد المسير الى اعلى ذروة في انافورطة صحبة القائد

من الالمانية الى التركية : ان اعظم مفاخر الامة العثمانية اغتنامها السلاح من يد اعدائها المحاربين وجعله صالحاً لاستعمال الرصاص العثماني فيه وتأليف جيش مخصوص لمحاربة الاعداء به واجراء تجربته بحضور اجل علماء الولايات السورية واكابرها وان هذا الجيش محقق نجاحه بسبب البدء بتنظيمه امام رجال الدين.

فاجابه الرئيس اسعد افندي الشقيري ان كل فرد من افراد الجند العثماني كان بمثابة دارعة من دوارع الاعداء وان الجيش المدافع عن جناق قلعة الذي هو بقيادتكم مع اركان حربكم جعل للامة الاسلامية حياة لا ينساها التاريخ وازال من نفوس البشر اوهام قوى الدول المحاربة التي كانت تملأ الارض بهولها الموهوم وقد ختم هذه الحفلة عبد اللطيف افندي الخزنه دار بقراءة عشر من الكتاب العزيز والناس وقوف موقف الاحترام وليمان باشا رافع يده على رأسه بالسلام العسكري تعظيماً لما يتلى امامه وكانت هذه التلاوة باقتراح القائد ليمان باشا المشار اليه وفي هذا ذكرى للمؤمنين ليحيطوا علماً بما عليه قواد الالمان من تعظيمهم لشعائر الدين الاسلامي على اثر تحالف دولة الخلافة معهم ثم انفض هذا الاجتماع الذي تأثرت به النفوس لجلاله وجماله

حدبت منهم الضلوع عَلَى الجر ... حى تحدب القسي فوق النبال
كل سال منهم ذويه ولكن ... عن جراح الجريح ليس بسالي
بعضهم جاد بالنفوس وبعض ... جاد عفواً بانفس الاموال
مذ رأوهم قد ارخصوها نفوساً ... للمعالي عَلَى صدور العوالي
ارخصوا في حياتهم كل ما عز ... وما هان من منال ومال
فسلام عَلَى الاولى قدشروا الاو ... طان بالمال والنفوس الغوالي

* * *

يوم الاربعاء ٨ تشرين الاول

في هذا اليوم زار الوفد مستشفيات الجرحى جروحاً ثقيلة فشاهد من جودة النظام والتفنن باتقان التداوي والعناية بالنظافة وحفظ الصحة وجمال الاماكن وطيب هوائها ومناظرها الطبيعية ما ليس له مثيل الا في ارقى مصاح الارض والمستشفيات الراقية الحديثة فلا يعجب المسلمون من مستشفيات في وسط الغابات بين الحصون والاخاديد لان جندنا ورجاله في عصر جديد وقوة اشد بأساً من الحديد • ثم شهد استعراض بلوكات الغنائم وهي مدافع المتراليوز التي غنمها جيشنا المنصور من صفوف الاعداء في شبه جزيرة كليبولي وذلك بحضور ليمان باشا قائد الجيش الخامس واركان حربه ومما قاله القائد وكان اركان حربه هو المترجم لعباراته

قصيدة صاحب ابابيل

في الهلال الاحمر بإلو ا

كل فخر يعزى لغير الهلال — فهو كالظل عرضة للزوال
حرس الله كل من بات منه — في امان «الرشاد» تحت ظلال
يتلألأ منه لعثمان نور — صادع ظلمة الدجى والليالي
ما انحناء الهلال الا ليحكي — سيف عثمان مرغم الابطال
وهو منه كقاب قوسين قدر — فَ على الجيش ساحب الاذيال
قد محى صنوه الظلال وهذا — قد محى في شباه جيش الضلال
واذا ما بنوده خفقت طا — رت من الرعب مهجة الاقيال
واسود يظلها لم ترعها — بلظى الحرب رائعات القتال
ليس بدعاً تلك المزية فيه — «هذه من علاه احدى المعالي»
كم جريح به يواسى وفيه — كم سقيم قد عاد للابلال
فسلام عَلَى الاولى جعلوه — خير داع لصالح الاعمال
فهو في تلك نافخ في نفوس الجيـ — ـش روح الاقدام يوم النضال
وبهذي يهدي الحياة لمن را — ح كليماً بالمرهفات الصقال
حيي قوماً آسوا الجريح وقاسوا — في المواساة اعظم الاهوال
هجروا النوم بل جفوا لذة العيـ — ـش وعافوا برد الشراب الزلال

الى رئاسة الهيئة العلمية عن سورية وفلسطين
في معسكر الجيش الخامس

اشارك من اعماق القلب بما طلبته الهيئة المحترمة وهي المجموعة الكاملة في الفضل والعلم مع جنودنا المحبوبة تمثال الحمية والحماسة المهيب بان يقرن اعلامنا بالنصر المؤزر القطعي واكرر الدعاء الى باريء الارض والسماء ان يدخل الفرح على قلوب المسلمين عن قريب شاكراً لكم الطافكم

شيخ الاسلام
خيري

من فضل معسكر الجيش الخامس الى اسعد افندي الشقيري
رئيس هيئة سورية وفلسطين

انا ممتن لادائكم صلاة عيد الاضحى في معسكر الجيش الخامس فارجوكم ان تبلغوا تهنئتي بالعيد لجميع اعضاء الهيئة وارجو ابلاغ سلامي بواسطة الباشا قائد الجيش الى امراء الجيش الخامس . ضباطه وافراده

قائد الجيش الرابع
وناظر البحرية
احمد جمال

* * *

هذا تعريب البرقيات الواردة

الى الهيئات العلمية في سورية وفلسطين

نزيلة معسكر الجيش الخامس السلطاني

ابشركم بان برقيتكم المبشرة بوصولكم الى معسكر الجيش الهمايوني الخامس التي رفعتم فيها التبريك الى العتبة السلطانية بالعيد الاضحى السعيد قد رمقت بالنظر العالي فاستدعت السرور الملوكاني الاسنى وقد صدر الامر بتلطيفكم بسلام ملجإ الخلافة العظمى

رئيس كتاب الحضرة السلطانية

علي فؤاد

الى حضرة اسعد افندي الشقيري رئيس الهيئة العلمية

عن سورية وفلسطين نزيل معسكر الجيش الخامس

حصل لي السرور والغبطة ببرقيتكم الكريمة التي حملت البشرى بسلامة وصول الهيئة المحترمة والتهنئة بعيد الاضحى وانا ابادر لبيان شكري الى فضيلتكم عَلَى هذه العاطفة واقدم لكم تهنئاتي

وكيل القائد الاعظم

وناظر الحربية

انور

ثبات الجيوش المظفرة في خنادقهم وخلف متار يسهم ووقوف الاعداء على مئات من الامتار في ذاك الساحل الطويل العريض تحت حماية اساطيلهم لا بقوة قلوبهم ورأى من متانة عسكر الموحدين وابلاغهم في قتال عدوهم ما لم يعهد له في التاريخ مثال وقد زار احد اعضاء الوفد حسين افندي الحبال الخنادق العثمانية حتى وصل الى الصفوف القريبة من خطوط القتال وشارك اخوانه في الجهاد باطلاق بعض قنابل ورصاصات في وجوه الاعداء

وممن خطب في اري بروني الشيخ سليم اليعقوبي ودعا بعض المفاتي والادعية كانت خاصة بهم عقيب كل طعام وعقيب كل اجتماع وزيارة ثم اخذت صورة الوفد بالتصوير الشمسي بين الغابات والمنعرجات وعاد الوفد الى المعسكر العام في يالوا . ينام ملء جفونه وقد قرت عيونه بما شاهد في النهار . هذا ما قام به الوفد في اليوم الاول من مقامه في دار الحرب وقد كان بعث في الصباح رسائل برقية الى الحضرة السلطانية ونظارة الداخلية والحربية والمشيخة والقائد العام في سورية احمد جمال باشا تهنئة من الوفد على لسان رئيسه بالعيد السعيد واشارة الى ما لقي في جناق قلعة من الاحترام وتبشيراً بصحة الجنود السلطانية فجاءته الاجوبة اللطيفة من الغد تعرب عن مبلغ عناية الحكومة برجال الوفد وتقديرهم مهمته قدرها

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الشهيد لا يجد ألم القتل الا كما يجد احدكم مس القرصة • وقال ايضاً من اغبرت قدماه في سبيل الله حرمه الله على النـــار وقال ايضاً وقد سئل اي الاعمال افضل فقال الايمان بالله والجهاد في سبيل الله اه •

قال الاستاذ عويضة يخاطب الجيش يوم العيد :

ايها الجيش المظفر ضح بالاعداء وانحر
ان هذا اليوم عيد وهو في الاعياد اكبر
فاضربوا هام الاعادي واهتفوا الله اكبر
ولكم فتح قريب ولكم نصر موزر
ولكم ذكر جميل في الملا يتلى فيشكر
دام للملك رشـاد وهو منصور مظفر
وليعش جيش صبور وجهه بالنصر انور

في اري برونى

بعد ان تناول الوفد في اليوم الاول طعام الغداء في المعسكر عَلَى نغمات الموسيقى ركب العربات بعد الظهر الى اري بروني وهي تبعد ساعة ونصفاً عن مقر المعسكر ولما بلغها ترجل اعضاؤه واخذوا ينسلون في الخنادق واجتمعوا بحسن بك قائد المدفعية وكمال بك رئيس اركان حرب الفيلق الشمالي وشاهد بالعين المجردة وبالمجاهر

وحده لا شريك له اله صدقنا وعده ونصر عبده واعز جنده وهزم الاحزاب وحده لا شيء قبله ولا شيء بعده خص المجاهدين في سبيله بالاجر الجزيل والفوز الاكبر الله اكبر

واشهد ان سيدنا محمداً عبده ورسوله وصفيه وخليله خير نبي فتح الله عَلَى يديه الامصار والبلاد وطهر به الارض من جراثيم الفساد اللهم فصل وسلم وبارك عليه وعَلَى آله واصحابه واشياعه واحزابه الذين اتبعوا سبيل الرشاد وجاهدوا في الله حق الجهاد وسلم تسليماً كثيراً الله اكبر

اما بعد فيا ايها المجاهدون في سبيل الله المدافعون عن حوزة الدين الحامون لحماه اعلموا ان يومكم هذا هو يوم سعيد كان طالعه عَلَى الامة الاسلامية خير عيد نصر الله فيه جيوش المؤمنين ، واذل اعداء الملة والدين ، وجمع فيه بينكم وبين علماء الامصار ، الذين تركوا الاهل وفارقوا الديار ، لاجل زيارتكم ومصافحتكم بهذه الاقطار وتهنئتكم بما احرزتموه من عظيم الفوز والانتصار . فهنيئاً لكم ايها المجاهدون من امراء وافراد . اذ نلتم بالصبر والثبات رضا رب العباد . وبشراكم الله فان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم سيباهي بكم الامم . وتردون عليه الحوض وتفوزون باجل النعم . فاذا لقيتم فئة فاثبتوا وانتم الغالبون واذكروا الله كثيراً لعلكم تفلحون

الاشواق الى عرفات ، الله اكبر ما وقفوا عَلَى ذلك الجبل العظيم مبتهلين لله فحطت عنهم الخطايا والسيئات . الله اكبر ما ازدلفوا من مزدلفة وذكروا الله عند المشعر الحرام فارتقوا اعَلَى الدرجات ، الله اكبر ما نحروا الهدي بمنى وحلق كل منهم او قصر . الله اكبر ما ثبت المجاهدون تحت القنابل في ميادين القتال ، الله اكبر ما دافعوا عن اوطانهم وعيالهم واموالهم دفاع الابطال ، الله اكبر ما جنوا ثمرات النصر بالصبر الجميل والهمم العوال ، الله اكبر ما جردوا سيوفهم في سبيل الله لاعلاء كلمة الله وهلَّ مناديهم وكبر الله اكبر

سبحان الله القوي العزيز ، سبحان من قهر اعداءنا الفرنسيس والروس والطليان والانكليز ، سبحان من جلل المؤمنين من حصونهم في حصن حصين وحرز حريز ، سبحان من سهل الطريق لعلماء الدين بزيارة اخوانهم المجاهدين ويسر الله اكبر . سبحان من زلت لعزته اعناق الجبابرة سبحان من خضعت لسيف جبروته رقاب الاكاسرة ، سبحان من كتب الغلب على مئتين لمئة صابرة ، سبحان من اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم بان لهم الجنة ووعدهم بالنصر وبشر الله اكبر عدد ٣

الحمد لله ذي العزة والجبروت والعصمة والرهبوت والملك والملكوت بيده مقاليد الامور وهو القاهر لمن طغى وتجبر الله اكبر عدد ٣

احمده واشكره واتوب اليه واستغفره واشهد ان لا اله الا الله

أن ينظر الى رفاهية او راحة تامة

بوم الثلاثاء

صادف هذا اليوم اول عيد الاضحى المبارك فاطلقت المدافع ايذاناً بشرف هذا اليوم عند المسلمين وان كانت مدافعنا عَلَى العدو لا تنقطع ليلاً ولا نهاراً من كل جهة من جهات الحرب في شبه جزيرة كليبولي تغادينـــا اصواتها وتراوحنا وتطربنا وتفرحنا وفي صبيحة العيد أُعد للصلاة مصلى في سهل واسع بجانب المعسكر العام وبعد اداء الصلاة تولى خطبة العيد الشيخ عبد الكريم عويضة (وستأتي بعد صورتها) وخطب ايضــاً عبد الرحمن افندي عزيز ومحمد افندي الحلبي وخطب الاستاذ الرئيس بالتركية خطبةاهتزت لها القلوب واستمطرت شآبيب الدموع ثم جرت المعايدة بين الضباط وبين اعضاء الوفد والجميع ضاحكون مستبشرون • وقد اجتمع في مصلى العيد من الضبـــاط والافراد وتقابل العلماء والجيش بتهليل وتكبير يرى الناظر اليه ان اهل الصدر الاول من الاسلام قاموا من قبورهم يصافح بعضهم بعضاً والعبرات تسيل والموقف موقف جليل والرب سبحانه وتعالى بالنصر والظفر كفيل

خطبة الشيخ عبد الكريم عويضة في المعسكر

الله اكبر عدد ٩ الله اكبر مـــا طارت بحجاج بيت الله مطايا

يوم السفر

وفي صبيحة الاحد ٨ ذي الحجة ركب الوفد الساعة الخامسة زوالية صباحاً من محطة السركه جي عَلَى احدى البواخر فسارت باسم الله مجراها ومرساها تخترق العباب حتى وصلت مساء الى مدينة تكفور طاغي حيث باتت هذه الليلة في ميناها وفي صباح الاثنين قامت من تكفور طاغي فوصلت في الساعة ٢ زواليـة الى ساحل آق باش فاستقبل الوفد بعض الضباط الذي هيأوا العربات للوفد وميناآق باش هي احدى مواني شبه جزيرة كليبولي ولكنها غير مشهورة ولا معمورة . و بعد ساعة وصل الوفد الى المعسكر العام للجيش الخامس وانزل عَلَى الرحب والسعة في خيمة كبرى وفي المصلى المبني موقتاً واحسن الضباط واركان الجيش استقباله والضباط عَلَى الدوام مبتهجون موقنون بان الخير مقرون بالنتيجة من الحرب وانها لنا لا محالة للمفاداة التي اخذهـا الجيش عَلَى نفسه وفي الساعة الخامسة ونصف زوالية حضر ليمان باشـا قائد هذا الجيش فسلم عَلَى الوفد وهش وبش وامر بان يتهيأ له ضروب الاستراحة وخطب الرئيس امام ليمان باشا وقال ان كل فرد من اعضاء الوفد يحسب نفسه جندياً في معية هذا الجيش لانه يعتبر نفسه مجاهداً وما عَلَى المجاهد

للعنصر العربي الكريم وخطبائه وعلمائه وان اللغة العربية اذا وقع الافهام بها على القاعدة النحوية فهمها التركي والعربي على السواء بدون تردد غير ان التركي ليست له جسارة على الاجابة باللغة العربية لعدم التمرين والاعتياد حتى ان كثيراً منهم تمنى ان تكون الخطب في جوامع دار الخلافة العظمى على هذا النسق الذي هو قريب من منهج اهل الصدر الاول في الاسلام

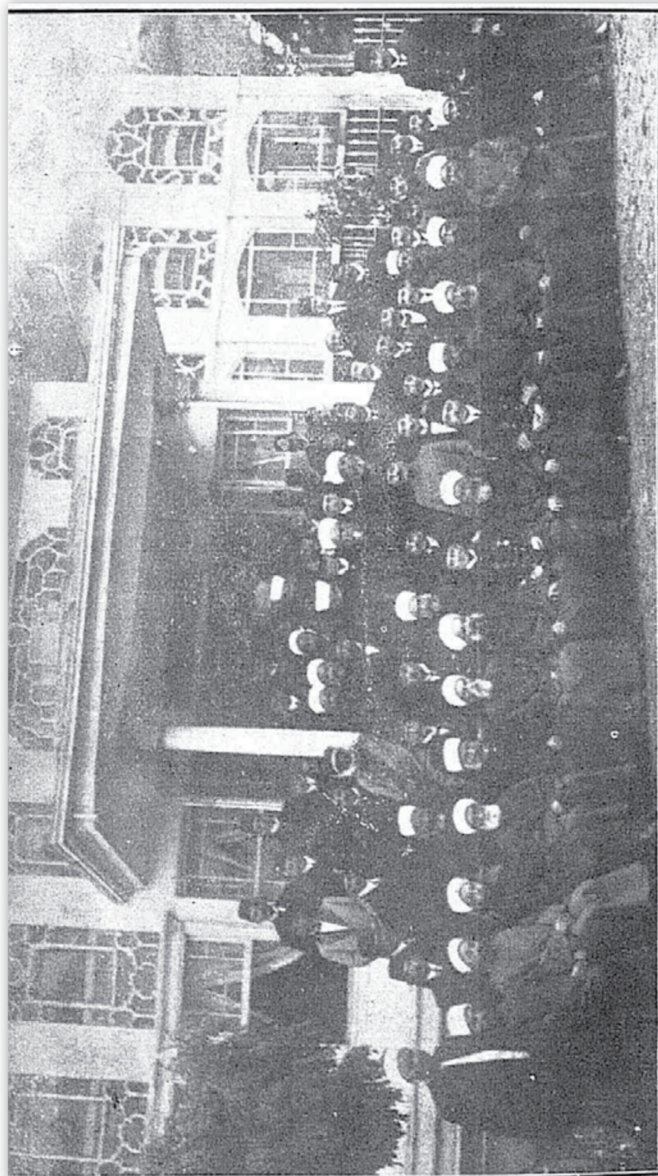
زيارة دار الحرب

اخذ اعضاء الوفد يوم الجمعة والسبت ٦و٧ ذي الحجة ١٣٣٢ يتفرغون لانفسهم اذ قد اتوا على الخطة اللازمة في زيارة معالم دار الخلافة ولم يبق عليهم سوى زيارة جناق قلعة المقصد الاصلي من السياحة وقد اختارت نظارة الحربية الجليلة ذهاب الوفد العلمي الى جناق قلعة براً والمسافة تزيد على خمسة ايام محافظة عليهم من مصادفة احدى الغواصات الا ان الوفد ابى عليها ذلك واصر على الذهاب بحراً شأن اهل الايمان الذين لا يمنعهم الخوف والخشية عن لقاء المجاهدين وخدمة الدين

خطب الجمعة المنبرية

يوم الجمعة في ٢ تشرين الاول ارتأى الرئيس اسعد أفندي الشقيري ان يوزع بعض اعضاء الوفد ممن سبقت لهم خطب الجمعة في بلادهم عَلَى بعض المشهور من جوامع الاستانة فخطب في جامع الفاتح الشيخ عبد القادر الخطيب وفي جامع ايوب عبد اللطيف افندي الخزنه دار وفي جامع السلطان سليم محمد افندي العيسي وفي بايزيد الشيخ تاج الدين بدر الدين وفي ايا صوفيا الشيخ سليم اليعقوبي وفي يكي جامع الشيخ عبد الكريم عويضة وفي جامع السليمانية الشيخ توفيق الاتاسي وفي جامع يرالتي طاهر افندي ابو السعود وفي جامع سنان باشا محمد افندي مراد • وهكذا في كل الجمع التي صرفها الوفد في دار الخلافة كان خطباؤنا يتعاقبون الخطب في الجوامع المشهورة للوعظ والارشاد فيسر القوم بما يسمعون من اللهجة العربية في الخطب ومن اسلوب السوريين في المألوف من هذه الفروض والواجبات ومن الغريب ان اهالي دار الخلافة باسرهم قد فهموا جميع الخطب المنبرية حتى حملهم الحال بعد الفراغ من الصلاة عَلَى تقبيل ايدي الخطباء والتبرك بمس جبينهم وطلب دعائهم وقد غلب البكاء عَلَى كثير منهم وهذا اعظم دليل على حسن عقيدة سكان دار الخلافة وتمسكهم بالشعائر الاسلامية وحبهم الشديد

بالادعية المقبولة ذكر فيها للضباط والافراد الموجودين علَى ظهر تلك البارجة ما تقضيه الشجاعة الدينية الوطنية من الاعمال العظيمة وما كان عليه السلف من الجرأة والاقدام وحرضهم علَى حب الموت في حياة المسلمين والمدافعة عن الوطن ثم اوضح لهم اهتمام المسلمين بالجنود وسوقهم علماءهم لزيارتهم ومصالحتهم وتبليغهم السلام والتعظيم والاحترام حتى تهيجت اعصابهم كافة وغلبهم البكاء سروراً ونشاطاً فبادروه بانهم مستعدون للموت في سبيل الوطن ثم دعا مفتي بيروت مصطفى افندي نجا دعاءً لائقاً وعاد الوفد الى الدائرة البحرية لتناول الشاي في بهو الدائرة وهناك قدمت النظارة رزمة في مغلف كبير مربوط بشريط لطيف فيها مصحف شريف و بعض الصور الفوتوغرافية المتعلقة بالبحرية ومنها صورة صاحب البلاد مولانا الخليفة محمد رشاد وهنا انطلق بعض الشعراء والخطباء من الوفد الانطلاق المعهود بين الأسرة الواحدة بلا تكلف وافرغ كل واحد جعبته علَى ما يريد وهكذا كان يوم نظارة البحرية من اجمل ايام الوفد التي قضاها في فروق تمثل فيها الحب ورقة العواطف والنظام التام في كل شيء واجواق الموسيقى تصدح بانغامها الرائقة والجند يقف للوفد موقف الاعظام والاحترام وتقر العيون بغرائب المشاهد التي لم يكد يراها حتى الذي قضى حياته كلها في دار السعادة

البلاد والآخر لاستمالة قلوب العباد · انه بمكارم اخلاقه قد ملك قلوب اهل سورية وفلسطين كما انه بسيف بسالتـــه سيملك مصر والنيل الا وان المفتاح الوحيد للقلوب محاسن الاخلاق · الا وان كل ما شهدناه بعين الفخر والسرور من فرط اللطف والعناية في هذه النظـــارة قاعدة مقامه السامي ان هي الا ملامح وضيئة من هاتيك الاخلاق الفاضلة

ان حضرة الرئيس واصف بك واركان الحربية والمديرين المستقلين وسائر مأموري البحرية الكرام ان هم الا صور مصغرة من دولة المشار اليه في حسن السجايا ومكارم الاخلاق · قد اثبتوا ذلك فعلاً بما اظهروه ازاء وفدنا العلمي من اكرام الوفادة مع فرط الرعاية وفرط الرعاية مع اكرام الوفادة · فباسم الوفـد اقدم واجب الشكر لدولة المشار اليه ثم لاولئك الاكارم كافة · وبذا اختم الكلام

* * *

في الاسطول

أُخذت صورة الوفد بالتصوير الشمسي وهو خارج من قصر خاص بنجه وبعد ان اتم ما ارجيء من زيارات النظارة الى ما بعد الظهر وشاهد التعليم العملي البحري في احدى الطرادات علَى صورة بديعة تمثل حرب البحر خطب الشيخ الرئيس خطبة رنانة مزجها

ثم ذهبت اعمالهم وامانيهم ادراج الرياح وتركت في ضمائرهم فراغاً من اليأس مؤلماً • ولكن دولة احمد جمال باشا بتأسيس تلك المدرسة قد ملأ هذا الفراغ املاً وجذلاً

ان الناقد البصير اذا امعن النظر في كل ذلك ثم وقف عَلَى كنه العواطف التي بعثت دولة المشار اليه عَلَى تأسيس هذه الكلية قدّر هذه المأثرة قدرها وعرف ان احمد جمال باشا قد قام بعمل قدسي كبير • ان هذه المدرسة مهد زمن قابل وان التاريخ سيكشف عن عظمة شأن هذا المهد فندع تقدير عظمة السعي في ايجاده للتاريخ كذلك

ايها السادة :

ان دولة احمد جمال باشا الذي وصفناه بانه انسان كامل بعلمه وعمله واخلاصه ان كل ما ذكرنا عن بعض مآثره واصلاحاته في منطقة الجيش الرابع وان الاتيان في خطبة لا تتجاوز بعض الدقائق عَلَى كل ما جاء به هذا الرجل المقدام من آثار السعي والاجتهاد في حول كامل ضرب من الاعجاز تقصر بضاعتي عن بلوغ مداه ولكن فيما المعنا اليه نموذج يغني عن تفصيل ما سواه

هذه نبذة من اعمال المشار اليه • واما اخلاقه فهي اشبه بسيف بسانه كلاهما للفتح والاستيلاء ، بيد ان احدهما لفتح

ايها الحاضرون الكرام :

كذلك من مآثر احمد جمال باشا الجليلة في سورية اتخاذ التدابير المقتضية لتهوين ويلات الازمة الاقتصادية اذ اشتدت وطأتها في مبتدإ الحرب حتى ضيقت الخناق . وانها لمأثرة حرية بالتقديس من كل الوجوه لان الاقتصاد للبلاد بمثابة الروح

ان هذا الحكيم المدرب ، رجل الدولة المقدام لم يكتف بما قام به من الاصلاحات والخدمات العسكرية والسياسية والاقتصادية بل اتى بمآثر علية ايضاً جمعاً بين السيف والقلم والجمع بينهما هي النخبة الفاخرة من مظاهر الحياة

ان القدس الشريف كارض المحشر مجتمع ملل ونحل شتى ، وقد كان معرضاً للاهمال بقدر ما يجب له من العناية والاهتمام . وان لمدرسة صلاح الدين الايوبي هنـاك لشأناً تاريخياً تنفطر له القلوب وتبكي دماً . ولكن دولة احمد جمال باشا قد جفف هذه الدموع وسد ثلمة ذاك الاهمال باحياء هذه المدرسة . وبهذا العمل المبرور قد ازال من التاريخ الاسلامي لطائخ عار كانت الافئـدة تتقلب منها على جمر نار . كثيراً مـا تمنى اهل سورية وفلسطين تأسيس كلية علمية نظير هذه المدرسة التي احياها دولة المشار اليـه

الاسلامية ثم براءة من الاسلام عَلَى حد قوله تعالى : « ومن يتبع غير سبيل المؤمنين . ... » ؟

ايها السادة :

ان ابناء العرب النجباء الذين من افقهم ضاء نور هـذا الدين في مبتداءه لاوفر نزاهة واكبر طهارة من ان يرضوا لانفسهم مثل تلك اللطيخة اللادينية

ان هذين القومين النجيبين الترك والعرب اخوان بنص كتاب الله المجيد « انما المؤمنون اخوة » ولسوف يعيشان اخوين كذلك حتى الابد بالرغم من كل مفسد رذيل وخائن ملعون . ان هذا الاخاء قد عقدته بينهما يد الله ، فهو صميم . وليس في الامكان ان تشوب صفاءه شائبة ما . ان هذه الحقيقة راهنة اماط عن وجهها النقاب كل الاماطة دولة احمد جمال باشا وان من اعظم البراهين عَلَى ذلك زيارة وفدنا هذا لدار الخلافة العلية بقلوب طفاحها الاخلاص قياماً بواجب الشكر لابطال المجاهدين في ساحات القتال عَلَى ضفاف الدردنيل

فليخسأ كل مفسد فاسد وكل خائن زنيم ! وليحي دولة احمد جمال باشا مميط النقاب عن وجوه الحقائق . ثم ليحي الاخوان الحميمان الترك والعرب !

ان هناك كلاً غير جزئه ومن القواعد المنطقية ان الحكم عَلَى الجزئي لا يلزم منه الحكم عَلَى الكلي

يا سبحان الله ! أليس هذان القومان اخوين بنص كتاب الهي يؤمن به كلاهما و يقدسانه تقديساً ؟ ألم تقم البراهين المنطقية والتاريخية معقولةً ومحسوسةً ان حياة كل منهما مناطة بحياة الآخر وليس في استطاعة احدهما ان يعيش منفرداً ؟ فاستناداً الى اي منطق واعتماداً عَلَى اي فلسفة يلقي بنفسه الى التهلكة من يريد الانفكاك منهما عن اخيه و بذلك يحفر قبره بيديه ؟

أيها السادة :

ان قوم العرب النجباء الذين اشتهروا في الآفاق بذكائهم الفطري لاعَلَى منزلة من ان يتدهوروا الى هذا الحضيض الاسفل من فرط البلادة وقلة الادراك

كيف وان اركان الدولة العلية العثمانية واولياء امورها قد اتخذوا شعار سياستهم «الاتحاد الاسلامي» وجهروا بذلك عَلَى رؤوس الاشهاد وامام العالم اجمع من غير تلكوء ثم حولوا الحرب السياسية الى جهاد مقدس ديني تحت لواء الخلافة المقدسة الاسلامية فليت شعري أليس العدول عنهم والحالة هذه يكون خرقاً للجامعة

ومثاراً لغبارها قد اصبحت اليوم وهي تضاهي اوفر الامم تمدناً في فرط الطاعة والخنوع لاوامر الحكومة تفادياً في سبيل الواجب

ان دولة المشـار اليه قد امعن النظر في مخبآت الامور وقلبها ظهراً لبطن حتى سبر الغور وكشف النقاب عن وجه حقيقة ضرب فيها من التوفيق بالقدح المعلى فكانت فوق كل ما ذكرنا لدولته من الاعمال الكبيرة والمآثر الفاخرة

ان بعض الاراذل والخونة داخلاً وخارجاً نصبوا حبائل المكر ودسوا السم في الدسم فاذا بنغمة اشبه بفلتة تطن في الآذان ومعكس اصدائها سورية وفلسطين . ترك وعرب . وكيفما كان قد قيل ذلك ان حقاً وان كذباً

من البديهيات التي لا تقبل الاشتباه ان الحقائق في الاحايين تذهب ضحية سوء التفاهم ولقد كادت تلك النغمة تجد مجالاً في بعض الاروس الصغيرة ومن هنـا يتسرب الخطر الى حقيقة ذات شأن عظيم فتضحي تحت اقدام الاوهام . ليست مسألة الترك والعرب غير وهم ومـا هي في الحقيقة الا امنية لاعداء الاسلام والمسلمين تخيلوها فمثلوها على مسرح الكيد تمثيلا

ان دولة احمد جمال باشا قد ازال الغشاوة ومزق ذاك الستار فاذا الحقيقة بارزة كالشمس في رابعة النهار . لقد ثبت بكل وضوح

ابناء منطقته الجهاد الديني والانخراط في سلك الجندية الجليل

ان اعظم دليل على ذلك كتائب المتطوعين في سورية وفلسطين بالرغم من تلك العادة المشؤمة من سيآت الدور البائد . الا وهي : الاستكراه والنفار من الانخراط في سلك التجنيد

المواصلات متمادية من اعماق ولاية حلب حتى ضفاف القنال بحيث اصبحت الولايات الثلاث — حلب وبيروت وسورية — مع لواءي لبنان والقدس الشريف اشبه بلدة عظيمة تمثلها احياء متفرقة : ففي امكان الرجل اليوم ان يسيح ماشياً من حلب الشهباء حتى ضفاف القنال دون ان يحتاج الى دليل او ان يحس بضرورة ما وحفظاً لدوام هذه المواصلات ما زالت تعبد الطرق وتمد خطوط الحديد . وبعد اسبوع او اثنين تتيسر السياحة من رأس العين التي تبعد عن الموصل ست مراحل حتى بئر السبع على ظهر القطار وجنح البخار

كانت دوائر البلدية مثال العطالة وانموذج التشويه اما اليوم فقد دبت فيها روح جديدة روح العمل والانتباه فترى المدن والحواضر على اهبة ان تدخل في طور من الحياة جديد وتتحلى بعقد نظيم

ان العشائر والقبائل التي لم تكن من قبل الا منبعاً للغوائل

فليحيي قائدنا العظيم الشأن دولة احمد جمال باشا الحقيق بان يدعى الانسان الكامل والذي كان بذلك مدار فخر الامة الاسلامية جمعاء

تشرفت سورية بهذا البطل العظيم فكأنما هي سفينة ظفرت بملاحها، وكأنما ابناؤها قوم اخذتهم هزة الطرب وشعروا بحياة جديدة عندما ذاقوا لذة السلامة في الساحل

اجل منذ تشرفت بقدومه ربوع سورية وفلسطين ضاء في سمائهما نور لم تعهده وتجلت هنالك روح اخرى

دبت بفضله روح الجد والعمل في الفيلق حتى اصبح الفرق بين حاضره وغابره كالفرق بين مدرعتنا «ياوز» العظيمة اليوم وبين السفن الشراعية التي كانت تسير تحت رحمة الرياح في العصور الخاليـة

ففي القواد اجتهاد واستقامة، وفي الافراد نشاط وسرور، ثم في حياة الفيلق تجليات أخرى اشبه بدم الشباب يغلي في العروق

ثم ما زال هذا الغليان وهاتيك التجليـات تنجلي شيئاً فشيئاً حتى انبعثت في الجيش والاهلين روح اخرى: ففي الجيش شوق المسير الى ساحات القتال . وفي الاهلين شوق الدخول في الجندية للمقصد نفسه . ان المشار اليه الى هذه الدرجة العالية قد حبب الى

—١٠٤—

اشار اليها القرآن ، قال تعالى : وان ليس للانسان الا ما سعى

الحياة التي تجدر بالانسان من حيث انه انسان لا تعدو ثلاثة امور : العلم والعمل والاخلاص ، اعني حسن النية

فبالعلم يمتاز الانسان عن الحيوان ، وبالعمل يفخر عَلَى الاقران، ثم الاخلاص رأس المال للنجاح في الاعمال

ان الانسان الكامل من تزينت سماء حياته بمثل هذه الكواكب الثلاثة . الا وان دولة احمد جمال باشا ناظر البحرية والقائد العظيم الشأن للجيش الرابع الذي انا منسوب اليه ذاك البطل الذي اريد ان ابين لكم قسماً من مآثره الجليلة في سورية عَلَى سبيل الافتخار والتقدير . انه لمن اولئك الكملة الاولين من بني الانسان الذين تزينت سماء حياتهم بهاتيك الكواكب :

العلم والعمل والاخلاص !

العمل طائر جناحاه الاخلاص والعلم : فكما ان الطائر لا يستطيع ان يطير من غير جناح كذلك العمل الذي لا يقارنه علم واخلاص لا يمكن ان يصحبه التوفيق في عقباه

الا وان التوفيقات التي كللت طرف الامة بجيل الفخر من اعمال دولة احمد جمال باشا لهي ادلة ساطعة على ان اعماله كانت مقارنةً لذينك المؤثرين : العلم والاخلاص

عامل فليحيى جمال باشا فليحيى انور باشا فليحيى مولانا الخليفة الاعظم وليحيى جميع رجاله الصادقين

* * *

ابيات حسين افندي الحبال

في نظارة البحرية

لجمال الدين والدنيا معاً همة تعنو لها الاعداء سجد
اشبه الشمس ضياء فبدا من سناه بالمعالي الف فرقد
هـذه آثاره ناطقة عن علاه وله التاريخ يشهد
فليدم بالسعد والعز مؤبد وليدم بالنصر والفتح مؤيد
في حمى سلطاننا السامي الذرى صاحب الشوكة الغازي محمد

* * *

تعريب خطاب حبيب افندي العبيدي

في مأدبة نظارة البحرية الجليلة

ايها الحاضرون الكرام

ان مناط التفاوت في الماهيات مـا ينطبع في مرايا الاعمال من الآثار التي تترتب عليها . تلك حقيقة غنية عن البيان وقد

ان العناية المجسمة التي قرت عيوننا بمرآها في هذه النظارة الآن قد ذكرتنا بارقى النظارات في اوربا بنظامها ونظافتها وحسن تأدية القائمين بها للواجب ففرحت بذلك انفسنا وقلنا كل ذلك بطالع ناظرها السعيد وعنايته في كل شأن من شؤون الامة عهد اليه النظر فيه فنحن لا ننفك نقرأ الأخلاص والوطنية في كل عمل قام ويقوم به هذا النابغة العظيم والاداري السياسي الحكيم لخير الدولة والوطن المحبوب

اعظم ما ثلجت له الصدور واطمأنت به النفوس هذه المرة في زيارة وفدنا دار الخلافة الارتقاء الباهر الذي بلغته بحريتنا بانظار جمالها وبريتنا بعناية انورها وامة ينبغ فيها مثل انور وجمال ورفقائهما في ادارة شؤون الدولة وتدبير سياستها الداخلية والخارجية لا بد ان يعاد اليها مجدها السالف اضعافاً مضاعفة و تتغلب على الصعاب الواقفة في سبيل ارتقائها مهما جلت

انا واخواني معجبون بما رأينا من نشاط نابغة الدولة الذي ورث من صفات صلاح الدين وحمية بربروس خير الدين وقد زاد عجبنا هنا ان شهدنا كل من تعلقوا بنظارته من ارقى موظفيها الى ادنى افرادها على مثاله من الحياة والنشاط الفائق ولا عجب في ذلك فهو من المجددين في الاجتماع والسياسة والادارة وان الله لا يضيع عمل

خطاب صاحب المقتبس

في نظارة البحرية

يا سعادة وكيل الناظر ويا كبار ضباط البحرية

انا بالنيابة عن الصحافة السورية اقدم لكم الآن واجب الشكر على ما لقيه وفدنا السوري الفلسطيني من ضروب الاكرام والاحترام في نظارتكم واتمنى لو كان شخص دولة الناظر احمد جمال باشا في رأس هذا المجلس لنبثه شفاهاً ما تأثرت به نفوسنا من عوامل السرور بالانتظام الذي شهدناه في كل فرع من فروع نظارتكم الجليلة وما يتبعها من الترسانة والمدارس والمستشفيات والعاديات والمتاحف وجميع ما وفقت البحرية العثمانية الى ايجاده من ضروب القوة لتدافع عن بحارنا وسواحلنا

بيننا الآن وبين شخص الناظر الكريم زهاء الفين من الكيلومترات ولكن روحه الشريفة تجلت علينا في هذا المكان واياديه البيضاء التي عمت بلاد الشام اليوم قد رأينا لها الاثر الباهر في نظارته امس ولو لم نر هذا النظام البديع في اعمال النظارة عياناً لم نكد نصدق بأن بحريتنا بلغت هذا المبلغ من الرقي في برهة وجيزة بعد ان كنا نسمع بأسمها في الدور البائد ولا نرى لها اثراً يذكر

امراء بني عثمان فاصبح الناس في سورية بمساعيه الجليلة يرون انفسهم عَلَى باب عصر جديد يبصرون منه في وقت واحد سعادتي الدنيا والآخرة

فاذا سمعتم رجال الوفد السوري يمدحون احمد جمال باشا ويطرون اعماله ويثنون عَلَى اخلاقه وعاداته ويقدسون مباديه فليس ذلك لانه الرئيس المطلق عليهم والحاكم المفوض في ادارة شؤونهم ولا لانه ينتمي الى حزب هم اليه منتمون و باهدابه متعلقون كلا فهم في نفوسهم ابعد الناس عن التملق والمداهنة وفي اميالهم ابعدهم عن الفرق السياسية ومنازعها وليس ذلك الا لانهم وجدوا فيه الرجل الفعال الذي يطلبونه منذ الزمن الاطول فلا يجدون اليه سبيلاً حتى صاروا يعدونه من الاشخاص الخيالية التي يصورها الوهم و ينفيها الحس والعقل لذلك هم يقدسونه من اعماق قلوبهم و يقدسون كل من كان عَلَى شاكلته من رجال العمل المخلصين . ثم ختم الكلام بالدعاء

* * *

من عزها وشرفها اليها وكان يتحين الفرصة ويرتقب المكنة للقيام بمشروع ديني جليل يكون عوناً على بث العلوم الاسلامية ونشر محاسن الديانة المحمدية بين من يدين بها ومن لا يدين فلما وصل الى القدس ورأى المدرسة الصلاحية وهي المدرسة التي اسسها السلطان العادل صلاح الدين يوسف بن ايوب على اذرع من المسجد الاقصى لتعليم العلوم الدينية الاسلامية ووهبتها حكومة الدور البائد الى الفرنسيس فجعلوها كنيسة ومدرسة لتعليم الديانة المسيحية وافساد عقائد المسلمين بمن ينشأ منها رأى ان الفرصة قد حانت لابراز ما عزم عليه الى حيز الوجود فنزعها من يد الفرنسيس واعادها الى احسن مما كانت عليه في زمن موسسها واقام في افتتاحها حفلة جمعت من علماء القطر السوري وادبائه ووجهائه عدداً جماً وكان ذلك يوماً مشهوداً وها هي اليوم وهي في السنة الثانية من سني حياتها تجمع ثلاثمائة طالب من طلبة العلوم الدينية يلبسون الملابس المخصوصة برجال الدين ويذكرون الناس بسالف عز الاسلام ومجده فيحيون فيهم ميت الآمال وقد رأى حفظه الله ان تقريب العلماء وادناء مجالسهم مما يزيد في شرف الدين في نظر العامة ويرفع مكانته في قلوبهم فكان مجلسه في اغلب الاحيان لا يخلو عن رجل منهم تركن اليه النفوس وتطمئن اليه القلوب حتى احيا سنة صالحي

سورية قائداً لجيشها ومنظماً لاحوالها فتح من الطرق وذلل من السبل في وقت قصير ما لا يقدر عليه غيره في الدهر الطويل والزمن الكثير حتى سهلت المراحل عَلَى الراحل وتيسرت المواصلات بين الولايات وانتظمت حركة التجارات في كل الجهات ولم يعتمد أمدّ الله في حياته في اعماله العظيمة عَلَى قرارات النافعة ولا عَلَى آراء مهندسيها وانما فعل كل ما فعل بواسطة بعض صغار الضباط الذين نفث فيهم من روح نشاطه ما حبب اليهم العمل والاخلاص في الخدمة وكرّه اليهم الكسل والتواني عن القيام بالواجب هذا غير ما مدّه من مئات الاميال من الخطوط الحديدية فوق ذروات الجبال الشامخة وفي بطون الاودية المنخفضة وعَلَى وجوه الرمال المنهارة وذلك آخر ما ينتهي اليه جهد المجتهدين العاملين

ولم تنسه كل هذه الاعمال مع ما ينضم اليها من النظر في مخابرات الحكومة المركزية والجواب عنها وقراءة كتب عمال الجهات من ملكيين وعسكريين واصدار الاوامر بما يناسب المصلحة فيها ومقابلة امراء العسكرية ورؤساء الملكية وقناصل الدول ووفود الجهات والنظر في كل ما يرفع اليه من جليل وحقير حتى شكاوى صغار الفلاحين وضعفاء المحترفين النظر الى الحالة العلمية الدينية وما آلت اليه من الاضمحلال واعمال الفكر في احيائها واعادة ما فقدته

وعداً لا ينطوي القلب عَلَى الوفاء به واذا سألوهم انشاء طرق بين الولايات و بين كل ولاية ومراكز الاقضية فيها لتسهيل المواصلات وتأمين الحركة التجارية حتى لا تبقى حاصلات كل جهة محصورة فيها معرضة للتلف يحرم اهلوها من الانتفاع باثمانها واقرب الناس اليهم من الانتفاع باعيانها مع شدة الحاجة اليها كان عمل العامل من اولئك الولاة تحويل طلبهم الى نظارة النافعة وربما مرت السنون والنظارة تشتغل بدرس تلك المسألة والتعمق في التدقيق فيها ثم لا يكون من ذلك المشروع من اثر في الوجود غير رسمه عَلَى صفحات الاوراق وتسويد الصحائف البيض به وحالة الولايات السورية اليوم عَلَى كثرة ما مرّ عَلَى تأسيس النافعة من السنين شاهد عدل على ذلك وكل ما جمع من جيوب فقراء الاهلين لفتح المعابر وتعبيد الطرق تسرب بفضل اهمال اولئك الولاة الى جيوب بعض مأموري النافعة ولم تستفد منه التجارة ولا الزراعة شيئاً والحاصل ان الولاة في ذلك الحين كانوا يفترشون الاوامر و يلتحفون بالقرارات و يتوسدون الارادات و ينامون نوماً هادئاً لا يزعجهم فيه حلم ولا تقلقهم فيه رؤيا فاذا ازعجهم مزعج قاموا يتخبطون بين تلك الاوراق الكثيرة لا يدرون ماذا يفعلون ولا الى اي شيء يتقدمون . وكانت كل صلة بينهم و بين الرعية مقطوعة فلما حضر احمد جمال باشا الى

«٧»

وكتبوا عن احوالهم في الجرائد العمومية او الى الدوائر الرسمية ان الولاة ومن يدانيهم في نفوذ الكلمة وسعة الارادة وقوة التصرف كانوا يحضرون الى الولايات السورية محاطين بصنوف من الخدم والحشم والاتباع والموالي والكتاب والمعاونين وكان الوصول الى الوالي او من هو في مرتبته قبل قطع تلك المراحل واجتياز تلك الصفوف بضروب من التضرع والاسترحام واحتمال ما ليس يحتمل من ضروب المحال التي لا تخطر عَلَى بال وربما قضى الوالي مدته المحتومة وقد تبلغ السنين وخرج من دائرة ولايته وهو لا يعرف من اهالي الولاية غير اعضاء الادارة الذين تجمعه واياهم الضرورة القانونية ولولاها ما رأى لهم وجهاً ولا سمع لهم صوتاً كما انه لا يعرف من الرقعة التي قضى فيها تلك السنوات غير الطريق الذي يصل بيته بدائرة الحكومة

كثيراً ما طلبوا الى ولاتهم اصلاح المدارس الدينية وانشاء كلية دينية تغني اهالي الولايات السورية عن تجشم السفر الى مصر في طلب العلم واحتمال ألم الغربة في تحصيله وتعلمهم من امور دينهم ما لا بد لهم منه في المحافظة عَلَى دنياهم حتى لا ترتفع بشاشة الايمان من القلوب فتنحل الرابطة الاسلامية وينقلب الوئام بين المسلمين الى انشقاق والاتفاق الى اختلاف فكان احسنهم من يسمعهم

بيـانه وتبيانه بحيث استرعى الاسماع وملك القلوب . ثم خطب واصف بك رئيس اركان الحرب البحرية خطاباً جميلاً اجاب الخطباء احسن اجابة

* * *

خطاب رئيس الوفد

الشيخ اسعد الشقيري

ربما ظن بعض الحاضرين ممن لا علم له باخلاق اعضاء الوفد ولا وقوف عنده عَلَى حقائق احوالهم انهم من المداهنين المتملقين الذين يجازفون في مديح الامراء واطراء العظماء تزلفاً لهم وطلباً للحظوة عندهم وذلك لكثرة ما سمع منهم من الثناء عَلَى القائد العظيم احمد جمال باشا واطرائه . والحقيقة عَلَى خلاف ذلك فان اعضاء الوفد الذين ترونهم امامكم ابعد الناس عن مخالطة الحكام والاختلاف اليهم واقربهم الى الاعتدال والصدق واكثرهم اخلاصاً واصفاهم سريرة

نعم انه تولى القطر السوري العظيم من لا يقل عن احمد جمال باشا اقتداراً وسياسةً ودهاء وتجربة كمدحت باشا واضرابه ولم يسمع من احد من السوريين من الثناء عليه عشر معشار ما سمع منه من الثناء عَلَى دولة القائد الكبير احمد جمال باشا والسر في ذلك وهو الحقيقة التي خفيت على انظار اكثر الذين دققوا اخلاق السوريين

العالية ان ينهج في تدريب الجيش ثلاث خطط ، المفاداة ، تربية الارادة ، اثارة التعصب

وهو يرى ان ينزع الضابط الى تربية الجندي على هذا الطراز وان يلبث الى جنبه اكثر من نصف النهار يسرد له الواجبات التي يحتم عليه القيام بها سرداً يجعله مرتعداً كأنه اقترب من آتون ملتهب ضراماً

٤ — انشاء دور العلم

ومع ان هذه الاعمال التي قام بها دولة الباشا المشار اليه عظيمة وجليلة يعجز عن القيام باقل منها افراد وجماعات — فانها لم تمنعه عن الاهتمام بمصلحة البلاد العلمية . فقد رأى ايده الله ان القطر السوري يحتاج الى دور العلم والمعارف . فاصدر امره الكريم بلزوم الاكثار من المدارس الرقية والابتدائية وكانت اعظم مدرسة اسسها المدرسة الصلاحية التي كان لها شأن واي شأن في رقي هذا الوطن السوري وقد ذكر السوريون هذه النعمة لدولة القائد المشار اليه بكل شفة ولسان وفي كل حين وزمان اه

* * *

ثم خطب اسعد افندي الشقيري خطاباً بالتركية جمع فاوعى من اعمال ناظر البحرية جمال باشا واطرب واغرب على عادته في

ولا نهب ، ولا سلب ، بل اصبح الانسان يسير في اوعر المسالك ، واوحش الارض ، كأنه يسير بين شوارع المدن الراقية ومنعطفاتها

ولا نذكر ان دولة الباشا المشار اليه يترك دقيقة واحدة تمر من وقته الثمين دون ان يفكر فيها بما يعود علَى البلاد بالخير والفلاح فتراه دائماً يبعث بالاوامر تترى الى الحكام والولاة يطلب اليهم التذرع بكل وسيلة وراء عمران البلاد ورقي احوالها المادية والمعنوية والسعي في اصلاحها ونظافتها وهندستها على مثل ما تجري عليه البلاد الناهضة الراقية

٣ — الادارة العسكرية

وفي الوقت الذي كان احمد جمال باشا يقوم بجميع تلك الاعمال السياسية والعمرانية كنت تجده يسعى السعي الحثيث في تنظيم الادارة العسكرية حتى اصبح الجيش الرابع الذي عهدت اليه قيادته مثالاً في الانتظام والهندام ، وقد بذل جهده في ايصال الجندي العثماني الى الدرجة التي يتطلبها المجد العثماني الاسلامي ، وهو يرغب في ان يكون الجيش باسره يشعر بشعور واحد

ان الشعور الواحد الحساس الذي يود احمد جمال باشا ان يبثه في نفس الجندي العثماني هو شعور الدين اي ان يحترم الجندي دينه ليستطيع الزحف بجانب علم بلاده وهو يرتئي للبلوغ الى هذه الغاية

بعدلهم وانصافهم وقبضوا عَلَى اعنة الزعامة والرئاسة بصدقهم واخلاصهم ولينهم وتواضعهم

٢ = الاعمال العمرانية

يعجز اليراع عن وصف ما قام به دولة احمد جمال باشا من الاعمال العمرانية في القطر السوري ،

رأى بعين حكمته ان البلاد السورية مفقودة الطرق ، مختلة الامن قليلة الوسائل النقلية فاصدر امره الكريم بلزوم العمل لما فيه الرقي والعمران ، فلم نلبث ان رأينا في سورية :

١ — خطوطاً حديدية مدت بين المدن والقرى والدساكر فقرب البعيد وتواصل السكان ، وتبادلت التجارة ووفرت الثروة

٢ — طرقاً ممهدة سهلت للرائح والغادي ، امر الذهاب والاياب براحة واطمئنان ، واصبحت السبل التي كان يصعب عَلَى الانسان اجتيازها بالاقدام تمرّ بها السيارات والعربات ، وتسير بها جميع الوسائل النقلية

٣ — طرقاً جديدة انشئت بين البلاد القريبة بعضها من بعض

٤ — امناً وراحة عامة ضاربة اطنابهما في عرض البلاد وطولها ؛ فلا جلبة وضوضاء ، ولا ازعاج مارة ، ولا قطاع طرق ،

همته الآمال في انهاض القطر السوري من وهدة الشقاء الى ذروة الفلاح والعلاء

كان احمد جمال باشا حكيماً فطناً ادرك مـا يتطلبه القطر السوري فعمل عَلَى تحقيقه بعزمه المتين وارادته القوية ، وطفق يهيىء معدات النجاح بحكمته ودربته فبدأ بجمع القلوب عَلَى نقطة واحدة ،وهي نقطة حب الدولة والوطن ، واعقبها بالعمل عَلَى الاتحاد بين هذه الشعوب المتفرقة ، فاخذ زرعه يزهر ولم يلبث ان جناه ثماراً شهية

سار دولة القـائد المشار اليه في ادارة هذه البلاد عَلَى خطة نبغاء القواد والعمال فقام في ابان الامر حفلات عدة جمع في كل منهـا طبقة خاصة من طبقات هذه الامة ، فآنسها وفاوضها في الاعمال التي يرغب في اجرائها خدمة لهذا الوطن وكان في كل حفلة يظهر مـا انطوت عليه نفسه الكبيرة من الحزم والعزم والبشاشة والانس فيخرج المدعوون من رحابه الفسيحة وقد امتلأت صدورهم املاً وعملاً وافعمت افئدتهم سروراً وجذلاً وكان اذا غشي حاضرة من الحواضر يخصص يوماً واحداً من كل اسبوع ليراجعه اصحاب المصـالح بأنفسهم مباشرة دون وساطة وسيط ، او مداخلة دخيل ، فماثل بعمله هذا اعمال اسلافه العظام الذين ملكوا البلاد

١ — امتلاك القلوب

٢ — الاعمال العمرانية

٣ — الادارة العسكرية

٤ — انشاء دور العلم

١ — امتلاك القلوب

لا شيء ادعى الى امتلاك القلوب من الاحسان في المعاملة والعدل في الحكم ، والسياسة في الادارة ، والحكمة في السياسة ، والبشاشة في المحيا — فانها خلال طيبة ما توفرت في انسان الا علا وساد ، وما انطوت عليها نفس امرئ الا كان خليقاً بالرئاسة والزعامة ، جديراً بالسيادة والامامة

ولا نتخيل فرداً واحداً يخالفنا في كون هذه المزايا العالية متوفرة في شخص احمد جمال باشا فانه ما كاد يستلم زمام القيادة والحكم في القطر السوري حتى تجلت الحنكة والدراية ، والحزم والعزم ، في كل عمل قام به جزئياً كان او كلياً

اظهر احمد جمال باشا في ربوع سورية كل ما اوتيه من ضروب الذكاء والعلم وصنوف السياسة والكياسة ، فاصلح ما كان قد فسد من العمل او جمع ما كان قد تفرق من الشمل فالتفت حوله القلوب واشرأبت نحوه الاعناق واتجهت اليه الانظار ، وتعلقت على

والجليل من قوتنا البحرية فشاهدوا النظام عَلَى ابدع ما يكون في كل فرع من الفروع بحيث لم يكونوا يؤملون ان يروا احسن من ذلك لاسيما والبحرية العثمانية كانت الى عهد قريب اسماً بلا مسمى ولفظاً بدون معنى

وعند الظهر تناول الوفد طعام الغداء عَلَى مائدة النظارة في قصر « خاص بغجه » بحضور سوشون باشا واركان البحرية والمطبوعات خطب السيد ابو الخير عابدين وعطا افندي العجلاني وعبد المحسن افندي الاسطواني ومحمد افندي مراد وعبد الرحمن افندي عزيز وطاهر افندي ابو السعود ومحمد افندي الحلبي وحسين افندي الحبال والشيخ سليم اليعقوبي وتوفيق افندي الاتاسي وحبيب افندي العبيدي والشيخ عبد القادر الخطيب وتاج الدين افندي بدر الدين والشيخ عبد الكريم عويضة والشيخ محمد بدر الدين النعساني ومحمد افندي كرد علي ومنهم من نظم ابياتاً ومنهم من خطب نثراً وبعضهم بالتركية واكثرهم احبوا ان يرتجلوا فلم يتيسر نقل كلامهم لكن المعنى متقارب في هذا الموضوع يدور عَلَى الاعمال الخطيرة التي قام بها احمد جمال باشا في سورية وفلسطين

ويمكننا ان نجمل كلامهم عن اعمال دولة الباشا المشار اليه بما يأتي: (١)

---

(١) بقلم صاحب البلاغ

واما لانها اعتنت بتربيتهم وتثقيفهم والباسهم اكثر من اعتناء آبائهم وامهاتهم فحيا الله هذه الحكومة وحيا الله القائمين بهذه المدارس المفيـدة

وقد اجرى التلامذة والتلميذات كثيراً من ضروب التمرين والتعليم امام الوفد ، وقاموا بما يسر الفؤاد ، فتبرع لهم الوفد بثلاثين ليرة عثمانية اعانة للمدرسة والقائمين بها وخطب مفتي عينتاب خطاباً ممتعاً في اللغة التركية كان له التأثير الكبير في نفوس الحاضرين ، ثم خرج الوفد مشيعـاً بالاعظام والتبجيل عائداً عَلَى اليختين الى مقر نزوله في استانبول

في نظارة البحرية

لم ترض نظارة البحرية الا ان يخصها الوفد بيوم كامل لزيارة معاهدها وآثارهـا خصوصاً وناظرها حضرة احمد جمال باشا قائد الجيش الرابع هو ابو عذرة هذا الوفد المفيد انتدابه بهذه الصورة نافع من كل وجه للامة والدولة · ففي صباح ذاك اليوم قصد الوفد الى تلك النظارة فتلقاه رجالها بوجوه باسمة وصدور رحبة ودفعوا الى اعضائه خطة مرسومة مطبوعة لصرف ذاك النهار وهي خطة طبقت كل التطبيق بالحرف والدقيقة فزار الوفد جميع متفرعات النظارة ومعاملها ومستودعاتها ومدارس البحرية ومستشفاها واطلعوه عَلَى الدقيق

الاسلام الحاج اوليا افندي مستشار المشيخة الاسلامية ، وحيدر افندي امين الفتوى ومنير بك مستشار الاوقاف ، وكثير من اركان المشيخة والاوقاف

في مجلس الامة

وبعد الانتهاء من الطعام شيع الوفد رجال المشيخة والاوقاف وطلاب المدرسة وركب العربات قاصداً مجلس الامة حيث يجلس قليلا لاستماع مداولات النواب ، وبعد ان اتم ذلك زار رئاسة المجلس وكان موجوداً حضرة الامير علي باشا الجزائري نائب الرئيس فاكرمت وفادته

ثم ذهب لزيارة مجلس الاعيان فاستقبله وكيل الرئيس عبد الرحمن شرف بك ، وبعض الاعيـان

في دار الايتام

وبعد قليل غادرنا مجلس الاعيان راكبين في اليختين الخاصين قاصدين(قاضي كوي) لزيارة دار الايتـام فوصلها واستقبله معلمو المدارس ومعلماتها وطالباتها بالاعزاز والاكرام

وقد تفقدنا الطالبين والطالبات فرأينا الاعتناء مجسماو الترتيب باهراً ، والتعليم عظيما ، والتلامذة مسرورين فرحين بالرغم عن كونهم يتامى لا آباء لهم ولا امهات ولكنهم يعدون الحكومة اباً

هنا بالاثمان الفاحشة ولكن المسمار الذي نصنعه نحن احلى عَلَى قلبنا من كل المصنوعات الغربية مهما كان مصدرها و بلغ من اقدارها. اننا نرتاح لان يعمل ابناؤنا وحكومتنا لا ان ننتظر من يعمل لنا فالحمد لله الذي هدانا لهذا وعلمنا بانه : ماحك جسمك مثل ظفرك اه

* * *

في مدرسة المتخصصين

مدرسة المتخصصين مدرسة جديدة للقضاة وطلاب الشرع الشريف وفد الوفد لزيارتها قبيل الظهر فاستقبل بالاكرام والاعظام واخذ اركان المدرسة يتدرجون به في بحابح المدرسة ومنعطفاتها ويتجولون معه في غرف التعليم وامكنة الدرس حتى اذا ازف وقت الظهر دعي الوفد الى تناول طعام الغداء على المائدة التي اعدها له سماحة شيخ الاسلام في هذه المدرسة فاكل هنيئاً مريئاً وقد تبودلت الخطب والقصائد بين رجال وفدنا ورجال المدرسة فخطب اثنان من الطلبة المتعممين احدهما بالعربية والآخر بالتركية كما تكلم الرئيس وطاهر افندي ابو السعود والشيخ سليم اليعقوبي ورفعت افندي تفاحة والشيخ علي الريماوي ومحمد افندي الحلبي وعارف افندي وكانت ساعة جذل وحبور تمثلت فيها الرابطة الاسلامية والوحدة الدينية اجلى تمثيل ، وكان حاضراً في هذه الضيافة باسم سماحة شيخ

صدرها وما تحويه من بدائع تأخذ بمجامع القلوب ولكن الجوهر في كل ما رأيناه هو بلا جدال استكمالنا اسباب الدفاع البري والبحري

ان الحكومة صممت ان تنشيء بعد الحرب معملاً مهماً لصنع السلاح والذخائر اكبر من معمل زيتون بروني بثلاث مرات تقيمه في اطه بازار وتنشيء مثله في سورية وآخر في العراق ومتى تم لنا ذلك لا نحتاج مصانع اوربا الا في الكماليات ونكون قد اخذنا بحظ اوفر من الحاجيات

ان العيب الذي تنبغي معالجته لازالته هو ان نرفع من الاذهان قول (لا نقدر) و (مستحيل) فان هذا العيب بل هذا المرض اخرنا كثيراً حتى كدنا نعد والسائمة سواء · كانوا يقولون بالامس لا نستطيع ان نصنع المترااليوز وها قد اخذنا نصنعه كما يصنع في معامل الغرب · وكانوا يقولون ان معادننا قليلة ولكن تبين بالبحث ان في سواحل مرمرة معادن الحديد والنحاس والرصاص والصفيح والانتيموان والكروم · وهذا جماع ما يلزم لمعاملنا ومصانعنا وبقي اشياء طفيفة يمكن تداركها من بعض انحاء اخرى من السلطنة

رأينا في دار الخلافة قصوراً شاهقة ذات اثاث ورياش من انخر ما صنع الصانعون وعاديات ومتاحف فيها الاعلاق والنفائس واكثر ما رأيناه هو من عمل الاجنبي صنع في معامله وجيء به الى

الا قليلاً

الوف من العملة تعمل النهار كله ومنها ما يعمل في الليل ايضاً تخرج لنا باحدث الآلات كل ما نحتاجه للدفاع عن ارضنا وديارنا كل ذلك كان طي الكتمان بحيث تورط العدو فاقدم عَلَى ضرب جناق قلعة وهو يظن ان ذخائرنا واسلحتنا ومدافعنا تنضب في ايام قليلة فخاب ظنه وقد رأى ان معين قوتنا لم ينضب بعد اشهر وان ينضب ولو دامت الحرب سنين

الوف من العملة في معامل الطوبخانة والبارودخانة وز يتون برونى وقره مرسل وجبوقلي و بكقوز وفي معامل احواض البحرية ومعامل الترميمات ودار النجارة والحدادة ومعمل الكهرباء ومعمل صب القذائف والمدمرات وغيرها تأتي كل يوم بما لم نكن نحلم بان العثماني يعمل مثله وقد اعتاد من قبل الاتكال على غيره حتى في طعامه وشرابه ولو كان انتبه الى ضم اطرافه والانتفاع بقواه كلها منذ ثلاثين سنة علَى هذا النحو لكنا اليوم في كل شؤوننا الحيوية نماثل الالمان حلفاءنا ولكننا مع هذا فاننا في هذه المدة القصيرة اتينا بما لم يأتِ به غيرنا الا في عشرات من السنين فهل بعد هذا توفيق ؟

رأينا في هذه المرة مشاهد كثيرة في دار السلطنة وفتحت لنا

دار الضرب العامرة من المديرين والمعاونين ورؤساء العملة زهاء ١٢٠ عاملاً اهـ

هذه بعض احصائيات ساعد الوقت عَلَى التقاطها من الافواه اثناء زيارة الوفد ولعل فيها ما ترتاح له النفوس و يخلد في سجل التاريخ ليرى الاولاد والاحفاد كم كان مبلغ الآباء والاجداد من المعالي والامجاد والحرص عَلَى سعادة البلاد والعباد • وهناك امور كثيرة يعد افشاؤها من الاسرار الحربية لا يتسع لها كتاب وانما اجتزأنا بما يمكن الاشارة اليه واللبيب تكفيه الاشارة

اجمل المشاهد (١)

اجمل ما وقعت عليه العين في دار الخلافة هذه الآونة معامل الاسلحة والذخائر ومصانع الاسطول • زرنا الطوبخانة وزيتونبروني ومعامل البحرية فتمثلت لنا عظمة الدولة الحقيقية واطمأنت نفوسنا عَلَى مستقبلها • ابتهجنا ابتهاجاً يتعاصى عَلَى الورق تسطيره لاننا رأينا فوق ما املنا • رأينا دولتنا دخلت في طور الجد حقيقة ومعامل اسلحتها ومدافعها و بارودها وسفنها وقذائفها وقنابلها وكل ما وصل اليه العلم الحربي والبحري قد اصبح عَلَى اتمه كما هو عند ارقى الدول

(١) من فصل لصاحب المقتبس

غرف التحليل والتركيب بحيث تكون العيارات الذهبية والفضية طبق التعديل المطلوب ٠ ثم تذويب الذهب في الافران وفي القوالب الخاصة المركبة من دقيق العظام و بعد الذوبان يصب في قوالب حديدية فتخرج سبائك بطول نصف ذراع وعرض ٥ سنتيمترات ثم ترسل الى ماكنة تمدها زهاء ثلاثة امتار فالى اخرى تصقلها وتمدها زهاء خمسة امتار حتى تصبح بسماكة الليرة وتسلم هذه السبائك بعد ذلك الى ماكنة تقطعها ليرات بدون نقش فتقطع كل سبيكة ما يعدل ٥٠٠ ليرة ٠ ثم توضع هذه الليرات في محل خاص فتسير على الموازين المعدة لها فالموزونة تسقط في محل والناقصة في محل والزائدة في محل آخر ٠ ثم يؤتى بالموزونة تماماً فتوضع في آلة النقش فتنقش ليرة عثمانية وتسقط في محل خاص وهكذا في كل ١٥ دقيقة تنقش كل ماكنة ٥٠٠ ليرة عثمانية وهكذا الحال في النصف والربع ليرة ومثلها باقي النقود الفضية كالريال المجيدي والنصف والربع والعملة البيضاء (النيكل) كالقرش والنصف والربع ٠ ولكل صنف من العملة ماكنة خاصة ٠ وعامة هذه الادوات تدار بالقوة الكهربائية بغاية من السرعة

تصنع دار الضرب وتذوب كل يوم ٦٠٠ اقة من الذهب وقد صنعت في هذه السنة ثلاثة ملايين من الليرات ٠ و يوجد في

ومعمل هركه من مؤسسات ساكن الجنان السلطان عبد المجيد خان وكان يزاد في نطاق توسيعها وانتظام ادارتها في كل دور من الادوار حتى اصبحت تضاهي المصانع العظيمة . وهذا المصنع مشهور بعمل السجاد الفاخر عَلَى اختلاف انواعه فشاهدنا في غرف السجاد الموجود فيها مئة وعشرون نولاً للصوف والحرير يشتغل عليها العاملات بكل جد ونشاط وهناك مكنات خشبية اصنع الشريط الحريري المختص بانواع الاوسمة التي تحسن بها الدولة العلية . وماكنات لصنع الاقمشة الحريرية الفاخرة من جميع اصنافها وهذه الاقمشة عَلَى غاية من الدقة بل تضاهي اقمشة اوربا وتفوقها حسناً ورونقاً . ومصانع لعمل قمصان الفانلا والجوارب والزنانير ، ودائرة خاصة لاجل صباغ الاصواف والحرير من كل انواعه ومعمل الطربوش بكل اصنافه . وقد حاز هذا المعمل ٩ مداليات من معارض عديدة في اوربا تقديراً لما فاق به غيره من الابداع في العمل والاتقان في الاشغال

أسست دار الضرب العامرة في زمن ساكن الجنان السلطان احمد الثالث واضيف عليها دوائر عديدة في زمن ساكن الجنان السلطان عبد المجيد خان واخذت بالتنسيق حتى اصبحت عَلَى ما هي عليه الآن من السرعة والانتظام . فاول ما شاهد الوفد فيها

«٦»

الاتوموبيل في نفس هذا المعهد الذي يحوي ٥٦٠ ماكنة تدار بالقوى الكهربائية — ومن العملة عَلَى ١٢٠٠ عامل من افراد الجند و ٦٠٠ امرأة تشتغل في المعمل ، كما ان هذا المعمل يشغل مئات من حريم الفقراء في بيوتهم

اما معمل الاجواخ في ازميت فهو من مؤسسات ساكن الجنان السلطان عبد المجيد خان اهمل زمناً طويلا ثم اعيد فتحه في عهد مولانا السلطان الغازي محمد رشاد خان ، وجعل من اعظم المؤسسات الصناعية وفيه خمسة احواض حديدية عَلَى احدث طراز لاجل غسل الصوف ثم ماكنات التجفيف والتنظيف من الاوساخ والتراب ثم يندف الصوف ويعمل خيوطاً فيحاك اقمشة فاخرة ثم يرسل الى ماكنات تنظيف الاقمشة من الزوائد — وغسلها وتنظيفها من الزيوت وغير ذلك ثم تجفف وتجمع فترسل الى ماكنة مخصوصة لازالة الغبار من المنسوج ثم الى الطي والكبس فيخرج حينئذ جوخاً لطيفاً

ويوجد فيه ماكنات للصباغ من جميع الالوان ، واداة خاصة لاجل مزج الصوف الابيض بالاسود ليكون بهيئة واحدة وماكنات حديثة لتصليح الادوات الحديدية والخشبية اذا احتاج المعمل لتصليحها . وفيه من العملة ٥٠٠ عامل من افراد الجند

والضبط و باسرع ما يمكن من الزمن بتحول الى جزمات واحذية حسب اللزوم . هذا الى دائرة خاصة لعمل الاحذية ذات نعال من الخشب وهذه الاحذية تصنع خاصة لاجل الجيش في زمن الحرب وايام البرد للمحافظة عَلَى الصحة . وفي المعمل من العملة زهاء ١٨٠٠ عامل من افراد العساكر فينجز يومياً (١٠٠٠) قطعة من الجزمات والاحذية

وأُنشئت دار اللوازم العسكرية في « آخور قبو » في استانبول في زمن ساكن الجنان السلطان محمود خان وكانت اذ ذاك ثكنة عسكرية وجعلت بعد الانقلاب معملاً عظيماً للخياطة وفيها مصنع لتوليد الكهرباء عَلَى البخار ومصنع عَلَى الماء — ومحل خاص « كالمدرسة » لتعليم بعض افراد الجند فن الخياطة

وفيها يجري تفصيل صنف اللباس والقميص الخام ، وصنف الكبوت والمعاطف (الجوكته) والسراويل (البنطلونات) فينجز يومياً من خمسة آلاف الى ستة آلاف قطعة . وهناك الغرف التي تخاط فيها الخيام عَلَى انواعها — وقماش هذه المضارب الخام والكتان هو من حياكة ومعمولات معملي ازميد وطرسوس هذا الى غرف خاصة لتصليح الاوتوموبيل يوجد بها كل الماكنات الحديثة للتصليح وتصب ايضاً الادوات الحديدية والفولاذية الخاصة بآلات

الانواع الاخرى . وجميع الماكنات الموجودة تدار عَلَى البخار والكهرباء بسرعة تفوق الحد

وانشيء معمل الدباغة والاحذية في زمن ساكن الجنان السلطان محمود خان ثم احترق وجدد في زمن ساكن الجنان السلطان عبد العزيز خان — ووسعت دوائره واستحضر له عدة آلات حديثة في زمن سيدنا ومولانا السلطان الغازي محمد رشاد خان نصره الله

وشاهد الوفد في هذا المعمل المهم ادخال جلود الجاموس والبقر والغنم الى مكان القشط بحيث ينزع منها الصوف فتغسل وتنظف وترسل الى مكان الدباغة فيوضع لها ما يلزم من اجزاء الدباغة وتترك ساعات ثم ترسل الى ماكنات التجفيف عَلَى البخار فتجف حالاً ومنها تدخل في مكنات ترقيق الجلد وتسويته ثم الى ادوات الصقال ثم الى غرف الدهن والصباغ فتصبغ من الالوان كافة وتصبغ هذه المكنات في كل يوم ٥٠٠ من جلد البقر والجاموس و ٥٠٠ من جلد الغنم ثم تدفع الى دوائر التفصيل وعمل الاحذية فتفصل هذه الجلود بالآلات القاطعة الكهربائية

وهناك دوائر الاحذية (الجزمات والكنادر) فقسم من العملة تجمع الجلود المفصلة وقسم تجمع الجلد والنعل وقسم تضع المسامير وكل منها يوضع في المكنات التي تتحرك بالكهرباء بغاية الدقة

في معمل الطربوش القديم (فسخانة) الذي اسسه ساكن الجنان السلطان عبد المجيد خان في محلة ابي ايوب الانصاري (رضي الله عنه) وهو يحتوي على الابنية العظيمة الجسيمة معامل لصنع المنسوجات اللازمة للجيش المظفر وشاهد فيه الصوف يوضع في ماكنات الغسيل فيغسل وينظف ، ثم ينشف بالآلات الخاصة به ثم يندف وينعم ، وكل ماكنة تصنع يومياً ٢٠٠ اقة ومنها يرسل الى ماكنات الفتل فيفتل خيوطاً فيحاك اقمشة من الجوخ

وتصنع هذه الماكنات يومياً من ٢٥٠٠ الى ٣٠٠٠ متر من الجوخ حسب جنس الصوف ونعومته . وقد شاهد فيه عدة اصناف من الاجواخ الجميلة وبه نوع من الجوخ الجيد لا يميز عن الحرير لنعومته ولطافة حياكته

وشاهدنا تفصيل الالبسة العسكرية يوضع مثلاً عشرة طاقات من الجوخ ويقطع بمقراض الكهرباء فيخرج عشر تفصيلات وقد تجلى لنا حينما شاهدنا هذا المقراض سر سرعة الرخص الذي تقوم به معامل اوروبا . وشاهد صنع الحرامات والبطانيات فيصنع يومياً ٥٠٠ حرام للجيش و ٧٠ بطانية للمستشفيات

وشاهد صنع الجوارب فيصنع يومياً ٢٠٠٠ زوج الى الجيش ، ومحل خاص لصبغ الصوف والاقمشة وكل ما يلزم لتلوينه من

الحديثة صنعت لرمي القذائف الديناميتية لمحو الاعداء . وشهد مصنعاً لعمل القوالب الترابية الخاصة لتذويب اصناف المعادن الحديدية والفولاذية ومعملا لصنع المرميات — ومحلا لتوطيد الكهرباء علَى احدث الطرق العصرية . وشهد معمل طوربيد وهو عبارة عن هيئة سمكة من نحاس بطول مترين وسماكة ٥٠ سنتيمتراً محشواً من القذائف المهلكة يرسل بالآلات الكهربائية تحت الماء فحين وصوله الى دارعة مهما كانت ضخامتها ينفجر وتهوي تلك الدارعة الى اسفل الماء . شاهدنا هذا الاختراع العجيب يعمل في معامل الترسانة العامرة كما اننا شاهدنا ايضاً معملاً جسيم البناء مفرزاً عَلَى حدة وهو للاعمال الخشبية الحديثة الاختراع ومحلا لعمل قوالب خشبية لاجل تعليم العساكر الفنون البحرية ومحلاً لعمل قوالب مختلفة يدوية وغيرها لاجل التخريب مملوءة بالديناميت غير المؤذي لان هذه القوالب مصنوعة لتمرين الجنود عَلَى الفنون الحربية البحرية

انشئ معمل الثياب في زمن الحرب عَلَى طراز جديد وهو يشتمل عَلَى طابقين فيهما عدة غرف مستطيلة الشكل خاصة بخياطة الاثواب العسكرية . شاهد فيه الوفد الآلات الحديثة التي تدار بواسطة الكهرباء وفيه زهاء الف ومائتي عاملة من سن ١٢ الى سن ٥٠ ينجزن يومياً ثلاثة الاف بدلة عسكرية مع ما يلزمها . ورأى

وشاهد تذويب الفولاذ اصب القنابل المتنوعة العيار وقد صب امامنا في قوالبها الخاصة من عيار ١٥ و ٢١ و ٢٤ — ثم اخرجت من قوالبها وارسلت الى الصقال كما اننا شاهدنا محل الصقال واملاء هذه القنابل والقفل عليها بصورة تدهش الرائين · وشهد صنع البارود وصنع الكبسول ومــا يلزم ذلك لتركيب الاشياء المدمرة يشتغل في هذا المعمل زهاء خمسة آلاف عامل بينهم ٥٠٠ بنت تشتغل في عمل الرصاص · ويصرف عَلَى العمال يومياً مــا يقارب الفاً وخمسمائة ليرة كما ان معمل الطوبخانة العامرة يحتوي عَلَى هذا المقدار تقريباً ويصرف مثل هذه النفقة

أُنشئت الاحواض في دار الترسانة العامرة في زمن ساكن الجنان السلطان عبد العزيز خان وزادت انتظاماً وبهجة تدريجاً حتى وصلت الى الدرجة المطلوبة التي تستوعب اكبر باخرة او بارجة للانشاء او التصليح · وقد قرت اعين الوفد بان رأى بعض الاحواض مملوءة بالماء والبعض فارغاً وتملأ هذه الاحواض وتفرغ ٦٠ طناً في الدقيقة بالآلات الكهربائية · وشاهد تصليح الحديد مهما كان ثخيناً فانه كان يقطع و يثقب بقليل من الزمن بواسطة الآلات الكهربائية و بالحقيقة انه من المناظر المدهشة

وشاهد آلة من صنع ضباطنا البحريين وهي من اعجب الآلات

فيلد) وهو من غنائم الانكايز — و بنادق (لو بل) وهو من غنائم الفرنسيس — فقد كانت هذه الغنائم تتحول الى اسلحة عثمانية وتعاد الى دار الحرب ، ليقاتل جيشنا الاعداء بنفس اسلحتهم • ثم شاهدنا دوائر خاصة لصنع الاخشاب وما يلزم الاسلحة من هذا النوع وكل هذه المصانع تدار عَلَى الكهرباء

يحتوي معمل الاسلحة والقذائف والقنابل في زيتون بروني عَلَى عدة مصانع ودوائر • وصل وفدنا وشاهد في هذا المعمل حركة تدهش العقول — فاول دائرة دخلهـا هي دائرة عمل الرصاص (الخرطوش) الخـاص بالمارتين والموزر — فشاهد محلات صنع الظروف النحاسية وصب الرصاص وصقلها وملئها بارودا وتركيبها ثم صقلها ثانياً ثم طبعها بالمكنات الحديدية وارسالهـا الى الموازين الخاصة توضع في محل تمر عَلَى ميزانين فاذا كان عيارها تاماً اوناقصاً تسقط كل منهما في المحل المعد له وهكذا يوضع صحيح الوزن في علب خاصة وترتب ترتيباً للارسال الى دار الحرب • يصنع المعمل العظيم يومياً زهاء نصف مليون رصاصة اذا اشتغل نهاراً واذا اشتغل ليلاً تتضاعف الكمية • وشاهد ايضاً معمل صب المدافع الرشاشة « شرابنل » وهذه اشهر المدافع الحديثة المدمرة التي لهـا التأثير العظيم في الحرب وهو من المدهشات

الصحراء وهي من عيار ٧،٥ ايضاً اقوى من المدافع الجبلية واسرع منها تطلق في الدقيقة ٣٠ قنبلة ترمي الى مسافة ٨٠٠٠ متر · وشاهد صنع (مدفع اوبس) وهي من عيار ١٢ واثقل من المدافع الجبلية ومدافع الصحراء وهذا من الاختراعات الحديثة الطراز وهذا المدفع يدار لكل جهة من الجهات وهو خاص بالتخريب · وشاهدنا مدفع البومبه او القذائف وهو من اختراع رجالنـــا اخترعوه جديداً لاطلاق القنابل المفرقعة — وهو يرمي الى مسافات بعيدة تنفجر قنبلته وتدمر كل ما تجده بطريقها وكان لهذا الاختراع اعظم تأثير في حربنا الحاضرة · وشاهد مسدساً من اختراع رجالنا ايضاً وهذا المسدس يطلق رصاصة ثخينة تضيء ضوءاً كهربائياً لاجل رؤية العدو عن مسافة بعيدة وكان لهذا الاختراع ايضاً نفع كبير في حربنا الحاضرة وهو من المخترعات المدهشة · وشاهد مصانع القنابل (الكلل) وصبها من جميع العيارات حتى من عيار ٣٥،٥ التي ثقل قنبلتها ٧١٢ اقة · ورأى مصانع المـــارتين الحديث الطراز بقطر ٥٦ مع التعديل التام ومسافة مرماه كمسافة الموزر الالماني

وشاهد الغنائم التي غنمتها دولتنـــا العلية من (الانكليز والفرنسيس) وهي مدافع المتراليوز — واذا بهـــا تحول الى طراز تكون به صالحة لاستعمال الرصاص العثماني · ومنها البنادق (ليئن

اجل ان من يشاهد هذه المصانع العظيمة وما فيها من الآلات والادوات ووفرة العملة وكثرة المصنوعات واتقان العمل وانتظام السير يتأكد ان الدولة العلية قد سارت في السبيل السوي الذي سارت به الامم المتمدنة الكبيرة ، وتتجلى لناظريه حمية القابضين عَلَى زمام المملكة اليوم وشدة غيرتهم عَلَى مستقبل دولة الخلافة ووفرة ذكائهم في ايجاد جميع ما تحفظ به الممالك من قوة وسلاح ومعامل ونشاط وانتظام وسرعة واخلاص وما يشبه هذه الامور الكبيرة في ذاتها وتأثيراتها

و بعد ان تجول وفدنا في جميع الاقسام والشعب خرج من المعمل مندهشاً مسروراً مشيعاً بكمال التعظيم والتبجيل فركب اليخنين الى الجسر الجديد حيث ركب العربات لزيارة جامع السلطان سليم وزيارة قبره المحترم والدعاء له من مشايخنا الكرام

تفاصيل عن بعض معامل الدولة (١)

شاهد وفدنا في دار صنع المدافع (الطوبخانة) صنع المدافع الجبلية من عيار ٧٥ السريع المرمى عَلَى الاصول الالمانية الحديثة وهذا النوع هو اقوى من النوع الفرنسوي . وشاهد صنع مدافع

(١) من محاضرة لصاحب الاقبال القاها في مرسح زهرة سوريا في بيروت

وقسم اصنع القنابل (الكلل) علَى اختلاف انواعها من كبيرة ومتوسطة وصغيرة

وقسم لصنع الخرطوش علَى اختلاف صنوفه وضروبه

وقسم لصنع المدافع الرشاشة (شرابنل)

وقسم لذوبان الحديد والبولاد وصبهما

وقسم لصنع البارود ، والرصاص وصبه

وقسم لصنع الكبسول

و يوجد غير هذه الاقسام ايضاً فروع تصنع متمات الآلات الحربية

والداخل الى هذه الفروع والشعب يندهش من الانتظام والسرعة في العمل و كثرة العملة والصانعين ، و يثلج صدره فرحاً وسروراً بما يراه من عظمة الدولة واهتمامها بالمصنوعات التي يتوطد بوجودها الاستقلال وتحفظ بها المكانة وتتأيد بواسطتها السياسة وتدوم الممالك

تجول وفدنا في هذه الفروع والشعب ودقق في مصنوعاتها اجمالاً وافراداً ، فقرت عيونه وانشرحت صدوره وهنأ نفسه والامة بهذا التنبه العظيم الذي حصل الدولة العلية في هذه السنة والسنة الماضية

التي تبعد عن استانبول زهاء ثلثي ساعة في البحر فوصلها بكمال الراحة والطمأنينة واستقبله اركان المعمل بالتجلة والاحترام

ما هو معمل زيتون

معمل زيتون بورنى من المعامل الكبيرة جداً في الاستانة ، وقد انشيء قديماً ثم اهمل قليلاً ، ثم تجددت حياته تجدداً باهراً في اثناء حربنا الحاضرة وادخلت اليه اصلاحات جمة بحيث اصبح يضارع بعض المعامل في اوربا من حيث الانتظام والاتقان والترتيب والسرعة في الاعمال

تُصنع في هذا المعمل الكبير جميع الآلات الحربية الحديثة فهو ينشيء المدافع والقنابل والبنادق والرصاص و يصب الحديد على اختلاف الضروب والصنوف و يذيب البولاد و يصنع كل ما ينبغي لآلات الحرب

وهذا المعمل الكبير منقسم الى عدة فروع وشعب يديره ضباط وصناع مقتدرون

فقسم لصنع المدافع الكبيرة على آخر طراز

وقسم لصنع المدافع المتوسطة

وقسم لصنع المدافع الصغيرة

وقسم لصنع ظروف الرصاص وغيره

نصر الدين واعلى شأنه فغدا الاسلام في ظل ظليل
حيي يا وفد رجالاً في الوغى صدقوا الله وللسيف صليل
جاهدوا في الله حقاً فشفوا من بني الاسلام في الحرب الغليل
حيي ابطال الوغى اسد الشرى وحماة الدين من كل قبيل
حيي جند الله في الحرب ومن شيدوا فوق الظبى المجد الاثيل
حيي حزب الله والقوم الاولى مهدوا للنصر والفتح السبيل
حيي قوماً فرقوا شمل العدا فاسير وجريح وقتيل
حيي قوماً ادهشوا كل الورى بثبات العزم والصبر الجميل
قهروا الاسطول في البحر فما ابحر الاسطول ان عاد ذليل
وغدا يعثر في الموج وفي عوده راح ينادي بالعويل
وجيوش الغدر ولت بعده ورئيس الجيش نادى بالرحيل
دافعوا عن حوزة الملك بما يحفظ التاريخ جيلاً بعد جيل
وبنو الشرق الى مصر انبروا و«جمال الدين» للفتح كفيل

يوم الاثنين

بعد ان تناول وفدنا يوم الاثنين (٢٨ ايلول ش) فطور الصباح ركب العربات الى اسكلة «السركه جى» حيث اقله اليخنان الخاصان بركوبه في البحر الى معمل زيتون برونى الكائن في محلة مقري كوى

لهــا المكارم لا تحتــاج تبيينا

انــا الوفود تشرفنــا بقصركم

نهي الصداقة توثيقـاً وتمكينا

لا زلتم يا بني عثمان في نعم

خلائف الله طول الدهر آمينا

* * *

قصيدة حسين افندي الحبال

امام ولي العهد

ايها الوفد الذي سار الى ساحة الحرب امام الدردنيل

حيي عنا صاحب التاج الذي عن سناه يرجع الطرف كليل

حيي عنا آل عثمان الاولى حرسوا الكعبة من كل دخيل

حرسوا الملك قروناً سبعة خدموا القرآن والدين الجليل

خلفاء اخلصوا لله في دينه فاكتسبوا الاجر الجزيل

حيي عنــا دولة المجد التي اشرق الكون بمرآها الجميل

فهي في كل زمان دولة ما لها في الشرق والغرب مثيل

هذه آثارها تنبيك عن فضلها فهي لنــا خير دليل

يا رجال الملك انا امـة لا ترى عن آل عثمان بديل

حيهــا يا وفد حيي جندها قاهر الاعداء بالسيف الصقيل

العباسيين فالسلجوقيين واستحكمت عَلَى عهد الدولتين النورية التركية والصلاحية الكردية فردوا كتفاً الى كتف عادية الصليبيين عن الارض المقدسة ولما قام جدك عثمان ضم اشتات هذين العنصرين وغيرهما فكنا امام العادين من دول الغرب في كل وقت نحارب معاً ونعود ظافرين ببركة هذه الاخوة ونحن اليوم كذلك في هذه الحرب الحاضرة وسنكون غداً وبعد غدٍ والتوفيق حليف علمنا الواحد الذي يظللنا بفضلكم يا بني عثمان وحفظة بيضة الدين والايمان فالله يبقي مجدكم عَلَى وجه الايام ممدود الرواق ويعز بكم كلمة الحق والعدل فانتم ورثة الامجاد الحقيقية وكل ثناء يقل في جانب افضالكم عَلَى الاسلام واهله ٠

* * *

قصيدة الشيخ علي الريماوي

امام ولي العهد

يا ابن العزيز وعز الدين لا برحت

منك المعالي تزين العز والدينا

دامت موائدكم مبسوطة لبني الـ

اسلام والعلم تلطيفاً وتحسينا

مكارماً يا ولي العهد قد شهدت

— ٦٦ —

وكنت في كل ادوارك تفكر في مستقبل هذه الامة التي لولا سيف جدك عثمان ما استقام امرها ولولا عقل محمد الفاتح ما اتسعت ونمت كنا منذ وعينا عَلَى انفسنا نتحدث ونحن اطفال عَلَى مقاعد الكتايب بمناقبك الغر فلما قرت عيوننا بمرأى وجهك الباهر وسمعنا حكمك اللدنية والكسبية حقق الخبر الخبر وايقنا ان من الحق علينا درس فضائلك قال لنا ما قال بلسان المؤرخ المنصف لا بلسان المدلس المتعسف ·

ان سورية خصوصاً من بين بلاد العثمانية لها صلة ود قديم بشخصك الكريم لانها طالما سمعت بعطفك عَلَى اهلها وتفكرك في سعادتها فهي تطالبك بان تزور ربوعها براً بوعدك ووعد الحر دين لترى بعينك الشريفة ما تكنه الصدور لك ولأسرتك السلطانية من الاحترام الذي يقرب من حد العبودية

بيت عثمان يا ذا الايادي البيضاء عَلَى هذه الامة انك جمعت شمل المسلمين تحت لواء الهلال المنصور قروناً وستكون كذلك ابد الدهر فكيف لا تتأصل محبة اركانك في قلب كل وليد ولا تغني الوالدات ابناءها بمحامدكم وافضالكم عَلَى امة محمد وعَلَى غيرها

ربط الاسلام برابطته المحكمة العرى بين الاتراك والعرب منذ القرن الاول للاسلام ثم زادت هذه الرابطة احكاماً علَى عهد

ونصائحه الذهبية

ولما تمثلت الهيئة الصحافية امام سموه امر لها بالجلوس تجاهه واخذ يسأل كل فرد عن جريدته وعن مكان صدورها ثم قال لنا:

« ان خدمة الجرائد جليلة جداً ولها التأثير الكبير في الممالك »

ثم قال : «واؤمل ان اجتمع بكم بمثل هذه الصورة في سورية ان شاء الله »

فشكروا له هذه العواطف الكريمة وهذا الالتفات الجميل ثم خرج الوفد من لدنه وهو ضاحك مسرور بما شاهده منه

خطاب صاحب المقتبس

امام ولي عهد السلطنة

يا صاحب السمو الملوكي وقرة عين السلطنة العثمانية

ان مكارم اخلاقك والعطف عَلَى كل من تشرف بحماك من افراد العثمانيين وغيرهم في كل وقت ومكان قد دل باجلى بيان عَلَى انك ابن عثمان حقاً ورثت صفات ابيك الطاهرة وتفردت بمحامد يحسدك عليها اكثر اولياء العهود في الامم القديمة والحديثة .

نحن عَلَى يقين بانك العضو العامل في السلطنة منذ نعومة اظفارك وهكذا عرفتك الامة العثمانية طفلاً ويافعاً وشاباً وكهلاً

اسعد افندي الشقيري

رئيس الوفد العلمي الى دار الخلافة

هذه الامة النجيبة· ان الاقوام المختلفة الموجودة في اوربا كانت في اقصى درجات الجهل والغباوة تتسكع في مهاوي الظلمات ولكنها لامست الامة العربية في الاندلس واقتبست منها كثيراً من الامور الطيبة وبهذه الصورة اوجد الغربيون المدنية الحاضرة »

« انني سعيد جداً من كون محبتي القلبية قد تجلت بوجودي بين علماء واشراف القطعة السورية على هذه المائدة وانني اعد هذا اليوم من ايامي المسعودة

« وان شاء الله سأزور في اول فرصة تسنح لي عتبة رسول الله المباركة وتلك البلاد المقدسة وهناك سأكون مسرور القلب والفؤاد برؤية عامة اخواننا الموحدين »

عقيب المائده امام ولي العهد

وبعد ان انتهى صاحب السمو من ايراد كلماته الدرية قام محمد افندي العبيسي وتلا دعاء بليغاً دعا فيه للحضرة السلطانية المقدسة وسمو ولي عهد السلطنة وللجيش المظفر بتوالي التقدم والفلاح وبهذه الصورة انتهى وقت الطعام

وعندئذ قام الوفد من المائدة الى ابهاء القصر ومقاصيره حيث قدمت له القهوة واللفائف وبعد قليل اخذ الوفد يدخل الى حضور ولي العهد قسماً بعد آخر فيقابل سموه ويتلقى كلماته الودية

خطاب الرئيس

وجواب ولي العهد

وفي نهاية الطعام نهض الاستاذ الشيخ اسعد الشقيري والقى خطاباً ممتعاً كان له الوقع الكبير في نفس صاحب السمو اورد فيه كلمة عامة عن احوال السلطنة العثمانية عموماً وسورية خصوصاً ومما قال فيه : ان اخلاص العرب للسلطنة العثمانية لا يمكن ان يزلزله مزلزل وان الرابطة الاسلامية متينة بين العنصرين الكبيرين ثم قال : وان اليوم السعيد الذي يشرف به صاحب السمو تلك البلاد المقدسة يبث روحاً جديدة في الاهالي جميعاً »

فسرّ صاحب السمو من هذا الخطاب وتكرم مجيباً بالكلمات الطيبة الآتية :

« انني مسرور جداً من اجتماعي بعلماء واشراف وصحافيي فلسطين وسورية وبيروت وحلب · وانني مسرور ايضاً مما اظهرته الملة في هذا الجهاد المقدس من الثبات والغيرة ولي اعتماد تام في ان دولتنا ستخرج ظافرة في هذه الحرب من كل الوجوه

« انني تتبعت وطالعت تاريخ الامة العربية بكمال الدقة · ان كل انسان يحار و يفتتن بالمزايا والاخلاق الحسنة جداً المفطورة عليها

— ٦٢ —

وفي الساعة الرابعة ونصف بعد ظهر الاحد ركب الوفد العربات قاصداً دار سمو ولي عهد السلطنة الواقعة في محلة زنجيرلى قويو وهي تبعد عن الاستانة زهاء ساعة ونصف في العربات

وصل الوفد الى قصر ولي عهد السلطنة صاحب الدولة والنجابة يوسف عز الدين افندي فاستقبله مدير دائرة القصر مفيد بك باسم ولي العهد استقبالاً باهراً وبعد ان ترجلنا واسترحنا مدة قمنا الى بهو الطعام الخاص وكانت المائدة منسقة تنسيقاً جميلاً جداً تصدر فيها صاحب السمو والمجد المشار اليه وعلى جانبيه سائر افراد الوفد المحترمين

وفي اثناء الطعام تعاقبت الخطباء والشعراء في مدح صاحب المائدة العظيم واظهار ما تكنه افئدة الشعب العثماني من الحب الصميمي لعائلة بني عثمان العظام فبدأ بافتتاح الحفلة محمد افندي كرد علي ثم تعاقب الخطباء والشعراء ومنهم حسين افندي الحبال والشيخ علي الزيماوي وتوفيق افندي الاتاسي وتاج الدين افندي بدر الدين وعبد القادر افندي الخطيب ورفعت افندي تفاحة والشيخ عبد الرحمن عزيز ومحمد افندي الحلبي وعارف افندي مفتي عينتاب

عموداً من الغرانيت الوردي وبين كل عمودين قبة صغيرة وفي الجهة الشرقية من الجامع تربة فيهـا ضريح السلطان سليمان الاول وهو مدفن تعلوه قبة مشيدة على اربعة اعمدة خضراء وفوق هذه القبة قبة اخرى مرفوعة عَلَى ثمانية اعمدة منهـا اربعة من الرخام الابيض والاخرى من الرخام السماقي . وهذه الاعمدة مزينة بالاحجار البلورية وتوجد في القبة ثريا من البلور . وجدران الضريح مبنية من الخزف الصيني البديع وبجانب ضريح السلطان سليمان الاول ضريح السلطان سليمان الثاني . والسلطان احمد الثاني . وهذا الجامع محاط بسور طوله الف قدم وفيه عشرة ابواب . وفي وسطه مدرسة لطلبة العلم ومكتبة تحتوي كثيراً من الآثار النـادرة وفي الشمال الغربي من الجامع توجد دار المشيخة الاسلامية الجليلة

ضيافة ولي العهد

اخذ وفدنا يتهيأ للذهاب الى قصر ولي العهد لتنـاول طعام العشاء عَلَى مائدته الملوكية وهذه الضيافة السنية من جملة الخطة التي وضعت للوفد ولكنها ادخلت عَلَى البروغرام بناءً عَلَى طلب سمو ولي عهد السلطنة الذي رغب في ان يرى علماء سورية واكابر فضلائها يتناولون الطعام عَلَى مائدته فيزداد سروراً وحبوراً

والحجاب وبعد ان قدم الرئيس اعضاء الوفد بالافراد لفخامة الصدر الاعظم تكلم كل من عبد المحسن افندي الاسطواني · وعطا افندي العجلاني بما يناسب المقام · واجاب فخامة الصدر الاعظم بالمثل ثم دعا فضيلة مفتي بيروت ببقاء الدولة ورجالها ونصر العساكر السلطانية فامن عليه الجمهور ·

ثم ودع وفدنا فخامة الصدر وخرج من لدنه مشيعاً بمثل ما شيع به في كل مقام رسمي

في مدرسة القضاء وبعض الآثار

زار الوفد بعد ذلك مدرسة القضاة فوصل اليها وتجول في مبانيها وتفقد طلابها وتكلم البعض بما يطلبه الحال والشأن ثم غادرها الى زيارة متحف الاوقاف فتجول في داره وتفقد ما فيه من الآثار القديمة ثم زار جامع السليمانية ويقال له جامع السلطان سليمان وهو جامع جميل فخم ذو رونق وبهاء واقع علَى التل الثالث ومشرف علَى الجسر الجديد والجسر القديم وخليج قرن الذهب وقسم من البوسفور وساحليه بناه المهندس التركي الشهير (سنان) وله اربع مآذن وله في الحرم رواق مبني علَى اربعة وعشرين عموداً منها عمودان من الرخام السماقي وعشرة اعمدة من الرخام الابيض واثنا عشر

قليلاً قدمت له المرطبات واللفائف والقهوة وفي هــذه البرهة قام الشيخ عبد اللطيف الخزنه دار وعبد الرحمن افنديـ عزيز ومحمد افندي الحلبي وتلا كل منهم خطابـاً تطرق فيه الى ذكر جمعية الاتحـاد والترقي وخدمتها للدولة والامة وسعيها اليوم في خدمة العالم الاسلامي

ثم قام مدحت شكري بك واجاب عَلَى خطاب المندو بين بكلمات جميله اثنى فيها عليهم • وتكلم عن الاتحاد الاسلامي وما تودان تعمله الجمعية من المساعي العائدة عَلَى المسلمين بالخير • ثم قام الرئيس وتدفق كالسيل والقى خطاباً سياسياً اشار فيه الى أمور خطيرة وتبسط في ذكر امور دلت عَلَى شجاعتــه الادبية و بعد نظره في الادارة والسياسة • وكان حاضراً في هذا الاجتماع احد كبار اركان الجمعية الذي يشغل الآن مركزاً كبيراً في الدولة فصفق للاستاذ الرئيس تصفيقاً كثيراً

في الباب العالي

عاد الوفد بالعربات الى النزل حيث تنـاول طعام الغداء واستراح قليلاً بعد الغداء • ثم ركب العربات قاصداً الباب العالي لزيارة الصدر الاعظم • فاستقبله على الباب اركان الصدارة

وعقيب الاستاذ قام غيره من رجال الوفد وتكلموا بمـا رأوه منـاسباً ثم قام حبيب افندي العبيدي الموصلي وقرأ خطاباً ممتعـاً باللغة التركية تطرق فيه الى ذكر امور كثيرة في السياسة والاجتماع والحرب وفي النهاية دعا حضرة ابي الخير افندي عابدين بتوفيـق الدولة العلية ونصر جيوشها السلطانية

خطاب ناظر الحربية

ثم نهض صاحب الدولة والعطوفة انور باشا والقى كلمات درية كان لها الوقع الحسن ، ومما قال اننـا نعمل ليل نهار للاتحاد التام ، متكلين في عملنا على الله سبحانه وتعالى ، واننا والحمد لله موفقون في عملنا حتى اليوم . وان الاسلام ببركة دعاء الصالحين سينال الفوز والنصر ان شاء الله . ثم قال :

« ان الله سبحانه وتعالى ما خجلنا حتى اليوم . وان شاء الله لا يخجلنا فيما بعد ذلك »

وبعد ان اتم دولة الناظر خطابه استأذن الوفد بالذهاب فاذن له وصافح كلا من رجاله بمفرده

في النادي الاتحادي

ذهب الوفد من لدن ناظر الحربيـة الى مركز جمعية الاتحاد والترقي فاستقبل من اعضائها بالترحاب والتأهيل وبعد ان استراح

بمحياه الباسم ووجهه اللألاء فوقف الجمع له ، ثم اخذ الاستاذ الرئيس يعرف الناظر برجال الوفد واحداً اثر واحد فيصافحه مبتسماً مسروراً

وفي نهاية التعرف وقف الاستاذ رئيس الوفد والقى خطاباً ممتعاً كان له في نفس دولة الناظر التأثير الطيب وقد اشار في الخطاب الى نبذة من ترجمة حياة دولة انور باشا وتأثيره في الانقلابات السياسية الاخيرة ، وما ادخله عَلَى الجندية من الترقي العظيم والانتظام الباهر الذى كان من جملة ثمرته ما نناله اليوم من الظفر في حربنا الحاضرة ٠ وان شخص انور باشا شخص محبوب لدى كل فرد من افراد الامة العثمانية ٠ حتى انه يوجد لا اقل من عشرين الف عائلة اسمت ابناءها باسم انور تيمناً بهذا الاسم الكريم ثم اشار ايضاً الى خدمة انور باشا في طرابلس الغرب وما اوجده هناك من الروح والاتحاد بين القبائل العربية ٠ ثم تطرق الى ذكر الجيش الرابع الذي هو بقيادة القائد الكبير احمد جمال باشا واعماله الاصلاحية في سورية وعدد ذلك تعديداً وافياً ٠ ثم قال ان هذا الجيش سيوفق ايضاً في الظفر الذي ترغبه الامة ويدخل مصر فائزاً منصوراً ان شاء الله وختم مقاله بالثناء عَلَى دولة الناظر ودعا له بالتوفيق المتوالي والنجاح السرمدي

ترحيباً جميلاً وساروا بالوفد وقرر الوفد قبل الاستراحة زيارة الغرفة المعدة لجلوس ناظر البحرية الجليلة قائدنا العظيم احمد جمال باشا ثم قام الوفد لتناول الشاي في القاعة التي اعدتها نظارة البحرية لوفدنا فقام الاستاذ الرئيس في اثناء هذه الضيافة والقى خطبة قصيرة في اعمال احمد جمال باشا في نظارة البحرية وسورية ثم ترك الكلام المطول عن اعماله العظيمة الى اليوم الذي ابت نظارة البحرية الان تخصصه لاكرام الوفد وهو يوم الثلاثاء برمته

وبعد ذلك عاد وفدنا عَلَى اليختين الى الجسر الجديد وهناك ركب العربات فزار جمعيات المدافعة الملية والاسطول العثماني والهلال الاحمر فنال من اعضائها كل رعاية واكرام كما انه اثنى عَلَى خدماتها الجليلة وقدر لها اعمالها وخرج مسروراً من لقائها ثم زار بلدية العاصمة فنال من الرئيس كل تجلة واحترام ثم غادرها الى نظارة الحربية لزيارة بطل الدولة والاسلام انور باشا وكيل القائد الاعظم وناظر الحربية

في نظارة الحربية

وصل وفدنا الى نظارة الحربية قبيل الظهر من يوم الاحد فسار رأساً الى ردهة الاستقبال في النظارة ، وحضر الاركان والامراء للسلام عَلَى رجاله ، ثم اقبل بطل الدولة والاسلام انور باشا

خرج الوفد الى ساحة الطوبخانة بعد ان اتم تجواله في اطراف المعمل وقلبه واطلع عَلَى حركاته وسكناته — وافئدة رجاله مفعمة بالجذل والحبور وكلهم شاكر لرجال الدولة الابطال حامد لهم مروءتهم وعزمهم وحبهم لدينهم ودولتهم ووطنهم

وفي اثناء الخروج من دار الاعمالات الحربية تـلا رفعت افندي تفاحة خطاباً قصيراً فيما رآه من المصنوعات الحربية وتأثيرها في حفظ كيان الدولة واثنى عَلَى همة رجال الجندية الابطال واظهر لهم امتنان الامة من غيرتهم وحماستهم واهتمامهم بمصلحة الدولة واعقبه مصطفى افندي نجا مفتي بيروت فتلا دعاء موافقاً للحال والشأن فأمن الجمهور عَلَى دعائه ثم ودع الوفد رجال الطوبخانة فشيعوه بكمال التعظيم والاحترام وساروا بين يدي اعضائه حتى ركبوا العربات وسارت بهم تجتاز الشوارع والمنعطفات فوصل الى الجسر الجـديد وهناك اقله اليختان الخاصان : (زينت ورهبر) الى نظارة البحرية فوصلوا اليها في الوقت المعين لزيارتها الرسمية

في نظارة البحرية

كان واقفـاً لاستقبال وفدنا عَلَى باب النظارة ثلة من الجند البحري فلم نكدنضع اقدامنا على البر حتى اخذ الجند سلامنا وعزفت الموسيقى بالسلام ورحب مستشار نظارة البحرية واركان البحرية

في اقل من عام واحد حتى اصبح في وسعهم ان يحولوا سلاح عدوهم الى سلاح يقضي عليه به ٠

ولو اردنا ان نشرح ما شاهدناه في معامل المدافع من المصنوعات المدهشة ونقسمها الى فروع وشعب واقسام لاحتجنا الى جرائد بل مجلدات ويكفي ان نقول للامة ان اطمئني فان الدولة ساهرة يقظة وقد ادركت ما تحتاج اليه الدول العظيمة لتحفظ استقلالها ومستقبلها وتداركت جزئياته وكلياته في وقت هو اقل من القليل وان كل من يشاهد ما شاهدناه من عظمة الدولة في مصنوعات آلاتها الحربية يتيه فخراً واعجاباً وينام والاطمئنان ملء جفونه وعيونه ويتأكد ان ما يسعى اليه رجال الامة الاسلامية من ايجاد الاتحاد الاسلامي بالمعنى الحقيقي لا بد من حصوله في وقت قريب ٠

ولقائل ان يقول اذا كان الامر كما ذكر في هذه المعامل فما بال الدولة تستجلب من معامل حلفائها ومصانعهم آلات حربية اخرى ولو علم هذا الناقل مقدار القذائف والمرميات في كل يوم لتحقق ان المصانع التي اسستها الدولة العثمانية في زمن قصير لا تقوم تماماً بما يصرف حتى ان الحلفاء انفسهم يجلبون من مصانع بعضهم بسائق السرعة واللزوم ولا تخلو دولة من الدول من الاحتياج الى مثل هذا عند ثورة الحرب الشديدة

المعدات الحربية التي تحمى بها الممالك ويحفظ الاستقلال

فالمدافع الكبيرة وقنابلهـا ، والمدافع الجبلية عَلَى اختلاف طرازها من الماني وافرنسي وانكليزي ، وعَلَى تنوع حركاتها من سريعة وغيرها ، ومدافع الصحراء كبيرة وصغيرة ، سريعة وغير سريعة ومدافع او بوس التي هي اكبر من مدافع الصحراء كل ذلك شاهدنا رجالنا يصنعونه بكمال الدقة في الطوبخانة العامرة ورأيناهم يشتغلون ليل نهار لايكلون ولا يملون وقد اخترع رجالنا نوعاً جديداً من المدافع لرمي القنابل المفرقعة كان له التأثير العظيم في الحرب الحـاضرة

اما صنع البنادق عَلَى اختلاف اشكالها وانواعها واتقان عملها ، وتعديل المأخوذ من الاعداء غنيمـة فحدث عن العظمة في الصنع والاتقان والسرعة في العمل ولا حرج

ومما يذكر ان مدير المعمل العامر ارانا صنوفاً كثيرة من مدافع المتراليوز الانكليزيةوالفرنسوية التي غنمها جيشنا في الوقائع الاخيرة يشتغل رجالنا في تحويلها وجعلها صالحة لاستعمال الرصاص العثماني ، وقد نجحوا في هذا التحويل وارسل قسم منها الى جيشنا وهو اليوم يستعملها ضد الانكليز انفسهم فيا لله ما اعظم هؤلاء الرجال الذين نهضوا بالامة من حضيض الخمول والكسل الى معارج القوةوالنشاط

في الطوبخانة

اصطبح الوفد يوم الاحد (٢٧ ايلول) وهو يوم الثالث من ايام زياراته الرسمية . فتناول طعام الصباح وكان الادلاء قد احضروا العربات فركبها قاصداً معمل المدافع (الطوبخانة) العامرة حيث يشاهد بام العين الاعمال الحربية العظيمة التي تقوم بها الدولة العلية في هذه الايام . ودائرة الطوبخانة واقعة بالقرب من جهة غلطة

كانت مشهوداتنا في هذه الدار من اجمل مـا تسر له نفوس المسلمين ، اذ شاهدنا بام العين القوة التي تستند عليها الدولة ففرحت نفوسنا وثلجت صدورنا ، وارتاحت افئدتنا من حسن مستقبل الدولة العلية ، وظهر لنا سر دفاع جنودنا العظيمة في جناق قلعة .

رأينا في هذا اليوم كل ما يطمئن له المسلمون على مستقبلهم ، وتأكد لنا الظفر القطعي في هذه الحرب وفي كل حرب نخوض غمارها كيف لا وقد تجلى لنا مصداق الآية الكريمة « واعدوا لهم ما استطعتم من قوة » مجلى للعيان ملموساً باليد .

قد يستغرب القاري، اذا قلنا له ان دولتنا العلية تشتغل معاملها الحربية كل ما تحتاج اليه في الحروب من مدافع و بنادق ورصاص وقنابل على اختلاف انواعهـا ، وتنوع اختراعها ، ولكن متى شاهد ذلك عياناً كما شاهدنا نحن يؤوب فاخراً مسروراً فرحاً بما رآه من

العظيم الذي لم يدع وقتاً يمر الا وعمل عملاً يدل عَلَى مقدرته وادارته في شؤون الدولة والامة . وكانت الصحف تنشر محامده وفقه الله ورجال دولتنا الصادقين

ولا ننسى في هذا المقام ما قامت به وزارتنا الرشيدة من الاعمال الكبيرة التي ادهشت العالمين الشرقي والغربي ـ وبرهنت عَلَى ان حياة الامم لا تكون الا بهذا النهج القويم ، ولا سيما اتفاقها مع دولتي (المانيا والنمسا) فهي اعمال ستجعل لدولتنا العلية شيد الله بالعز اركانها مقاماً عظيماً بين دول الارض يسطره لها التاريخ باحرف نورانية عَلَى صفحات زبرجدية ـ وندعو الله تعالى ان يقرن بالتوفيق اعمال الرجال الصادقين ويجعل الظفر معقوداً باللواء العثماني الخافق عَلَى رؤوس العالمين

* * *

ثم تكلم عطوفة طلعت بك فذكر الحرب العامة وسبب دخول الدولة العلية فيها وبين فوائد هذا الدخول وبعد قليل غادر الوفد نظارة الداخلية مشيعاً كما استقبل بالتجلة والاكرام قاصداً محل اقامته حيث استراح ومن اعضائه من ذهب لحضور الصور المتحركة ليلاً في الشاه زاده

— ٥٠ —

البلاد السورية · ولبـاب القطعة الفلسطينية وزبدة اهل الحل والعقد في هذا الوطن المقدس فلافرادها الكلمة المسموعة ولكلامهم التأثير المطلق فاذا تكلم كل منهم فهو يتكلم عن اهالي البلاد باجمعهم

نحن ايها الناظر الكريم — واقصد نفسي ورصفائي الصحافيين الكرام لا غرض لنا من هذه السياحة الا عرض الاخلاص لمقـام الخلافة الاسلامية · وتحية المجاهدين الغزاة واعلام حكومتنا الرشيدة عن حالة البلاد الروحية

اما عرض الاخلاص للمقام السامي الاقدس فقد قمنا بواجبه امس (الجمعة) وتحية المجاهدين سنقوم بها عن قريب ان شاء الله وحالة البلاد الروحية ستلقى عَلَى مسامع دولتكم باختصار وايجاز من هيئة الوفد العلمي المحترم

مولاي السياسي الكبير — معلوم لدى دولتكم ان البلاد السورية هي من البلاد العثمانية الجميلة الموقع والمنظر — فطر سكانها عَلَى محبة كل من يحسن اليهم — وقد احسن رجال حكومتنا الحالية (وفقها الله) بان عنيت بمطالبهم ، لهذا تراهم يقدسون اعمالهم ويساعدون الحكام عَلَى جميع افعالهم وقد تجلى اخلاصهم وتجسمت محبتهم لدولتهم العلية ، واعترفوا بحسن صنيعها — يوم ارسلت لهم ذلك القائد الكبير صاحب الدولة احمد جمال باشا — ذلك الرجل

لما اظهروه من خوارق العادات لهو انصع برهـان على السعي وراء تلك الغاية الشريفة وتمكين عرى الرابطة المحمدية والاتحاد الاسلامي وتوطيد دعائم الجامعة العثمانية تحت ظل الهلال المظفر الذي سيخفق ان شـاء الله بفضل جهادكم المشكور عن قريب في ربوع قفقاسيا وفوق وادي النيل

خطاب صاحب الاقبال

عبد الباسط افندي الانسي

يامهجة الامة وناظر داخليتها الكريم،

لم يذكر التاريخ ان سورية اوغيرها من سائر الممالك العثمانية ارسلت وفداً او بعثة تمـاثل البعثة التي جاءت اليوم باسم سورية وفلسطين لتعرض لمقام الخلافة الاسلامية العظمى خلوص التبعة وشدة تعلقهم بسدة الخليفـة الاعظم ايده الله وتذهب الى ساحة الحرب في الدردنيل فتهدي المجاهدين تحيات اخوانهم وابنـائهم وآبائهم اولئك الغزاة الكرام الذين يجاهدون اليوم في سبيل اعلاء كلمة الدين والدولة العلية وسلامة الوطن العزيز

ان التاريخ لم يذكر مثيلاً لهذه البعثة العلمية المهمة التي يمثل كل فرد منها مجموع الامة برمتها . نعم ان هذه البعثة خلاصة

«٤»

يداً واحدة علَى السراء والضراء . علمتنا ان نتحد قلباً وقالباً . علمتنا ان نتفق بعد التفريق . علمتنا ان نتعاون بعد التخاذل ، علمتنا ان نتحابّ بعد التباغض . فاصبحنا بعد تلك الكوارث كالبنيان المرصوص يشد بعضه بعضاً

كنا بالامس متشتتين متنابذين متباغضين متحاسدين متفرقين طرائق قدداً تتنازعنا الاهواء فتهوي بنا الغايات من حاق المجد والعز الى مكان من الذل سحيق وما ذلك الاتحاد والاتفاق الا بفضل رجال دولتنا الابدية القرار ومن اركانهم دولتكم

ان تلك الروح الشريفة روح الاتحادي التي نهضت وستنهض بالامة العثمانية الى اعلَى درجات الرقي والفلاح وتصعد بها الى اسمى معارج السعادة والنجاح

يارجل الدولة ان قدوم هذا الوفد العلمي المنتخب من خيرة علماء الدين من سورية وفلسطين الى دار الخلافة الاسلامية الكبرى والامامة العظمى لاداء فروض العبودية وواجب الاخلاص لعرش الخلافة الاسلامية المقدس واهداء سلام الشعب السوري الى الابطال المجاهدين في جناق قلعة وساحات القتال واظهار ما يكنه الشعب من عظيم الشكر لاولئك الابطال الذين دافعوا عن حوزة الخلافة وحياض الدين دفاعاً مجيداً خلده لهم التاريخ باحرف من نور

بعضها الى بعض والسكك الحديدية التي قطعت بلاداً ما كان اهلها يحلمون ان يروا البخار من القطار . دع المدارس العليا والوسطى والمعاهد الخيرية التي انشئت والمغارم التي رفعت عن عاتق الاهلين

كانوا يقولون ان في الحرب خراب البلاد ولكن حربنا الحاضرة والحمد لله عَلَى مكانتها قد عمرت بلادنا ومحصت الناس فتبين بها الخائن المائن من الوطني المخلص والخامل من العامل والجاهل من العالم ولو لم توفق الحكومة الى انتداب امثال جمال باشا واخوانه الولاة لسياسة سورية اثناء هذه الازمة لتم فيها المضحك المبكي ولكن حسن توفيقكم ايها الناظر العظيم في جميع اعمالكم منذ كنتم في الحكومة وكانت لكم ولاخوانكم رجال الانقلاب اليد العليا في ادارة دفة سياستها الداخلية قد كان منه هذا الاثر العظيم وكانت الزيوف قد تجد لها رواجاً من قبل فاصبحت النوبة اليوم نوبة الصحاح اما الزبد فيذهب جفاء واما ما ينفع الناس فيمكث في الارض

خطاب صاحب ابابيل

حسين افندي الحبال

ياصاحب الدولة : ثق ان المصائب التي توالت علينا والحوادث التي حلت بنا علمتنا ان نكون رجالاً بمعنى الكلمة . علمتنا ان نكون

العام بقولهم ما لنا وللحرب ان الحياد ابقى علينا واسلم لكياننا ولم تكن الا مدة قليلة حتى عرف الخاص والعام بان الحرب مع دول الاستعمار كانت مقررة لحياتنا السياسية والملية وان من ذهبوا اليها من رجال الامر والنهي كانوا عَلَى سداد في آرائهم وان الحاضر يرى ما لا يراه الغائب ومن حفظ حجة عَلَى من لم يحفظ

ان القطر السوري خصوصاً قد ربح ارباحاً كثيرة مادية ومعنوية من الحرب الحاضرة كان الساعي بها حضرة اخيكم دولة احمد جمال باشا قائد الفيلق الرابع وناظر البحرية . لا اغالي اذا قلت ان دولته اول من عرف سورية والسوريين من كبار رجال السلطنة فقام بمعاونتكم ومعاونة رفقائهِ في الوزارة بما يصلحها و يصلحهم وابدى في كل مظاهره منذ وافى ديارنا حزماً اقترن بالتوفيق ولو كان كل من تولوا شؤون الادارة والجيش بعد عهد الدستور عَلَى شاكلته لما وجد المموهون مجالاً للتفريق بين ابناء الوطن الواحد ليصيدوا في الماء العكر و يتخذوا ضعاف العقول سلماً لنيل اهوائهم ولذاق القوم طعم الحرية اكثر مما ذاقوا

ان ولايات سورية و بيروت وحلب والوية القدس ولبنان قد قام فيها هذه السنة من اعمال العمران ما لم تكن توفق الى مثله في نصف قرن واهم ذلك الطرق المعبدة الطويلة التي ربطت البلاد

في نظارة الداخلية

وصل وفدنا الى نظارة الداخلية في الباب العالي فاستقبله صاحب الدولة طلعت بك افندي ناظر الداخلية الجليلة وصافح الاعضاء كلاً بمفرده وآنس الجميع وحياهم بلطفه المعهود

وقد تكلم في حضور الناظر المشار اليه كل من محمد افندي كرد علي وحسين افندي الحبال وعبد الباسط افندي الانسي

خطاب صاحب المقتبس

محمد افندي كرد علي

ياصاحب الدولة والفضل :

ان الانقلابات التي وقعت منذ نشرتم واخوانكم احرار العثمانيين القانون الاساسي في السلطنة قد علمت الناس وولاة امورها تعاليم كثيرة ورقت المدارك وهذبت الطباع فتعلمنا بالحرب البلقانية والحرب الطرابلسية كيف نجمع شملنا ونسير في داخليتنا وخارجيتنا حتى اذا نشبت هذه الحرب العامة اثبتنا اننا امة لا تزال حية تعمل عمل الاحيـاء من الامم والشعوب فكانت الفلاكات الاولى جلاءً للنفوس وصقالاً للعقول

كان اناس قليلون في ديار الشام يهمسون في سرهم اوائل النفير

وعلمائهم وتكلم عَلَى حسب الترتيب بما يناسب المقام وانشد بعض الشعراء شيئاً من منظوماتهم في مدح دولة الشيخ المشار اليه ثم قام الرئيس وطفق يسرد لمحة من ترجمة حياة كل فرد من رجال الوفد بعبارات وجيزة جمعت فاوعت ثم تكلم دولة شيخ الاسلام وبين انه يفدي نفسه في خدمة الشعائر الاسلامية والملة وكلف العلماء ان يكونوا في البلاد عوناً عَلَى خدمة هذا المقصد الشريف وابهج منظر ان دولته كان يكلم العلماء باللغة العربية الفصحى عَلَى العادة المألوفة

وفي اثناء وجود الوفد في المشيخة الاسلامية جاء رفيق بك كتخدا الحضرة السلطانية وقال انه عرض للذات الملوكانية زيارة الوفد لسراي طوبقبو الهمايونية وعرض لجلالته ايضاً امتنان الوفد من هذه الزيارة وان مولاه السلطان كان مسروراً جداً وانه صدرت ارادته السنية بتبليغ هذا الابتهاج لكل فرد من افراد وفدنا السوري فسر الجميع لهذا الالتفات السلطاني الكبير

ثم غادر الوفد دائرة المشيخة الاسلامية مشيعاً بالاكرام والاحترام من جميع رجال المشيخة الاسلامية قاصداً نظارة الداخلية الجليلة

وفي سراي طوبقبو ايضاً ديوان الانكشارية وهو كائن في القسم الاعلى من الحديقة ومدخله من باب همايون وهذا الباب مبني من الرخام الاسود وله عمودان من الرخام الاخضر فالداخل منه يجد الى اليمين طريقاً يوصل الى مستشفى كلخانه والى اليسار طريقاً يوصل الى الديوان وفي اثناء هذا الطريق يرى السائر (كنيسة سان ايرن) القديمة وهذه لا يسمح بالدخول اليها وبعدها يوجد مدفن الدراويش ويليه دار الضرب وبعد ديوان الانكشارية توجد السراي الذي يوجد فيها قصر السلطان عبد المجيد • وقصر العرش السلطاني والخزينة وعدة قاعات ومكتبة تحتوي زهاء ثلاثة آلاف من المجلدات العربية وغيرها من اللغات المختلفة

الوفد امام شيخ الاسلام

بعد ان اتم الوفد تجوله في هذه السراي الهمايونية الخطيرة ركب العربات الى دار المشيخة الاسلامية وما كاد الوفد يصل الى باب المشيخة الخارجي حتى اصطف هناك رجال الفتوى ورؤساء الدوائر واكابر العلماء فاستقبلوهم وتقدم الوفد رجال معية مولانا شيخ الاسلام وكان ذلك الشيخ الجليل في ردهة كبرى منتظراً الوفد فلما اقبل عليه قدم له رجال العلم واحداً بعد آخر فحياهم وبش في وجوههم وسأل عن اكابر السور يين والفلسطينيين وعظمائهم

المآكل وضروب الحلوى والفاكهة فذلك مما يعجز الوصف عنه وقد تمخضت قرائح شعرائنا الافاضل فاتت ببدائع الشعر ولطائف النثر، ووصفت رب الدعوة ما شاء الله ان تصف نذكر ممن قال الشيخ عبدالكريم عويضة · والشيخ سليم اليعقوبي · وحسين افندي الحبال وتوفيق افندي الاتاسي وختم الطعام مفتي دمشق ابو الخير افندي عابدين بالدعاء

وصف القصر

وبعد تناول الطعام اخذ وفدنا يتدرج في انحاء سراي طوبقبو ومنعطفاتها و يتجول في قصورها ودورها · وهي اقدم سراي لانها انشئت منذ فتح الاستانة · وهي ذات موقع بديع يشرف على بحر مرمرة والبوسفور والقرن الذهبي معاً ومحاطة بجدران مرتفعة اشبه بالاسوار في جهتي البر والبحر ولها حديقة واسعة الاطراف مشيدة فيها عدة قصور متفرقة · منها قصر بغداد وهو في القسم الاعلى من الحديقة وقصر كلخانه في القسم الاسفل منها وهو القصر المشهور الذي قرئ فيه الخط السلطاني المعروف بخط (كلخانه) في عهد السلطان عبد المجيد بشأن ادخال الاصلاح في الدولة ويوجد في الساحل قصر مستعمل كمخزن للعسكر الآن وعند هذا المخزن يوجد حجران كأنهما سمكتان ولهما مكانة تاريخية كما يقال

وبعد الانتهاء خرج الوفد بعد ان صافح اعضاؤه علماء دار الخلافة الذين ختموا البخاري الشريف . وتعانقوا مضافة وعناقاً ابكت الطرفين لموقع الجامعة الاسلامية ورابطة الدين من القلوب وهم منشرحو الصدر مسرورو البال والخاطر شاكرو الله على هذه النعم الجليلة التي انعم بها عليهم ثم كلف الرئيس حضرة رفيق بك كتخدا الحضرة السلطانية ان يعرض على ذاتها الملوكية خلوص اعضاء الوفد وامتنانهم من مولانا الخليفة الاعظم على تكرمه بالسماح لهم بحضور تلاوة البخاري الشريف في قاعة الخرقة النبوية المقدسة

الضيافة السلطانية

غادر الوفد قاعة الخرقة النبوية الشريفة فذهب تواً الى قصر مجيدية الهمايوني حيث اعد له سيدنا الخليفة الاعظم مائدة ملوكية جمعت من كل شيء افخره وناهيك بمائدة يأمر باعدادها سلطاننا الاعظم لابنائه المخلصين

جلس كل واحد على المقعد الذي خصص له حيال المائدة الملوكانية وتناول البطاقة الخاصة باسمه وازاءها الجريدة او القائمة المتوجة بالطغراء السلطانية المموجة بماء الذهب المكتوب عليها انواع الطعام

اما ترتيب المائدة واجناس معداتها الذهبية والفضية وصنوف

ويقام له احتفال باهر في كل عام . وهذا الاثر الشريف كناية عن سن من اسنانه وبعض المصاحف القديمة المكتوبة بخطوط الصحابة . والراية النبوية التي اخذها السلطان سليم الاول من مصر عند افتتاحها سنة ٩٢٢ . وقد نقلها اولا الى دمشق ثم نقلها السلطان مراد الى كايبولي وكان السلاطين يحملونها مع جيوشهم في ساحات الحرب . وتوجد في هذه القاعة ايضاً راية الامام علي رضي الله عنه

دخل الوفد الى هذه القاعة بكمال الخضوع والخشوع فاستقبله فيها علماء دار الخلافة الذين كانوا ينتظرونهم لختم البخاري وبعد الاستغفار والصلاة عَلَى النبي المختار قرأ احد علماء دار الخلافة آخر حديث في البخاري جرياً عَلَى العادة المستحسنة وقرئ التسبيح سبعين مرة . وقاعة الخرقة الشريفة جميلة جداً مطرزة ستائرها بالذهب ومرصعة جدرانها بالآيات الكريمة . وكانت فترة روحية توجهت فيها القلوب الى فاطر السموات والارض ومبدع الكائنات وفي النهاية نهض الاستاذ الرئيس الشيخ اسعد الشقيري وتلا دعاء بصوته الجهوري بصورة مؤثرة خشعت لها القلوب وذرفت الدموع . ثم استجار بصاحب هذا الاثر الشريف . ان يحفظ دولة الخلافة العلية حامية الاسلام والمسلمين . وخادمة الحرمين الشريفين

في ميدان السلطان احمد وجعله داخل المتحف العسكري المذكور ومتحف الانكشارية كناية عن هياكل تصويرية تمثل رجال الحكومة العثمانية الى عهد السلطان محمود الثاني اي رجال العسكرية ورجال الدولة من الوزراء والعلماء والجنود بملابسهم القديمة

تجول الوفد في بحابح هذه المتاحف الاثرية المفيدة واطلع عَلَى آثار الاقدمين السالفين وآثار الدولة العلية في عهدها الخالي والحالي وهي آثار عظيمة لا يمكن لليراع ان يصفها حق الوصف كما ان اللسان يكل عن نعتها لمن وعى وما راء كمن سمعا

ظل الوفد يتجول و يتفقد زهاء ساعتين و كان انتهاء التجوال قبيل الظهر فغادر المتاحف الى دار الخرقة النبوية الشريفة ليتشرف بزيارتها ويستمع ختم البخاري المقدس هناك كما رغبت في ذلك الحضرة السلطانية

الخرقة الشريفة

قاعة الخرقة الشريفة هي ايضاً في سراي طوبقبو ، موجود فيها الاثر النبوي الشريف الذي يتبرك بزيارته جلالة السلطان في الخامس عشر من رمضان ، وفي الوقت الذي يرغب فيه وهي فيما قيل كناية عن رداء اسود من شعر الابل كان يضعها النبي صلى الله عليه وسلم عَلَى منكبيه وبعض شعرات من لحيته الشريفة المباركة

— ٣٨ —

الاولى والثانية مخصصتان للاجساد المحنطة والثالثة للآثار المسنمة، والرابعة لآثار البناء والخامسة للاجساد المحنطة ايضاً والسادسة والسابعة للآثار البنائية ، والثامنة للاواني الترابية وغيرها

والطبقة العلوية فيها آثار الاشوريين والكلدانيين والمصريين وقطع النحاس والجواهر والمسكوكات والكتب القديمة وتنقسم الى عدة قاعات : قاعة لآثار الاشوريين والكلدانيين ، وقاعة للآثار المصرية ، وقاعة للآثار المسنمة ، وقاعة كبيرة لآثار الاشوريين ايضاً ، وقاعة للآثار المحفورة اليونانية ، وقاعة للآثار الرومانية

المتحف العسكري

محول من كنيسة كانت تسمي « سانت ايرن » وهو كائن في سراي (طوب قبو) قريب من المتحف العام للآثار القديمة بنيت هذه الكنيسة في عهد قسطنطين الكبير في اوائل العصر الرابع المسيحي واحترقت في زمان الامبراطور جوستنيان ثم بنيت ثانية ، وفي القرن الثامن سقطت بسبب الزلزال الذي حصل اذ ذاك وتجددت في عهد الامبراطور ليون ازارين وجعلت مخزناً للاسلحة القديمة والجديدة و بعد اعلان الدستور جعلت متحفاً للاسلحة والآثار العسكرية من ملابس واسلحة عَلَى اختلاف انواعها ، ثم ارتأت الحكومة نقل متحف الانكشارية (يكي جرى) من موضعه

رتب ترتيباً آخر دخل فيه الادلاء العسكريون والملكيون واخذ الرسم مرة ثانية ، بنسق آخر كيفما اتفق في الجلوس والوقوف بحيث اتخذ كل واحد الموقف الذي يبغيه لنفسه .

وبعد التدرج قليلاً دفعة ثانية في حديقة الورود غادرها الوفد ومصطحبوه الى مشاهدة الآثار القديمة في المتحف الهمايوني

المتحف الهمايوني

هو في سراي (طوب قبو) ويقسم الى قسمين قسم توجدفيه آثار الصنائع الاسلامية ويسمى « القصر الصيني » وقسم توجد فيه الآثار القديمة غير الاسلامية ، وهو اصل المتحف الهمايوني فالقصر الصيني او متحف الآثار الاسلامية فيه كثير من الآثار الصناعية الاسلامية كالسجاد والخزف والابواب الخشبية القديمة والسلاح من سيوف وحراب ونبال وغير ذلك من المصنوعات القديمة في البلاد الاسلامية .

اما المتحف العثماني او الهمايوني فهو ينقسم كما رأيناه الى طبقتين ارضية وعلوية فالطبقة الارضية فيها صناديق الاجساد المحنطة من آثار اليونانيين والرومانيين وفيها توجد آثار مدينة اثينا القديمة وآثار الهندسة البنائية والآثار المسنمة والآثار المحفورة من زمان اليونان والرومان وآثار الاشوريين وهي تشتمل ايضاً على عدة قاعات :

ضبـاطه البحريون رجال الوفد بكمال الاكرام والاحترام وطفقوا يتدرجون بنا في بجابح السفائن فنشاهد عظمة الآلات الحربية المصنوعة على آخر طراز ، ونرى عناية الافراد المجسمة واحد ضباط السفن يوضح لنا ما اغلق علينا من سائر موجودات السفن الحربية ، فثلجت من رجال الوفد الصدور واطمأنت النفوس وفرحت القلوب ثم غادر الوفد هذا الشاطيء وكان الليل قد ذر قرنه الى احدى محطات الجسر الجديد حيث ركبنا العربات الى النزل لتناول طعام العشاء

يوم السبت

استيقظ الوفد يوم السبت « ٢٦ ايلول » وبعد تناول طعام الصباح غادر النزل الى حديقة الكلخانة وهي المتنزه العـام لاهالي الاستانة وهو حديقة جميلة جداً ذات زهور وورود ، منسقة تنسيقاً باهراً ، اعتني فيها مؤخراً اعتناءً كبيراً حتى اصبحت تضاهي بعض حدائق اوربا

دخل الوفد الى هذه الحديقة الجميلة وطفق يتدرج بين خمائلها الخضراء واشجارها الباسقة حتى انتهى الى وسطها وهناك رتب اعضاء الوفد ترتيباً منتظماً فجلس قسم على الكراسي ووقف قسم آخر وراءه حيث اخذ رسم الجميع بالتصوير الشمسي (الفوطغراف) ثم

— ٣٥ —

وحياهم تحية الانس واللطف وجاملهم ، ثم التفت اليهم مخاطباً :

كلام ولي العهد

« ان اتحاد العرب والترك لاجل العمل في سبيل تعالي الامة الاسلامية هو حقيقة لا ريب فيها ، وانني اشاهد ذلك بكمال المنة وان ما نراه من الظفر في جناق قلعة هو ثمرة ذلك الاتحاد لقد عزمنا على العمل على تعالي شأن الاسلام ولا توجد في العالم قوة تزعزع هذا العزم فينا وانني سأتجول في سورية قريباً ان شاء الله ، وهناك انال حظاً عظيماً بزيارتكم »

في ميناء استينه

وبعد الخروج من حضور سمو ولي العهد المعظم قدمت الى الوفد اللفائف الملوكية ، والمرطبات الطيبة ، ثم غادر الوفد القصر راكباً عرباته الخاصة الى محلة بشكطاش ، حيث اعد لرجاله يختان خاصان ركبوهما الى محلة استينه لزيارة ياوز ومدللي من اعظم بوارجنا الحربية ، واستينه أحد شواطىء البوسفور بعيدة عن الاستانة زهاء ثلاثة عشر كيلومتراً ونصف فيها دور جميلة وقصور عالية ، ولها ميناء عميق الغور ، يقال انه اعمق من مواني البوسفور ، و ينتهي اليها نهر من الشمال يصب على شاطئها في المضيق .

وفي هذا الشاطئ الجميل كان قسم من سفائننا الحربية فاستقبل

— ٣٤ —

الصمدانية

وبعد ذلك عاد الوفد الى قصر جيت الهمايوني حيث تنـاول ايضاً المرطبات واللفائف السلطانية ، ثم ركب العربات الى اكمة الحرية (حريت تبه سي)وهي واقعة في نهايةجادة الشيشلي ، وهذه الهضبة قريبة الشبه بسلات قدماء المصريين شيدها احرارالدستور وقد دفن تحتها شهداء الحرية ، وفي هـذا الموضع يستعرض عادة الجيش في الاعياد الوطنية .

ترجل الوفد ودخل الى هذه الذروة واطلع عَلَى ما فيها منآثار الكتابة والتاريخ وبعد ان احاط الوفد بقبور اولئك الابطال وقرأ مستمعاً ما تيسر من القرآن دعا الاستاذ الرئيس دعاء بليغاً واهداه الىروح شهداء الحرية والمجاهدين وبينهم قبرالمرحوم محمود شوكت باشا

في قصر ولي العهد

غادر الوفد « اكمة الحرية » قاصداً قصرسمو ولي العهدصاحب الدولة والنجابة يوسف عز الدين افندي في محلة « زنجيرلي قويو » وحين وصول الوفد الى القصر استقبله على البـاب مدير دائرة التشريفات مفيد بك ، واوصل كلا من اعضائه الى حضور سمو ولي عهد السلطنة المشار اليه ولدى وصولهم جميعاً التفت سموه اليهم

تزوروا تلك الدائرة وتشتركوا في الدعوات المستجابة عند ختم تلاوة البخاري الشريف فاني علقت ختم البخاري عَلَى قدومكم »

ثم قال مولانا الخليفة : « انه كان مبتهجاً جداً من البرقيات التي كانت ترد الى سدته السنية من بلاد العرب تستفسر عن مزاجه الملوكاني الكريم وانـه رأى آثار تجليات باهرة من ختم البخاري »

ثم اوصى الخليفة الاعظم رجال الوفد بتدقيق النظر في المعاقل والحصون المنشأة في جناق قلعة وحالة مواقع الحرب والجيوش وشجاعتها وامن معيشتها ودرجة انتظامهـا وقيد ذلك كله لاجل الايضاح والبيان للمسلمين وعَلَى الخصوص السوريين والفلسطينيين كما اوصاهم بالوعظ والارشاد للجنود المظفرة وبيان ما وعدهم الله عليه من الاجر والثواب وفضل المجاهد عَلَى القاعد ونيله سعادة الدارين والفوز باحدى الحسنيين وفي حين عودتكم اتمنى ان تبلغوا ابنـائي السوريين سلامي لهم ورضاي عنهم ومنهم

وقرأ بعد ذلك مفتي دمشق دعاء ببقاء الذات السلطانية ثم تكرم جلالة الخليفة واخذ يحيي كلا بمفرده واظهر انشراح صدره من خطبة الجمعة عَلَى الاسلوب الجاري في مساجد سورية وفلسطين ، ثم عاد الى قصره الخاص بصحبه الاجلال والاعظام ، وترمقه العناية

اخلاص العلماء والاشراف وسائر الاهالي في سورية و بيروت وفلسطين وحلب ولبنان وملحقاتها ويشخص بعد ذلك الى ساحة الحرب في الدردنيل ليشاهد بام العين الشجاعة والبسالة والاقدام التي يظهرها آساد العثمانيين وابطال الموحدين في ميادين الوغى وليبلغهم سلام الشعب العثماني في تلك الاصقاع ويظهر ما تكنه صدور الامة الاسلامية من عظيم الشكر والامتنان لاولئك الابطال الذين اتوا من ضروب الشجاعة ما حير الالباب ومن الخوارق ما ادهش العقول دفاعاً عن حوزة الخلافة العظمى وبيضة الدين الاسلامي المبين وذكر ما اجراه الجيش الرابع من الاصلاحات الحقيقية في سورية وفلسطين وما قام به قائده العظيم احمد جمال باشا من الاعمال التي سيزين بها التاريخ الاسلامي اه

فتكرم حضرة الخليفة واجاب بقوله :

« لقد سررت برآكم جميعاً يا علماء الدين ولاسيما لمصادفة قدومكم لدار الخلافة الاسلامية قرب ختم قراءة البخاري الشريف الذي اقرئه منذ بداية الجهاد حتى اليوم الى لفيف من العلماء الصلحاء في حجرة المخلفات النبوية على صاحبها افضل الصلاة واشرف التحية ولا يخفى ان قراءة البخاري الشريف بحجرة المخلفات النبوية تكون بمثابة روضة من رياض الجنة واني اصدر ارادتي ان

المقصورة السلطانية ينتظر خروج الخليفة ليحييه تحية الاخلاص لمقامه الاسنى ولما كان جلالته حريصاً عَلَى اكرام العلماء ورجال الدين واحترامهم كما هو دأب الخلفاء العثمانيين صدرت ارادته السنية بان لا يكلف الوفد نفسه مشقة الوقوف والانتظار ، بل ينتظر جلالته في قصر چيت الهمايوني احد قصور يلديز وهذه عناية فائقة من جلالة الخليفة برجال الوفد

وهكذا ذهب الوفد الى قصر چيت ، فاكرم رجال المابين وفادته وقدمت له اللفائف السلطانية والمرطبات الملوكية ، واخذ يمتع النظر في مباني هذا القصر العظيم ، ونقوش جدرانه الساحرة وان اليراع ليعجز عن وصف ما حواه من فرش وترتيب وثريات

وبعد هنيهة صدرت ارادة الخليفة بقبول رجال الوفد فذهبوا الى القصر الخاص ووقفوا بترتيب تام حيث خرج اليهم مولانا السلطان من باب غرفته الخاصة فحيوه بالاجلال والتعظيم ورد عليهم السلام رداً جميلاً

وهنا خطب الاستاذ اسعد افندي الشقيري رئيس الوفد خطاباً مناسباً لمقام الخلافة الاسنى ، وعرض عَلَى الذات السلطانية الغاية من حضور الوفد فقال ان الوفد العلمي العربي زار عاصمة الخلافة العظمى والامامة الكبرى ليرفع لاعتاب الخليفة الاعظم

— ٣٠ —

البكباشي نائل بك حاجب الصدارة : باسم الصدر الاعظم

وتوارد بعد ذلك من كبراء علماء الفاتح و بايزيد والمدرسين وامراء الاستانة واكابرها يهنئون الوفد بسلامة القدوم و يظهرون عواطف الاخاء والود

وفي الساعة العاشرة زوالية انتهى الوقت المخصص لقبول الزائرين فتهيأ الوفد لتناول طعـام الغداء قبل الذهاب الى صلاة الجمعة حتى اذا كانت الساعة ١١ قبل الظهر كانت العربات مهيأة فركبها الوفد الى يلديز لاداء صلاة الجمعة في جامع الحميدية بحضور جلالة الخليفة الاعظم ادام الله سطوته

وصل الوفد الى جامع الحميدية فاحتفل بقدومه احتفالاً طيباً ودخل المسجد بترتيب وانتظام وكان الخليفة الاعظم جالساً في المقصورة الخاصة بحضرته الكريمة في جامع الحميدية في مصلى الخلفاء العثمانيين عَلَى عادتهم الممدوحة

وقد استأذن الرئيس بالواسطة من اعتاب الخلافة العظمى ان يتولى خطبة الجمعة احد رجال الوفد ولما صدرت الارادة السنية عهد بهذه الوظيفة الى الشيخ عبد القادر الخطيب احد خطبـاء الجامع الاموي في دمشق

انتهت صلاة الجمعة وخرج الوفد من المسجد ووقف تجـاه

٧ — محمد افندي مراد مفتي حيفا

٨ — محمد افندي الباقر صاحب البلاغ

ويصحب هؤلاء الادلاء العسكريون والملكيون لتعريف الموفدين برجال اللجنة

فجاء لزيارة الوفد الاشخاص الآتية اسماؤهم على حسب الترتيب التالي :

حسين كامل افندي رئيس التدقيقات الشرعية : باسم شيخ الاسلام

علي رشدي افندي احد اعضاء محكمة التمييز : باسم نظارة العدلية

حسن فهمي بك رئيس القلم الخاص في نظارة الداخلية : باسم ناظر الداخلية

حكمت بك بابان مبعوث بغداد : باسم مجلس المبعوثان

الميرالاي ابراهيم بك حاجب الذات السلطانية : باسم جلالة السلطان الاعظم

مدحت شكري : بك باسم جمعية الاتحاد والترقي

اسماعيل مشتاق بك : باسم رئيس مجلس الاعيان

القائمقام جواد بك قائد مركز الاستانة : باسم ناظر الحربية

من امانة العاصمة : رائف بك مدير دائرة بايزيد

من مديرية البوليس : جمال بك مدير القسم السياسي

ويصحب هؤلاء الادلاء الكرام فريق من رجال العسكرية والبوليس والبلدية ارصدوا لتوطيد سبل الراحة لرجال الوفد

يوم الجمعة

اصطبح الوفد يوم الجمعة (وهو اليوم الثاني من وصوله) عَلَى اتم هناء وراحة ، يشمله الجذل والسرور ويحيط به المأمورون العسكريون والملكيون الذين ارصدوا لاستكمال اسباب راحته وحياته ، فتناول فطور الصباح في النزل الذي انزلته به الحكومة عَلَى حسابها الخاص ، ثم انتخبت لجنة خاصة من الوفد لاستقبال الموفدين من طرف النظارات للسلام عَلَى اعضائه وتهنئتهم بسلامة الوصول فكانت كما يأتي :

١ — اسعد افندي الشقيري رئيس الوفد

٢ — ابو الخير افندي عابدين مفتي دمشق

٣ — مصطفى افندي نجا مفتي بيروت

٤ — محمد افندي العبيسي مفتي حلب

٥ — طاهر افندي ابو السعود مفتي القدس

٦ — عارف افندي مفتي عينتاب

تنتظرهم فركبوها الى المكان المعد لنزولهم وهو نزل (شاهين باشا) في محلة السركه جى

وصلنا الى النزل الذي خصصته لنا الحكومة العسكرية وهو نزل كبير ذو خمسة طوابق وترتيب جميل واتقان جيد وارحنا انفسنا قليلاً من وعثاء السفر ، ثم نهضنا الى تناول العشاء ، فاكل الوفد وشرب ثم وزعت على رجاله ورقة مطبوعة بمـاء الذهب ، وذات اربع صحائف صغيرة فاذا هي الخطة التي سيسير عليها الوفد خلال اقامته بالاستانة قبل ذهابه الى ساحة الدردنيل

الموكلون براحة الوفد

ويكون في صحبة الوفد اثنـاء اقامته في دار الخلافة العلية الادلاء الآتية اسماؤهم :

الرئيس : القائمقام جواد بك قائد مركز الاستانة

المعاون : اليوزباشي الاركان حرب • توفيق بك حاجب ناظر الحربية • الملازم احمد مختار بك من موظفي قيادة المركز

من المشيخة : وحيد بك مشاور القسام العمومي

من الداخلية : الدكتور فؤاد بك

من مركز الاتحاد والترقي : نسيمي صارم بك

بمعية المفتيين فتفقدوا تلامذة المدارس الواقفين ازاء المحطة وطلب المتصرف من الهيئة التحريرية خاصة ان ترافقه ونتفقد شؤون التلامذة والتلميذات واخذ يعرفنا بكل مدرسة و يذكر لنا درجة استعدادها واسمها وصنوف فنونها وقصارى مـا يقال ان الحفلة كانت باهرة والاحتشاد عظيماً والمشهد جليلاً تجلت فيه عظمة الاخاء الاسلامي بين العنصرين الكبيرين الترك والعرب·

وفي الساعة الحادية بعد ظهر الخميس غادر الوفد ازميد مشيعاً بالاحترام العظيم قاصداً دار الخلافة العلية فوصلها في الساعة السادسة زوالية

في الاستانة

وصل الوفد الى دار الخلافة العلية مساء الخميس الواقع في ٢٤ ايلول سنة ١٣٣١ فكان ينتظره على محطة حيدر باشا مندوبو النظارات ، وممثلو الوزارات وافراد الجند السلطاني الخـاص بالاستانة ،وثلات البوليس والجندرمة والبلدية والموسيقى العسكرية وخلق لا يدرك الطرف آخره ، وكان الوقت ليلاً فلم يكد رجال الوفد ينزلون من القطار حتى عزفت الموسيقى بالسلام وحياهم الجند تحية الاحترام و بعد ان تعارفوا بالمندوبين والممثلين والادلاء ركبوا يختـاً خاصاً اقلهم الى جسر الاستانة الكبير حيث كانت العربات

بحيرتها في جانب الغرب بهجة   وفي وصفها لب اللبيب تحيرا
وفي الجانب الشرقي جبال توشحت   بحلة ياقوت ترصع جوهرا
مدارسها اضحت سماء معارف   وولدانها تحكي النجوم وازهرا

في ازميد

كان الاحتفال بالوفد في ازميد باهراً جداً حضره متصرف اللواء مظهر بك والقاضي واركان المأمورين وامراء العسكرية وممتاز بك حاجب ناظر الحربيــة وضيا بك مبعوث ازميد وجميع الاهلين وتلامذة مدارس دار المعلمين · السلطانية · الاعدادية · الرشدية وموسيقاتها ،وتلميذات مدارس الاناث يحملن في ايديهن باقات الزهور

فنزل الوفد من غرف القطار الخاصة به حيث جلس في المكان المعد لاستقباله وهناك اديرت على اعضائه اكواب الشاي والحليب والقهوة وانواع الحلويات· وخطب كل من المتصرف والاستاذ الرئيس والشيخ عبد القادر الخطيب والشيخ محمد رفعت تفاحة ومحمد افندي الحلبي والشيخ سليم اليعقوبي ثم خطب المتصرف مرة ثانية فشكر للخطباء عواطفهم وطلب اليهم ان يقدموا للغزاة المجاهدين تحيات اهالي ازميد القلبيــة · ثم خطب مدير المعارف وقدم قسماً من تلميذات مدرسة الاناث الرشدية ·ثم سار

وخضرة منبسطة عَلَى سطح البساتين والتلال واشجار متلاصقة بعضها ازاء بعض كأنهن عشاق برّح بهن البعاد فتماسكنَ بالاعناق وحدائق غناء تغرد بين زهورهـا بلابل الارض وطيور السماء ، وخمائل زاهية بهجة ترتع بين جداولهـا وانهارها الصغيرة ضفادع الماء فتنتقل اصداؤها بين الهواء والاجواء

وقصارى ما يقال اننا مررنا بمناظر ومشاهد قلّ ان يوجد لها مثيل وانما هي اقرب لمناظر الجنان منها لمناظر الارضين

وقد فاضت قرائح شعراء الوفد في وصف هذه المشاهد البديعة الرائعة . فقال سليم افندي ابو الاقبـال اليعقوبي في وصف قصبة صبانجه

صبانجة دار دونها مصر بهجة   وهل شابهتها في محاسنها مصرُ
يحيط بها روض به كل مثمر   ويجري بها من كل ناحية نهرُ

وقال الشيخ عبد الكريم عويضة

صبنجة فيها جنة الله قد جرى   بروضتها الغنـاء نهرٌ تفجرا
فلو لم تكن خلد الجنان حقيقة   لما سال فيها ذلك النهر كوثرا

وقال حسين افندي الحبال صاحب جريدة ابابيل

صبانجة روض دونه كل جنـة   حدائقها تحكي الزمرد منظرا
تحيط بها الاشجار من كل جانب   وفي وسطها تجري الينابيع كوثرا

والشيخ سليم اليعقوبي ومفتي حلب محمد افندي العبيسي خطباً تناسب المقام فكان التأثير عظيماً والسرور كبيراً . ثم غادر الوفد اسكيشهر قبيل الساعة الثالثة من نصف الليل المذكور

بين اسكيشهر والاستانة

مرَّ بنا القطار في اثناء مسيره من اسكيشهر الى الاستانة عَلَى عدة قرى جميلة و بلدان لطيفة هذه اسماؤها :

اسكيشهر . جتور حصار . اين اوكي . بوز او يوك . قره كوى . بيله جاك . وزير خان . لفكه . سكجه اقحصار . كيوه . حميديه . صبانجه . بيوك دربند . ازميد . دريجنه . توتون جيفتلك . يارمجه . هركه . طاوشانجيل . ديل اسكله سى . ككبوزه . طوزله . يندك . قرتال . ماليتبه . بوستانجى . ارن كوى . كوزتبه . فنار يولى . قزل طوبراق . حيدر باشا

وقد احتفل بتحية الوفد في معظم النواحي التي مرَّ بها ولا سيما في ناحيتي اقحصار ، وصبانجه فان الاهالي والحكومة وتلامذة المدارس في هاتين المحلتين قد احتفلوا بتحية الوفد احتفالاً باهراً وقدموا لاعضائه انواع الفواكه الناتجة من اراضي هذه القرى الجميلة . اما جمال الاراضي والسهول التي ينساب بينها القطار فحدث عن البحر ولا حرج : جبال مكسوة بالحلل السندسية .

— ٢٢ —

(وهو قضاء متوسط و يوجد فيــه حمام معدني حار) جاوشجي - ازار كوى ، اقشهر ، (وهو قضاء شهير مدفون فيه الخوجه نصر الدين المعروف بجحا) ياصيان ، اسحاقلو ، جاي ، (وهو مركز مديرية و يوجد فيها ماء عذب فرات) جو بان ، افيون قره حصار ، (وهو لواء مهم يوجد فيه المـاء العذب المشهور لدى اهل دار الخلافة العلية) غازلى كوي حمامي ، مركز محطة فقط ، حمام : فيه ماء معدني حار ، احسانيه ، دوكر ، جيقورلو ، آله بوند ، كوتاهيه : متصرفية مهمة ، صابونجي بيكارى ، كوكجه قصيق ، اسكيشهر

وقد كان عشاوءنا في مدينة افيون قره حصار اذ مكث القطار زهاء ساعة ثم اخذ يسير رهواً وذميلاً فوصل الى اسكيشهر في الساعة الحادية ونصف من ليل الخميس

في اسكيشهر

وصلنا الى اسكيشهر فكان عَلَى المحطة ينتظر قدوم الوفد لتحيته كل من المتصرف رأفت بك ورئيس البلدية خالد ضيا بك ، واركان الحكومة من ملكيين وعسكريين ورجال البوليس والجندرمة فاحتفل بالوفد احتفالاً عظيماً وكان معداً لاستقباله مكان مناسب اديرت فيه اكواب الشاي والحليب وخطب كل من المتصرف ومفتي عينتاب عارف افندي ومندوب حوران محمد افندي الحلبي

— ٢٣ —

والشيخ سليم اليعقوبي ومفتي حلب محمد افندي العبيسي خطباً تناسب المقام فكان التأثير عظيماً والسرور كبيراً . ثم غادر الوفد اسكيشهر قبيل الساعة الثالثة من نصف الليل المذكور

بين اسكيشهر والاستانة

مرّ بنا القطار في اثناء مسيره من اسكيشهر الى الاستانة عَلَى عدة قرى جميلة و بلدان لطيفة هذه اسماؤها :

اسكيشهر . جتور حصار . اين اوكى . بوز او يوك . قره كوى . بيله جك . وزير خان . لفكه . سكجه اقحصار . كيوه . حميديه . صبانجه . بيوك دربند . ازميد . دريجنه . توتون جيفتلك . يارمجه . هركه . طاوشانجيل . ديل اسكله سى . ككبوزه . طوزله . يندك . قرتال . ماليتبه . بوستانجى . ارن كوى . كوزتبه . فنار يولى . قزل طوبراق . حيدر باشا

وقد احتفل بتحية الوفد في معظم النواحي التي مرّ بها ولا سيما في ناحيتي اقحصار ، وصبانجه فان الاهالي والحكومة وتلامذة المدارس في هاتين المحلتين قد احتفلوا بتحية الوفد احتفالاً باهراً وقدموا لاعضائه انواع الفواكه الناتجة من اراضي هذه القرى الجميلة . اما جمال الاراضي والسهول التي ينساب بينها القطار فحدث عن البحر ولا حرج : جبال مكسوة بالحلل السندسية .

(وهو قضاء متوسط و يوجد فيه حمام معدني حار) جاوشجي - ازار كوى · اقشهر · (وهو قضاء شهير مدفون فيه الخوجه نصر الدين المعروف بجحا) ياصيان · اسحاقلو · جاي · (وهو مركز مديرية و يوجد فيها ماء عذب فرات) جوبان · افيون قره حصار · (وهو لواء مهم يوجد فيه الماء العذب المشهور لدى اهل دار الخلافة العلية) غازلى كوي حمامي · مركز محطة فقط · حمام : فيه ماء معدني حار · احسانيه · دوكر · جيقورلر · آله بوند · كوتاهيه : متصرفية مهمة · صابونجي بيكارى · كوكجه قصيق · اسكيشهر

وقد كان عشاؤنا في مدينة افيون قره حصار اذ مكث القطار زهاء ساعة ثم اخذ يسير رهواً وذميلاً فوصل الى اسكيشهر في الساعة الحادية ونصف من ليل الخميس

في اسكيشهر

وصلنا الى اسكيشهر فكان على المحطة ينتظر قدوم الوفد لتحيته كل من المتصرف رأفت بك ورئيس البلدية خالد ضيا بك ، واركان الحكومة من ملكيين وعسكريين ورجال البوليس والجندرمة فاحتفل بالوفد احتفالاً عظيماً وكان معداً لاستقباله مكان مناسب اديرت فيه اكواب الشاي والحليب وخطب كل من المتصرف ومفتي عينتاب عارف افندي ومندوب حوران محمد افندي الحلبي

مشاق الاستقبال في مثل هذا الوقت من الليل ثم تطرق الى مهمة الوفد العظيمة والى الفوائد الجليلة التي ستعقبها ، وتأثيرها الكبير في الاتحاد الاسلامي و كان خطاب الرئيس باللغة التركية و بعبارة بليغة وسلسة .

وهناك قام الوالي وشكر للوفد تلبية دعوته وذكر مهمة الوفد ايضاً وتأثيرها في ربط العنصرين الكبيرين العرب والترك ثم قال ان اهالي قونية عاصمة الترك القديمة تحيي في اشخاص هذا الوفد الكريم رجال العرب النجباء في سورية وفلسطين وتصافحهم مصافحة الشقيق لشقيقه ، ثم قام حبيب افندي العبيدي والسيد محمد رفعت تفاحة ، وعلي افندي الريماوي ومصطفى افندي نجا مفتي بيروت فتكلم كل منهم بما يناسب المقام شعراً ونثراً ، ومدحاً وشكراً

القيام من قونيه

وفي الساعة الثالثة بعد نصف الليل غادرنا ولاية قونية وكانا السنة شكر وثناء عَلَى اخواننا اهالي الولاية واركان حكومتها

ظل القطار يسير بنا من مدينة قونية وهو يمر بقرى و بلدان حتى اصبح صباح الاربعاء و كان الجو بارداً جداً وهذه اسماء الامكنة التي مررنا بها قاصدين مدينة اسكيشهر الشهيرة :

بيكار باشي · ميدان · سراي اكي · قادين خاني · ايليغين ·

القيام من بوزانتي

في الساعة الحادية عشرة زوالية من يوم الثلاثاء قمنـا من بوزانتي عَلَى القطـار الحديدي العريض وطفقنا نجتاز السهول والاودية وننساب بين السفوح والحقول حتى وصلنا الى محطة ١٠
(جفته خان) ومنها الى « اولو قشله » فجاي خان ، فبولغورين فاركلي وهي مدينة جميلة ذات اشجار و بساتين يوجد فيهـا البطيخ الاحمر ، والاصفر بكثرة وطعمه لذيذ وحلو وبارد ، ثم سار القطار منها الى الاجه ،فايرانجي دربند ،فسيدروا ، فقرمان ، فانده سون، فاراك اوران ،فجومرة ، فقايش خان ، فمدينة قونية العاصمة العثمانية القديمة الشهيرة

ماذا لقينا في قونيه

وصلنا الى قونيه في الساعة الثانية بعد نصف الليل فاستقبلنا عَلَى المحطة كل من جلال بك والي ولاية قونية والمكتوبي ورئيس البلدية ، وقائد الدرك واركان الولاية من عسكريين وملكيين واهلين ثم سار بنـا هذا الجمع الغفير الى احد الفنادق الواقعة تجاه المحطة حيث اعدت للوفد مائدة شاي عَلَى غاية من الترتيب والاتقان

وبعد تناول الشاي قام حضرة الرئيس فنثر الدر من فيـه واظهر للوالي عواطف الوفد وثناء اعضائه عَلَى ما قام به من تحمل

الشريف فالقى علينا محاضرة اخلاقية سياسية اجتماعية غاية في البلاغة و بعد المرمى وقد بسط في هذه المحاضرة المقصد الحقيقي من ذهاب الوفد الى الاستانة وما سيلاقيه هناك ، ودرجة اعتبار القوم له ، وما يجب عَلَى اعضائه من التجلبب بجلباب الرزانة والكمال الى غير ذلك من الدرر والفوائد والنصائح

ترتيب الهيئات

وقد اجتمعت الهيئة الادارية للوفد بعد القاء هـذه المحاضرة وقررت ترتيب اعضاء الوفد ، وتقسيمهم الى هيئات ولجان حسب تقسيم الولايات فكان الترتيب كما يأتي :

١ — وفد ولاية دمشق

٢ — وفد ولاية بيروت

٣ — وفد ولاية حلب

٤ — وفد متصرفيتي القدس ولبنان

وقد تشعبت الآراء في اجراء هذا التقسيم والترتيب الى ان تقرر بالاكثرية ان يكون في مقدمة الوفد مفاتي الولايات والالوية فالاقضية فالمدرسون والعلماء فالاكابر والاعيان واقترح الرئيس عَلَى ارباب الصحف ان يكونوا في موخر الوفد هيئة ناظمة جامعة لمن يتأخر

عذب فرات ومناظرها جميله وحكومتها نشيطة

وصلت العربات بنــا الى محلة تسمى قايرخاني ، وهي منطقة عسكرية الآن وفيها طابور للعمليات يشتغل بتمهيد الطرق ورصفها وقد مررنا في هذه الجبال بمضيق طويل يسمى (كولك بوغازي)

ظللنا نسير عَلَى مثل هذا النظير حتى بلغنا محطة بوزانتى التي سبقت الاشارة اليها وكان وصولنا اليها في الساعة ١٢،٧ زوالية

ما هي بوزانتي

يظهر من مجمل مرأى هذه البلدة الصغيرة انها لم تكن من قبل شيئاً مذكوراً ،ولكن مرور القطار بها جعلها تتهيأ للتقدم شيئاً فشيئاً وهي واقعة بين جبلين ، وفيها عدة بيوت وجامع جديد ، ومنطقة عسكرية كبرى وفيها جامع جديد انشأته حكومتنا جرياً عَلَى عادتها في احياء شعائر الدين ، ولما كان يتعذر وجود مكان مناسب في هذه الناحية لمبيتنا قدم لنا بعض الضباط محلاتهم الخاصة ثم امروا بنصب ثلاثة سرادق خاصة وقد كان السرور عاماً سيما وان هذه المنطقة او المحطة فيها الراحة الحقيقية ،اذ سيركب الوفد القطار فلا ينزل الا في محطة الاستانة الكبرى .

محاضرة الاستاذ الرئيس

وقد اغتنم حضرة الاستاذ الرئيس فرصة اجتماعنــا في الجامع

من العربات الخاصة ،

سارت العربات بنا تطوي الارض وتجتاز السهول مارة بين الاشجار والبساتين حتى وصلنا الى قرية كولك ، ومنها الى قرية كورت موسى ، وهي مبدأ الصعود الى جبال طوروس الشهيرة بعلوها ووفرة خصبها وكثرة مياهها العذبة ، وقد قال رفيقنا الرياوي في وصف هذه الجبال التي تناجي الافلاك وتناغي السماك بشموخها وعلوها البيتين الآتيين :

جبال طوريس هل مطار لمرتقي سواك لاعلى قمة ومقام
اطلت جبال القدس منك بعيدة فمن مبلغ عني الحبيب سلامي

وقد ظلت العربات تقطع بنا تلالاً ووهاداً حتى انتهينا الى ناحية (جام الاكي) وتسمى ايضاً ناحية كولك فانخنا مطايانا عند مدير الناحية

يوم الاثنين

نهضنا صباح الاثنين في الساعة السادسة وربع واستأنفنا السير في انجاد هذه الجبال واوعارها بعد ان ودعنا المدير ومفتش المنطقة العسكرية الموجودة في هذه الناحية واخواننا الجنود الذين خدمونا اية خدمة في اثناء مكوثنا في هذه الناحية

وقد تحققنا بالذات ان هواء هذه الجهة جيد جداً ، وماءها

« ٢ »

وقام منها في الساعة ١١ وثلث ومنها بلدة (انجير لك) وبالقرب منها قلعة ابراهيم باشا وهي قلعة متهدمة ولكنها ذات علو شاهق

وفي الساعة ١٢ زوالية وصل بنا القطار الى مدينة اطنة ، وهي حاضرة جميلة ، ذات انهر وبساتين ، وقد بقي القطار في اطنة زهاء ساعة ونصف ثم قام بنا قاصداً مدينة طرسوس ، فمر بطريقه عَلَى عدة قرى وبلدان منهـا زيتونلق ، يكتيجه ثم وصل الى طرسوس في الساعة الثانية ونصف زوالية بعد الظهر ، وكان عَلَى المحطة قائمقام المدينة ، فتهيأت لنـا العربات الى اللوكندات ، وهناك تفرق الجمع كل قسم في محله واخذوا يتفرجون عَلَى آثار المدينة ومنهم من زار قبر المأمون الخليفة العباسي دفين تلك المدينة

في طرسوس

نمنا ليل الاحد في طرسوس ، وكان نومنا هادئاً بعد ان قطعنا قسماً من الليل في الحديث والسمر حتى اذا اصبح الصباح ذهب الموكل بخدمة وفدنا لينظر في امر العربات اللازمة لسفر الوفد الى محطة بوزانتي مبدأ الخط الحديدي الذي ينتهي بالاستانة فتهيأت بمعاونة بلدية طرسوس التي اظهرت كل ايناس ولطف اذ دعت الوفد الى تناول طعام الغداء ووفرت له اسباب الراحة والطمأنينة وفي الساعة الواحدة بعد ظهر الاحد ركب الوفد ست عشرة عربة

النظر في مناظر السهول الجميلة فجاش الشعر في نفس الاستاذ فقال :

تخيلت اذ مرّ القطار بنا ضحى عَلَى بلدة اضحت لعثمان تنسبُ
وبانت بها الاشجار من كل جانب وقد وقفت تدعو الاله وتطلب
بنصر امير المؤمنين محمد رشاد العلى وهو المليك المحبب
وقد حقق المولى الكريم رجاءها ولبى دعاها بالذي فيه ترغب
فلازال للاسلام سيفاً عَلَى العدى تذوق به كأس المنون وتشرب

ثم قام القطار من العثمانية بعد نصف ساعة من مكوثه فيها واخذ يطوي بنا الارض طياً فمر عَلى قرى ونواح ومدن عامرة بالاهالي والمتنزهات منها ناحية (طوبراق قلعة) وهي ناحية جديدة بنيت بعد مرور السكة بارضها وناحية (ويسيه) وهي ناحية قديمة ذات عمران وسكان ومدينة (جيحان) وهي قضاء عامر ينساب فيه نهر جيحان المشهور وقد انشد عند مرورنا بهذه المحطة عبد الكريم افندي المومأ اليه البيتين الآتيين :

اشبه قلبي حين طار به الهوى
لنحو فروق زائد الوجد والجوى
بمنطاد (ز بلين) وقد ساير السهى
ووثب قطار جاب في سيره الفلا

ومنها ناحية (كورجيلر) مرّ بها القطار في الساعة ١١ زوالية

وطفقت تنزل بنا من اعلى هذا الجبل حتى انتهينا الى منبسط قليل فيه ، وانخنا ركابنا في بلدة صغيرة تسمى (حسن بكلي) وهي ناحية ذات مركز عسكري وفيها جند ومفتش للمنزل تحيط بها الاشجار والمياه من معظم اطرافها ذكرتنا بقرى لبنان الجميلة وبعد تناول الطعام والاراحة قليلاً ركب الوفد مطاياه وسار باسم الله مرساه ومجراه . انشأت العربات تجتاز بنا السباسب والانجاد وتقطع الجبال والوهاد منسابة بين البساتين والاشجار حتى وصلنا في الساعة الثالثة زوالية بعد الظهر الى محلة (قانلي كچى) فارحنا النفس قليلاً من وعثاء السفر ثم استأنفنا السير الى ان انتهينا في الساعة الخامسة الى محطة المعمورة وهي مبدأ الخط الحديدي الذي ينتهي في مدينة طرسوس مبدأ جبال طورس

السفر من معمورة

قمنا صباح يوم السبت في الساعة الثامنة صباحاً عَلَى القطار الحديدي الكبير واخذ يجتاز بنا الفيافي والسهول وينساب بين السباسب والتلول حتى وقف بنا في محطة العثمانية وهي بلدة جميلة جداً كثيرة المياه والاشجار

وقد صادف ان احدنا كان قبل الوصول الى هذه البلدة واقفاً في احدى شرفات القطار مع الشيخ عبد الكريم عويضة يتعان

مـا زلت في صعد وطول هائل

حتى لقينـا منك هول الساعه

وقال ابو الاقبال الشيخ سليم اليعقوبي :

جبل الساعات لا كان ولا كان نبت فيه من ذاك النبات

انه اودى بارباب النهى ورمى بالعقبات العربات

حسبنا فيه عذابـاً حره وكفانا منه تلك العقبات

وقال رفعت افندي تفاحه :

جبل الساعات صعب قطعه كقلوب الجيش عند النائبات

يصرع الاعدا اذا ما اقبلت ويريهم معجزات بينات

ويظهر ان رفيقنا علي افندي الريماوي قد اغضبه هجاؤه وهجـاء الشعراء لهذا الجبل الشامخ فانتقل الى تعليل المصاعب التي تناولها رجال الوفد تعليلاً جميلاً فقال :

لا ارى القول حميداً في الذي نظمته الشعرا في العقبات

اننـا نقصد حرباً والذي يقصد الحرب حري بالثبات

عجزت العربات عن التصعيد في الجبل فارغة فاضطر معظم الوفد الى التدرج قليلاً قليلاً بين تلاله ومنعطفاته وقد هب النسيم عليلا ، وانتشر الهواء بليلا حتى انتهينا الى قمته العاليـة في الساعة الحادية عشرة زوالية قبل ظهر الجمعة ثم وفقنا الى تغيير بعض العربات

— ١٢ —

مسألة انتخاب عربات خاصة لصعود الجبال بل اختارت عربات مزينة معدة للسير في المدن لا في الضواحي والجبال

ومما يذكر ان بعض افاضل الوفد قد فاضت قرائحهم في وصف هذا الجبل الشاهق فقال الشيخ عبد الكريم عويضة وكان اذ ذاك شاعراً بألم خفيف قبل الصعود الى ذلك الجبل

ايا جبل الساعات ليتك لم تكن
فقد ذقت فيك الموت قبل مماتي
مشيتك في الرمضاء حتى تصاعدت
لمرقاك انفاسي من الزفرات
وشاهدت هول الحشر فيك ولم اكن
وقد حان حيني موقناً بنجاتي
ولكنني اذ كنت اسعى لغاية
مقدسة آثرت بذل حياتي
الا حبذا الموت الذي فيه اغتدي
بخدمة اوطاني وقهر عداتي

ومن اجاد في وصف الجبل ايضاً الشيخ علي الريماوي فقال :

اثنية الساعات ويحك كم لنا
من متعب بك قد شكا اوجاعه

القطار ولا سيما بعد راجو ومن هذه الجبال ما هو مشجر وغابات

امـا الاصلاحية اول عمل ولاية اطنة (اذنة) فهي مركز قضاء في السهل، والجبال بعيدة عنها وليس فيها شيء من آثار المدنية حتى ولا نزل او فندق نظيف ولا طهاة ولا مطاعم واهلهـا عَلَى الفطرة قدرناهم بالفي نسمة تساوى في رداءة العيش غنيهم وفقيرهم فكأن هذه القصبة وهي تعد بحسب العرف من اوائل برّ الاناضول دليل ناطق بتأخر الولايات الاناضولية عن ولايات الشام لان الفرق محسوس جداً بين اعمال حلب واعمال اطنة

الذهاب من الاصلاحية(١)

في الساعة العاشرة زوالية من ليل الجمعة ١٩ ايلول قام الوفد من الاصلاحية عَلَى خمس عشرة عربة ، فسارت في مبدإ الامر تطوي الارض طياً ولكنهـا في الوقت الذي انتهت به الى جبل الساعات ذلك الجبل الشاهق الواقع بين اصلاحية والمعمورة المعروف بجبل كاورطاغ او جبل بركت او جبل انتيللي اخذت هذه العربات بالكلل والملل نظراً لعلو الجبل ولعدم اعتياد هذه العربات صعود الجبال المنبسطة والجبال العالية وذلك لان بلدية حلب لم تراع

(١) عن مقالات لصاحب جريدة البلاغ

— ١٠ —

احد وثلاثين رجلاً نابوا عن اربعة ملايين من سكان سورية وفلسطين او عن ثلاث ولايات ولوائين مستقلين او عن دمشق وعملها و بيروت وعملها وحلب وعملها والقدس وعملها وجبل لبنان وعمله

الوفد في طريق دار الخلافة

غادر الوفد مساء ٢٠ ذي القعدة ١٣٣٣ مدينة حلب عَلَى قطار خاص فودعه في المحطة جمهور كبير من الحلبيين بزعامة والي الولاية قاصداً الى راجو فقضى ليلته في القطار ومن الغد ركب قطاراً آخر الى الاصلاحية ولم يكن وقع الاحتفال بافتتاح هذا القسم من الخط البغدادي رسمياً ولذلك كان ركوب الوفد في عربات مكشوفة معرضاً لشرر القاطرة وحرارة الشمس

وليس في الطريق ما يستحق الذكر لان الليل كان دامساً وغاية ما يقال ان القطار اجتاز ارضاً منبسطة في الجملة تشبه تربتها تربة حوران باحمرارها وخصبها وتجود فيها اشجار الزيتون وفي الطريق جداول ماء لا بأس بها منها نهر عفرين المعروف اليوم بقره صو وهو نهر متوسط الحجم وتكثر الجبال في هذا الصقع وهي بعيدة عن ممرّ

عبد القادر الخطيب ومن ارباب الصحف عبـد الباسط افندي الانسي صاحب جريدة الاقبال وحسين افندي الحبال صاحب ابابيل ومحمد افندي الباقر صاحب جريدة البلاغ ومحمد افندي كرد علي صاحب المقتبس

وفي اليوم التاسع عشر من ذي القعدة ١٣٣٣ (١٥ و٢٨ ايلول سنة ١٩١٥) سار معظم الوفد من دمشق عَلَى القطار الحديدي الى حلب فالتقى بالوفد البيروتي في رياق حتى اذا بلغوا الشهباء كان قد تكامل بقية اعضاء الموفدين من الاقطار السورية ولما استقرّ بهم المقام اجتمعوا في دار الولاية بحضور بكر سامي بك والي حلب فقرروا بعض ما يقتضي لهم من الشؤون وفكروا من جملتها في انتخاب رئيس للوفد فاجمعت الآراء في الحال ان يعهد بالرئاسة الى الشيخ اسعد الشقيري رئيس مجلس التدقيقات الشرعيـة ومفتي الجيش الرابع وذلك لما عرف من سعة علمه وشدة عارضته وفصاحة بيانه في اللغتين العربية والتركية ووقوفه التام عَلَى سياسة القوم ومعرفته بزمانه

اما اعضاء الوفد فهم يمثلون بلادهم وفيهم الفقيه المحقق والعالم الاجتماعي والسياسي المحنك والكاتب والشاعر والاديب والخطيب والوجيـه في قبيله وقد تخلف اثنان من اعضاء الوفد وهما مندوب جبل عامل ومندوب الكرك فلم يوفقا للحاق به فكان عدد الموفدين

رجال الوفد ورئيسه

عهد دولة القائد العام الى الولايات والالوية في سورية وفلسطين ان تختار افراداً من العلماء والفضلاء والوجهاء ليمثلوا قومهم في رحلة الاستانة وجناق قلعة فانتدبت دمشق السيد ابا الخير عابدين مفتيها وعبد المحسن افندي الاسطواني وعطا افندي العجلاني وانتدبت حماة السيد احمد الكيلاني وحمص توفيق افندي الاتاسي وحوران محمد افندي الزعل ومحمد افندي الحلبي وبيروت مصطفى افندي نجا مفتيها وطرابلس الشام الشيخ عبد الكريم عويضة واللاذقية محاسن افندي الازهري وعكا الشيخ ابراهيم العكي والشيخ عبدالرحمن عزيز وحيفا محمد افندي مراد مفتيها ونابلس محمد رفعت افندي تفاحة وعبد الرحمن افندي الحاج ابراهيم وحلب محمد صالح افندي العيسي مفتيها والشيخ محمد بدر الدين النعساني وعبداللطيف افندي خزنه دار وعينتاب عارف افندي مفتيها والقدس طاهر افندي ابو السعود مفتيها والشيخ علي الريماوي ويافا الشيخ سليم اليعقوبي وجبل لبنان الشيخ عبدالغفار تقي الدين واختار الجيش الرابع الشيخ اسعد الشقيري والسيد حبيب العبيدي والشيخ تاج الدين بدر الدين والشيخ

واستمتعت به الافكار وجاءت البشائر بعد شهر بان العدو ركن الى الفرار بجملته تحت جنح الدجى من الاماكن التي كان احتلها في فم المضيق من شبه جزيرة كليبولي مولياً الادبار ببقايا اساطيله وجنده التي ابقى عليها ابطال العثمانيين—وقع الاستحسان عَلَى تسجيل تلك الرحلة المباركة لتجعل في كتاب يتلوه الاعقاب عَلَى توالي الاحقاب يكون خدمة للحق الصحيح والتاريخ الصريح · فالله نسأل ان يجعله خالصاً لوجهه الكريم ويجزل لنا النفع به يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم

— ٦ —

المنصور وكان بعضهم حتى في الارض العثمانية يشكون في سرهم بصحة ما كان يترامى الى اسماعهم من الطرق الرسمية من الحادثات والمبشرات وذاك لما وقر في الاذهان من قوة العدو الموهومة وبطشه المستحر في البر والبحر وان ربك لبالمرصاد . فرأى صاحب الدولة احمد جمال باشا ناظر البحرية والقائد العام للجيش الرابع المخيم في ربوع سورية ان ينتدب اناساً مأمونين من اهل هذا القطر لزيارة الغزاة في جناق قلعة ليبصروا باعينهم مبلغ حوادث الانتصارات من الصدق حتى اذا رجعوا الى قومهم يصفون لهم ما شاهدوا وليس بعد العيان من شاهد ثم ان هذا الوفد يقيم مدة في عاصمة دار الملك يختلط باهلها ويقف عَلَى مكنوناتها واوضاعها ومعاهدها ويؤكد للترك عواطف العرب القديمة وهما الشعبان اللذان حميا بيضة الخلافة يداً واحدة منذ اوائل الدولة العباسية لم يتراجع لهما جيش ولا التوى علَم

وهكذا سار الوفد السوري الفلسطيني من طريق البر الى فروق عاصمة السلطنة العثمانية ومنها الى شبه جزيرة كليبولي وشهد بعينه عظمة الله في خلقه وسره في الامم ورأى الاعلام الافرنجية تتدلى والعلم العثماني يخفق ويتعالى ولما آب الموفدون بعد شهرين من رحلتهم وسكنت ثائرات النفوس من بديع ما شاهدته الابصار

— ٥ —

البحر واري بروني وانا فورطه واخذ يحاول ان يتقدم في بر تلك العدوة ليصل منها براً وبحراً الى دار الخلافة ومتى قبضت بزعمها عَلَى الرأس استكانت جميع الاعضاء فوقفت الجيوش العثمانية موقف من عرف معنى الوطن والدفاع عن الذمار وزاحمت تلك الجموع التامة العديد والعدة بالمناكب والصدور وجندنا محتسب نفسه معتمد نصر الله وعونه واشتدت الملاحم بيننا وبين اعدائنا مرات وهم عَلَى ما جهدوا لم يستطيعوا ان يحتلوا اكثر من خمسة وعشرين كيلو متراً عَلَى طول هذه المواقع الثلاثة من الساحل تحت حماية الاساطيل وكلما ارادوا ان يخطوا شبراً يلقون ضراً وشراً وجند المسلمين يذيقهم الوان العذاب وينزل بهم من الهزائم ما صغروا به في عيون انفسهم وعلموا انهم غرتهم اساطيلهم وجيوشهم واعجبتهم كثرتهم واسكرهم دهاؤهم وغلواؤهم ومكروا ومكر الله والله خير الماكرين

مضت تسعة اشهر عَلَى هذه الحال والبحر من وراء العدو تحمل اليه اساطيله ما يحتاجه من الميرة والسلاح والكراع والمدافع والقنابل والطيارات والقذائف وجيشنا المرابط والمجاهد هناك يصابر ويطاول ويقاتل ويصاول حتى استحكم اليأس من قلوب الاعداء ، وايقنوا انهم يضربون في حديد بارد او ينقشون عَلَى لجة البحر . كل هذا العمل المدهش الذي وفق الى القيام به جيشنا

عن آل محمد واصحابه وتابعيه ومن جاهدوا في الله حق جهاده لاعلاء كلمة الحق في كل عصر ومصر اولئك وعدهم ربهم جنات النعيم هم فيها خالدون

وبعد فلما قامت دول الاستعمار انكلترا وروسيا وفرنسا وايطاليا في سنة ١٣٣٢ و ١٩١٤ على دولة الخلافة العثمانية تتربص بها الدوائر وترمي بما فيها من قوة الى حل عراها وتمزيق جامعتها واستصفاء بقاعها ورباعها ليخلو لها الجو وتعبث بعد بمصالح ثلاثمائة مليون من المسلمين في الشرق والغرب بضربها على آخر سلطنة اسلامية مستقلة رأت الدولة العلية اعزها الله وانصارها وهي الحامية الوحيدة للمسلمين منذ ستمائة عام امام دول الغرب الافرنجية ان تحالف المانيا والنمسا والمجر لتقوى على دفع تيار المعتدين من المستعمرين فكان من روسيا ان بدأت بالاعتداء يوم ١٦ تشرين الاول ١٣٣٠ و ٩ ذي الحجة سنة ١٣٣٢ على الاسطول العثماني بينما كان يقوم بتمرينات بحرية في شواطيء البحر الاسود فقابل اسطولنا اسطولها بالمثل فلم تلبث ان دخلت غمار الحرب حليفتاها الاخرى فارسلت كل من انكلترا وفرنسا الى مضيق جناق قلعة (الدردنيل) بطائفة كبرى من جيشها وعشرات من دوارعها وطراداتها ورعاداتها وبوارجها فاحتل جندهم اماكن من شبه جزيرة كليبولي وهي سد

— ٣ —

بسم الله الرحمن الرحيم

سبحانك اللهم تؤتي الملك من تشاء ، وتنزع الملك ممن تشاء ، وتعز من تشاء ، وتذل من تشاء ، بيدك الخير انك عَلَى كل شيء قدير . ربنا لا تكلنـــا الى انفسنا فقد نزعنـــا الى حظيرة قدسك فاوزعنا ان نشكر نعمتك التي انعمت ، واعتبرنا بآياتك في ارضك وسمائك ، وضرعنا اليك لا الى غيرك فهيء لنا من امرنا رشدا ، واكتبنا في عداد الذين وعدتهم بالسعادتين من عبادك المخلصين ، فان الارض لله يورثها من يشاء من عباده

اللهم صلّ على محمد النبي الأُمي الذي اخرجنا بهديه الطاهر من الظلمات الى النور وجعلنـــا امة وسطاً برسالته التي بعث بهـــا للابيض والاسود والاحمر والاصفر ، فاسعد امماً بعد شقائها وانار عقولا عقب ظلامها ، وقرر قواعد العدل والاحسان . ورضي الله

البعثة العلمية

الى دار الخلافة الاسلامية

تأليف

محمد الباقر
صاحب جريدة البلاغ

محمد كرد علي
صاحب جريدة المقتبس

حسين الحبال
صاحب جريدة ابابيل

عبد الباسط الانسي
صاحب جريدة الاقبال

في المطبعة العلمية ليوسف صادر في بيروت ١٣٣٤ هـ ١٩١٦ م